

Avyttr. för
Seri. nord.
ortnamnsforskning

ANTIQVARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIQVITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

TRETTONDE DELEN.

FÖRSTA HÅFTET.

Distribueras af hrr Wahlström & Widstrand.
STOCKHOLM.

Pris: 1 krona.

Af Kongl. Vitterhets Akademien (1753—1786) och Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien eller på Akademiens förlag äro följande arbeten utgifna:

Kongl. Svenska Vitterhets Akademiens Handlingar. 5 band. 1755—1788.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar. 20 band. 1789—1852.

— Ny följd. Del. 1 (1857): 4 kr. 50 öre; del. 2 (1861): 4 kr.; del. 3 (1863): 4 kr. 50 öre; del. 4 (1864): 4 kr.; del. 5 (1867): 4 kr.; del. 6 (1869): 4 kr.; del. 7 (1876): 4 kr.; del. 8, 1 (1885): 3 kr.; del. 9 (1884): 7 kr. 50 öre; del. 10 (1885): 6 kr.; del. 11 (1893): 6 kr.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. Del. 1 (1863): 2 kr.; del. 2 (1869): 3 kr.; del. 3 h. 1—4 (1870—73): 4 kr.; del. 4 h. 1—4 (1872—80): 4 kr.; del. 5 h. 1—3 (1873—78): 3 kr.; del. 6 h. 1—4 (1880—82): 4 kr.; del. 7 h. 1—4 (1883—85): 4 kr.; del. 8 h. 1—4 (1884, 1891): 4 kr.; del. 9 h. 1—3 (1887, 1891): 3 kr.; del. 10 h. 1—6 (1887—91): 6 kr.; del. 11 h. 1—5 (1890—93): 4 kr. 75 öre; del. 12 h. 1—4 (1891): 4 kr. 50 öre.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad. Första bandet: årgångarne 1872—1874. Andra bandet: årgångarne 1875—1877. Tredje bandet: årgångarne 1878—1880. Fjerde bandet: årgångarne 1881—1883. Femte bandet: årgångarne 1884—1886. Sjette bandet: årgångarne 1887—1889. Årgångarne 1890 och 1891. Pris för årgångarne 1872—1877: 2 kr.; för följande årgångar 3 kr.

Hildebrand, Bror Emil, Anteckningar ur Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Dagbok samt om de under Akademiens inseende ställda Kongl. samlingarne för år 1843. Pris: 37 öre.

—, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. 1846. Pris: 7 kr. 50 öre.

—, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. Ny tillökt upplaga med 14 pl. 1881. Pris (i Sverige, Norge, Danmark och Finland): 10 kr.

Tornberg, C. J., Nummi cufiei regii numophylacii Holmiensis, quos omnes in terra Sueciae repertos digessit et interpretatus est C. J. T. 1848. Pris: 7 kr. 50 öre.

ANTIQVARISK TIDSKRIFET

8742
Avtryck ur
Ser. f. nord.
ortnamnsforskning

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIQUITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

TRETTONDE DELEN.

STOCKHOLM

IVAR HEGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.

1905.

Faint, illegible text in the top left corner, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

I N N E H Å L L.

	Sid.
Nr 1. OSCAR MONTELIUS, Orienten och Europa. Ett bidrag till kännedomen om den orientaliska kulturens inverkan på Europa intill midten af det sista årtusendet före Kristi födelse (med 247 figurer)...	1—252.
Nr 2. L. FR. LÄFFLER, Några medeltida Versus memoriales. I. Om det så kallade Carmen Chronologicum i Scriptores Rerum Svecicarum Medii Aevi, tom 1, sectio prior, pag. 232. II. Om en samling Versus memoriales, upptecknade i Bures »Sumlen»	1—49.
Nr 3. LEOPOLD FREDRIK LÄFFLER, Ännu några ord om de hedniska edsformulären i Norden	1—11.
Nr 4. EMIL EKHOFF, Kalundborgs kyrkas forna anordning och betydelsen af de i kyrkorna ej sällan förekommande murkanalerna. Genmäle (med 1 figur)	1—16.
Nr 5. Résumé succinct des mémoires précédents	1—2.

Orienten och Europa.

Ett bidrag till kämmedomen om den orientaliska kulturens inverkan på Europa intill midten af det sista årtusendet före Kristi födelse.

Af **Oscar Montelius.**

På en tid, då Europas folk ännu saknade så godt som all odling, hade en hög kultur uppblomstrat i Orienten, särskildt i Eufratländerna och i Nildalen. Denna kultur började tidigt att utöfva inflytande på vår verldsdel, och det är ett egendomligt skådespel att se förntidens Europa såsom mottagande viktiga kulturelement förhålla sig till Orienten ungefär på samma sätt som de »vilda» folkens länder, ja till och med Orienten sjelf, i våra dagar förhålla sig till Europa.

Den odling, som småningom uppstod i vår verldsdel, var länge endast en svag reflex af Österns kultur. Äfven i de längst hunna länderna — Grekland och Italien — egde detta förhållande rum till nära midten af det sista förkristna årtusendet, då grekerna visade sin öfverlägsna begåfning genom att omarbeta och förädla det, som de mottagit från Orienten, och genom att göra detta på ett sätt, som visade, att lärjungen vuxit om mästaren.

I det följande skall jag söka visa, på hvilket sätt och på hvilka vägar Europa under den långa tiden *före* sistnämnda period rönte inflytande af Orientens odling.

A. Stenåldern och den äldre bronsåldern.

I. *Husdjur och åkerbruk.*

Redan under den aflägsna forntid, då alla metaller voro okända i Europa, träffar man här märkliga spår af inverkan från Österns civilisation.

Hit böra vi i främsta rummet räkna boskapsskötsel och åkerbruk. Det är nämligen utan tvifvel af Orientens folk, som Europas lärt sig både att hålla husdjur och att odla säd. Såväl det ena som det andra var redan under den yngre stenåldern känt i vår verldsdel.

Om än några af *husdjuren*¹ — jag tänker härvid ej på hunden — härstamma från arter, som i vildt tillstånd lefva eller lefvat i Europa, så är detta ej något bevis för, att de blifvit tämda *här*. Då samma arter i vildt tillstånd finnas eller funnits äfven uti Asien, då de som husdjur ej uppträda i Europa förr än under den yngre stenåldern, då de efter all sannolikhet tidigare förekommo i Asien, och då man utan bestämda bevis väl ej har anledning antaga, att samma arter tämmts först i Asien och

¹ W. Boyd Dawkins, *Early Man in Britain* (London 1880), sid. 295—302. — Salomon Reinach har helt nyligen (*Le mirage oriental* i *L'Anthropologie* 1893, sid. 551) bestridt husdjurens och betviflat sädesslagens österländska ursprung, men han har ej anfört några fakta, som bevisa oriktigheten af det här sagda. Af vikt vore det, om man vid undersökning af orientaliska fornlemningar från äldsta tid tillvaratoge alla kvarlevor af husdjur och odlade växter. Visar det sig, att Orienten haft samma arter som Europa, och att de i det förra området finna äro äldre än de från det senare, så är saken klar. Rüttimeyer har redan ådagalagt, att flera i Troas under *mycket* gammal tid lefvande husdjur voro af samma raser som de i de äldsta schweiziska påbyggnaderna. Virchow, *Alttröjanische Gräber und Schädel* (Berlin 1882), sid. 61.

sedan, oberoende deraf, i Europa, — så torde det vara högst sannolikt, att åtminstone de flesta af dessa djur från Asien kommit hit som husdjur.

Ej blott i södra Europa, utan äfven norr om Alperna hade man under den yngre stenåldern husdjur, nämligen: får, get¹, svin, nötkreatur, häst och hund. Den sistnämnda hade funnits här redan under den äldre stenåldern. Alla de andra uppträda först under den yngre stenåldern, en period som sannolikt omfattar en *mycket* lång följd af århundraden.

Pålbyggnadslemningar hafva på det mest otvetydiga sätt ådagalagt, att alla dessa djur höllos som husdjur i Schweiz under den yngre stenåldern. Hästen uppträder dock först under den senare delen af denna period².

I England hade man under den yngre stenåldern likaledes alla dessa husdjur³.

Detsamma gäller om Danmark och Sverige, i hvilka länder man funnit ett stort antal dels oarbetade, dels bearbetade ben af får, get, svin, nötkreatur, häst och hund; och i tillräckligt många fall har man med full visshet kunnat se, att benen äro af tama djur. I Sverige hafva dessa husdjur redan under nu i fråga varande tid hållits åtminstone så långt mot norr som på Vestgötaslätten⁴.

¹ I allmänhet är det svårt att skilja ben af får och get från hvarandra, hvarför det ej sällan kan hafva händt, att endast ben af får omtalats såsom förekommande i fynd, hvilka i sjelfva verket äfven innehållit ben af get. Om en, om än ej stor, olikhet mellan vissa ben af dessa två djur se *Årböger för nordisk oldkyulighet* 1888, sid. 264.

² L. Rüttimeyer, *Die Fauna der Pfahlbauten in der Schweiz* Basel 1861). — R. Munro, *The Lake-Dwellings of Europe* (London 1890), sid. 534.

³ Montelius, *Sveriges forntid*, text (Stockholm 1874), sid. 57.

⁴ *Årböger f. nord. oldkynd.* 1888, sid. 261. 311. — Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 103. — En mängd ben af nöt, får, get, häst och svin hafva anträffats af doktor Stolpe i de till stenåldern hörande lagren uti grottan Stora Förvar på Stora Karlsö vid Gotland.

Att hästen fanns tam i Europa så tidigt som under stenåldern, således omkring slutet af det 3:dje årtusendet före Kristi födelse — och möjligen ännu tidigare — är så mycket mera anmärkningsvärdt, som den ej började användas i Egypten förr än omkring midten af det 2:dra årtusendet före Kristus¹.

Äsnan lär också hafva funnits i Schweiz och norra Italien under bronsåldern².

Äfven *åkerbruket* var redan före stenålderns slut af stor betydelse för Europas folk.

I Schweiz odlades då, såsom fynden i ruinerna efter pålbyarna visat, flera sädesslag: fyra olika slags hvete, två slags 6-radigt korn och två slags hirs (*Panicum miliaceum*, L., och *Setaria italica*, L.)³. Utom dessa sädesslag odlade man i Schweiz redan då bl. a. ärter (*Pisum sativum*, L.), lin (*Linum angustifolium*, Hudson), äplen och päron, äfvensom vindruffvor. Under bronsåldern tillkommo hafre och bönor (*Faba vulgaris*, L.), de sistnämnda dock mycket små. Både under sten- och bronsåldern saknades i Schweiz såväl råg som hampa⁴.

Alla dessa odlade växter, eller åtminstone de flesta af dem, hafva, såsom redan är nämnt, ursprungligen kommit till Europa från Orienten; till Schweiz väl närmast från Italien. Två växter, hvilka som ogräs funnos på stenålders-

¹ A. Erman, *Ägypten und ägyptisches Leben im Alterthum* (Tübingen 1885), sid. 649.

² Munro, *anf. arb.*, sid. 535.

³ O. Heer, *Die Pflanzen der Pfahlbauten* (Zürich 1866). — Boyd Dawkins, *anf. arb.*, sid. 300. — Munro, *anf. arb.*, sid. 536.

⁴ Vindrufskärnor äro funna bland lemmingarna efter ett par schweiziska pålbyar från stenåldern och i norditalienska fynd från bronsåldern. I norra Italien har man på ett ställe funnit kärnor af *oliver*, och på ett annat råg, från bronsåldern. Munro, *anf. arb.*, sid. 194, 218, 273, 498, 536. Jfr W. Helbig, *Die Italiker in der Poebene* (Leipzig 1879), sid. 109, 140.

åkrarna i Schweiz, blåklinten (*Centaurea Cyanus*, L.) och *Silene cretica*, L., lära också vara inhemska i Mindre Asien, Grekland och Italien¹.

Att Schweiz ej var det enda europeiska land, som hade åkerbruk under stenåldern, är naturligt, och man har äfven funnit bevis för åkerbruk redan då i andra länder². Men för möjligheten af dylika bevis, fordras det ett så egendomligt sammanträffande af gynnsamma förhållanden, att man ej kan vänta dem i alla de trakter, der åkerbruk då verkligen fanns.

Under bronsåldern få vi från de särskilda länderna ännu flera bevis för såväl husdjurskötsel som åkerbruk. Så veta vi, att man i Danmark då odlade både hvete och hirs (*Panicum miliaceum*, L.), samt att åkerbruk allmänt idkades i Sverige³. Att hästen användes både till åkning och ridt, visas af afbildningar, af betsel m. m.⁴.

Det är möjligt, ja sannolikt, att såväl husdjuren som sädesslagen kommit från Asien till Europa med de under stenåldern hit invandrande ariska folken⁵. Men äfven om så varit fallet, är det ju en skänk till Europa af

¹ F. Keller, *Pfahlbauten, Sechster Bericht, i Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich*, band XV, häft. 7, sid. 311. — Boyd Dawkins, *anf. arb.*, sid. 302.

² I en svensk grafhög från stenåldern har man funnit en handqvarn af sten under sådana omständigheter, att den måste anses vara samtidig med den gånggrift, som högen inneslöt. *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 6:te bandet, sid. 41. Jfr Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 104.

³ *Årböcker f. nord. oldkynd.* 1877, sid. 78. — Montelius, *Sveriges historia*, 1 fig. 157 (plog), och i *Sc. Fornm.-fören. tidskrift*, 5:te bandet, sid. 20, 22 (handqvarnar).

⁴ Montelius, *Sveriges historia*, 1 fig. 155, 156, och i *Månadsbladet* 1887, sid. 145.

⁵ Montelius, *Om våra förfäders invandring till Norden i Nordisk tidskrift*, 1884 sid. 21 följ. — Att jag ej kan biträda den på senare tid af österrikaren Penka och andra (senast Salomon Reinach i den ofvan anförda uppsatsen *Le mirage oriental*) uttalade åsigt, enligt hvilken ari-

den orientaliska kulturen, ty det var i Asien som arierna gjort bekantskap med dessa vigtiga förutsättningar för all högre kultur.

Utan allt tvifvel är det genom ett inflytande från Orienten, — troligen samtidigt med den ariska invandringen, — som man i Europa lärt sig konsten att spinna fårets ull och åkerns lin samt att af den sålunda framställda tråden väfva kläder. Sländan och väfstolen, i dess äldsta och enklaste form, äro uppfinningar, hvilkas oerhörda betydelse ej förminskas deraf, att de falla så långt tillbaka i tiden, att man glömt bort deras egenskap af att vara uppfinningar. Det är föga sannolikt, att de gjorts först i Orienten och sedermera, alldeles oberoende deraf, äfven i Europa. Vida sannolikare är, att kännedomen om dem kommit hit från Asien.

Sländtrissor och tyngder, som på väfstolen hållit den upprätt stående ränningen spänd, hafva i Europa anträffats redan i fynd från stenåldern¹. I Skandinavien synes dock sländan ej hafva blifvit känd förr än mot bronsålderns slut, såvida ej trissan plögade vara af trä, så att man häri kan finna en förklaring af det förhållande, att inga sländtrissor hittills förekommit i de skandinaviska fynden från stenåldern och nästan hela bronsåldern².

erna ej skulle vara invandrade till Europa från Asien, utan deras urhem skulle hafva legat i Sydskandinavien och angränsande delar af Europas fastland, har jag för flera år sedan förklarat. *Ymer, tidskrift utgifven af Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi*, 6:te årgången, 1886, Sällskapets förhandlingar, sid. XXXIV.

¹ Munro, *anf. arb.*, sid. 32 och många andra ställen.

² Montelius i *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar* (Stockholm 1877), 1 sid. 24, 127, 187. — I Jylland har man i en graf från bronsålderns sista tid funnit en sländtrissa af bränd lera. *Arbøger f. nord. oldkynd.* 1875, sid. 36, fig. 30.

II. Bostäder och grafvar.

Emedan bostadens och grafvens form, såsom vi af det följande få se, stodo i nära samband med hvarandra, torde det vara skäl att betrakta dem i ett sammanhang.

Vi börja med grafven.

Ser man på grafvarna i Europa — från tiden före Kristi födelse, liksom från senare tid, — så finner man, att de kunna hänföras till två stora grupper:

den ena utgöres af grafvar, i hvilka man kommer in uppifrån, ej från sidan (så vida man inte förstör en del af det som omgifver grafvens sidor);

den andra utgöres af grafkammare, i hvilka man kommer in genom en redan befintlig ingång från sidan.

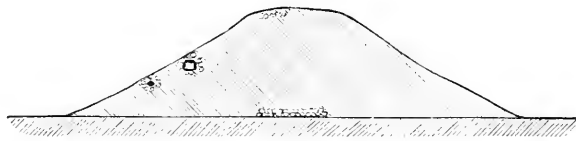

Fig. 1. Grafhög vid Dömmestorp, Halland.

Dessa grupper äro i de allra flesta fall så tydligt skilda från hvarandra, att någon tvekan ej kan uppstå, huruvida en graf bör hänföras till den ena eller den andra. Att emellertid någon gång mellanformer kunna träffas, i afseende på hvilka en sådan tvekan är möjlig, bör ej väcka förvåning; de äro likväl mycket sällsynta.

I båda dessa grupper kunna lemmingarna af de döda antingen vara obrända eller brända. Ofta äro de nedlagda i en kista af sten eller trä, i en lerurna eller annat dylikt mindre förvaringsrunn. Mången gång saknas hvarje sådant skydd, åtminstone numera; det kan dock, om det varit af trä, hafva förstörts i tidens längd.

De till den första gruppen hörande grafvarna äro af två slag, i det de antingen ligga öfver eller under den ursprungliga jordytan.

I det förra fallet äro vanligen lemningarna af den döda lagda på den ursprungliga jordytan och en större eller mindre hög af jord eller sten uppkastad deröfver. Mången gång äro de dock lagda i en graf, som visserligen är nedgräfd i en redan befintlig grafhög, men som dock ligger högre än den ursprungliga jordytan (fig. 1).

I det senare fallet äro grafvarna, ungefär på samma sätt som de i vårt land nu vanliga fördjupade i marken, vare sig denna består af jord eller någon lös stenart. Många sådana grafvar äro täckta af en större eller min-

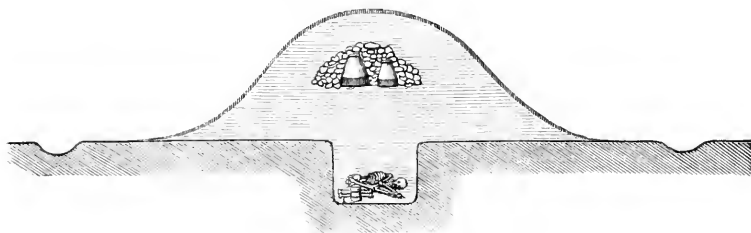

Fig. 2. *Grafhög vid Winterslow, England.*

dre hög af jord eller sten (fig. 2); öfver andra synes ingen sådan upphöjning (fig. 3).

I intetdera fallet stå de till denna grupp hörande grafvarna i förbindelse med den yttre världen; åtminstone kan man ej komma in i dem från sidan.

De till den andra gruppen hörande grafvarna — grafkammarna — äro också af flera olika slag, hvilka i det följande blifva närmare beskrifna. Många äro till större eller mindre del täckta af en uppkastad hög; andra äro icke synliga ofvan jord.

En omständighet, som vid betraktandet af dessa två grupper lätt faller i ögonen, är att de ej hafva samma utbredning i Europa. Den första finnes så godt som

öfverallt. Den andra har en vida mera begränsad utbredning, så att den saknas inom stora områden i vår verldsdel, och der grafvar af denna grupp finnas, tillhöra de vanligen endast vissa kortare perioder.

Det ligger då nära till hands att anse den förra gruppen vara inhemska i Europa, d. v. s. tillhöra de sedan urminnes tid här boende folken, men att söka förklaringen till den senare i en inverkan utifrån, som på olika tider träffat de särskilda trakter, der denna grupp visar sig vara representerad. Riktigheten af en sådan förklaring bestyrkes deraf, att grafvar alldeles lika dem, som höra

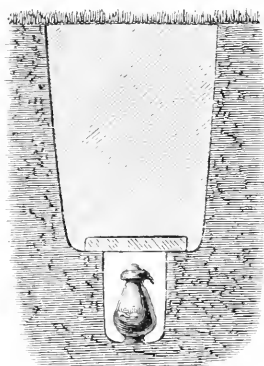

Fig. 3. *Graf vid Corneto, Italien.*

till den andra gruppen, finnas äfven ännu ännu än i Europa, nämligen i Orienten, och der förekomma tidigare än i Europa.

Det torde endast finnas *ett* slags grafvar, hvilkas användning, ehuru de höra till den andra gruppen eller stå denna mycket nära, icke behöfver förklaras genom någon inverkan från annat håll. Det är de naturliga grottorna¹.

* * *

¹ Se t. ex. E. Cartailhac, *La France préhistorique* (Paris 1889), sid. 142.

För att lättare förstå den nu föreliggande frågan och de i det följande förekommande frågor, som röra graf-formerna i Orienten, torde det vara skäl att i ett sammanhang omnämna de viktigaste af dessa former¹.

De kunna hänföras till följande fyra grupper:

1. dösar, fristående, utan gång;
2. kammare, underjordiska, med en dit ledande horisontell eller sluttande gång;
3. kammare, underjordiska, till hvilka man kommer genom en lodrät, brunnsliknande ingång; och
4. kammare inhuggna i lodräta bergväggar, hvilka senare ofta fått likhet med hus- eller tempelfaçader.

De tre första af dessa grupper återfinnas i Europa under den tid, med hvilken vi nu sysselsätta oss. Den fjärde gruppen har äfven kommit hit, men först under senare tid. Nu skola vi derföre endast betrakta de tre första, och främst dösarna².

¹ Äfven andra grafformer finnas visserligen i Orienten, men de behöfva ej här tagas i betraktande, några emedan de ej återfinnas i Europa, andra emedan de äro så enkla och naturliga, att deras förekomst i Europa ej är något bevis för en inverkan från Asien. Till den senare gruppen höra de runda grafhögarna, som allmänt förekomma både i Orienten, Europa och annorstädes. En ur dem härledd form är pyramiden.

² Med »dösar» (eller »stendösar», på danska »dysser», »stendysser») mena vissa författare detsamma som grafvar af stora, ohuggna stenar (»megalithiska grafvar»), antingen de sakna gång eller hafva sådan. Här och i det följande användes uttrycket dösar endast om de grafvar af detta slag, hvilka sakna gång. — Af franska och andra forskare kallas dösarna vanligen »dolmens» (sing. »dolmen»), och liksom det svenska uttrycket användes detta ofta både om dösar i egentlig mening, utan gång, och om andra megalithiska grafvar. Stundom ser man benämningen »cromlech» använd i st. f. »dolmen», men detta är mindre riktigt, emedan cromlech vanligen användes att beteckna en krets af stenar. — Om dessa ursprungligen keltiska ords etymologi och första användande i den arkeologiska literaturen se D. Wilson, *The Archaeology and Prehistoric Annals of Scotland*

1. *Dösar, fristående, utan gång.*

En sådan graf består af en åtminstone till stor del fristående — d. v. s. icke af jord eller sten betäckt¹ — kammare, bygd af stora, stundom klufna, men ohuggna,

Fig. 4. *Dös vid Katapur, Vestra Inliska halfön.*

(Edinburgh 1851), sid 68; A. de Bonstetten, *Essai sur les dolmens* (Genève 1865), sid. 1; F. A. Pereira da Costa, *Descripção de alguns Dolmens ou antas de Portugal* (Lisboa 1868), sid. 43; E. Cartailhac, *Les âges préhistoriques de l'Espagne et de Portugal* (Paris 1886), sid. 145; Cartailhac i *Matériaux pour l'histoire de l'homme* 1886, sid. 232; Cartailhac, *La France préhistorique*, sid. 169.

¹ Man har påstått, att hvarje fristående dös en gång varit täckt af en hög (se t. ex. Cartailhac, *Agés préhistoriques de l'Espagne et de Portugal*, sid. 157). Att några, som en gång varit dolda, sedan blifvit beröfvade sin jordbetäckning, är visserligen sannt; men ett ingående, jemförande studium af dösar och närstående grafformer visar otvetydigt, att de allra flesta nu fristående grafvarna aldrig varit betäckta af någon hög.

på kant resta stenar och täckt af en sådan sten. Stenarna äro antingen ganska släta på ena bredsida och kullriga på den andra, eller ock släta på båda sidor («hällar»). De grafvar, som äro bygda af det förra slaget stenar, torde i allmänhet vara äldre än de som äro bygda af hällar.

I en af väggstenarna ses stundom ett hål. Vi få i det följande tillfälle att återkomma till detta förhållande.

Fig 5. Dös i Malabar.

I *Asien* finnas dösar på flera ställen: i *Indien* (fig 4 och 5) så väl som i *Syrien*¹. I sistnämnda land är

¹ A. de Bonstetten, *Essai sur les dolmens*, sid. 60, 65. — C. Engelhardt, *Om stendysser og deres geografiske udbredelse i Årbøger f. nord. oldkyndighed* 1870, sid. 177. — J. Fergusson, *Rude Stone Monuments in all Countries* (London 1872), sid. 438, 455. — H. Hildebrand, *De förhistoriska folken i Europa* (Sthlm 1880), sid. 79. — Cartailhac, *La France préhistorique*, sid. 187 (Malabar). — F. de Sauley, *Voyage en Terre Sainte* (Paris 1865), och utdrag derur i *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, II sid. 246—250. — C. R. Conder, *Heth and Moab; Explorations in Syria in 1881 and 1882* (London 1883), sid. 190, 293. — G. Perrot och C. Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité*, IV sid. 341, 378, 379 (Syrien). — *Verhandl. d. Berliner Anthropol. Ge-*

särskildt trakten öster om Jordan bekant för ett större antal dösar (fig. 6).

I Indien bygga de vilda kasierna i Panduabergen ännu i dag dösar till grafvar åt sina döda. Detsamma gäller, märkvärdigt nog, om infödingarna på Madagascar¹.

Hos dessa folk kan man lära, *huru* sådana grafvar kunna byggas. De ofta mycket stora stenar som kasierna använda till dösar, erhållas genom att hugga fördjupningar i större block, lägga eld i dessa fördjupningar och

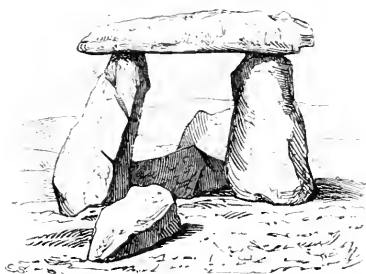

Fig. 6. Dös nära Hesbon, Palestina.

hälla kallt vatten på den upphettade stenen, hvilken der-
vid klyfver sig. Häfstänger af trä och tåg äro de enda

Fig. 7. Dös vid Dakhovsk, Kaukasus.

sellsch., 1887 sid. 37 Syrien: en dös så stor att man kan rida in under den; i en annan dös lägo ett skelett och 2 ringar af koppari.

¹ Engelhardt, *anf. afh.* sid. 172. — Cartailhac, *La France pré-historique*, sid. 183.

mekaniska hjälpmedel, som kasierna hafva att flytta de stora stenarna med och resa dem till väggar i dösarna¹.

Äfven i *Kaukasusländerna* (fig. 7) liksom på *Krim* (fig. 8) och andra ställen å Svarta Hafvets norra kust finnas dösar.² De flesta äro uppförda af hällar och torde således ej höra till den äldsta tid, då dösar bygdes.

Tyvär, känner man ännu ej med säkerhet, huru gamla de nu omtalade dösarna i vestra Asien och Svarta-Hafs-trakterna äro. De fynd, som i dem gjorts, äro för

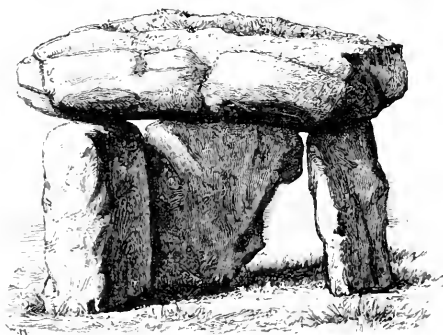

Fig. 8. *Dös vid Gaspra, Krim.*

få, och det är ej alltid säkert, att hvad som hittats verkligen är samtidigt med den ursprungliga begravningen i dösen.

* * *

Dösen synes oss visserligen vara en egendomlig graf-form, men denna form torde dock kunna på ett naturligt sätt förklaras. I vidt skilda länder har människan sökt åt sina affidna närmaste bereda hvilorum, som liknade de boningar, i hvilka de lefvat. Dösen är utan tvifvel en åt den döde gjord efterbildning i sten af den enkla

¹ Se äfven konung Fredrik VII:s *Bemärkninger angående oldtidens byggningsmåde af grarkunre og de såkaldte jettestuer* i (dansk) *Antiquarisk Tidsskrift* 1855 —7, sid. 88.

² E. Chantre, *Recherches anthropologiques dans le Caucase*, I (Paris 1885), sid. 51 följ., samt i *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, XIX (1885), sid. 545 följ. — *Verhandl. d. Berliner Anthropol. Gesellsch.*, 1882 sid. 344.

hydda, i hvilken den lefvande bott. Efterbildningen är naiv och ofullkomlig, det är samnt. Men den har tillkommit i en tid, som var människoslägtets barndomsålder. Ännu i våra dagar se vi barnen under deras lekar uppföra liknande hyddor af småstenar.

* * *

Den grafform, som vi kalla dös, — hvilken väl i det stora hela kan betraktas såsom bildande den äldsta af de fyra här ofvan omtalade orientaliska grupperna, — har tidigt kommit till Europa, tidigare än någon af de andra tre.

Jag skall nu söka visa, på hvilken väg denna grafform utbredd sig till Europa, till hvilka länder i vår verldsdel den kommit, och vid hvilken tid detta inträffat.

Såsom vi redan sett, begagnas ofta uttrycken dös eller dolmen om flera olika slag af megalithiska grafvar. Här är emellertid nu endast fråga om fristående dösar, utan gång.

Med afseende på kammaren kunna tre hufvudtyper af sådana dösar urskiljas.

Den ena har en af tjocka stenblock bygd kammare, hvilkens grundplan närmar sig en rundel eller regulier månghörning (ofta 5-hörning eller qvadrat), och hvilken är täckt af ett enda, vanligen mycket stort och tjockt, på undersidan slätt, men på öfversidan kullrigt stenblock.

Den andra har nästan qvadratisk kammare, hvilken är bygd af tunnare hällar och täckt af en sådan.

Den tredje har aflångt fyrsidig kammare, hvilken är täckt af flera stenar.

Allt visar, att den första typen är den äldsta.

Då vi nu skola söka göra oss en föreställning om, huru stendösen utbredd sig öfver Europa¹, vore det visser-

¹ Kartor öfver utbredningen af dolmens såväl inom som utom Europa hafva offentliggjorts både af Bonstetten i *Essai sur*

ligen bäst, om vi kunde taga hänsyn endast till denna äldsta typ. Men härtill fordrades, att vi hade vida större tillgång på fullständiga beskrifningar, teckningar och planer af dösa i de särskilda länderna, än som står oss till buds. Vi måste därför taga alla fristående dösar utan gång i betraktande, och vi få vara glada, om ej, i följd af ofullständiga uppgifter, några grafvar af annat slag genom misstag inblandats.

Först böra vi emellertid kasta en blick på dösaernas utbredning i *norra Afrika*.

I *Sudan* finnas dösar. Flera sådana ligga vester om Nilen, VNV om Ladó, på 5° 20' nordlig bredd. En af dem är här återgifven (fig. 9). Om deras innehåll och ålder är intet känt¹.

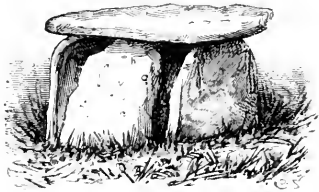

Fig. 9. Dös nära Ladó, Sudan.

Då dösar således finnas i närheten af öfre Nilen, då de förekomma i Syrien samt, såsom vi strax skola se, utefter hela Afrikas nordkust, synes det vara mycket sannolikt, att sådana grafvar en gång äfven funnits i Egypten, ehuru man nu ej känner någon i detta land. Troligen hafva de redan för länge sedan blifvit förstörda.

les dolmens Genève 1865) och af Fergusson i *Irish Stone Monuments* (London 1872), men man kan ej af dessa kartor se, inom hvilka områden hvar och en af de olika grafformer förekomma, som sammanfattas under benämningen *dolmens*.

¹ C. T. Wilson och R. W. Felkin, *Uganda and the Egyptian Soudan* (London 1882), II sid. 123.

Men det synes ej vara osannolikt, att pyramidernas grafkammare äro förfinade ättlingar af dösarna. Äfven de förras väggar bildas af väldiga, på kant resta stenblock och deras tak af stora, från vägg till vägg lagda stenar:

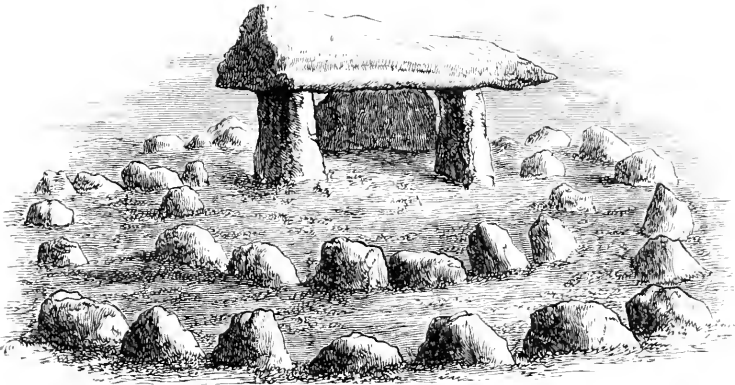

Fig. 10. Dös, omgiften af dubbel stenkrets, Algeriet.

den egentliga skilnaden är, att stenarna i pyramidernas kammare äro fint huggna och det hela ytterst omsorgsfullt bygdt, under det att dösarna bestå af grofva, ohuggna stenar.

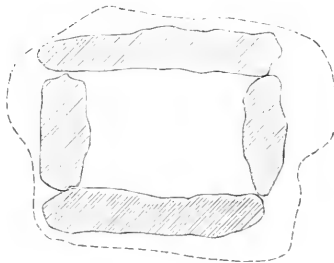

Fig. 11. Dös vid Roknia, Algeriet. Plan af kammaren.

I norra Afrika vester om Egypten finnes en mycket stor mängd fristående dösar (fig. 10, 11): i *Tripoli*, *Tunis*, *Algeriet* och *Marokko*, således ända från gränsen af det gamla *Cyrene*.
Antiqv. Tidskrift. 13: 1.

naika till Gibraltars sund¹. De träffas ej blott vid kusten utan äfven ganska långt in i landet, såsom i trakten af Murzuk i Fezzan. De flesta beskrifvas såsom firsidiga; ej sällan är en sida — oftast den åt öster eller sydost — öppen; de äro vanligen omgifna af en eller flera sten-kretsar. Många dösar äro ganska små och bygda af jemförelsevis små stenar. Andra äro stora; nära Batna ligger en, hvars taksten är 12 fot lång, 7 fot bred och 1½ fot tjock.²

¹ A. Bertrand, *Monuments dits celtiques dans la province de Constantine* i *Archéologie celtique et gauloise*, 2:a uppl. (Paris 1889), sid. 160. — Bonstetten, *anf. arb.*, sid. 60, 64. — J. W. Flower, *On the prehistoric sepulchres of Algeria* i *Transactions of the International Congress of prehistoric Archaeology (Norwich and London) 1868*, sid. 194 följ. (med öfversigt öfver den äldre literaturen). — J. R. Bourguignat, *Histoire des monuments mégalithiques de Roknia près d'Hamman-Meshkoutin* (Paris 1868). — René Galles i *Bulletin de la Société Algérienne de climatologie* 1869, sid. 31. — Engelhardt, *Om stendysser og deres geografiske udbredelse* i *Årbøger for nordisk oldkyndighed* 1870, sid. 176. — Fergusson, *Rude Stone Monuments* (London 1872), sid. 395 följ. — Faidherbe, *Les dolmens d'Afrique* i *Compte-rendu du Congrès de Bruxelles 1872*, sid. 406 följ., pl. 7—12. — Rouire, *Note sur les dolmens de l'Enfida (Tunisie)* i *Revue d'Ethnographie*, V (Paris 1886), sid. 441. — A. Goyt, *Dolmens et sépultures mégalithiques des Ouled-Hannech* i *Recueil des notices et mémoires de la Société Archéologique du Département de Constantine*, 3:e Série, 3:e vol. (Constantine 1888), sid. 69—85, pl. VIII—X (se äfven sid. 96 följ.) — Carton, *Les mégalithes de Bulla Regia (Tunisie)* i *L'Anthropologie* 1891, sid. 1.

I *Matériaux pour l'histoire de l'homme* omtalas de nordafrikanska dolmens på många ställen, bland hvilka följande böra särskildt nännas: IV sid. 303, V sid. 222, 427, XII sid. 44, XV sid. 271, XIX sid. 367 (Algeriet); — XXI pl. VI (karta), XXII sid. 373, 416 (Tunis); — V sid. 342, VIII sid. 57, XX sid. 112 (Marokko); — XVI sid. 204 (bibliographie).

² Flower, *anf. arb.*, sid. 198. — Vid Tiaret i Algeriet omtalas en »dolmen», hvars taksten uppgifves hafva en längd af omkring 20 mètres; men det hela lär vara en naturbildning. *Matériaux*, XXI sid. 458 jfr XXII sid. 79.

I de nordafrikanska dösarerna uppgifvas föremål från vidt skilda tider hafva blifvit funna, hvilket torde bero dels derpå att man ofta som »dolmens» beskrifvit grafvar, hvilka icke höra till den nu ifrågavarande gruppen¹, dels derpå att dösar från en äldre tid kunna senare hafva blifvit ånyo begagnade².

Många bland dessa dösar måste dock hänföras till stenåldern, emedan vapen och verktyg af sten anträffats i dem. Äfven de merendels små dösar, som i stora grupper ligga i närheten af Constantine, innehålla yxor och andra föremål af sten bredvid lik i böjd ställning, vanligen omgifna af flata stenar eller kiselstenar, — hvilket också förekommer i skandinaviska stenåldersgrafvar³.

Man har i andra nordafrikanska dösar funnit föremål af metall under sådana förhållanden, att de måste anses tillhöra den ursprungliga begravningen. Några uppgifvas vara af koppar⁴, andra af brons⁵. Alla föremålen äro prydnader, som armringar m. m., och kunna möjligen tillhöra öfvergångstiden mellan sten- och bronsåldern; vapen och verktyg af metall torde ej vara funna i de nu ifrågavarande grafvarna⁶. Då dösarerna i Nordafrika dels äro bygda af stora stenblock, dels af smärre hällar, och då man, såsom redan är nämndt, har skäl att anse de

¹ Så har man som dolmens beskrifvit grafvar, hvilkas väggar äro bildade icke af stenar resta på kant och nående från golf till tak, utan af stenar lagda på hvarandra.

² Se t. ex. *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, VIII sid. 478 (ett mynt af Faustina), XVI sid. 362 (äfven från romersk tid).

³ Engelhardt, anf. afh., sid. 181. — H. Rhind, *On Vestiges of Ortholithic Remains in North Africa, and their place in Primæval Archaeology* i *Archæologia*, 38 sid. 252.

⁴ *Matériaux*, IV sid. 304 (Beni-Messous nära Alger).

⁵ Två bronser från Roknia hafva gifvit 86,7 och 90,7 % koppar samt 12,7 och 8,9 % tenn. Bourguignat, anf. arb., sid. 35.

⁶ *Matériaux*, IV sid. 303, XV sid. 272, XIX sid. 224 (afbildningar af tre armringar och en »tutulus»-liknande knapp).

senare vara yngre än de förra, kan det ej väcka förvåning att bland dessa yngre dösar finnas sådana, som visat sig tillhöra nämnda öfvergångstid.

De lerkärl, som upptagits ur de nordafrikanska dösaarna, beskrivas såsom grofva och primitiva, gjorda för hand, utan krukmakareskifva¹.

I **Europa** förekomma dösar i många länder, men saknas i ännu flera.

Grekland eger, så vidt man känner, inga grafvar af detta slag. Visserligen har uppgifvits, att sådana skulle finnas på Peloponnesus, men detta har visat sig vara oriktigt².

¹ *Matériaux*, IV sid. 304. — Bourguignat, anf. arb., sid 36.

² Bonstetten, anf. arb., sid. 60, 64. — Genomläser man den af Bonstetten citerade beskrifningen på en »dolmen» vid Amyklai (Fourmont, *Remarques sur trois inscriptions trouvées dans la Grèce* i *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, XV sid. 402, Paris 1743), finner man att det är fråga om en byggnad, som väl är uråldrig, men som icke varit någon dolmen.

Då denna fornlemning ofta omtalats och originalberättelsen är ganska svårtillgänglig, meddelas den här: » — lorsque j'allai à Schabochori, l'ancienne *Amyclæ*, & que j'y eus découvert dans le temple d'Apollon-Amycléen, & dans beaucoup d'autres qui étoient dans ce lieu célèbre, un bien plus grand nombre d'Inscriptions de tous les âges & de toutes les especes. Dans ce lieu, après avoir fait fouiller aux environs de la Mosquée des Mahométans, après avoir renversé les fondemens du temple d'Apollon, & avoir trouvé dans cet endroit, je l'ose dire, des trésors pour la Littérature, un des ouvriers m'avertit qu'à cinq cens pas du temple d'Apollon, où nous étions encore à fouiller, il y avoit dans le milieu des oliviers & des meuriers, un hallier presque impénétrable, à cause de la quantité de ronces dont il étoit formé; qu'ayant monté sur un des meuriers, il avoit apperçû que ces ronces cachotent une église entourée de murailles. Nous y allames tous, & les ronces coupées, j'apperçus, non une église, mais comme une grotte d'environ seize pieds de long sur dix de large en dedans, mais dont le pavé n'étoit que d'une pierre. Quatre autres pierres faisoient le devant, le derrière & les deux côtés de ce bâti-

Äfven uppgiften, att dolmens skulle finnas i *Italien*, vid Saturnia i Etrurien¹, har befunnits vara otillförlitlig. De grafvar, som man äsyftat, bildas nog af stora, ohuggna stenhällar, men de höra ej till det slag som nu är i fråga, så mycket mindre som endast takstenen höjer sig öfver

ment; il n'étoit aussi couvert que d'une pierre, au-dessus de laquelle il y en avoit deux autres l'une sur l'autre en talus, comme pour faire le toit, & toutes ces pierres étoient brutes & de couleur noire. La porte étroite & qui n'excédoit pas quatre pieds en hauteur, étoit ménagée dans celle qui faisoit tout le frontispice: l'on y montoit par trois degrés d'une seule pierre dans toute l'étendue du bâtiment, en sorte que ces trois pierres étoient proprement les fondemens de tout cet édifice. Ces blocs qui servoient ainsi de fondemens, avoient un pied quatre pouces de haut; mais ceux qui formoient le corps du bâtiment, & qui le couvroient, avoient cinq pieds d'épaisseur.

À la vûe d'un semblable édifice, nous nous rappellames ce que nous avions vû à la Laryssa d'Argos, à l'Asly d'Athenes, à Hermioné, à l'ancienne Asina de l'Argolide, à Tyrins, à Mycène & à beaucoup d'autres endroits de la Grece, où nous avons trouvé de ces bâtisses que Pausanias attribue à des Géants, tant elles sont énormes & d'une symmetrie extraordinaire; mais toute bizarre qu'elle est, elle s'est néanmoins soutenue jusqu'à nos jours. Nous crumes donc que cette prétendue église n'étoit qu'un temple (car à quel autre usage un semblable édifice auroit-il pu servir?). Nous examinames donc partout, pour découvrir si enfin nous ne trouverions point quelque Inscription qui nous dénotât ce que ç'avoit effectivement été: or comme sur le frontispice & par-tout, étoit une mousse épaisse, nous l'arrachames; elle nous cachoit des caractères sur le frontispice, mais des caractères très-difficiles à lire. Par la copie que j'en ai faite, on apprend que ce temple été consacré à Onga, **ΩΓΑΙ** Ogaï, par Eurotas, qui prend, non la qualité de Roy des Lacons, mais celle de Roy des **IKETEPEKATEES**, qui est un nom qu'Hésychius donne aux Lacons, sans doute des anciens tems, mais peu en usage pour les désigner, depuis Lacedæmon gendre & successeur d'Eurotas, Prince fameux dans cette Nation, & dont elle s'est fait honneur de porter le nom assez constamment, quelque changement de Dynastie qui soit arrivé. Ce temple est donc d'une antiquité très-vénérable — —».

¹ Bonstetten, anf. arb., sid. 60, 64.

jord, och en omkring 3 fot bred och 10—12 fot lång gång leder till de flesta af dem¹.

Andra grafvar, som med skäl skulle kunna kallas dösar, äro icke kända från Italien. I provinsen Lecce, således i sydöstra delen af halfön, omtalas visserligen en »dolmen»², men då jag hvarken sett sjelfva grafven eller någon teckning af den, kan jag ej afgöra, om man här verkligen har en fristående dösa.

På *Sicilien* och *Sardinien* förekomma ej heller dösar, så vidt jag vet. Att de saknas på den sistnämnda ön, är så mycket mera anmärkningsvärdt, som de finnas i ganska stort antal på *Corsica* (fig. 12)³. Dit hafva de

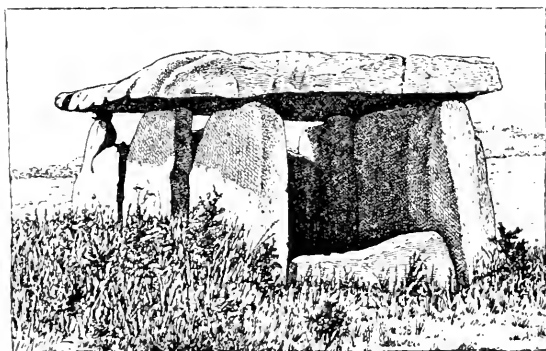

Fig. 12. Dösa vid Fontanaccia, Corsica.

¹ G. Dennis. *The cities and cemeteries of Etruria* (London 1878). II sid. 282, med afbildning sid. 275. — *Bullettino di Paleontologia italiana*, 5 sid. 59, 8 sid. 204.

² *Annuario scientifico ed industriale*, anno XVIII, 1881 (Milano 1882), sid. 661. Fornlemningen beskrifves på följande sätt: »Il dolmen, che dista appena un chilometro da Minervino, è costituito da un gran lastrone di calcare rozzo e primitivo, riposante su sette pilastri del pari irregolari addossati gli uni agli altri senza cemento di sorta. Il lastrone monolitico inclinato da S. a N. è lungo m. 3,80, largo 2,65».

³ Adr. de Mortillet, *Les monuments mégalithiques de la Corse* i *Comptes rendus de l'Association française*, 1883 sid 593—599; se äfven *Matériaux* XIX (1885), sid. 218, XX sid. 466.

således utan tvifvel kommit ej söderifrån, utan från norr, från Frankrike. Corsica ses vid klart väder från kusten af den sydöstligaste delen af Frankrike, i närheten af Nizza.

De corsikanska dösarna, som äro firsidiga och täckta af en enda stor sten, synas vara bygda af hällar snarare än af block. Någon dylik graf med gång lär ej finnas på ön.

På den *Pyreneiska halfön* förekomma fristående dösar i ganska stort antal (fig. 13), så väl i *Spanien* som i

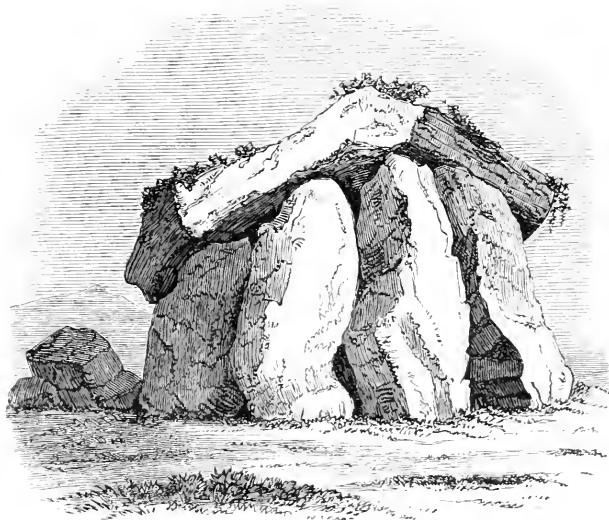

Fig. 13. Dös vid Arroyolos, Portugal.

Portugal. Många af dem hafva blifvit afbildade¹. I saknad af fullständiga beskrifningar och planteckningar är

¹ Pereira da Costa, *Descripção de alguns dolmíns ou antas de Portugal* (Lisboa 1868), med 3 pl. visande dels ett stort antal dösar, dels några i ett par af dessa grafvar funna stenyxor. — Gongora y Martinez, *Antiquedades prehistóricas de Andalucía* (Madrid 1868), sid. 83, 84, 95 följ. — Cartailhac, *Âges préhistoriques de l'Espagne et du Portugal* (Paris 1886), sid. 145 följ., 172, 328, 329 (den å pl. 1 afbildade grafven har en låg gång). — Dösarna kallas i Portugal *antas* (sing. *anta*).

det emellertid ofta svårt att säga, huruvida de hafva eller haft gång.

Frankrike är rikt på dolmens af det slag som nu är i fråga (fig. 14). De förekomma både i södra och norra delen af landet, ehuru naturligtvis icke likformigt fördelade på de olika departementen¹. Några äro mera, andra mindre fristående; några bildas af stora stenblock, andra af mindre hällar². Det kan då ej väcka förvåning, att några franska dösar visat sig vara grafvar från den

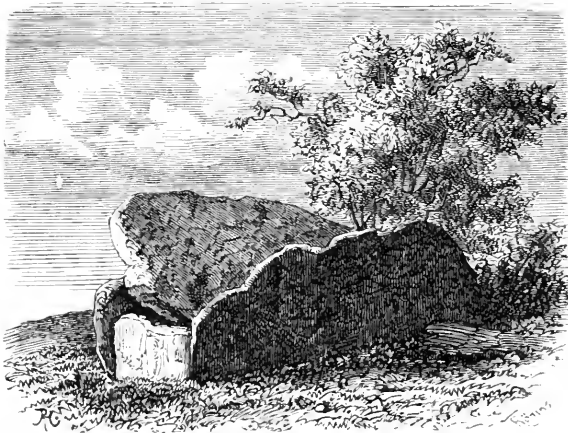

Fig. 14. Dös i departementet Aveyron, södra Frankrike.

¹ Alex. Bertrand, *Les monuments primitifs de la Gaule*, afhandling prisbelönt af franska Institutet (Académie des Inscriptions) år 1862; senast omtryckt i 2:a uppl. af förf:s *Archéologie celtique et gauloise* (Paris 1889, sid. 100—159, med en karta, samt sid. 430—439 (Liste des dolmens et allées couvertes de la Gaule, ordnad departementsvis). — Fergusson, anf. arb., sid. 325. — *Matériaux*, I—XXII. — *Inventaire des Monuments mégalithiques de France* i *Bulletins de la Société d'Anthropologie*, III (Paris 1880) sid. 64.

² Man har afbildat några dolmens i södra Frankrike, hvilka liksom de nordafrikanska skulle vara omgifna af dubbla stenkrepsar; men det har visat sig, att dessa afbildningar icke varit tillförlitliga. Cartailhae, *La France préhistorique*, sid. 217.

rena stenåldern, andra från öfvergångstiden till bronsåldern eller från början af denna period¹.

Att dösarna på Corsica torde bära betraktas såsom en följd af inflytande från Frankrike, hafva vi redan sett. Detsamma bör väl äfven sägas om de få dösar, som äro kända i *Schweiz*: två norr om Pfäffiker-See, öster om Zürich, således inom öfre Rheins flodområde².

I *Irland* finnas äfven dösar af nu i fråga varande slag (fig. 15)³. Likaså i *England*, de flesta i vestra delen af landet, i Cornwallis, samt i Wales och på närliggande

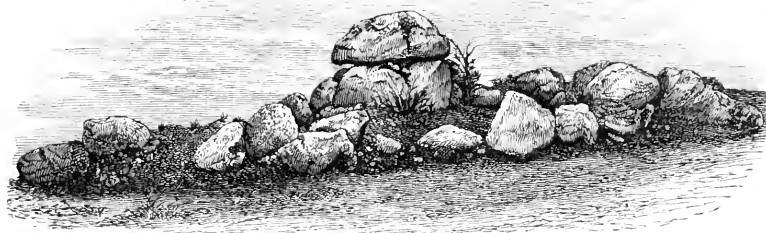

Fig. 15. Dös, omgifven af stenkrets, vid Moytura, Irland.

öar (fig. 16)⁴. Fristående dösar utan gång förekomma också i *Skotland* (fig. 17), ända upp på Orknöarna⁵.

¹ G. Retzius, *Undersökning af några franska dösar (dolmens)* i *Månadsbladet* 1875, sid. 145 följ. — E. Chantre, *Age du bronze* (Paris 1875—6), II sid. 31.

² Båda, nu förstörda, äro afbildade i F. Kellers *Pfahlbauten*, 3ter Bericht (Zürich 1860), pl. VI fig. 8, 9 (sid. 101).

³ Fergusson, anf. arb., sid. 224 följ. och fig. 61.

⁴ Fergusson, anf. arb., sid. 161 följ. — J. Akerman, *Archaeological Index* (London 1847), sid. 29 och pl. I (pl. I fig. 8 visar en under benämningen »Kits Coty House» välbekant stendös af nu ifrågavarande slag nära Maidstone i Kent; denna dös ses äfven i J. Lubbock's *Pre-historic Times*, 2:a uppl., London 1869, fig. 137).

⁵ Fergusson, anf. arb., sid. 241 (Stennis på Orknöarna, dös och kretsar af höga stenar). — D. Wilson, *The Archaeology and Pre-*

Det förtjenar särskildt nämnas, att många dösar på de Brittiska öarna äro bygda af väldiga block, ej af hällar, och således af en mycket gammal typ. På Gower-halfön

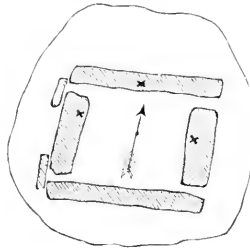
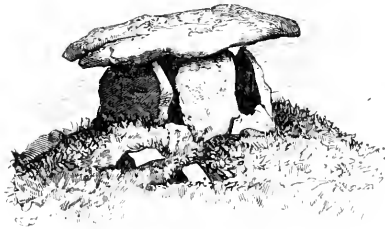

Fig. 16. Dös vid Chywoone, Cornwall; sedd från sidan och i plan.

i Wales ligger en dös med dubbel kammare, känd under namnet »Arthurs Quoit»; båda kamrarna täckas af ett

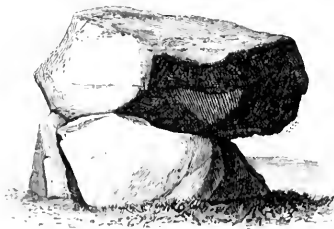

Fig. 17. Dös nära Craigmadden Castle, Skotland.

historic Annals of Scotland (Edinburgh 1851), sid. 65 följ. — *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, VI Appendix, pl. IX fig. 1.

väldigt block, som mäter icke mindre än 7 fot 5 tum i tjocklek¹. Äfven andra engelska dösar äro mycket stora: en i sydvestra Wales är så hög, att man kan rida in under den, och dess takhäll så väldig, att fem personer till häst lära hafva funnit skydd under den².

Belgien eger, eller har egt, några få dösar af nu ifrågavarande slag³.

*Holland*⁴ och norra *Tyskland* äro visserligen delvis ganska rika på megalithiska grafvar — de kallas i Tyskland ofta »Hünengräber»⁵, — men fristående dösar utan gång och med endast *en* taksten äro der mycket sällsynta och finnas endast i vissa trakter. De allra flesta här förekommande stora stengrafvarna äro af yngre former: af

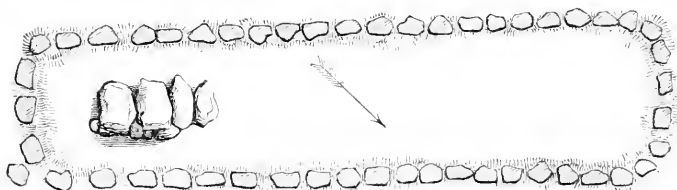

Fig. 18. *Längdös vid Naschendorf, Meklenburg.*

långa kammare, täckta af flera stenar (fig. 18); många sakna gång, andra äro försedda med en längre eller kortare så-

¹ Fergusson, anf. arb., fig. 51, 52.

² Fergusson, anf. arb., fig. 49; se äfven fig. 50.

³ Engelhardt, anf. arb., sid. 174.

⁴ Oldenhuis Gratama, *Sur les monuments mégalithiques de la province de Drenthe* i *Compte rendu du Congrès de Stockholm 1874*, sid. 267. — W. Pleyte, *Nederlandsche Oudheden van de vroegste Tijden tot op Karel den Grooten* (Leiden 1877 o. följ. år).

⁵ Dösen med den omgifvande stensättningen kallas »Hünenbett». »Hüne» betyder »jätte». Äfven benämningen »Riesengräber» förekommer. I Skandinavien benämnas stenkammarna från stenåldern ofta »jättgrafvar», »jättstugor». — Uttrycket »Hünengrab» användes någon gång, ehuru mindre riktigt, i st. f. »Hügelgrab» eller grafhög.

dan. De omgifvas vanligen af en stor, aflångt firsidig stensättning, hvilken kan vara ända till dryga 400 fot (116 meter) lång¹.

Fristående dösar finnas ej, så vidt jag vet, öster om Oder².

Vester om Elbe gå de nyss omtalade yngre formerna i söder till trakten af staden Hannover; — i Regierungsbezirk Hildesheim felas de. I Altmark äro de talrika³.

Öster om Elbe gå de ej sydligare än till norra delen af Mark Brandenburg⁴.

I nordöstra Tyskland, öster om Oder och i de angränsande polska länderna förekomma ej de fristående dösaarna, men andra grafformer, hvilka hafva större eller

¹ Denna längd har en »Hünenbett» vid Niendorf i trakten af Lüneburg. J. H. Müller och J. Reimers, *Vor- und frühgeschichtliche Alterthümer der Provinz Hannover* (Hannover 1893), sid. 82.

² Bonstettens afvikande uppgift (anf. arb., sid. 55) beror dels på misstag, dels derpå att han talar om »dolmens» i allmänhet, ej om nu ifrågavarande särskilda form.

³ C. von Estorff, *Heidnische Alterthümer der Gegend von Uelzen* (Hannover 1846), pl. I och II samt kartan. — J. H. Müller och J. Reimers, *Vor- und frühgeschichtliche Alterthümer der Provinz Hannover*; tyvärr utan afbildningar af grafvarna. — E. Krause och O. Schoeten-sack, *Die megalithischen Gräber (Steinkammergräber) Deutschlands. I. Altmark*, Sonderabdruck aus der *Zeitschrift für Ethnologie* 1893 (Berlin 1893).

⁴ H. Handemann, *Vorgeschichtliche Steindenkmäler in Schleswig-Holstein* (Kiel 1872—73). — H. R. Schröter och F. Lisch, *Friderico-Francisceum* (Schwerin 1837), pl. XXXVI. — Bonstetten, anf. arb., fig. å sid. 6, 21 och 22 (Meklenburg; jfr *Jahrbücher d. Vereins für Meklenb. Alterth.-Kunde*, 33 sid. 113 följ., 2 sid. 107, 5 sid. 101, m. fl. ställen). — J. K. Wächter, *Statistik der im Königreiche Hannover vorhandenen heidnischen Denkmähler* (Hannover 1841), pl. VII (amt Güstrow, Meklenburg). — *Verhandl. Berl. Anthropol. Ges.*, 1885 sid. 168 (Lenzen a. E., »den största megalithgraf i Mark Brandenburg»). — A. Götze, *Die Gefässformen und ornamente der neolithischen schwärzerzierten Keramik im Flussgebiete der Saale* (Jena 1891), sid 12 följ. (inga dösar, endast stenkistor, täckta af högar eller marken).

mindre anspråk på att kallas dösar, ehuru de, åtminstone till största delen, äro täckta af jord. Hit höra bl. a. stenåldersgrafvarna i Cujavien, landet omkring Weichsel söder om Thorn¹.

I *Danmark* äro fristående dösar utan gång och täckta af endast ett stenblock mycket allmänna².

Kammaren är femsidig eller fyrsidig och omgifven antingen af en rund (fig. 19) eller aflång (fig. 20, 21) hög, kring hvars fot vanligen finns eller har funnits en stensättning; i förra fallet kallas grafven »runddysse», i det senare »langdysse» — eller på svenska »runddös» och »långdös». Långdösarna förekomma, liksom runddösarna, både i Jylland och på öarna³.

¹ *Verhandl. Berl. Anthropol. Ges.*, 1879 den 20 december, 1891 sid. 316 (Cujavien. Den egendomliga stensättningen, i form af en lång, smal triangel med grafven vid dennas bas återfinnes äfven i senare tid; G. Ossowski, *Monuments préhistoriques de l'ancienne Pologne, I. Prusse Royale* (Krakau 1879), pl. XXXIV). — A. Lissauer, *Die prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen und der angrenzenden Gebiete* (Leipzig 1887), sid. 22 följ. — A. Kohn och H. C. Mehlis, *Materialien zur Vorgeschichte des Menschen im östlichen Europa* (Jena 1879), I sid. 83 följ. (beskrifningarna äro tyvärr ofta oklara och okritiska) — *Wiadomości Archeologiczne*, I sid. 90, 91. — J. Zawisza, *Sur l'âge de la pierre polie en Pologne* i *Compterevenu du Congrès de Stockholm 1874*, sid. 263. — L. von Jażdzewski och B. Erzepki, *Posener Archeologische Mittheilungen*, III (Posen 1888), sid. 36, pl. XIII—XVI (»dolmen» helt och hållet täckt af en hög).

² H. Petersen, *Om Stenalderens gravformer i Danmark og deres indbyrdes tidsforhold* i *Årbøger for nordisk oldkyndighed* 1881, sid. 299 följ. — A. P. Madsen, *Afbildninger af danske oldsager og mindesmærker, Steenalderen* (Kjöbenhavn 1868), pl. 5 följ. — A. P. Madsen, *Gravhöie og gravfund fra Steenalderen i Danmark* (Kjöbenhavn 1886). — F. Sehested, *Fortidsminder og oldsager fra egnen om Broholm* (Kjöbenhavn 1878). — E. Vedel, *Bornholms oldtidsminder og oldsager* (Kjöbenhavn 1886), sid. 5 och 247.

³ I de 18 härader på Sjælland, som år 1892 voro undersökta antiqvariskt, voro mer än 300 runddösar och 500 långdösar kända. *Årbøger for nordisk oldkyndighed* 1892, sid. 178 och 180.

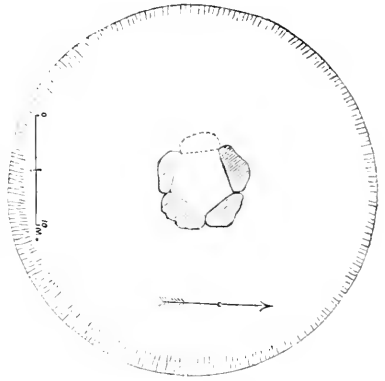

Fig. 19. *Rundhus* vid Soesmark, Lolland.

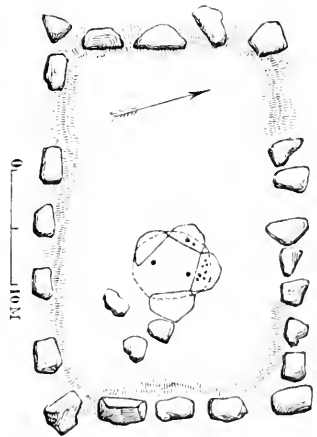

Fig. 20. *Äldre länghus* vid Nykrog, Lolland; 10 m. lång.

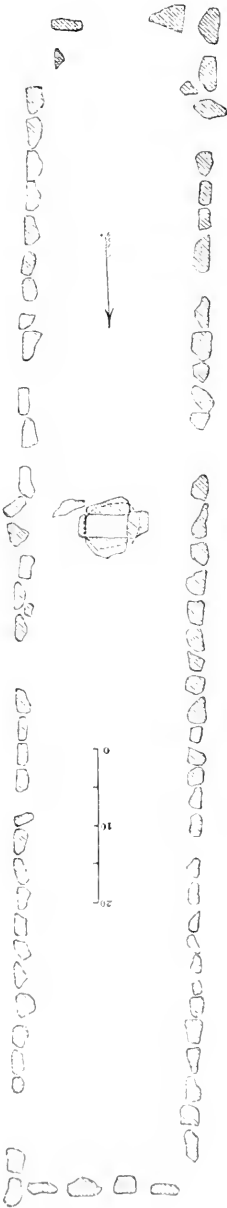

Fig. 21. *Yngre länghus* vid Humble, Langeland; 49,3 m. lång.

Långdösens stensättning bildar vanligen, liksom i norra Tyskland, en aflångt fyrsidig figur, med rätvinkliga

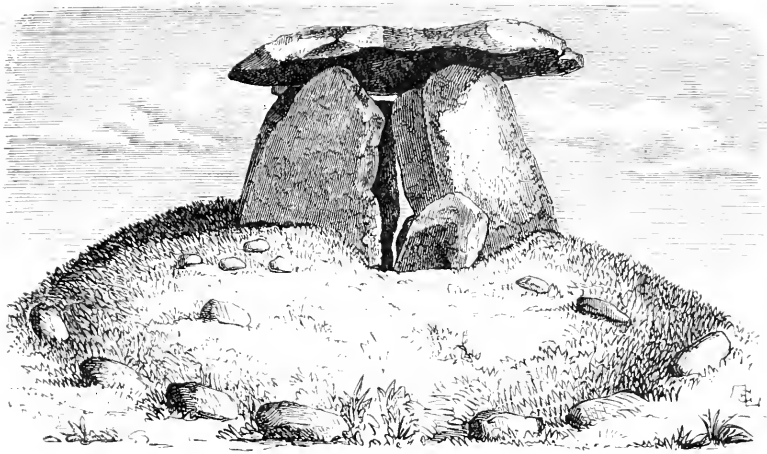

Fig. 22 a. Dös vid Haga på Orust, Bohuslän.

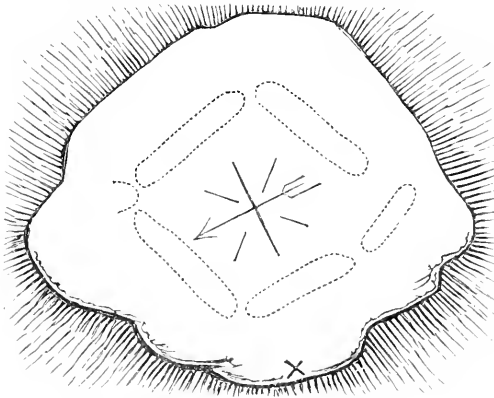

Fig. 22 b. Plan af dösen fig. 22 a.

hörn. Dess längd är ofta mycket betydlig (fig. 21); många äro öfver 200 fot långa, ett par hafva ända till 500 fots längd. Bredden vexlar sällan mer än mellan 22—30 fot.

Andra äro betydligt kortare, bildande en bred rektangel, hvars långsidor stundom äro föga längre än kortsidorna (fig. 20); dessa, utan tvifvel i allmänhet äldre än

de andra, utgöra en mellanform mellan runddösen och den vanliga långdösen.

Kammaren är, liksom på runddösen, antingen femsidig eller fyrsidig; det förra är dock mycket sällan fallet, under det de flesta kamrarna äro rektangulära. Då den femsidiga kammaren måste anses vara i allmänhet äldre än de fyrsidiga, kan det ej gerna bero på någon tillfällighet, att långdösar med femsidig kammare äro jemförelsevis korta och breda (fig. 20).

Långdösens kammare, — äfven då den invändigt har rektangulär form, — höjer sig stundom lika mycket öfver högens yta som de äldsta runddösarnas; i andra fall är endast takblocket synligt ofvan jord. Det senare är vanligen förhållandet med de rektangulära kamrarna.

I *Sverige* finnas fristående dösar utan gång och täckta af *ett* stenblock i Skåne, — i närheten af kusten, från trakten af Kristianstad till Öresund, — Halland och Bohuslän, samt på Öland (fig. 22 och 23)¹. I alla andra trakter saknas sådana grafvar. Om den yngre form af mer eller mindre fristående stenåldersgrafvar utan gång, som pläga kallas »hällkistor», liksom om gånggrifterna, få vi i det följande tillfälle att tala.

¹ Montelius, *Sur les tombeaux et la topographie de la Suède pendant l'âge de la pierre* i *Compte rendu du Congrès de Stockholm, 1874*, sid 152 (med en karta öfver de dösar och andra stenåldersgrafvar, som vid midten af 1870-talet voro kända i Sverige), samt *Sur une carte de l'extension de la population en Suède pendant l'âge de pierre* i *Compte rendu du Congrès international des sciences géographiques tenu à Paris 1875* (Paris 1878), sid. 446. — Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 118, 136. — E. Ekhoﬀ (och G. A. Gustafson), *Bohusläns fasta fornminningar från hednatiden* i *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*. — A. Ahlqvist, *Ölands historia och beskrifning*, 1 sid. 15, 2: 2 sid. 194 (man har varit tveksam, huruvida de 4 grafvar från stenåldern, som legat i Resmo socken på Öland, borde hänföras till dösar eller till fristående hällkistor; men de synas dock snarare höra till den förra gruppen).

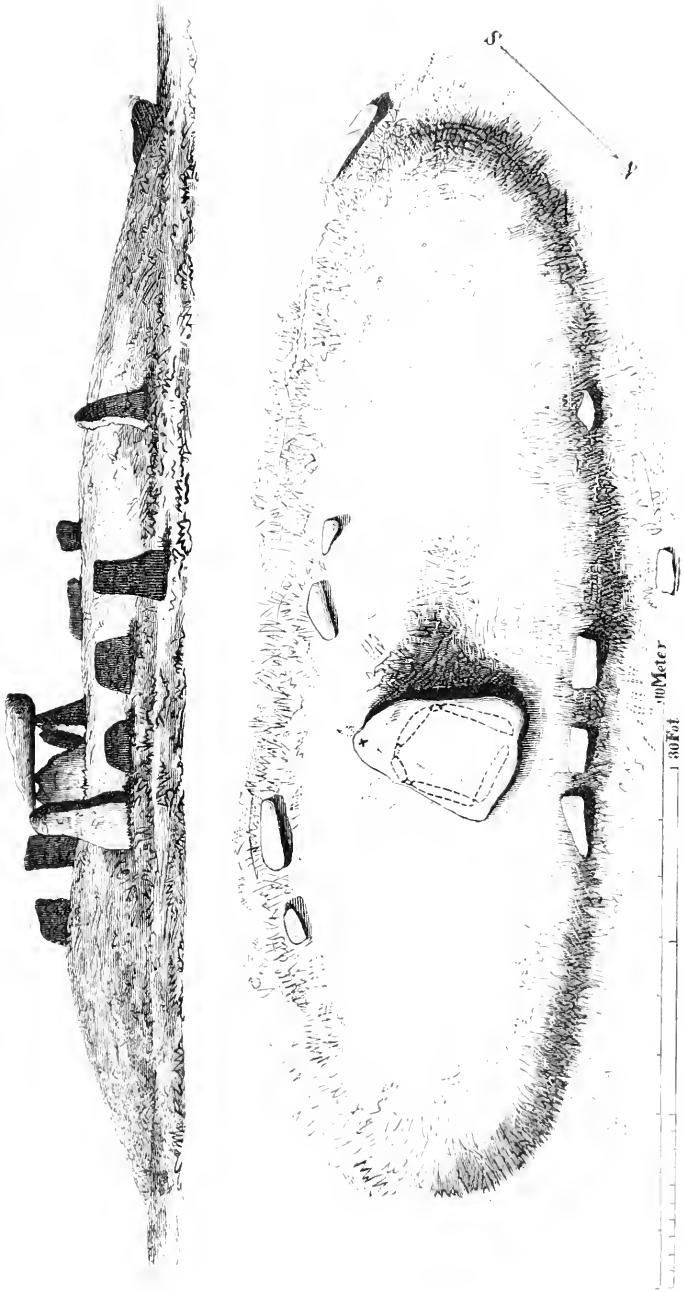

Fig. 23. Långdös rida Frangstads i Bottna socken, Bohuslän. Sedd från sidan och i plan.

Från *Norge* känner man endast ett fornminne, som att döma af beskrifningen kan kallas en fristående dös utan gång¹. Det ligger i Tune prestegjæld, Smålenenes amt, således vid kusten och ej långt från Bohuslän, der, såsom nyss nämndes, dösar äfven förekomma.

I andra europeiska länder än de nu omtalade äro inga dösar kända.

* * *

Mången gång finner man, att en ursprungligen fristående dös i senare tid, vanligen under bronsåldern, blifvit helt och hållet täckt af en stor hög. Det är emellertid i de allra flesta fall lätt att skilja mellan en grafkammare, som redan då den uppfördes blef dold af jord eller sten, och en sådan, öfver hvilken först långt senare en hög uppkastades.

En dansk graphög, som bevisligen under bronsåldern tillkommit öfver en förut fristående stendös, är den nära Kallundborg belägna »Samsingerbanken», hvilken med symmerligen stor omsorg undersökts af den danske fornforskaren Zineck².

Bland de många andra likartade fall, som äro kända, vill jag här endast nämna dels en på botten af en grafhög, »Maglehöi», i Svallerup socken, på Sjælland, funnen stendös³, dels den här nedan (fig. 137) afbildade dösen vid Herrestrup på Sjælland. Den förra dösen visade sig, då den för någon tid sedan undersöktes, hafva blifvit begagnad under bronsåldern, sedan man tvifvelsutän förut aflägsnat hvad som fanns kvar efter den ursprungliga begrafningen, som, att döma af grafvens form, måste hafva egt rum ganska tidigt under den yngre stenaldern. Dösen

¹ A. Lorange i *Årsberetning for 1879 af Foreningen til norske fortidsmindesmerkers beraring*, sid. 101.

² *Arbøger f. nord. oldkynd.*, 1871 sid. 36.

³ Samma *Arbøger*, 1871 sid. 19.

vid Herrestrup bär på takstenen en mängd inhuggna figurer, hvilka tydligen varit synliga, innan grafven blef dold af den hög, som sannolikt under bronsåldern uppkastades öfver den.

Af det följande få vi se, att äfven många gånggrifter, hvilkas takstenar ursprungligen varit synliga, hafva under bronsåldern blifvit helt och hållet dolda af en hög.

* * *

Ett förhållande värdt stor uppmärksamhet är, att man nästan i alla länder på dösarnas stenar finner runda skålförmiga fördjupningar¹, som äro inknackade eller inslipade till större eller mindre djup. Stundom äro de genom grunda, likaledes inknackade rännor förbundna med hvarandra. Skålarnas diameter vexlar, men är vanligen omkring 5—10 cm. De förekomma äfven på gånggrifter och andra stenåldersgrafvar af yngre former. Oftast äro de anbragta på takstenarnas yttre yta (fig. 24),

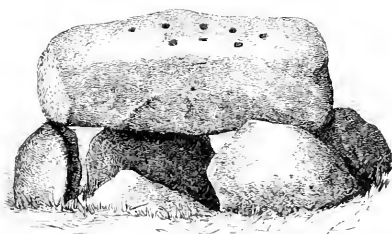

Fig. 24. Dös med skålförmiga fördjupningar å takstenen. Fasmorup, Skåne.

men ses äfven någon gång på takstenarnas undersida eller på väggstenarnas insida (fig. 25)².

¹ Dessa skålar kallas i Tyskland »Näpfchen», eller »Schalen», i Frankrike »écuelles» eller »godets», i England »cups» eller »cressets».

² *Arbøger for nordisk oldkyndighed* 1892, sid. 205 (44 skålar på undersidan af en täcksten till en stenkista nära Köbenhavn. — Mad-

Sådana skålformiga fördjupningar förekomma på dösar i Palestina¹ och i norra Afrika², lika väl som på Pyreneiska halfön³, på Corsica⁴, i Frankrike⁵, på de Brittiska öarna⁶, i Tyskland⁷, Danmark⁸ och Sverige⁹.

Äfven på andra stenar än sådana som höra till stenåldersgrafvar ses liknande skålar, nämligen på rullstens-

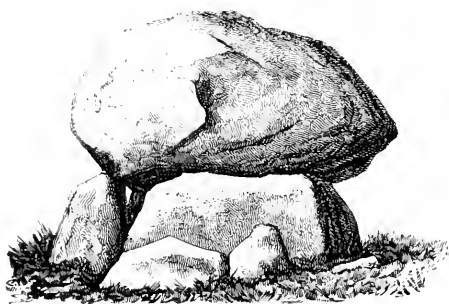

Fig. 25 a. Dös med skålformiga fördjupningar. Lauderster, Sjælland.

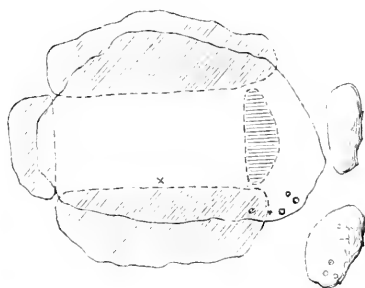

Fig. 25 b. Plan af dösen fig. 25 a, visande skålarnas plats på takstenen och på en mindre sten invid dösen.

sen, *Gravhöje og grafvund fra stenalderen i Danmark*, pl. IV (en mängd skålar på insidan af väggstenarna i en dös på Sja-lland). — Simpson. *On ancient Sculpturings of Cups etc.*, pl. X (insidan af grafvar i Skotland).

¹ Perrot och Chipiez, anf. arb., IV sid. 377.

² *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, XX (1886) sid. 112.

³ Cartailhac, *Les âges préhistoriques de l'Espagne et du Portugal*, sid. 174 följ.

⁴ *Matériaux*, XIX (1885) sid. 218, 220.

⁵ Cartailhac, *La France préhistorique*, sid. 247.

⁶ Simpson, anf. arb. — *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, på flera ställen.

⁷ *Verhandlungen d. Berliner Anthropol. Gesellsch.*, 1884 sid. 247 (Holstein).

⁸ Madsen, anf. arb., pl. XXXVIII. — *Årbøger*, 1875 sid. 404, 1892 sid. 183.

⁹ Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 147. — Sådana skålar ses på en stor mängd dösar och andra stenåldersgrafvar (gånggrifter och hällkistor) i Sverige.

block och mindre stenar (fig. 26 och 27), samt på berg-hällar¹. I Sverige och Norge äro de vanliga på hållristningarna från bronsåldern².

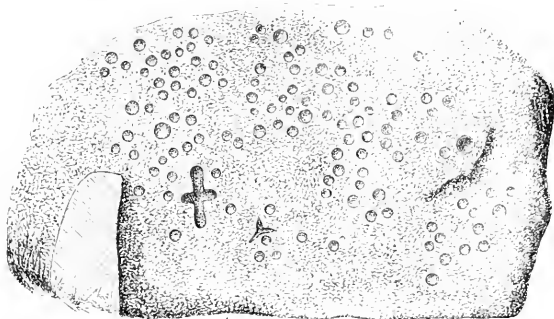

Fig. 25 c. Insidan af ena väggstenen i dösen fig. 25 a.

Skålarnas antal är mycket olika. Än är det ganska litet, än så stort, att de nästan helt och hållet betäcka

¹ Simpson, anf. arb. — *Rivista archeologica della provincia di Como*, h. 18 och 26. — E. Desor, *Les pierres à écuelles* (Genève 1878). — Cartailhac, *La France préhistorique*, sid. 239, 245. — *Verhandl. d. Berliner Antrop. Gesellsch.*, 1890 sid. 504 (förf. anser dessa stenar vara — kartor! Afhandlingen hör till dem, som skulle kunna sätta nutidens arkeologiska forskning i misskredit, om man ej visste, att dylika galenskaper numera lyckligtvis äro sällsynta). — En märklig svensk sten med skålformiga fördjupningar är »Ballerstenen», som ligger på Rantens egor invid Falköping (fig. 26). Nilsson, *Skandinaviens Urinvånare, bronsåldern*, 2:a uppl. (Stockholm 1862—4), sid. 133; se äfven sid. 135. — En sten med sådana skålar (fig. 27) låg i gången till en gånggrift vid Lundby nära Varnhem i Vestergötland. *Svenska Fornmönns tidskrift*, band 6 sid. 41. — H. Hildebrand, *Elfstenar i Månadsbladet*, 1873 sid. 113.

² A. E. Holmberg, *Skandinaviens hållristningar* (Stockholm 1848). — L. Baltzer, *Hållristningar från Bohuslän* (Göteborg 1881—). — O. Rygh, *Om helleristningar i Norge i Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger*, 1873. — Skålformiga fördjupningar ses, jemte koncentriska kretsar, på den inåt grafven vända gafvelstenen i en grafkista från den äldre bronsåldern i en hög vid Rege i Stavangers amt, Norge. *Årsberetning af Föreningen til norske fortidsminde-merkers bevaring*, 1881 sid. 125.

stenens yta. Det senare är bland annat fallet i en af de egendomliga byggnader från en aflägsen forntid, som finnas på Malta (fig. 28)¹.

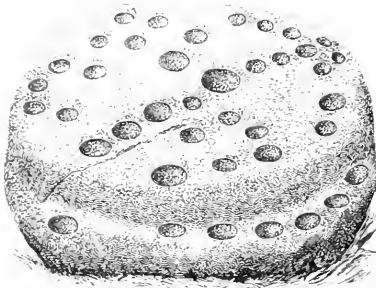

Fig. 26. *Ballerstenen*, med skålformiga fördjupningar. Ranten vid Falköping, Västergötland.

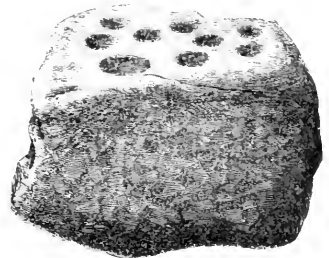

Fig. 27. *Sten med skålformiga fördjupningar. Gånggrift vid Lundby, Västergötland.*¹

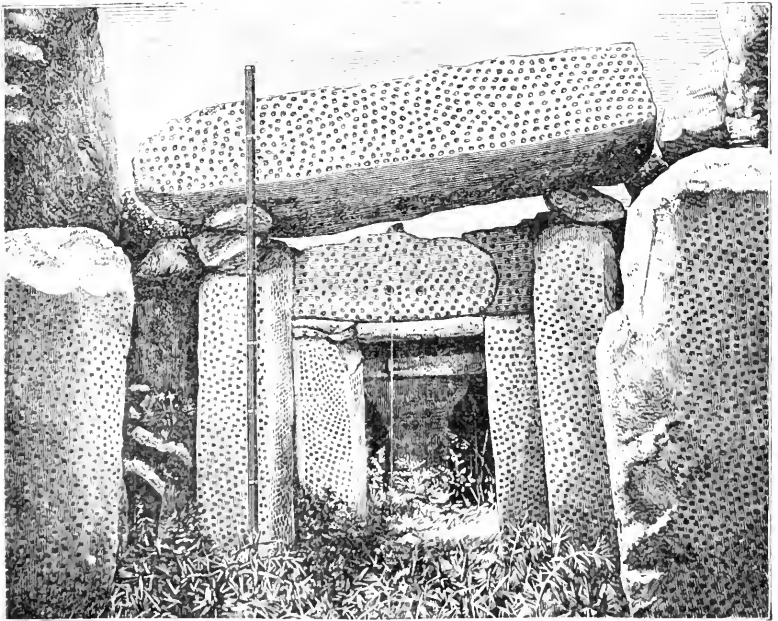

Fig. 28. *Del af en forntida byggnad vid Mnajdra, Malta.*

¹ Fergusson, *Rule Stone Monuments*, sid. 420 fig. 181 (jfr fig. 179 och 180. plan och vy af byggnaden).

Att skålarna haft en religiös betydelse, visas såväl deraf att några vigvattenstenar i norra Europa från början af den kristna tiden (fig. 29 och 30) hafva flere sådana skålar i stället för en stor urhålkning¹, som äfven deraf att man ännu i dag offerar i dem. Detta senare sker i många länder, både i Indien och i Europa². Dylika skålar ses äfven å nedre delen af ytterväggarna till flere kyrkor från medeltiden: runda, skålförmiga fördjupningar, 2—4

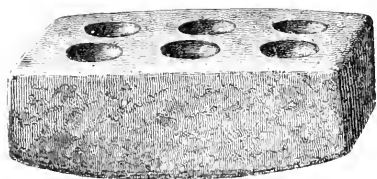

Fig. 29. Vigvattensten med sex skålförmiga fördjupningar. Valla kyrka på Tjörn, Bohuslän. ¹ ↙

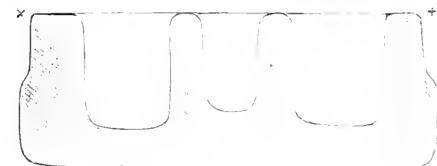
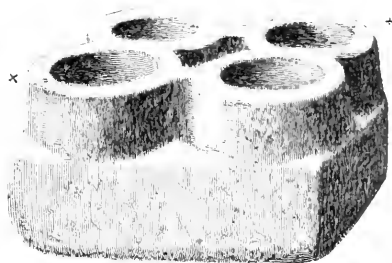

Fig. 30. Vigvattensten med fyra runda fördjupningar. Ekeby kyrka, Gotland. ¹ ↘

¹ Nilsson, *anf. arb.*, sid. 134. — *Verhandl. d. Berliner Anthrop. Gesellsch.*, 1879 den 12 juli, sid. 4 (Milz. nära Coburg; sannolikt från ett nunnekloster, som grundades år 788 och förstördes 805). — *Cresset stones* i *Archaeological Journal*, 1882 sid. 390.

² Cartailhac, *La France préhistorique*, sid. 247. — Montelius, *Sceriges forntid*, text, sid. 148. — I ruinerna af ett tempel på Island skall man hafva funnit en sten med en skålförmig fördjupning af nu i fråga varande slag; skålens diameter är 4 tum och djup något öfver 2 tum. Flera sådana »offerstenar» lära vara funna på ön. *Verhandl. d. Berliner Antrop. Gesellsch.*, 1893 sid. 600 (och fig. 2 å sid. 599).

cm. i diameter och 1—2 cm. djupa, äro nämligen anbragta i de qvaderstenar, af hvilka kyrkorna äro bygda¹.

* * *

Att ett historiskt samband mellan dösarna i alla de ofvan omtalade länderna, från sydvestra Asien till norra Europa, finnes, är klart och har länge varit erkändt.

Frågan om arten af detta samband har emellertid blifvit på olika sätt besvarad. Några forskare hafva antagit, att alla dösar äro bygda af ett och samma folk, hvilket småningom utbredt sig öfver de i fråga varande länderna och i Europa efterträdt grottmänniskorna, men lefvat före de af historien kända stammarna²; enligt andra äro dösarna i de särskilda länderna bygda af olika folk, under det att likheten mellan alla dessa grafvar beror på ett inflytande, som utgått från ett och samma land samt sedan fortplantat sig från trakt till trakt. Några hafva föreställt sig, det seden att bygga dösar — antingen den stått i samband med en invandring eller ett inflytande — utbredt sig från Asien till Europa; andra, att den vandrat i motsatt riktning, från norra Europa söderut³.

Vi kunna ej här ingå på någon utförlig redogörelse för dessa frågor, och det behöfves ej heller någon vidlyftig utredning för att visa, att dösarna *icke* äro bygda af ett enda folk, samt att det inflytande, som här

¹ *Verhandl. d. Berliner Anthropol. Gesellsch.*, 1879 den 12 juli, sid. 3, 4.

² Bonstetten, *Essai sur les dolmens*, sid. 51.

³ Se bl. a. föredrag af general Faidherbe och diskussion om denna fråga i *Compte-rendu du Congrès de Bruxelles, 1872*, sid. 410 följ.; samt G. de Mortillet, *Sur la non-existence d'un peuple des dolmens* i *Compte-rendu du Congrès de Stockholm, 1874*, sid. 252, och diskussionen i anledning deraf. — S. Reinach, *Le mirage oriental* i *L'Anthropologie*, 1893 sid. 557 (dösarna i norra Tyskland anses af Reinach vara de äldsta; grafformen har derifrån spridit sig åt söder).

verkat, har utgått från Orienten, och icke från norra Europa.

Dösarna i Indien, Syrien, Sudan, Algeriet och Europa kunna icke tillskrifvas ett och samma folk, ej ens en och samma folkgrupp. I Europa bodde under den tid, som nu är i fråga, arier, men folk af arisk stam hafva icke kunnat bygga dösarna i Syrien och Sudan. Och om dösarna varit något egendomligt för arierna, hvarför saknas grafvar af detta slag i så många ariska länder? Hvarför finnas de hvarken i Grekland eller i Donauländerna? Hvarför finnas de hos kelterna på de Brittiska öarna och i Frankrike, men icke hos de med dem mycket närbeslägtade folk, som bott i det nuvarande södra Tyskland?

Man behöfver ej intränga djupt i studiet af de tider, med hvilka vi nu sysselsätta oss, — särskildt af förhållandena här i Norden under stenåldern, — för att inse, att dösarnas ursprungliga hemland ej kan hafva varit norra Europa, och att de ej hafva kunnat derifrån utbreda sig till Medelhafvets sydkust, Palestina och Indien. Hela denna afhandling visar orimligheten deraf. En rörelse af den betydelse, att den förmått inverka på grafskicket hos så många och öfver en så stor yta boende folk, *kan* icke hafva utgått från våra trakter årtusenden före Kristi födelse. Det är märkvärdigt nog, att den, utgående från Orienten, kunnat så tidigt framtränga till oss.

* * *

Ej mindre märkvärdigt är det att iakttaga, på hvilken *väg* denna grafform kommit till norra Europa.

Vi hafva sett, att dösar finnas i Syrien, i Nordafrika, på Pyreneiska halfön, i Frankrike, på de Brittiska öarna, i norra Tyskland och i södra Skandinavien, men att de alldeles saknas i Grekland och på hela den återstående delen af Balkanhalfön, att de på ett enda mycket osäkert

undantag när likaledes saknas i hela Italien, äfvensom att de äro fullkomligt okända i södra, mellersta och östra Tyskland, i de Österrikiskt-ungerska länderna och i hela Ryssland, utom vid Svarta hafvets kust.

Denna grafform har således på sin vandring från Orienten till norra Europa icke tagit den närmaste vägen, öfver Balkanhalfön och kontinenten, utan den långa omvägen längs Medelhafvets sydkust till vestra Europa och derifrån följt Nordsjöns kuster till Östersjöns.

Men då detta är fallet, — och härom torde man numera kunna vara ense, — hafva vi att beakta ett ganska viktigt, i sammanhang härmed stående förhållande.

Dösarna tillhöra i hela Europa den yngre stenåldern, och den yngre stenålderns folk i vår verldsdel voro, såsom redan är nämndt, af arisk börd, stamfäderna till de folk, som sedan blifvit af historien kända under namnen greker, italiker, kelter, germaner och slaver. Men dessa ariska folk måste hafva invandrat från Asien till sydöstra Europa och derefter utbredd sig vidare åt vester och norr.

De ariska folken hafva således icke kommit hit på samma väg som dösarna. Följaktligen kunna arierna ej hafva vid sin invandring till Europa medfört denna grafform.

Vid en närmare undersökning visar det sig också, att dösarna ej tillhöra *början* af den yngre stenåldern. Redan för ett par år sedan har jag uttalat den åsigten, att dösarna här i Norden uppträda först under den andra af de fyra perioder, i hvilka Skandinaviens yngre stenålder kan indelas¹. Till ett dylikt resultat leder också ett studium af dösarnas förhållande till stenålderns perioder i de andra europeiska länderna.

¹ Montelius i *Correspondenz-Blatt der deutschen Anthropologischen Gesellschaft* 1891, sid 99 (föredrag vid kongressen i Danzig 1891: »Zur Chronologie der jüngerer Steinzeit in Skandinavien») — och i *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 8:e bandet, sid 135.

Det inflytande från Orienten, som orsakat utbredningen af denna grafform i vår verldsdel, har således gjort sig gällande först *efter början* af den yngre stenåldern.

Men om dösar ej byggdes redan under den första delen af den yngre stenåldern, så måste det hafva funnits andra slags grafvar då, emedan vi kunna vara öfvertygade om, att arierna verkligen hafva begravt sina döda allt ifrån den tid, när de invandrade till Europa.

Vi kunna då vänta, att dessa äldsta grafvar i de länder, der man sedan lärde sig att uppföra dösar, varit sådana som grafvarna från stenåldern i de länder, der dösar förblefvo okända. Der har man under nu i fråga varande tid jordat de döda antingen i naturliga grottor eller i grafvar gräfdä ungefär på samma sätt som de hos oss nu brukliga¹, således i grafvar af det slag som vi sett vara vanligt i vår verldsdel, innan något inflytande från Orientens grafskick gjorde sig gällande här.

Sådana grafvar från den yngre stenåldern -- så väl naturliga grottor² som grafvar af det andra nu beskrifna slaget, antingen på slät mark eller täckta af en hög -- hafva också anträffats i många af de länder, der

¹ M. Hoernes, *Die Urgeschichte des Menschen* (Wien 1892), sid. 294, 306. — L. Lindenschmit, *Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, II: VII pl. 1. II: VIII pl. 1 och Beilage (Monsheim i Rheinhessen, nära Worms). — C. Mehlis, *Der Grabfund aus der Steinzeit von Kirchheim a. d. Eck in der Rheinpfalz* (Dürkheim 1881). — M. Wosinsky, *Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel* (Budapest 1888 — 92), sid. 21 och flerstädes, pl. XXIV (skelett med böjda ben). — *Bullettino di paleontologia italiana*, II sid. 77 (trakten af Parma). II sid. 126 (trakten af Mantova), XIII sid. 169 (grafven urhålkad i tuff, täckt med hällar; i södra Italien) och XVI sid 52 (öster om Napoli).

² Cartailhac, *La France préhistorique*, sid. 142 följ. Om förhållandet mellan det folk, som under den yngre stenåldern begagnade grottor till grafvar, och den äldre stenålderns folk, se anf. arb., sid. 145, 149.

dösar finnas¹, och grafvar af det senare slaget ha utan allt tvifvel en gång funnits i stor mängd, ehuru endast jemförelsevis få hittills blifvit upptäckta. Detta förhållande och orsaken till att man ej påträffat flera sådana grafvar belyses särdeles väl af följande uttalande, som en af Nordens förnämsta fornforskare redan för några år sedan offentliggjort.

»Det är sjelfklart», säger amtmand Vedel², »att den allra största delen af stenålderns befolkning, i synnerhet hela den meniga allmogen, icke har kunnat finna plats i de jemförelsevis få grafkammare och stenkistor, som i sin tid blifvit uppförda, utan måste hafva erhållit sin hviloplats på ett enklare och mindre kostsamt sätt. Af obrända ben från en period, som ligger årtusenden tillbaka i tiden, kan det emellertid icke hafva till vår tid bevarats synnerligen stora rester, och när dessa ben icke legat i en stenkista eller annat lätt igenkännligt grafrum, hvarigenom uppmärksamheten på förhand väckts, måste det höra till sällsyntheterna, att de blifvit bemärkta vid de dikesgrävningar eller dylika arbeten, då man nått ned till dem. — — Deremot är det ingalunda sällsynt, att flintredskap hittats temligen djupt i jorden, visserligen utan skelett,

¹ Grädda grafvar, utan stenkista. England: J. Thurnam, *On ancient British Barrows* i *Archæologia*, XLII sid. 161 (Long Barrows) och XLIII sid. 285 (Round Barrows). — W. Greenwell, *British Barrows* (Oxford 1877). — Tyskland: *Meklenburg. Jahrbücher*, 9 sid. 366 (Roggow), 12 sid. 400 (Plau). — J. Mestorf, *Steinaltergräber unter Bodenniveau und ohne Steinkammer* i *Verhandl. d. Berliner Anthropol. Gesellsch.*, 1889 sid. 468. — Samma *Verhandl.*, 1890 sid. 479 (Uckermark), 1891 sid. 467 (Glasow i Vor-Pommern). — Danmark: E. Vedel, *Bornholms oldtidsminder og oldsager* sid. 9. — Sverige: Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 147, samt i *Svenska Fornm.-företidskrift*, 5:te band. sid. 5 (Skåne). — H. Hildebrand i *Månadsbladet*, 1887 sid. 110 (Gotland).

² *Bornholms oldtidsminder og oldsager*, sid. 9. — Jfr Montelius *Sveriges forntid*, text, sid. 146.

men dock under sådana förhållanden, att fynden få sin naturliga förklaring derigenom, att sakerna i sin tid blifvit med afsigt nedlagda i jorden och då sannolikt som graf-gods vid en begrafning.»

De flesta stenåldersgrafvar af nu i fråga varande slag synas visserligen höra till en sen del af den yngre stenåldern, men det torde så mycket mindre lida något tvifvel, att dylika funnits redan under dess äldre del, som grafformen är den enklast tänkbara, och som verkligen en eller annan graf af detta slag torde kunna hänföras till en mycket tidig period af stenåldern¹.

* * *

I hög grad anmärkningsvärdt är, att dösar finnas i Kaukasusländerna och Svarta Hafvets norra kusttrakter. under det att sådana grafvar icke, åtminstone så vidt jag vet, äro kända från Mindre Asien. Detta antyder mycket tidiga och direkta förbindelser mellan Syrien — det närmaste land, der dösar torde förekomma — och Svarta Hafvet, förbindelser som antingen gått öfver land, följande Eufrats lopp till Armenien, eller, hvilket måhända är sannolikare, gått sjövägen genom Dardanellerna och Bosporen.

* * *

Den *tid*, under hvilken det inflytande från Orienten på Europa egde rum, som i dösarna lemnat så tårrika minnen, är mycket aflägsen. De äldsta dösarna i Skandinavien måste nämligen hafva uppförts *långt* före slutet af det 3:dje förkristna årtusendet. *Huru långt* derförut kan man visserligen ännu ej säga, endast att tre tydligt

¹ Såsom den vid Plau i Mecklenburg: inga stensaker. endast en yxa af hjorthorn, 3 hjorttänder (2 af dem genomborrade) och 2 vildsvinsbetar. *Meklenb. Jahrb.*, 12 sid. 400.

urskiljbara perioder förflutit mellan de första dösarnas byggande här och stenålderns slut, som *senast* inträffat under det 17:de århundradet före Kristi födelse. Då hvar och en af dessa tre perioder måste hafva omfattat åtminstone ett par århundraden, finna vi, att de äldsta nordiska dösarna måste förskrifva sig från midten eller förra hälften af det 3:dje årtusendet före Kristus, så vida de ej äro ännu äldre.

Såsom vi hafva sett, måste de ariska folken hafva bott här redan före de första dösarnas tid. Deras invandring hit faller således *före*, och troligen ganska långt före, nämnda tid.

Då dösen är en grafform, som från Orienten utbredd sig utefter Afrikas nordkust och derifrån först till sydvestra och sedan till nordvestra och norra Europa, samt då denna grafform redan långt före slutet af det 3:dje förkristna årtusendet hunnit blifva allmän här i Skandinavien, så måste det inflytande från Orienten, hvilket förorsakat dösens utbredande till vår verldsdel, hafva börjat göra sig gällande i sydvestra Europa mycket lång tid före nämnda årtusendes slut, senast under dess början och efter all sannolikhet redan under det föregående, således under det 4:de årtusendet före Kristi födelse, om icke ännu tidigare.

2. Grafkammare med gång och boningar med gång.

Vi skola först betrakta den i Orienten förekommande grafkammaren med gång.

Grafven, hvilken der icke är fristaende, utan helt och hållet dold i jorden eller täckt af en hög, består af en kammare samt en vanligen betydligt lägre och smälare, längre eller kortare, dit ledande gång.

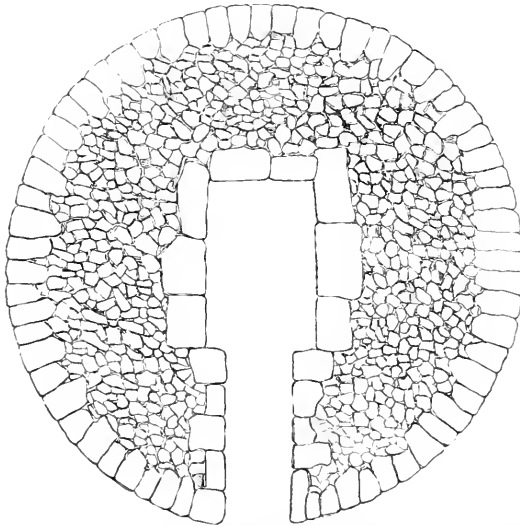

Fig. 31. Grafkammare med gång, i rund hög. Phrygien.

Kammarens form är stundom rund, oftare fyrkantig. Gången sluttar ej sällan mer eller mindre nedåt kammaren; stundom ersättes den sluttande gången af en trappa.

Antingen är grafven helt och hållet utgräfd eller ut-huggen i marken eller i en bergsslutning; eller ock är

den, åtminstone delvis, bygd af sten, i hvilket fall kammarens tak ofta utgöres af ett »falskt» hvalf, bildadt genom »öfverkrågning», det vill säga derigenom att hvarje stenhvarf skjuter fram något öfver det närmast underliggande hvarfvat. Äfven i de fall, då kammaren är hvälfd, täckes gången af horisontala stenar; då den är jemförelsevis smal, var det nämligen ganska lätt att få

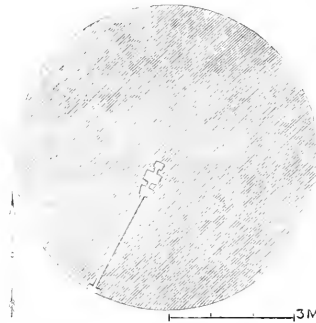

Fig. 32 a. Rund hög med graf. Lydien.

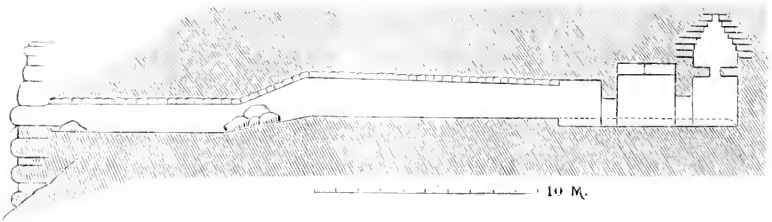

Fig. 32 b. Grafkammaren och gången i högen fig. 32 a, sedda i genomskärning.

stenar, som räckte från den ena väggen till den andra. De stenar, af hvilka grafven är bygd, äro i Orienten sällan sådana stora, ohuggna, på kant satta block, som de hvilka bilda dösarna; utan de äro vanligen smärre och mer eller mindre huggna, samt liggande.

Den hög af jord eller sten, hvilken — såsom redan är nämndt — ofta täcker både kammare och gång, är rund eller fyrkantig (pyramiderna). Stundom omgifves

högen, på något afstånd, af en cirkelformig mur, som inhägnar platsen omkring grafven.

Grafkammare af nu i fråga varande slag, ofta med falskt hvalf, finnas i vestra delen af Mindre Asien: i Phrygien, Lydien och Carien¹.

En phrygisk graf af detta slag ses fig. 31². Den fyr-sidiga kammaren, till hvilken en ganska bred gång leder,

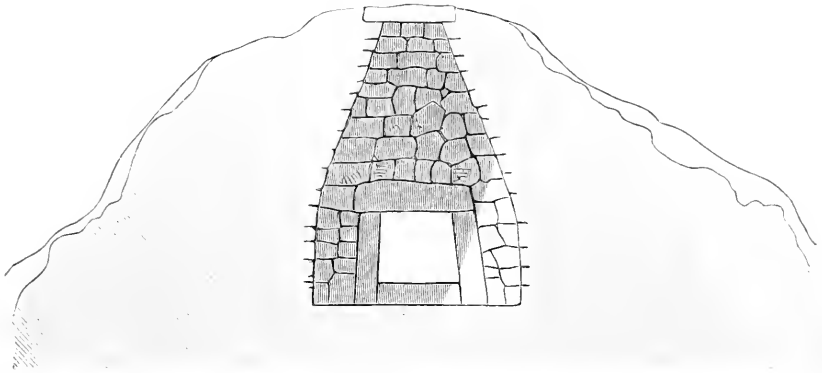

Fig. 33 a. *Genomskäring af en höj med kammare och gång. Carien.*

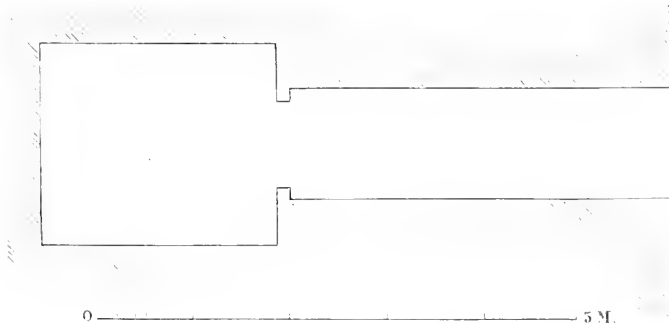

Fig. 33 b. *Plan af grafkammaren och gången i högen fig. 33 a.*

¹ Perrot och Chipiez. *Histoire de l'art dans l'antiquité*, V fig. 21 (Phrygien, med falskt hvalf), 166—177 (Lydien, med platt tak), 180—187 (Lydien med falskt hvalf), 214—218 (Carien, med falskt hvalf).

² Perrot och Chipiez, *anf. arb.*, III fig. 21, sid. 52.

ligger i en rund hög af sten. Gångens tak bildas af flata hällar: kammaren är täckt af ett falskt hvalf.

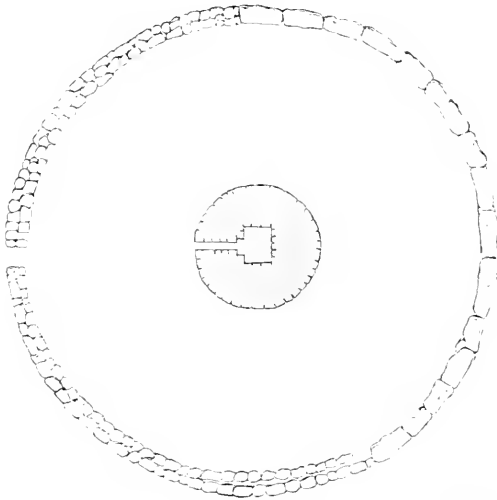

Fig. 34 a. Rund hög, omgifven af stenvär. Carien.

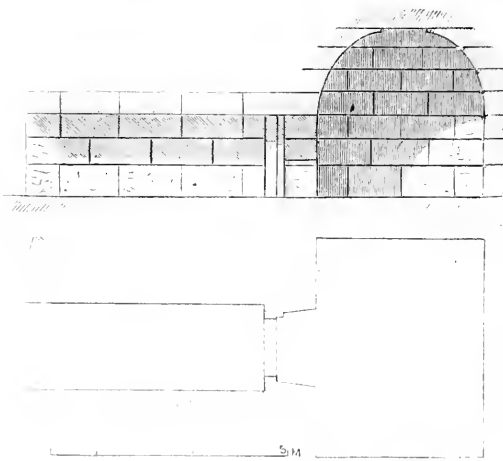

Fig. 34 b och c. Grafkammare med gang i högen fig. 34 a; sedda i genomskärning och plan.

Fig. 32 visar en till denna grupp hörande lydsk graf, ej långt från Ephesus¹. På toppen af en kulle,

¹ Perrot och Chipiez, anf. arb., III fig. 180—187, sid. 280.

som beherskar Kaystros' floddal, ligger en stor, rund jordhög, vars periferi bildas af en omsorgsfullt uppförd mur af huggen sten, för att hindra jorden att glida ned. Från högens södra sida leder en lang gång till den nära högens midt liggande grafven, bildad af tre firsidiga rum, inmanför hvarandra. De två yttre rummen hafva platt tak, men det innersta är täckt af ett falskt hvalf; det mellersta rummet är störst.

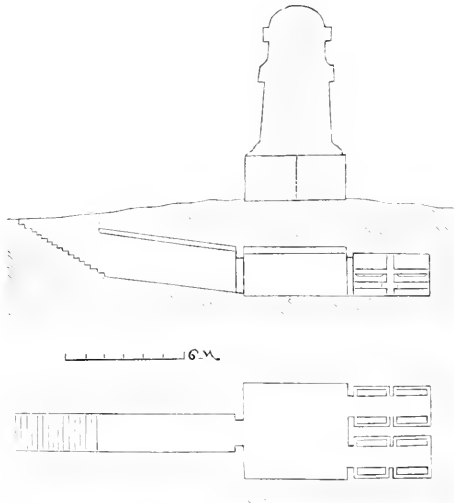

Fig. 35 a och b. *Grafkammare med gång, sedda i genomskärning och plan. Phenicien.*

Nära södra spetsen af den vid Halikarnassos utskjutande halfön ser man den nu Assarlik benämnda borgen af en forntida stad och nära denna lemningar af en mängd grafvar, de flesta liggande på toppen af en kulle. En af dessa grafvar, täckt af en stor hög af jord och sten, är afbildad fig. 33¹. En bred gång leder till den firsidiga, i ett högt, falskt hvalf slutande kammaren. Dörren mellan kammaren och gången är, liksom flera

¹ Perrot och Chipiez, *anf. arb.*, III fig. 214 och 215, sid. 317.

mycket gamla portar i Mykenæ och annorstädes i Grekland, bildad af fyra stora, ganska långa stenar, två ligande och två stående.

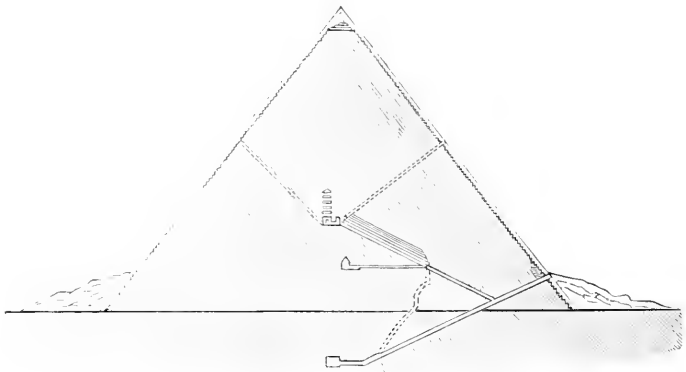

Fig. 36. *Genomskärning af Cheops' pyramid vid Gizeh, Egypten (gamla rikets tid).*

En annan, i närheten af den sistnämnda belägen graf är afbildad fig. 34¹. Gångens och kammarens plan är mycket lika den förra, men kammarens hvalf är lägre

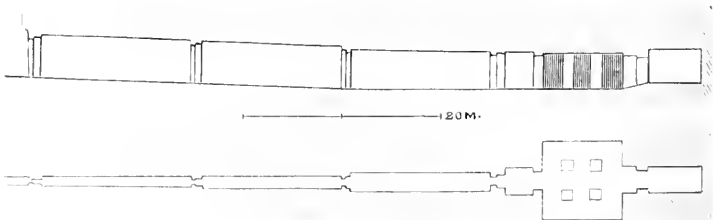

Fig. 37 a och b. *Grafkammare med gång, sedda i genomskärning och plan. Egypten (nya rikets tid).*

och har, ehuru falskt, en stor likhet med ett verkligt, emedan de öfverkragande stenarna äro huggna så, att det hela får utseende af ett vanligt hvalf. Den öfversta

¹ Perrot och Chipiez, *anf. arb.*, III fig. 216—218, sid. 318.

stenen i hvalfvat, hvilken fyller den af de öfriga lemnade öppningen, håller ej mindre än 4.35 m. i längd. Den runda hög, som täcker grafven, är på något afstånd omgifven af en cirkelformig mur, som ligger något lägre än högen.

Till denna grupp hörande grafvar, hvilkas tak antingen är uthugget ur klippan (marken) eller bildadt af horisontala stenar, finnas i Phenicien (fig. 35)¹; ofta är gången mycket kort, stundom så kort att den knappt är märkbar. Hit höra ock många egyptiska grafvar, så väl det gamla rikets pyramidgrafvar (fig. 36) som det nya rikets klippgrafvar (fig. 37)².

Några af dessa grafvar höra till en jmförelsevis sen tid, andra äro mycket gamla, och det kan ej vara något tvifvel om, att den nu i fråga varande grafformen mycket tidigt funnits i Orienten.

* * *

Denna grafform kan förklaras på flera sätt, och det är ej osannolikt, att den verkligen uppkommit af mer än en orsak. De naturliga grottor, som mångenstädes finnas, hafva i äldre och nyare tider användts både till boningar och grafvar, och om man ville med konst skapa en sådan grotta, uppstod den form, som nu är i fråga. Den uppstod äfven, om man i en sakta sluttande bergssida urholkade³ eller om man i en stor hög anlade en graf-

¹ Perrot och Chipiez, anf. arb., III fig. 92, 93, 96—99.

² Perrot och Chipiez, I fig. 132 (Cheops' pyramid), 179—180 (Ramses II:s graf), 186 m. fl.

³ Huru man äfven i senaste tid företagit sådana arbeten, och huru jmförelsevis lätt detta kan ske i trakter, der stenen ej är hård, visas deraf att Barth, då han en gång i Cappadocien gästade en man, hvars bostad var urholkad i klippan, af sin värd hörde, att kammaren hade af en enda arbetare uthuggits på 30 dagar: rummet hade dock en längd af 25 fot med en bredd af 13 och en höjd af 10 fot. Perrot och Chipiez, anf. arb., V sid. 77, not.

kammare, som mer eller mindre skulle likna det inre af en vanlig hydda, och som i likhet med denna stod i förbindelse med den yttre världen. Men den uppstod äfven, om man ville efterbilda en sådan delvis underjordisk boning med dit ledande gång, som funnits hos flera folk.

Man vet, att just i Mindre Asien dylika boningar funnits. Vitruvius berättar, att phrygerna på hans tid i naturliga kullar urholkade boningsrum med dit ledande gångar. Taket i ett sådant rum bildades dock ej af någon sparad del utaf kullen, utan af stänger resta så, att de bildade en kon, och upptill bundna tillsammans; på denna kon¹ lades ris och dylikt samt derofvanpå jord. Sådana boningar voro varma om vintern och svala om sommaren². Äfven de med phrygerna nära beslägtade armenierna hade boningar af liknande slag³. Ännu i dag lära dylika bostäder finnas i dessa trakter⁴.

De af Vitruvius omtalade phrygiska boningarna måste hafva haft ganska stor likhet med den fig. 38 afbildade byggnaden från Kazan⁵. Genom den firsidiga öppningen, som ses i marken till höger, kommer man ned i ett aflångt underjordiskt rum af 6 fots längd, 4 fots bredd och mer

¹ Det höga, »bikupformade» hvalfvet i många af de nu i fråga varande grafvarna liknar det inre af en sådan kon.

² Vitruvius II, I, 5: »Phryges vero, qui campestribus locis sunt habitantes, propter inopiam silvarum egentes materia eligunt tumulos naturales eosque medios fossura distinctes et itinera perfodientes dilatant spatia quantum natura loci patitur. Insuper autem stipites inter se religantes metas efficiunt, quas harudinibus et sarmentis tegentes exaggerant supra habitationes e terra maximos grumos. Ita hiemes calidissimas, aestates frigidissimas efficiunt tectorum rationes».

³ Xenophon, *Anabasis*, IV c. V, 25. — Diodorus Siculus, XIV c. XXVIII, 5.

⁴ F. Adler, företalet till Schliemann's *Tiryns* (London 1886), sid. XLV.

⁵ Heikel, *Die Gebäude der Čeremissen, Morlwinen, Esten und Finnen* Helsingfors 1888), sid. 2, fig. 1 (grundplan fig. 2).

än 4 fots höjd. Rummet är till större delen täckt med bräder och jord i jemnhöjd med markens yta. Endast den ingången motsatta ändan, der en eldstad finnes, har ej sådant platt tak; här reser sig en kägla (kon) af långa, med hvarandra förbundna stänger. Denna byggnad användes visserligen numera ej som bostad utan som ria¹; det är dock välbekant, att en byggnadsform, hvilken fordom varit bostad, hos många folk upphört att begagnas som sådan, men lefvat qvar för andra ändamål, såsom

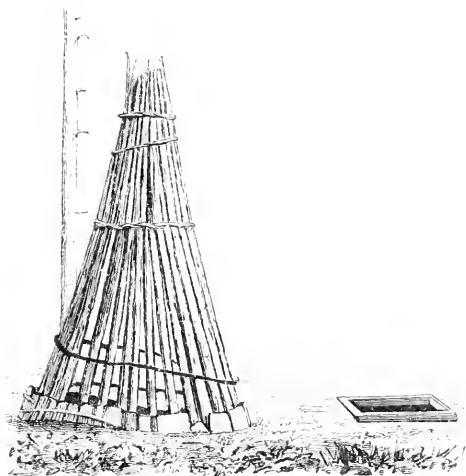

Fig. 38. *Ria. Kazan.*

kök, ria, förrådshus o. dyl.². Det är därför mycket möjligt, att den fig. 38 återgifna byggnaden äfven i Kazan en gång varit bostad; det synes mig till och med vara vida sannolikare, att så varit förhållandet, än att man

¹ Sädskärfvarna fästas på utsidan af käglan, med axen vända inåt. För att kunna nå upp till öfre delen af käglan har man bredvid denna rest en trädstam, hvars alla grenar ej äro fullständigt afhuggna, eller i hvilken man slagit in pinnar att stiga på.

² Exempel härpå ses bl. a. i Heikels anf. arb., fig. 3—12 (rior), 13 (kök), m. fl.

för att få ria direkt konstruerat något så egendomligt och inveckladt¹.

Ännu känner man alltför litet om hithörande förhållanden för att kunna afgöra, huruvida något historiskt samband finnes mellan den af Vitruvius beskrifna phry-

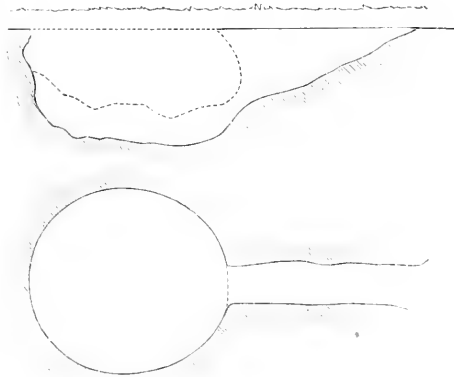

Fig. 39 a och b. *Nedre delen af en hydda från bronsåldern, sedd i genomskärning och plan. Norra Italien.*

giska byggnadsformen och den fig. 38 afbildade, men omöjligt är icke, att ett sådant samband funnits. Afståndet mellan Kazan och Mindre Asien är ej särdeles stort.

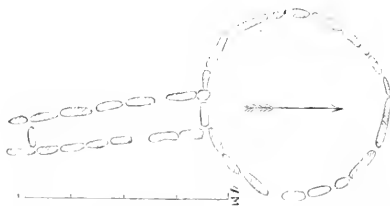

Fig. 40. *Plan af en rund hydda med gång. Ville-Pichard, Bretagne.*

Boningar bestående af en kammare och en dit ledande, smalare gång finnas eller hafva funnits i flera vidt

¹ Sedan ofvanstående redan var skrifvet, har jag funnit en bekräftelse på riktigheten af min förmodan i *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, XI (1876), sid. 216.

skilda länder: icke blott i Italien (fig. 39)¹ och andra delar af Europa (fig. 40)² under forna tider utan också i höga Norden ännu i våra dagar. Lapparna i det nordligaste Norge bygga stundom sina »gammer» på detta sätt (fig. 41)³, och Grönlands eskimåer uppföra sina snökojor efter samma plan; taken i de senares runda kammare

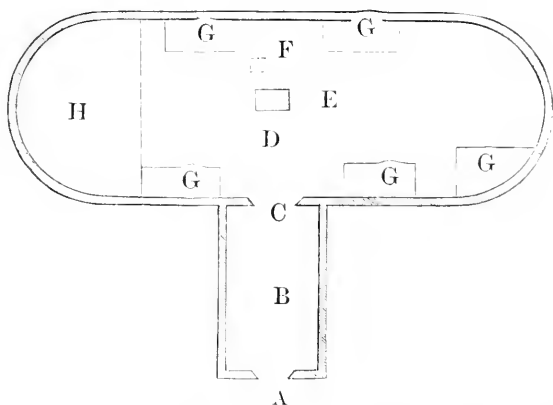

Fig. 41. Plan af en lappsk gamme vid Komagfjord i norska Finnmarken, nära Hammerfest⁴.

¹ *Bullettino di Paletnologia italiana*, VIII (1882), pl. I fig. c.

² Så har man bl. a. funnit lemningar af några sådana boningar vid Ville-Pichard i departementet Côtes-du-Nord, på norra kusten af Bretagne. Kammarerna är rund, af 3,20 meters diameter; i den åt söder vettande gången finnas två trösklar, den ena vid den yttre och den andra vid den inre mynningen (fig. 40). Midt i en af kamrarna ses ännu eldstaden, bestående af en grop med brända stenar. Bitar af lerkärl, lika dem från stenåldern, samt verktyg och vapen af flinta, men inga föremål af metall hafva anträffats i dessa boningar, hvilka således förskrifva sig från stenåldern. — Fournier, *Enceintes gauloises de la Ville-Pichard en Pléneuf* i *Bulletins et mémoires de la Société d'Emulation des Côtes-du-Nord*, XXV (Saint-Brieuc, 1887), sid. 250.

³ Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 82. Efter Brooke, *A winter in Lapland and Sweden* (London 1827, sid. 318. — Jfr Lubbock, *Prehistoric times*, 3:je uppl., sid. 132. och F. Svenonius i *Svenska Turistföreningens årskrift* 1892, sid. 20 (med flera afbildningar och planer).

⁴ Bygd af trä och täckt med torfvor. Största höjden (nära F) 1,80 meter, bredden 4,15 m. och hela längden 9 m. A är den yttre

bildas till och med af falska hvalf, genom öfverkrågning (fig. 42)¹.

Eskimå-husen af nu i fråga varande slag äro ofta mer eller mindre underjordiska.

Fig. 43 visar ett sådant vinterhus, som de i trakten af Point Barrow, på nordvestra kusten af Nord-Amerika, boende eskimåerna bygga². Dessa hus äro af trä, tjockt täckt med jord. Den firsidiga kammaren är, med undantag af ett i taket sittande fönster, helt och hållet dold

Fig. 42. Eskimåiskt snöhus, med gång.

af jord, så att det hela bildar en kulle. Utmed den ingången motsatta väggen löper en bred bänk, som tjänar till sitt- och sofplats (*a*). Gången är underjordisk, och dess

dörren; *B* gången, 0,90 m. hög, 1,80 m. bred och 3,60 m. lång; *C* inre dörren, som leder till stugan *D*; *E* eldstaden, bildad af några få stora, på marken lagda stenar; *F* en öppning i taket för att släppa ut röken; *G* sofplatser; *H* en för fåren och getterna afstängd del af stugan.

¹ J. G. Wood, *The Natural history of Man*, 2 (London 1870), sid. 700.

² Murdoch, *Ethnological Results of the Point Barrow Expedition i Ninth annual Report of the Bureau of Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution 1887—88* (Washington 1892), sid. 72 följ.

golf ligger så mycket lägre än kammarens, att en i gångens inre, vertikala mynning stående man med skuldrorna och hufvudet når upp i kammaren. Vid den yttre, likaledes vertikala mynningen har man vanligen ett par

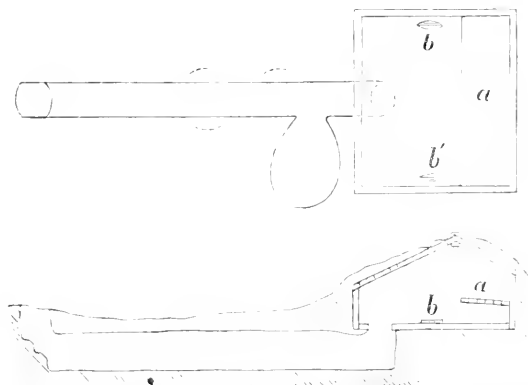

Fig. 43 a och b. Eskimåiskt vinterhus med gång, sedt i plan och genomskärning. Trakten af Point Barrow, nordestra Nord-Amerika.

trappsteg att klifva på. Invid gångens ena sida finnes ett mindre rum, hvilket tjänar till kök. Dessa hus äro beboeliga endast under den del af året, då marken är hårdt frusen. Under sommaren fylles gången med vatten:

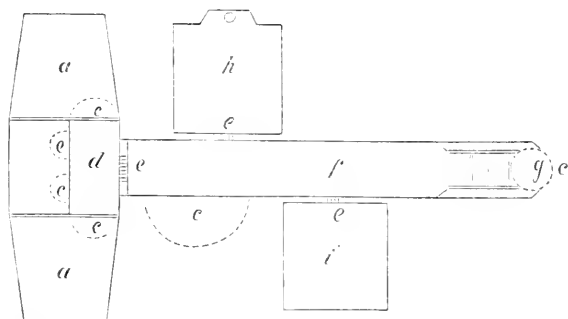

Fig. 44. Plan af eskimåiskt snöhus med gång. Trakten af Point Barrow.

vid vinterns början fryser detta till is, som hackas sönder och skaffas bort.

Grundplanen af ett snöhus från samma trakt ses fig. 44.

Utmed två af den långsträckta kammarens sidor finnes en bred upphöjning, eller ett litet rum (*a*), der husets folk hafva sina sofplatser, och på hvardera sidan om gången är ett mindre rum utgräfdt, det ena (*h*) tjenande till kök, det andra (*i*) till förrådsrum¹.

Ett vinterhus från Mackenzie-trakten, således något östligare på Nord-Amerikas norra kust, är afbildadt fig. 45. Kammarens midt är kvadratisk, med en taket uppbärande

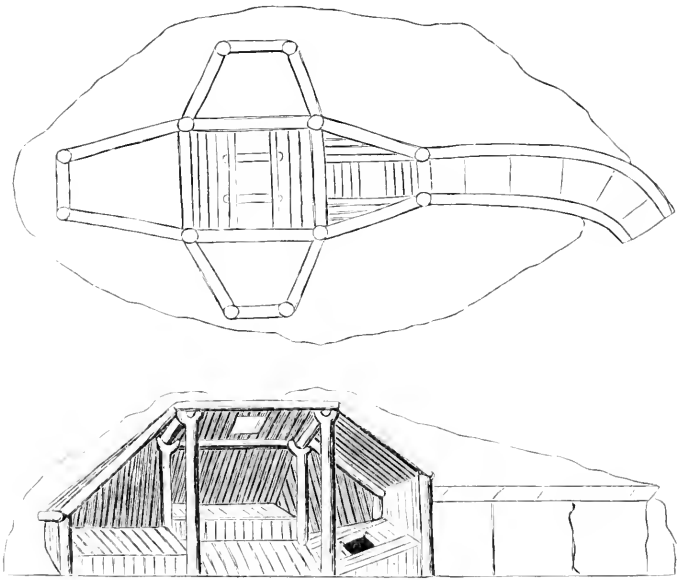

Fig. 45 a och b. *Eskimåiskt vinterhus med gång, sedt i genomskärning och plan. Mackenzie-trakten på nordkusten af Nord-Amerika.*

stolpe i hvarje hörn. Utmed tre af sidorna finnas något upphöjda smårum, tjenande till sofplatser; på den fjerde sidan innyttar gången.

Att liknande byggnader, med en till kammaren ledande underjordisk gang, funnits äfven i sydligare delar af Nord-Amerika, visas bland annat af de runda »estufas» i Colorados klippboningar, ehuru gången här i följd af

¹ Fig. 44 och 45, efter Murdoch's anf. arb., sid. 82, 77.

utrymmets knapphet, blifvit så mycket som möjligt förkortad¹.

Boningar med gång, mer eller mindre underjordiska, hafva således en ganska stor utbredning här på jorden och hafva fordom haft en ännu större. De träffas, i äldre tid eller i nutiden, i såväl norra som södra Europa, i Asien och i Nord-Amerika. Härvid bör ej förgätas, att öfver Behrings-sund förbindelsen alltid varit jemförelsevis lätt mellan norra Asien och norra Amerika.

* * *

Grafvar med gång hafva ej en lika stor utbredning, ehuru äfven sådana finnas i vidt skilda trakter.

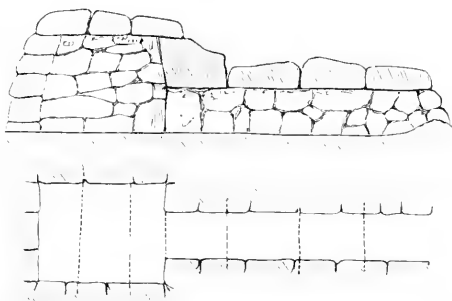

Fig. 46 a och b. *Gånggrift, sedd i genomskärning och plan. Japan*².

Inom Asien träffas sådana grafvar ej blott i den vestra delen utan äfven i den östligaste.

I *Japan* finnas nämligen grafvar, hvilka liksom de här ofvan afbildade bestå af ett större rum och en dit ledande, smalare gång (fig. 46).

¹ G. Nordenskiöld, *The Cliff Dwellers of the Mesa Verde, South-western Colorado* (Stockholm 1893), sid. 16, fig. 6.

² Kammarens längd är 14 engelska fot, bredd 10 fot 6 tum och höjd 11 fot 6 tum; gångens längd 28 fot, bredd 4 fot 3 tum och höjd 5 fot 3 tum.

De äro täckta af högar, i hvilkas sida gånge utmynnar (fig. 47). I några bildar kammaren »ett högt kupol-rum»: i andra konvergera väggarna något uppåt genom öfverkrågning, men taket är platt. De flesta af dessa japanska gånggrifter hafva för längesedan blifvit plundrade; i några har man dock funnit flintverktyg jemte bitar af lerkärl¹.

Fig. 47. *Hög med gånggrift. Japan.*

Med kännedom om allt detta frågar man sig, huruvida i alla dessa fall något samband förefinnes, genom direkt inverkan af det ena folket på det andra.

Människan finner visserligen lätt af sig själf, att en lång, smal gång utestänger kölden; och det ligger lika nära till hands att täcka ett rundt rum med ett »falskt hvalf», genom öfverkrågning², som att bygga grafven i likhet med bostaden. Men då *grafvar* af nu i ifrågasvarande form inom Europa *endast* finnas i sådana trakter, som genom många andra förhållanden visa sig hafva under den tid, till hvilken dessa grafvar höra, stått i för-

¹ Edward S. Morse, *Dolmens in Japan*, reprinted from The Popular Science Monthly, March 1880 (New-York 1880). — W. Dönitz, *Vorgeschichtliche Gräber in Japan* i *Verhandl. d. Berliner Anthrop. Gesellsch.* 1887, sid. 114 (der omtalas äfven japanska grafkammare utbyggna i bergsidor). — R. Hitchcock, *The ancient Burial Mounds of Japan* i *Report of the United States National Museum*, 1891.

² Sådana hvalf af sten finnas i Mexiko från den för-Columbiska tiden.

bindelse med Orienten, så kan det ej vara något tvifvel derom, att dessa europeiska grafvar uppstått genom en inverkan från vestra Asien, der dylika grafvar finnas.

Vi hafva sett, att så väl dösarna som grafkamrarna med gång böra betraktas som efterbildningar efter bostäder. Men sådana enkla hyddor, som tjenat till förebilder för dösarna, finnas eller hafva funnits öfverallt, under det att dösar endast träffas i vissa länder. Boningsformen har således i detta fall en mycket större utbredning än motsvarande grafform, och den senares förekomst i Europa är tydligen beroende på ett inflytande från Orienten. Detsamma gäller om grafkamrarna med gång. Den boningsform, som gifvit upphof till dessa grafvar, har haft en vida större utbredning än grafformen, och der den senare visar sig i Europa, är det uppenbarligen en följd af ett inflytande från Orienten.

* * *

Vi erinra oss, att kamrarna i de orientaliska grafvarna med gång dels hade platt tak, dels voro täckta af ett falskt hvalf. Båda slagen återfinnas i *Europa*.

Om de grafvar med gång, som finnas i Italien och Grekland äfvensom i andra delar af sydöstra Europa, få vi i det följande tillfälle att tala. Nu skola vi studera de grafvar af liknande form, som förekomma i vestra och norra Europa.

I *Portugal* har man funnit grafvar af det slag som fig. 48 och 49 visa. De här afbildade ligga jemte ett par dylika nära Palmella, på den lilla halfön, som skjuter ut i Atlantiska hafvet mellan Tejo's mynning och den söder derom utflytande Sadão. Båda äro utluggna i en lös stenart (molass), och emedan man i takets midt lemnat ett alltför tunt lager, har denna del i bada grafvarna störtat in. Väggarna bära ännu spår af de verktyg, som

användts vid uthuggningen; verktygen hafva varit spetsiga, och Cartailhac, som beskriver dessa märkvärdiga förminnen¹, har genom försök öfvertygat sig om, att en hacka af ek kunde vara tillräcklig för arbetets utförande.

Den ena grafven (fig. 48) består af en rund kammar och en kort gång. Kammarens plan är för öfrigt en fullständig cirkel, men vid ingången, som har 0,92 meters höjd, äro väggarna något förtjockade inåt för att få den större styrka som här kunde krävas. I golfvet utanför ingången ses en smal, nästan rak ränna, som

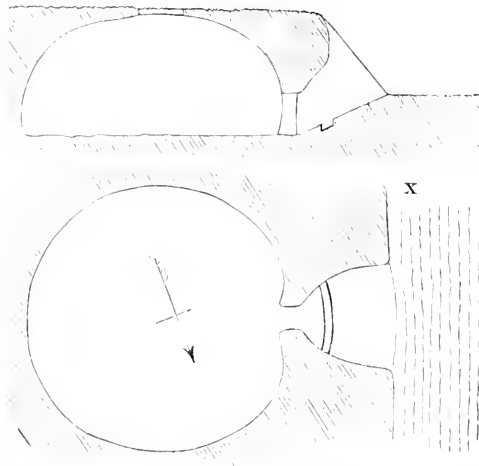

Fig. 48 a och b. Grafkammare med gång, sedda i genomskärning och plan. Palmella nära Lissabon.

svarar mot en svag inskärning äfven i väggarna och taket på samma ställe; en dörr af sten har troligen varit infäld här. Gångens bredd är 1,70 m. Den har tydligen förr varit längre än nu, men blifvit afskuren genom en väg (x). Kammarens diameter och höjd äro ej angifna, men den förra synes att döma af gångens bredd vara ungefär 4 m.

¹ Cartailhac, *Les âges préhistoriques de l'Espagne et du Portugal*, sid. 118 följ.

Den andra grafven (fig. 49) består likaledes af en rund kammare, men gången är längre (3,50 m.) och synes hafva haft två dörrar, den ena vid ingången till kammaren, den andra ungefär vid gångens midt, der väggarna närma sig hvarandra så att de bilda liksom en dörrkarm.

En mängd i dessa grafvar funna föremål visar, att de tillhöra slutet af stenåldern, eller rättare kopparåldern, emedan koppars (men ej ännu bronsens) bruk börjat att blifva känt. Särskild uppmärksamhet förtjena dels några här funna lerkärl af en form (»bägare»), hvilken, såsom vi i det följande få tillfälle att se, häntyder på för-

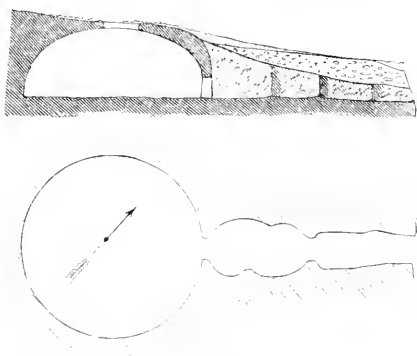

Fig. 49 a och b. *Grafkammare med gång, sedda i genomskärning och plan. Palmella nära Lissabon.*

bindelse med trakterna kring östra delen af Medelhafvet, dels flera här anträffade perlor af callaïs, hvilka likaledes betraktats som vitnen om samfärdsel med Orienten.

Norr om Tejo's mynning, i närheten af Cintra, har man upptäckt några grafvar, hvilka till formen likna dem vid Palmella, ehuru de ej äro åstadkomna på samma sätt. Äfven dessa hafva en rund kammare och en dit ledande bredare eller smalare gång, men endast nedre delen af kammaren är uthuggen i berget, under det att den öfre bildats genom öfverkragade stenar; den nedre delen är ej lodrät, utan liksom i Palmella-grafvarna, bör-

jar hvalfvets rundning vid golfvet. Kammarens diameter är 4—4,50 meter. Äfven dessa grafvar hafva visat sig tillhöra slutet af stenåldern¹.

Särskild uppmärksamhet förtjenar det, att såväl grafvarna vid Palmella som de vid Cintra ligga i närheten af hafvet och af Tejo's utlopp, således i den trakt der en af halföns största till Oceanen gående floder utfaller. Detta förhållande är säkerligen icke tillfälligt. Såväl grafvarnas form som många i dem funna föremål — »bägarna»

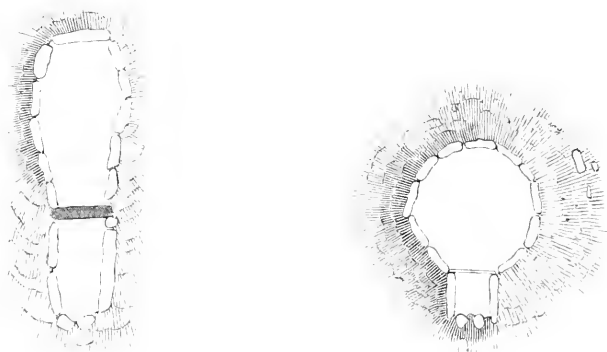

Fig. 50. Af stora på kant resta stenar. Fig. 51. Nedtill hållar, upptill mur.

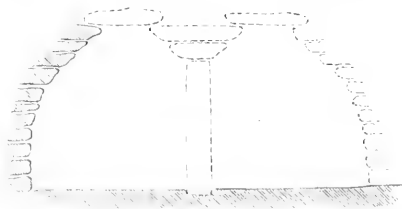

Fig. 52. Genomskäring af en grafkammare; restaurerad.

Fig. 50—52. Grafvar vid Los Millares, provinsen Almeria, sydöstra Spanien.

af bränd lera, perlorna af callais och arbetena af koppar — vitna om inflytande från Orienten. Den samfärdsel, som förmedlat detta inflytande, har utan tvifvel hufvudsakligen

¹ C. Ribeiro, *Noticia de algumas estações e monumentos prehistóricos* (Lisboa 1880; med fransk öfversättning), sid. 76 följ. — *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, 1881 sid. 460 följ.

följt hafvets kuster, först Medelhafvets till Gibraltars sund och sedan Atlantiska hafvets, förbi Cadiz, det forna Gades, hvars stora betydelse för handeln med Österlandet framlyser, så snart historiens ljus faller på dessa nejder. Från Cadiz till Tejo's mynning är afståndet jemförelsevis föga betydligt.

Märkliga grafvar af detta slag har man nyligen lärt känna äfven i sydöstra *Spanien*, således i den del af vestra Europa, hvilken först borde träffas af ett inflytande från Orienten utefter Medelhafvets södra kust — den väg, på hvilken dösen kommit till Europa.

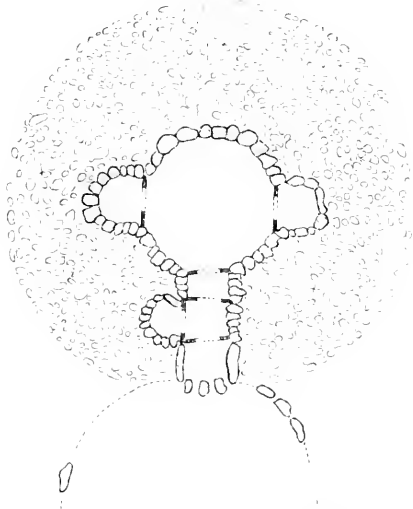

Fig. 53. Graf vid Los Millares, sydöstra Spanien¹.

Louis Siret, hvilken företagit betydande undersökningar i nämnda del af Spanien, säger, att det på Pyreneiska halfön finnes en stor mängd grafvar, som bestå af en grafkammare och en dit ledande gång.

¹ Väggarna murade. Den stora, runda kammaren innehöll 20 skelett af fullvuxna; hvardera sidokammaren 2 skelett. I det lilla rummet vid gångens sida lågo 11 skelett af barn. Framför ingången ses spår af en halfrund inhägnad.

De äro af många olika slag. Några äro helt och hållet nedsänkta i jorden samt täckta af en stenhäll och litet jord: gången blir en trappa, såvida den ej öppnar sig i sluttningen af en kulle. Andra äro endast till hälften urholkade i marken. De flesta äro emellertid bygda på den något jennade jordytan och sedan täckta af jord. De sistnämnda äro dels »megalithiska», väggarna bildade af lodräta och taket af vågräta stora stenar, dels uppförda af mindre stenar.

Fig. 54 a. Genomskäring af en graf med rund kammar och lång gång vid Los Millares, sydöstra Spanien.

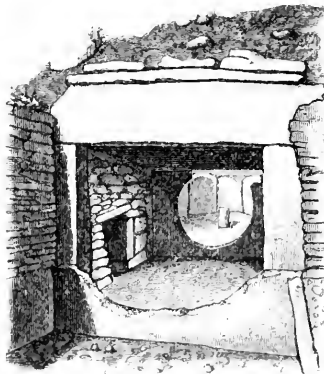

Fig. 54 b. Vy af gången till grafen fig. 54 a. Två portar; mellan dem, till vänster, ingång till ett sidorum; i fonden, den stora runda grafkammaren, med nedre delen af en kolonn i midten.

I provinsen Almeria, på sydöstra kusten af Spanien, har Siret undersökt ett graffält, beläget på en plats, som nu kallas Los Millares, och invid ruinerna af en med grafvarna samtidig, befästad stad. Grafvarna beskrifver han på följande sätt (fig. 50—54)¹.

¹ L. Siret, *Nouvelle campagne de recherches archéologiques en Espagne. La fin de l'époque néolithique. I L'Anthropologie*, 1892

Kammaren är rund, eller rundadt aflång. Väggen reser sig lodrät till en höjd af ungefär en meter och är bygd antingen af hällar ställda på kant eller af vågräta hvarf af stenar. Högre upp använder man alltid detta senare system, men hvarfven skjuta ut öfver hvarandra, sålunda genom öfverkragning bildande en kupol, upptill slutande i en stor, flat sten. Kupolens midt uppbars af en central-kolonn af sten eller trä i ett eller flera stycken, stundom väl huggna och hvilande på en bas af sten, som är urholkad så att det nedersta stycket passat in i den. Detta oaktadt hafva alla kupolerna störtat in under trycket af den öfverliggande jordmassan.

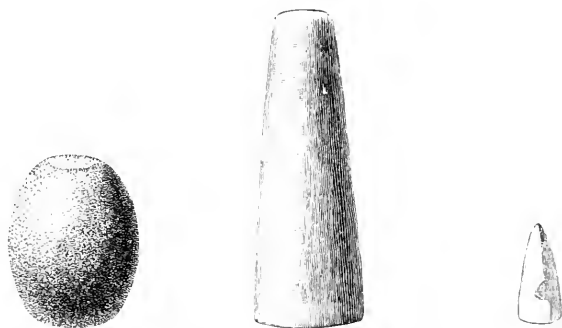

Fig. 55—57. Stenar (»betyler»), funna i grafvar vid Los Millares, Spanien.

Kamrarnas diameter växlar mellan 3 och 6 meter.

På några väggar sågos spår af en tunn rappning, prydd med röda, nu oigenkänliga målningar.

sid. 389. Herr Siret har nyligen i *L'Espagne préhistorique* (*Revue des questions scientifiques*, Bruxelles. Octobre 1893, sid. 520 följ.) meddelat närmare upplysningar jemte teckningar af dessa märkvärdiga grafvar. och han förbereder ett större arbete öfver sina i många afseenden synnerligen viktiga undersökningar. — Valet af den ifrågavarande stadens läge, dess befästade genom en 275 m. lång mur, samt en till staden från en ej mindre än 1 kilometer aflägsen källa anlagd vattenledning, allt detta torde i och för sig vitna om inflytande från folk på högre bildningsgrad.

Gång saknas sällan. Den är bygd på samma sätt som kammaren och täckt antingen af ett falskt hvalf eller af stora stenar, som ligga horisontalt från den ena väggen till den andra. Längden varierar mellan 1 och 6 meter. Gångarna voro afbrutna af stendörrar, som stödde sig mot en vertikal karm, gjord af en urholkad häll eller af flera ställda i rektangel. En af dessa dörrar var genombruten af ett hål, som fylldes af en huggen sten. Gångens mynning var tillsluten af en mur af sten och jord.

I sidan af kammaren och af gången öppna sig ofta andra små rum. Dessa hafva, liksom sjelfva gången, användts till grafvar.

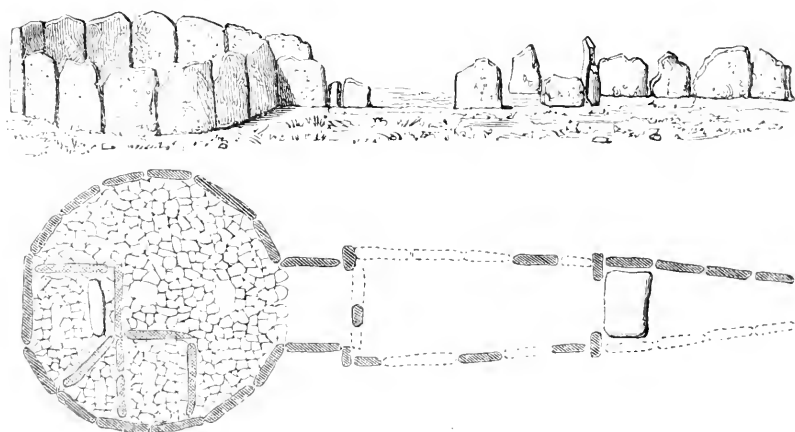

Fig. 5S a och b. *Grafkammare med gång, sedda från sidan och i plan. Marcella i Algarve, södra Portugal.*

Hela monumentet är betäckt med en af sten och jord bildad hög, hvilken ofta har 15 meters diameter. Högens midt intages af kammaren, och kring dess fot äro stenar resta för att hindra jorden att rinna ut.

Framför ingången till flera af dessa grafvar såg man spår af en plan yta eller ett slags terrass och små rum, bildade af hällar eller af andra stenar och innehållande rader af små resta stenar, — af rund eller fyrsidig genom-

skärning, i form af en stympad kon, en spets eller en tunna (fig. 55—57), — verkliga »betyler», sådana som voro föremål för de orientaliska folkens tillbedjan¹.

Både genom sin form, sitt byggnadssätt och de sist omtalade stenarna röja dessa grafvar sitt orientaliska ursprung. De i dem funna sakerna visa, att de, liksom

Fig. 59 a. *Gånggrift, sedd från sidan. Freixo, södra Portugal.*

grafvarna vid Palmella, förskrifva sig från slutet af stenåldern, eller rättare från kopparåldern.

På den Pyreneiska halfön finnas emellertid, såsom redan är antydt, äfven andra grafkammare med gång. De likna i formen temligen mycket de nu beskrifna, men de äro bygda på ett annat sätt. Väggarna bestå näm-

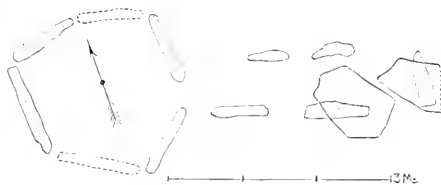

Fig. 59 b. *Plan af gånggriften fig. 59 a.*

ligen af stora, ohuggna stenar, och taket bildas ofta af stora, horisontalt lagda hällar, som nå öfver från den ena väggen till den andra.

Några hafva en cirkelrund, af kant i kant ställda hällar bildad kammare och en lång gång, i hvilken två dörrar funnits, den ena vid ingången till kammaren, den andra

¹ Perrot och Chipiez. *anf. arb.*, III sid. 59. 77.

något utanför gångens midt (fig. 58)¹. Andra hafva en oregelbundet månghörnig kammare af stora stenblock och en på samma sätt bygd gång (fig. 59)².

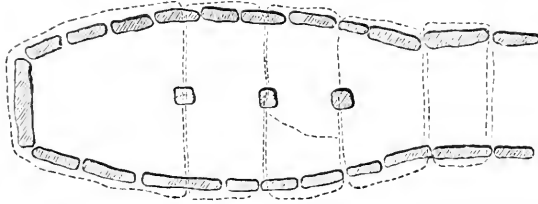

Fig. 60 a. *Plan af en graf vid Antequera i sydöstra Spanien.*

Det är således verkliga »gånggrifter», megalithiska grafvar af alldeles samma slag som de i norra Europa förekommande grafvar, hvilka äro kända under detta namn.

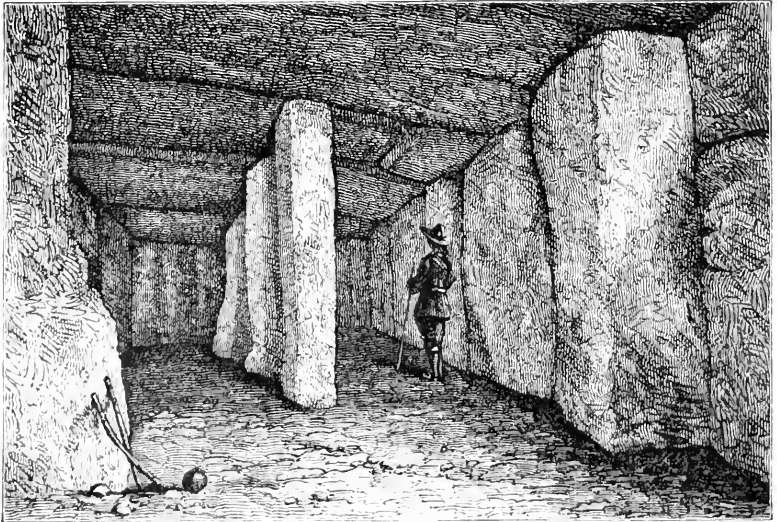

Fig. 60 b. *Vy af kammaren i grafven fig. 60 a.*

¹ Cartailhac, *Les âges préhistoriques de l'Espagne et du Portugal*, sid. 161, fig. 217—18.

² Cartailhac, *anf. arb.*, sid. 167—9, 173—5, 326, fig. 229—232, 250, 253—255, 448. Ribeiro, *anf. arb.*, sid. 64 följ.

Liksom i flera andra trakter finnas på den Pyreneiska halfön grafvar med en gång, som är föga smalare än kammaren och som går ut från dennas ena ända. Hit hör den bekanta grafven vid Antequera, norr om Malaga (fig. 60). Takhällarna hvila dels på de kantresta väggstenarna dels på tre grofva, fyrkantiga pelare, hvar och en af en sten. Grafven, som är täckt af en hög, har en längd af 24 m.; största bredden är 6,15 m. och höjden vexlar mellan 2,70 och 3 m. Den taksten, som täcker den innersta delen af kammaren, är 7,70 m. lång och 6,40 m. bred, samt har en betydlig tjocklek. Ingången vetter åt vester. Hvad som funnits i denna kammare, vet man ej, emedan den för länge sedan blifvit plundrad¹.

Icke blott de först beskrifna runda, af »falska» hvalf täckta grafkamrarna med gång utan äfven de sedan omtalade »gånggrifterna» höra till slutet af stenåldern, under hvilken tid kopparn — ännu oblandad, utan tillsats af tenn — började blifva känd på den Pyreneiska halfön.

* * *

På de *Baleariska öarna* finnas talrika grafvar från nu ifrågavarande tid, hvilka bildas af en kammare och en till denna ledande gång. Många af dem äro uthuggna i den lösa stenart, som bildar öarnas klippor. Andra äro byggda af stenar².

En graf af det förra slaget är afbildad fig. 61 i plan och i profil (efter A—B och C—D). Den ligger, jemte flere liknande, vid S. Vicente på Mallorca. Utanföer den

¹ Carhailhac, *anf. arb.*, sid. 186, fig. 262—264. — Fergusson, *anf. arb.*, sid. 383.

² F. Martorell y Peña, *Apuntes arqueológicos* (Barcelona 1879), sid. 133, 203 följ. — E. Cartailhac, *Monuments primitifs des Iles Baléares* (Toulouse 1892).

åt söder vettande ingången är ett slags fyrsidig förgård, på hvilken man ser ett i klippan sparadt utsprång (E), med en grund fördjupning, troligen för fästande af en kolonn: midt emot detta utsprång har förmodligen ett dylikt funnits. Genom en yttre, liten och trång port kommer man in i den endast 1,90 m. långa gången och från denna. — genom en inre, likaledes mycket trång port, — in i kammaren, som är 9,20 m. lång och betydligt bredare

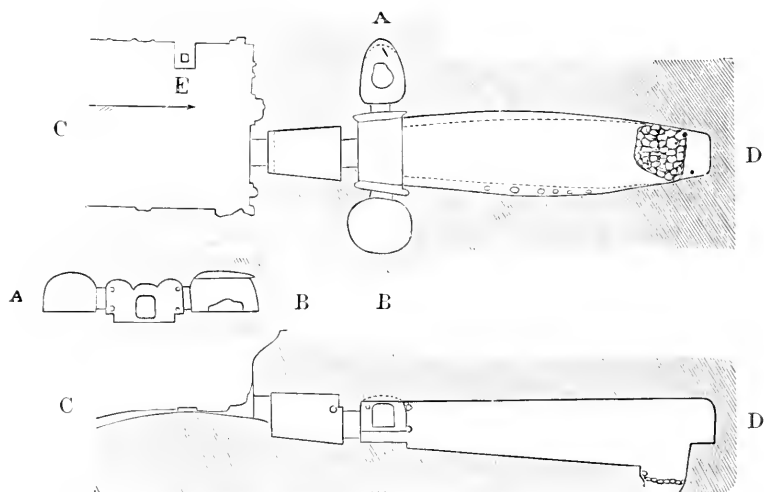

Fig. 61 a—c. *Grafkammare med kort gång, sedda i plan och genomskärning. S. Vicente på Mallorca.*

än gången, men ej mer än 1,30 m. hög. Kammarens längdriktning är densamma som gångens; taket i båda är hugget i form af hvalf. Omedelbart innanför den inre porten öppna sig två små, rundade sidokammare, en på hvardera sidan. Hela grafven är uthuggen i klippan¹.

En annan likaledes vid S. Vicente, helt nära den förra belägen graf är afbildad fig. 62. Den är också helt och hållet uthuggen i klippan. Genom en åt söder vettande, yttre port kommer man in i en 1,95 m. lång gång;

¹ Cartailhac, anf. arb., fig. 35. Jfr Martorell y Peña, anf. arb., sid. 134.

derifrån leder en inre port till ena ändan af den 7,95 m. långa och 1,85 m. höga kammaren, som har hvälfdat tak och är obetydligt bredare än gången. I den inre delen af kammaren finnas fyra runda nicher¹.

En tredje graf vid S. Vicente ses fig. 63. Den är af

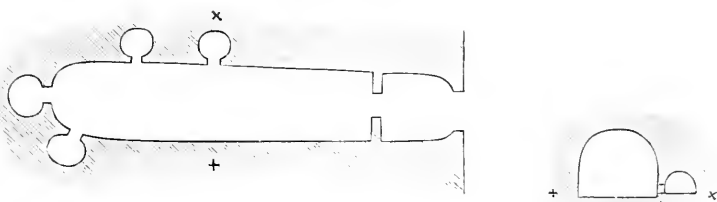

Fig. 62 a. Grafkammare med kort gång. S. Vicente på Mallorca.

Fig. 62 b. Genomskärning af grafven fig. 62 a vid midten.

samma slag som de två andra, men kortare och försedd med tre nicher².

Fig. 63 a och b. Grafkammare, sedd i genomskärning och plan. S. Vicente på Mallorca.

På de Baleariska öarna finnas också flera bygda grafvar, hvilka: kammare och gång hafva ungefär samma form som de nu beskrifna, ehuru de sakna sidokammare eller nicher. De kallas »navetas» eller »naus» (sing. »naveta» och »nau»), äfven »mapales» (sing. »mapale»).

¹ Martorell y Peña, *anf. arb.*, sid. 137.

² Cartailhac, *anf. arb.*, fig. 36; Martorell y Peña, *anf. arb.*, sid. 136.

En sådan, »la naveta des Tudons», på Menorca, är afbildad fig. 64 a och b i längdgenomskärning och plan; fig. 64 c visar utsidan af samma graf. En låg yttre port för in i en kort gång; genom en inre port

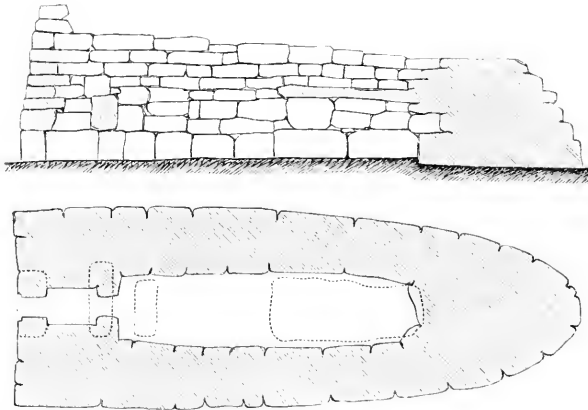

Fig. 64 a och b. »Naveta des Tudons», graf på Menorca, sedd i genomskärning och plan.

Fig. 64 c. Utsidan af »Naveta des Tudons».

kommer man derefter in i en 7,80 m. lång kammare, hvilken är något bredare än gången. Taket i denna kammare är, eller snarare har varit, bildadt af stenhällar, som hvilat på långsidorna, hvilkas stenar måste varit öfverkragade. Den yttre längden af hela monumentet är 14,50 m.; kammarens och gångens sammanlagda längd 10,50 m¹.

¹ Cartailhac, anf. arb., fig. 22, pl. 41 och 42; Martorell y Peña, anf. arb., sid. 205.

En annan graf af samma slag, äfvenledes belägen på Menorca, vid Rafal Rubi nära Mahon, är afbildad fig. 65 i längdgenomskärning och plan. Kammaren är 6,20 m. lång¹.

Vid Son-Mercé, nära Ferrerías på Menorca, ligger en naveta, hvilkens kammare är så bred (3.70 m.), att den ej kunde täckas på vanligt sätt. Taket uppbäres därför af en rad längs midten ställda pelare (fig. 66). Tre af dessa pelare stå ännu, en fjerdre närmast ingången har, liksom hela främre delen af monumentet, störtat samman. Pelarna äro i likhet med väggarna uppförda af öfverkra-

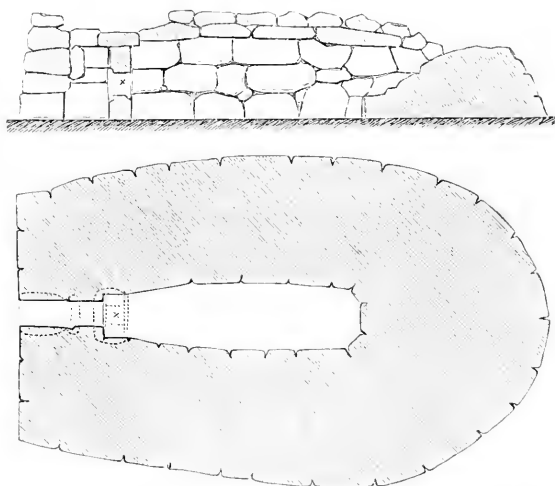

Fig. 65 a och b. Graf (»naveta») vid Rafal Rubi på Menorca, sedd i genomskärning och plan.

gade stenar; de öfre äro större än de nedre och skjuta ut öfver dessa, hvarigenom pelarnas öfversta stenar så mycket närma sig väggarnas, att mellanrummet kan täckas af en häll².

De i nu omtalade grafvar på de Baleariska öarna anträffade fynden gifva ej tillräcklig ledning för bestäm-

¹ Cartailhae, anf. arb., fig. 23 och pl. 43.

² Cartailhae, anf. arb., fig. 25 och pl. 46; Martorell y Peña, anf. arb., sid. 208.

mande af deras ålder. Jag tvekar emellertid ej att hänföra dem till slutet af stenåldern eller kopparåldern. Möjligt kunna dock några af dem höra till bronsåldern, men då sannolikt till denna periods äldre del. Det som berättigar ett sådant uttalande är, att de alla — både de i bergen uthuggna och de af stenar uppförda — hafva så stor likhet i form, att de måste anses vara *ungefär* samtidiga; men den märkliga öfverensstämmelsen mellan grafven vid S. Vicente (fig. 61) och den här nedan om-

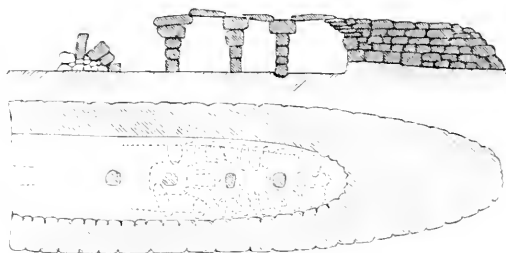

Fig. 66 a och b. Graf (»naveta») vid Son-Mercé på Menorca, sedd i genomskärning och plan.

talade grafven vid Arles (fig. 69), hvilken hör till kopparåldern, bevisar att äfven den baleariska grafven måste hänföras till samma tid.

* * *

I *Frankrike*, der man under stenåldern ofta begagnat naturliga grottor såväl till bostäder som till grafvar¹, finnas flera slag af grafkammare med gång, hvilka måste hänföras till ungefär samma tid som de nyss nämnda: slutet af stenåldern eller ock kopparåldern. Äfven här äro några bland dessa grafvar helt eller delvis uthuggna i marken, andra äro uppförda af stenar.

I departementet Marne, således inom Seine's flodområde, har man upptäckt märkliga, i kritbergen helt och

¹ Cartailhae, *La France préhistorique*, sid. 142.

hållet uthuggna grafvar¹. En gång leder till kammaren, utanför hvilken i några, men ej de flesta fall, finnes ett mindre förrum (fig. 67). På väggarna dels inuti, dels utanför grafkammaren ses upphöjda figurer huggna i kritan: rätt utförda bilder af människor (eller gudar), af hvilka några äro qvinliga, samt yxor i skaft m. m.

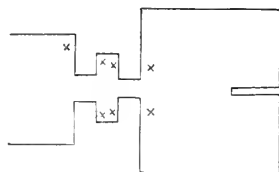

Fig. 67. Plan af en grafkammare med gång i departementet Marne, Frankrike.

(fig. 68). I kammaren och stundom i gången lågo människoskelett samt vapen, prydnader, lerkärl m. m. från stenålderns senare del. Bland prydnaderna märkas ett

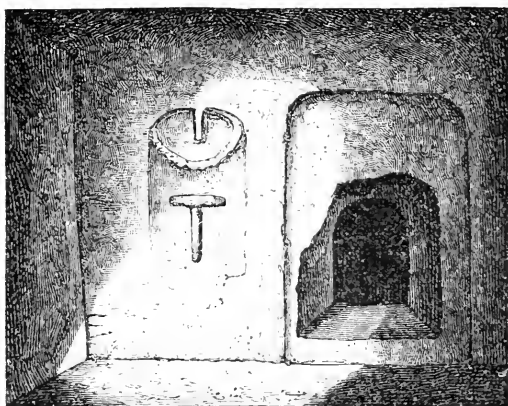

Fig. 68. Grafkammare i departementet Marne, Frankrike.

par perlor af bernsten och callais². Arbeten af metall förekomma icke i dessa grafvar.

¹ J. de Baye, *L'archéologie préhistorique* (Paris 1880); Cartailhac, *La France préhistorique*, sid. 153 följ. — Baron de Baye antager, att grottorna ursprungligen varit bostäder och sedermera användts som grafvar.

² de Baye, *anf. arb.*, sid. 365, 366.

Den regelbundna formen, gången och förrummet visa, att dessa grafvar ej äro kopior efter de naturliga grottorna, utan måste sättas i samband med den grafform, som vi nu studera.

Andra franska grafvar äro endast delvis uthuggna i marken, under det att öfre delen bildas af stenar.

Vid Fontvieille nära Arles, således i Provence, ligga ej mindre än fyra grafvar af detta slag ej långt från hvarandra¹. En af dem, känd under namnet »Grotte des Féés», är afbildad fig. 69 i plan och längdgenomskäring.

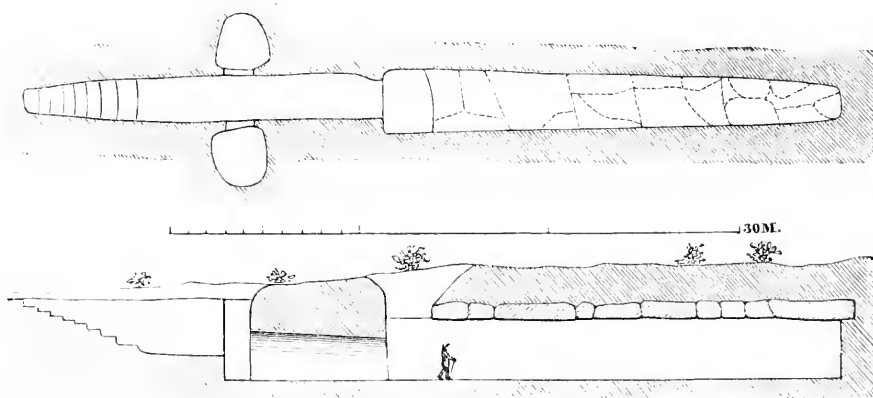

Fig. 69 a och b. »Grotte des Féés», graf vid Fontvieille nära Arles i Provence, sedd i plan och genomskäring.

En annan, »Grotte du Castellet», ses fig. 70. De två återstående, »Grotte de la Source» och »Grotte Boucias» likna fig. 70. De ligga på slät mark och bestå af en gång och en lång kammare, som är föga bredare än gången och har samma längdriktning som denna. I »Grotte des Féés» ses ungefär vid gångens midt två små rundade sidokammare; sådana finnas ej i de tre andra grafvarna.

¹ P. Cazalis de Fondouce, *Les temps préhistoriques dans le Sud-Est de la France. Allées couvertes de la Provence*, I och II (Montpellier och Paris, 1873 och 1878.).

Några trappsteg leda från jordytan ned i gången, hvars yttre hälft är obetäckt. Gångens inre del har tak, antingen bildadt af marken eller af stenhällar. Kammarens tak bildas i alla fyra grafvarna af stenhällar. I detta afseende skilja de sig således från de ofvan omtalade grafvarna på Mallorca, med hvilka de för öfrigt hafva stor likhet.

De fyra grafvarna vid Fontvieille hafva visat sig tillhöra slutet af stenåldern eller början af följande period. Man har nämligen ur dem upptagit, utom människoskelett, en mängd vapen och verktyg af sten och ben, samt ler-

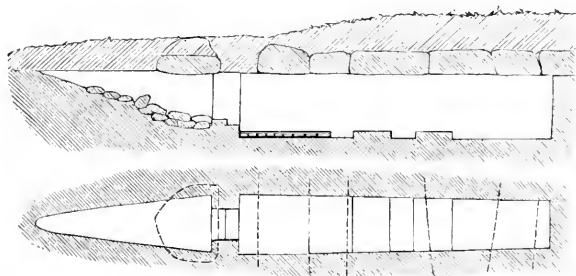

Fig. 70 a och b. »Grotte du Castellet», graf vid Fontvieille nära Arles i Provence, sedd i genomskärning och plan.

kärl och prydnader af former karakteristiska för stenålderns slut eller kopparåldern, bland dem en »bägare» och flera perlor af callais. Dessutom innehöll »Grotte du Castellet» ett par små guldprydnader och en pärla af koppar, samt »Grotte Bounias» en dolkklinga af metall, som visserligen kallas brons, men troligen är koppar, så mycket hellre som formen häntyder snarare på kopparåldern än på bronsåldern.

Sådana grafvar som de nu beskrifna från Provence kallas af de franska fornforskarna »allées couvertes». Denna benämning användes emellertid äfven om flere andra slag

af långsträckta, med stenar täckta grafvar, hvarför uttrycket ej får anses beteckna någon viss grafform.

I Frankrike har man också påträffat grafvar liknande dem som Siret beskrifvit från sydöstra Spanien.

En graf med rund kammare och en dit ledande gång (fig. 71 a) har upptäckts i en backslutning vid »le Mas-de-l'Aveugle», på Collorgues' egor, nära Uzès i departementet Gard. Grafven var helt och hållet dold i jorden. Gången, i riktning V.—Ö., hade väggar af smärre, ej af något slags murbruk med hvarandra förbundna stenar och var täckt med hällar af obetydlig tjocklek; gångens

Fig. 71 a. Graf med gång; den runda kammaren täckt med falskt hvalf, gången med hällar. Collorgues nära Uzès, Gard.

längd var 4—5 m., dess bredd och höjd omkring 0,65 m. Vid gångens mot vester riktade mynning stod en af jorden dold häll, som slöt väl till för ingången. Kammaren, af 4 meters diameter vid basen, var bygd af flata, på hvarandra lagda, ej af murbruk förbundna stenar, som genom öfverkrågning minskade diametern så, att den på 0,80 m. höjd var något mindre än 2 m.; öppningen var här täckt af en stor, flat, fyrsidig häll, ofvanpå hvilken lag en annan, något mindre häll, af omkring 1,75 m. längd, med illa utförda figurer i relief: bröstbilden af en kvinna och nedanför hennes mot hvarandra böjda armar troligen en yxa med skaft (fig. 71 b); stenens ornerade sida var vänd nedåt. På kammarens golf lågo i en krets på bara marken 15 människoskelett, med fötterna inåt midten; grafven innehöll dessutom 4 vackra spjutspetsar

af flinta, den största 26 cm. lång och 4 cm. bred. Intet annat anmärkningsvärdt påträffades der¹.

I departementet Calvados, således i närheten af Seines utlopp i Kanalen, har man i en stor grafhög vid Fontenay-le-Marmion funnit flera runda grafkammare med falskt hvalf och till dessa ledande, af stenhällar täckta gångar (fig. 72). Väggarna i såväl kammare som gångar äro bygda af smärre, på hvarandra lagda stenar².

Fig. 71 b. Den öfversta stenen i hvalfvet öfver grafven fig. 71 a.

På samma sätt bygda grafvar äro äfven funna i Bretagne; i departementet Morbihan är kammaren ofta

¹ Lombord-Dumas och L. Rousset, *Note sur une sépulture néolithique avec représentation d'une figure humaine* (Nîmes 1887). — *L'homme*, IV (Paris 1887), sid. 276.

² H. Bordier och E. Charton, *Histoire de France* (Paris 1864), sid. 16. — Enligt *Archæologia*, XLII sid. 216, är denna märkliga fornlemning afbildad och beskrifven i *Mémoires de la Société des Antiquaires de Normandie*, 1831—33, sid. 275, pl. XIX—XXII, men detta arbete har jag ej haft tillfälle att se.

rund (fig. 73), i vestra delen af departementet Loire-Inférieure ofta fyrkantig och dubbel, så som fig. 75 visar.

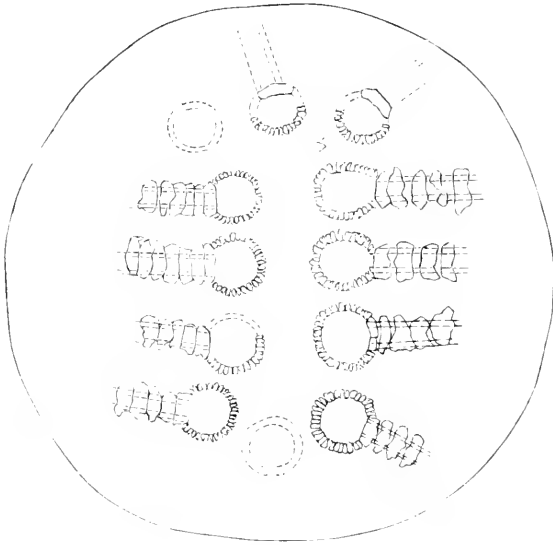

Fig. 72 a. *Plan af en hög med många grafvar; de runda kamrarna täckta med falska hvalf, gångarna med hällar. Fontenay-le-Marmion i Normandie.*

En annan graf (fig. 74), också i Bretagne, har korsformig grundplan, i det att den på nyss nämnda sätt hvalfda

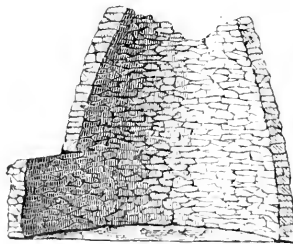

Fig. 72 b. *Genomskärning af en af grafvarna i högen (fig. 72 a) vid Fontenay-le-Marmion.*

kammaren har tre af stenhällar täckta sidokammare, en midt för gangen samt en på högra och en på venstra

sidan. Gången är i denna, liksom i de förut omtalade, täckt med hällar¹.

En dylik graf, med rundad, af hvalf täckt kammare och en af hällar täckt gång låg i en stor hög vid Rosmeur, på en af de i hafvet längst utskjutande uddarne af Pointe de Penmarc'h i Bretagne, departementet Finistère; till stöd för hvalfvet voro i kammaren två höga, pellarlika stenar resta. I grafven fann man dels minnen af den ursprungliga bisättningen under stenåldern (obrända ben,

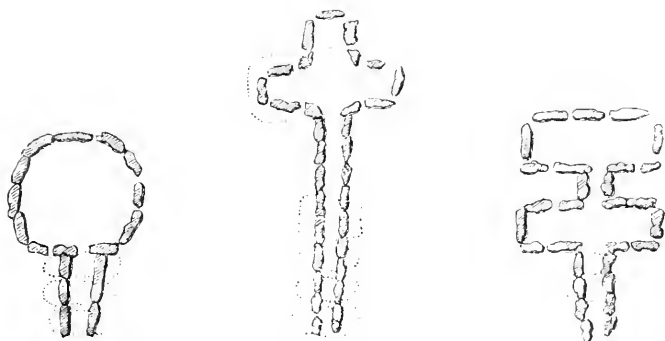

Fig. 73. *Graf med gång*; Fig. 74. *Graf med gång*; Fig. 75. *Graf med gång*;
kammaren täckt med falskt kammarens midt täckt med kamrarnatäckta med falskt
hvalf, gången med hällar. falskt hvalf, sidokamrarna hvalf, gången med hällar.
Morbihan. och gången med hällar. Bretagne.

stensaker och grofva lerkärl), dels romerska mynt och jernsaker, som visa att man under det 4:e århundradet efter Kr. föd. nedträngt här².

Från dessa grafvar är öfvergången lätt till andra, som hafva liknande grundplan, men både kammare och

¹ W. C. Lukis, *On the various Forms of Monuments, commonly called Dolmens, in Brittany*, i *Transactions of the International Congress of prehistoric Archaeology, Third Session, 1868* (Norwich och London), sid. 220, med två pl.

² *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, XIV (1879), sid. 146. pl. V.

gång täckta af hällar, således till den grafform, som vanligen plägar kallas »gånggrifter». Många sådana, några med rund, andra med firsidig kammare, äro kända i Bretagne (fig. 76—86¹). I några af dem — såsom en berömd graf på den lilla till kommunen Baden hörande ön Gavr-Innis och tre i närheten deraf vid Locmariaker (Mané-Lud, Mané-er-H'roëk och Dol-ar-Marchant) belägna grafvar, alla på kusten af Morbihan². — äro väggstenarna prydda med inhuggna figurer (yxor m. m.; fig. 82—84).

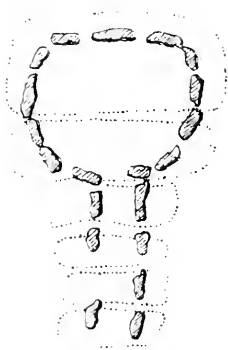

Fig. 76. Gånggrift.
Bretagne.

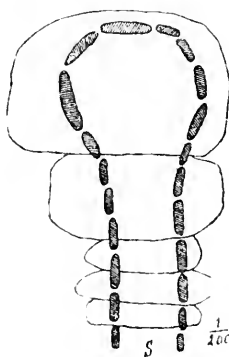

Fig. 77. Gånggrift.
Mané-Lud vid Locmariaker,
Morbihan.

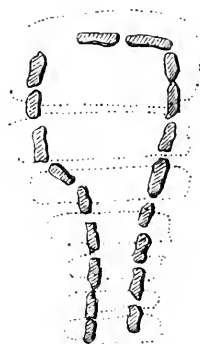

Fig. 78. Gånggrift.
Bretagne.

Ofta finnas bredvid grafkammaren en eller flera snärra sidokammare (fig. 81, 85 och 86)³.

En af dessa fornlemningar, belägen vid Kerugou i departementet Finistère, har rätvinkligt firsidig kammare,

¹ Lukis, anf. st. — G. och A. de Mortillet, *Musée préhistorique* (Paris 1881), pl. LVIII. — P. du Chatellier, *Exploration des Monuments de Kerugou etc., Canton de Pont-l'Abbé (Finistère)*, i *Mémoires de la Société d'Émulation des Côtes-du-Nord* (Saint-Brieuc 1877).

² Grafven på Gavr-Innis är en gånggrift med liten kammare, föga bredare än gången. Grafven vid Mané-Lud ses i plan fig. 77. Båda äro afbildade i *Dictionnaire archéologique de la Gaule*, I (Paris 1875), 9 pl. — Fergusson, *Rude Stone Monuments*, sid. 360, följ.

³ Lukis, anf. st.

delad i tre rum, och en mot denna vinkelrät, lång gång (fig. 80). Mellan kammaren och gången ses en tröskelsten. Både kammaren och gången hafva varit täckta af hällar, hvilka varit synliga på ytan af den hög, som omger det hela. Hvarken i kammaren eller gången fann man några lemningar af lik¹, men verktyg af sten samt lerkärl och kol. Det är således *möjligt*, att vi här hafva en bostad, ej en graf från stenåldern; i den ena kammaren träffades »en sten att krossa säd med», hvilket ej plägar vara fallet i grafvar, men väl i boningar².

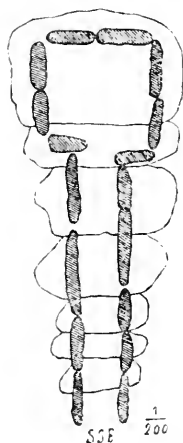

Fig. 79. Gånggrift. Kercado vid Carnac, Morbihan.

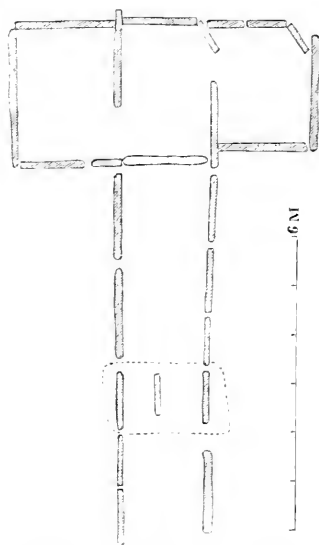

Fig. 80. Gånggrift. Kerugou, Finistère.

Gånggrifter förekomma äfven i södra Frankrike. En sådan graf, en så kallad »allée couverte» med gång, är känd från departementet Hautes-Pyrénées (fig. 87). Den

¹ Det talas visserligen om »aska», men då ingen närmare beskrifning derå lemnas, och då vi ej hafva anledning antaga likbränning under stenåldern, kunna vi ej fästa oss dervid.

² P. du Chatellier, *Exploration des Monuments de Kerugou*.

upptäcktes för flera år sedan på bottnen af en stor grafhög, 24,20 m. i diameter, känd under namnet »le tumulus de la Halliade» och belägen nära Bartrès, ej långt från Lourdes. Grafven, bygd af kantresta hällar och täckt med hällar, är ovanligt lång och smal — 12,20 m. lång, men ej mer än 0,53 à 0,70 m. bred invändigt. Dess längdriktning, parallel med Pyrenéerna, är V.—Ö. På södra

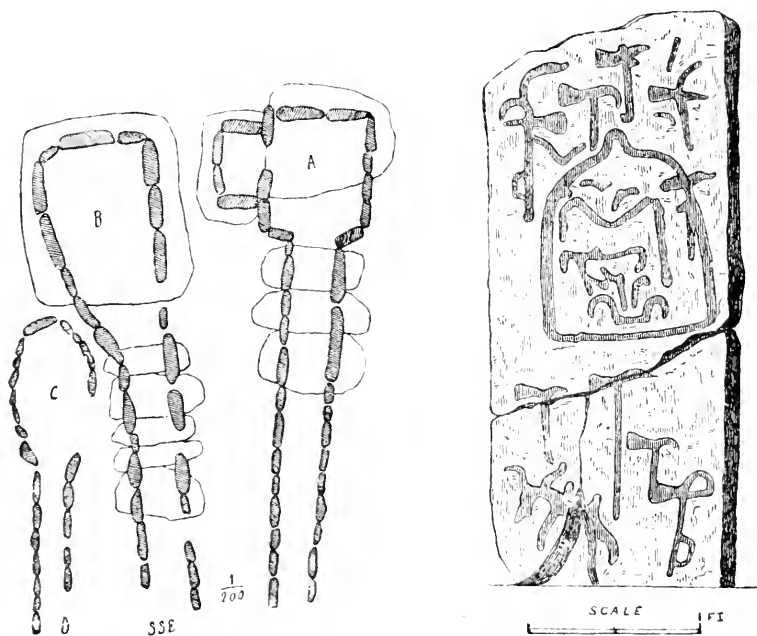

Fig. S1. Tre gånggrifter, i samma hög. Fig. S2. Sten med inhuggna yxor m. m.
Roch-Guyon vid Plouharnel, Morbihan. Graf vid Maué-er-H'roëk nära Locmariaker, Morbihan.

sidan, nära den vestra ändan utgår, vinkelrätt mot kammaren, en kort gång, 0,75 m. bred och endast 1,55 m. lång. Mellan gången och kammaren står en häll; utanför gångens mynning låg en liten stenhög. Kammaren, genom kantresta hällar delad i 8 små rum, innehöll en mängd lerkärl, af hvilka några bägarformiga i det följande blifva omtalade, ett par sländtrissor af bränd lera, en

spets af qvartsit, en mängd perlor af callais, som troligen bildat ett halsband, samt en sannolikt till detta hörande.

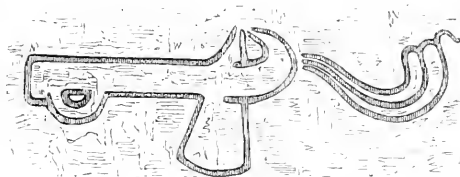

Fig. 83. Yxa induggen på en taksten i en graf. Dol-ar-Marchant nära Locmariaker, Morbihan.

af två små hål genomborrade guldplåt. I gången låg en slipad stenyx, utan skafthål¹.

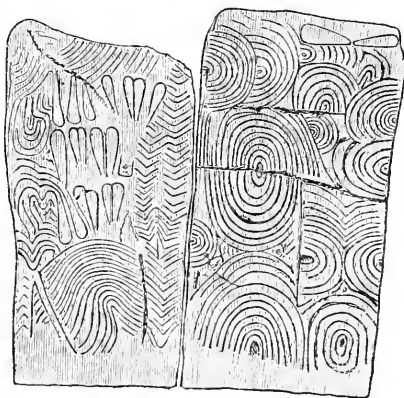

Fig. 84. Väggen i en gånggrift. Gavr-Innis nära Locmariaker, Morbihan.

¹ E. Piette. *Note sur les tumulus de Bartrès et d'Ossun*, i *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, XVI (1881), sid. 528, pl. XI—XV. — I ett lerkärl lära »deux ou trois petites parcelles d'ossements calcinés» hafva legat. Några andra ben iakttogos icke. Sannolikt hade obrända lik varit begrafna här, men — såsom fallet så ofta är — helt och hållet förstörts under tidernas längd. Den obetydliga storleken af några rum i kammaren visar, att de döda måste hafva varit begrafna sittande. Huruvida de få nyss omtalade brända benskärfvorna äro af människa, vet man ej. Äfven om så vore fallet, torde de ej kunna anföras som bevis för likbränning; de äro för få och obetydliga för att betraktas som lemningar af ett brändt lik.

Äfven i sydöstra Frankrike har man funnit en graf med gång. Vid Saint-Vallier i departementet Alpes-Maritimes, vester om Nizza, upptäcktes för några år sedan

Fig. 85. Gånggrift. Bretagne.

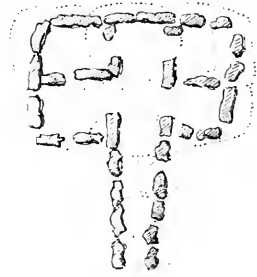

Fig. 86. Gånggrift. Bretagne.

en fyrsidig kammare, af 2 meters längd och lika stor bredd, till hvilken ledde en liten gång af 0,50 m. bredd den inmyrnade midt på den ungefär 0,80 m. höga kam-

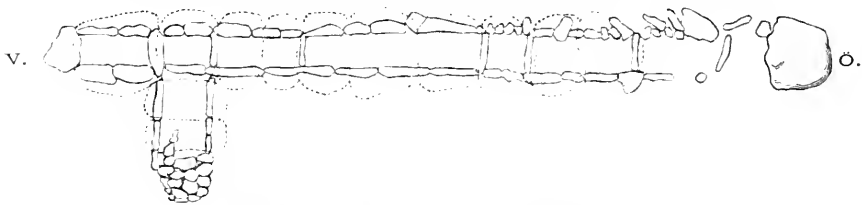

Fig. 87. Gånggrift nära Bartrès, Hautes-Pyrénées.

marens vestra sida. Grafven innehöll två skelett, ett par bägarformiga lerkärl och några flintspån¹.

I många grafvar är kammaren föga bredare än gången (fig. 88)². Om kammaren då tillika är långsträckt i gån-

¹ *Antiqua*, 1884, sid. 151, fig. 207, 208. — Bottin, i *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, XIX (1885), sid. 164. — Uppgiften i *Antiqua*, att kärnen voro fyllda med »aska», beror, såsom den utförliga berättelsen i *Matériaux* visar, på ett misstag.

² P. du Chatellier, *Exploration de quelques sépultures de l'époque du bronze dans l'ouest et le sud du département du Finistère* i *Memoires de la Société d'Émulation des Côtes-du-Nord* (Saint-Brieuc 1883), sid. 59, pl. IV. Grafven innehöll yxor m. m. af sten och en liten ring af brons, samt en urna med brända ben från gallo-romersk tid.

gens riktning, uppstår slutligen en lång, ofta alldeles jemnbred graf med ingång i ena ändan. Den fig. 89 afbildade grafven, vid Kerlescaut nära Carnac, i departementet Morbihan, är af detta slag. Kammare och gång

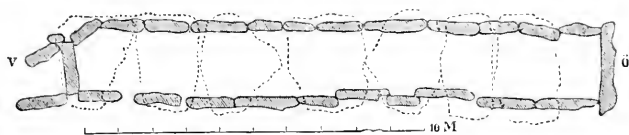

Fig. 88. Grafkammare med kort gång (*«allée couverte»*).
Kerlescaut nära Carnac i Finistère, Bretagne.

äro af samma bredd och storlek; i tvärväggen mellan dem och vid *a* finnas ovala hål (fig. 197). I grafven, hvilken tyvärr ej blef med tillbörlig noggrannhet af sakkunnig person undersökt, hittades stensaker och lerkärl,

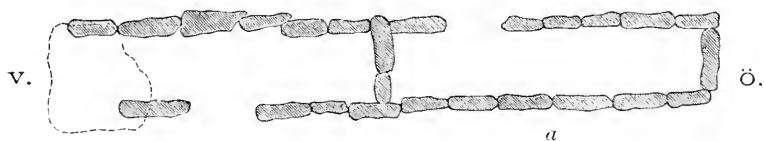

Fig. 89. Grafkammare med lika bred gång (*«allée couverte»*).
Kerlescaut nära Carnac, Morbihan.

som visa, att den förskrifver sig från öfvergångstiden mellan stenåldern och bronsåldern¹.

En på egendomligt sätt böjd graf, utan tydlig skilnad mellan kammare och gång (fig. 90), finnes vid Plougoumelen i Morbihan².

Slutligen blef äfven den förut öppna ändan — den ursprungliga gångens mynning — tillsluten, hvarigenom en grafform, »hällkistan» eller »grafkistan», uppkom (fig. 91), som än synes tillhöra stenålderns slut, än visar

¹ de Mortillet, *Musée préhistorique*, fig. 557. Se närmare här nedan, der grafvar med hål i ena gäfveln närmare beskrifvas.

² de Mortillet, *anf. arb.*, fig. 558.

sig innehålla vapen eller andra arbeten af brons¹. Den har således öfverlevvat bronsålderns början.

Väggarne i den fig. 91 afbildade grafven vid Genévrier, i departementet Aveyron, äro liksom väggarna i nästan alla förut omtalade franska grafvar med gång bildade af stora, på kant ställda stenar, som nå från golf till tak.

Stundom finner man dock grafvar af samma slag som den vid Genévrier, men hvilkas väggar ej bildas af stora, kantresta stenar, utan äro murade af smärre, på hvarandra lagda stenar.

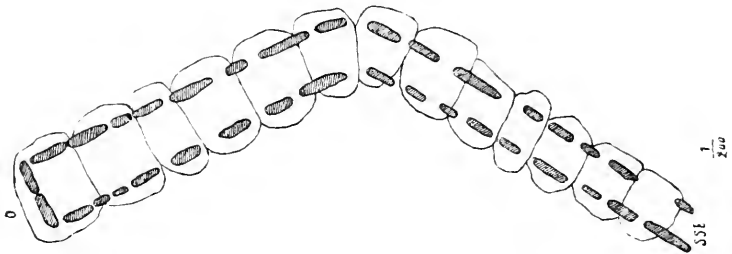

Fig. 90. Grafkammare med lika bred gång (»allée couverte»).
Plougoumelen, Morbihan.

En sådan graf är den fig. 92 afbildade. Den upptäcktes år 1892 vid Mareuil-lès-Meaux i departementet Seine-et-Marne². Grafven, som ligger i Ö.—V., är 9 m. lång. I likhet med andra grafvar af samma form ligger

¹ Se P. du Chatellier, *Exploration de l'Allée couverte de Kerbannalec* (i depart. Finistère; inga föremål af metall); samt *Exploration de quelques sépultures de l'époque du bronze dans l'ouest et le sud du Finistère*. Båda i *Mémoires de la Société d'Émulation des Côtes-du-Nord*, 1880 och 1883. — Se äfven samma författares *Les époques préhistoriques et gauloises dans le Finistère* (Paris 1889), pl. V, sid. 161.

² Émile Petitot, *La sépulture dolménique de Mareuil-lès-Meaux (Seine-et-Marne) et ses constructeurs* (Paris 1892), och *La sépulture dolménique de Mareuil-lès-Meaux (Seine-et-Marne)*, i *Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris*, série IV, tome III (Paris 1892), p. 344.

den helt och hållet under jordytan; dess djup är högst 1,50 m. Den östra delen, som är bredast (3 m.), täckes af en mycket stor sten, 3,50 m. lång, 3 m. bred och 0,50 m. tjock; den hvilar endast på den jord, i hvilken grafven är utgräfd, ej på något slags väggar af sten. Den öfriga delen af grafven har 0,60—0,70 m. höga väggar, som äro uppförda af smärre, på hvarandra lagda stenar, naturligtvis utan att vara förbundna genom murbruk. Midten af grafven, till en längd af 6 m., är 2 m. bred och har varit täckt med hällar. Denna del har också, liksom

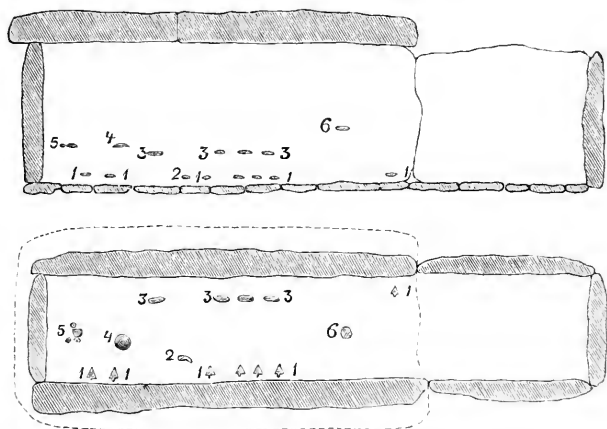

Fig. 91 a och b. Graf, slutet på alla sidor; sedd i genomskärning och plan.
*Genévrier, Aveyron*¹.

den östligaste, ett golf af smärre hällar. Den vestligaste delen af grafven, 1,50 m. lång, afsmalnar betydligt, och den vestra ändan är tillsluten af en stor, på kant rest sten; i denna del af grafven funnos hvarken takhällar eller golfhällar.

¹ Grafven är bygd under stenåldern, men har äfven användts under den äldre jernåldern. På botten fann man nämligen flera pilspetsar af flinta (1) och en hvisselpipa af vildsvinstand (2); högre upp lägo ett jernsvärd från Hallstatt-tiden (3), en bronsknapp (4), foten till ett lerkärl (5) samt en flintskärfva (6). — de Mortillet, *Musée préhistorique*, fig. 649.

Grafven vid Mareuil-lès-Meaux innehöll minst 30 skelett, af hvilka omkring 12 lågo i den östligaste, bredaste delen; här fann man en mängd verktyg och vapen af sten, under det att sådana voro ganska sällsynta i den mycket större, mellersta delen. Jemte stensakerna upptogos ur grafven några prydnader och andra föremål af ben, m. m.: af metall syntes intet spår.

I Frankrike har man emellertid funnit grafvar af nu i fråga varande form, hvilka hvarken hafva väggar af stora, på kant stälda, eller af smärre, på hvarandra lagda stenar. De synas endast vara gräfdä i jorden. Huruvida

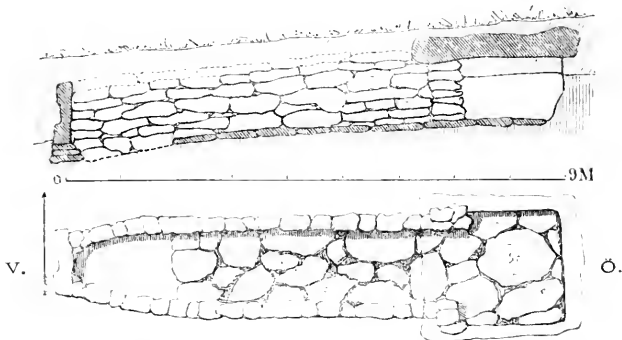

Fig. 92 a och b. Graf, slutet på alla sidor; väggarna murade. Sedd i genomskärning och plan. Mareuil-lès-Meaux, Seine-et-Marne.

de, såsom man antagit¹, varit klädda och täckta med trä, så att de bildat grafkammare af trä, är en fråga som kommande undersökningar få afgöra.

En sådan graf, vid Croix-des-Cosaques nära Châlons-sur-Marne, var 6 m. lång och 2 m. djup under jordytan. Den innehöll minst 40 skelett och en mängd verktyg och vapen af sten samt andra föremål från stenåldern; spår af metall fann man ej der².

¹ G. de Mortillet i *Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris*, série IV, tome III (Paris 1892), sid. 194.

² E. Schmit, *Sépulture néolithique de Châlons-sur-Marne*, i nyss anf. del af *Bulletins*, sid. 188.

Jemför man grafvar af detta slag med de förut omtalade stenkistorna och grafvarna med gång, finner man, att vi här hafva för oss den sista länken i en lång utvecklingskedja, och att dessa i jorden nedgräfdade grafvar ej höra till det i Europa inhemska slaget. De nu i fråga varande äro visserligen gräfdade på samma sätt som de ursprungligen europeiska, men de äro mycket större och ej afsedda för ett eller ett par lik utan för en stor mängd döda, liksom de fig. 91 och 92 afbildade grafvarna, hvilka de likna både i form och storlek.

En fråga af stort intresse är, om det inflytande, som gifvit upphof åt de grafformer vi nu studerat, har från

Fig. 93. *Grafkammare med gång; kammarens midt täckt med falskt hvalf, smärmmen och gangen med hällar. Jersey.*

den Pyreneiska halfön följt Atlantiska hafvets kust, eller om det har från Rhône's mynning gått uppför denna flod, för att sedan utefter Saône's, Loire's och Seine's floddalar framtränga till norra Frankrike.

Vi känna ännu allt för litet de förhållanden, om hvilka man för besvarandet af denna fråga borde hafva kunskap. Endast så mycket kunna vi säga, att på endera vägen eller på båda har ett från Orienten utgående inflytande gjort sig gällande i norra Frankrike, samt att den nyss nämnda flodvägen utan tvifvel redan var af stor betydelse.

tröskelsten (fig. 94 b). Hela grafvens längd, från gangens myrning till den bortersta väggen i den innersta sido-

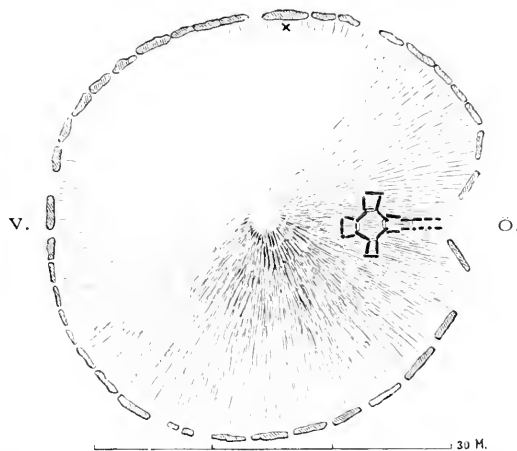

Fig. 94 a. Rundt röse (T) med grafven fig. 94 b. Lough Crew, Irland. — Stenen x i kretsens norra kant, kallas »the Hag's chair». (Se sid. 112, not 1.)

kammaren, är 8.50 meter. På många af grafvens vägg- och tröskelstenar samt på en af den röset omgäfvande

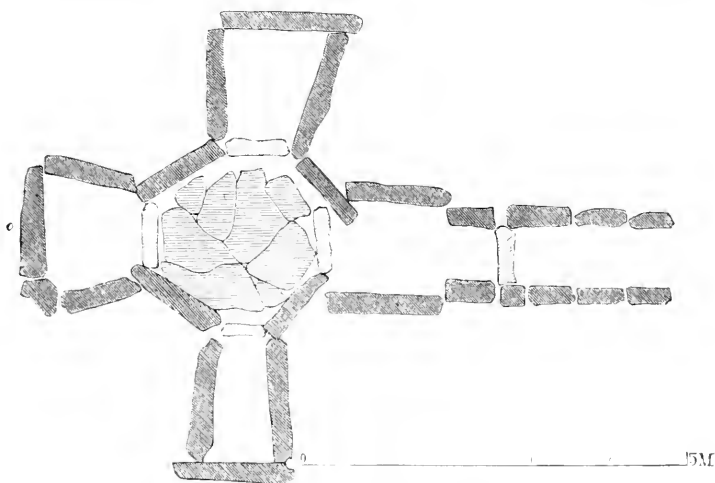

Fig. 94 b. Plan af grafven i röset fig. 94 a.

kretsens stenar — den så kallade »the Hag's chair», vid norra kanten — ses inbyggna figurer (koncentrisk kret-

sar, solliknande bilder, zig-zaglinier, jemte »skålar», m. m.; fig. 95). Grafven hade blifvit fullständigt utplundrad för länge sedan. När den nyligen öppnades, fann man endast, vid ingången till en af kamrarna, en bronsnål, samt på ett annat ställe kolade ben, m. m.

Ett annat röse (L) innehöll en graf med gång och tre sidokammare, således liknande fig. 94 b. Liksom i andra här

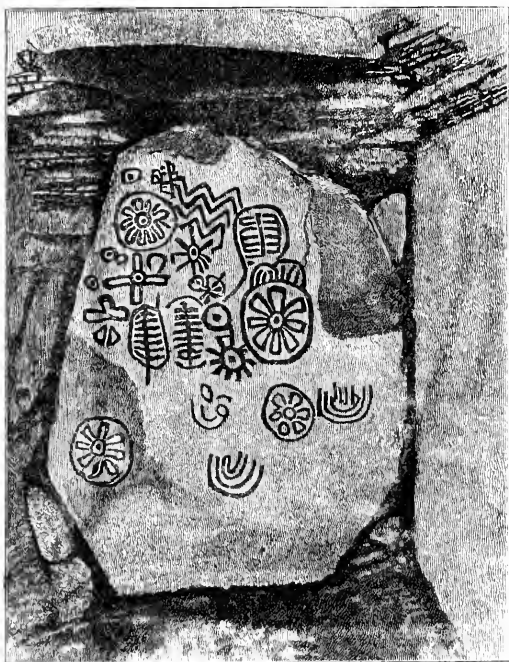

Fig. 95. *Insidan af stenen o i grafven fig. 94 b. Lough Crew.*

omtalade (T, H och I), äro flera stenar i denna graf prydda med figurer, hvilka likna dem i de förra. I en af sidokammarna (fig. 96) ligger en stor, flat skål af sten, ganska väl huggen; den är 1,75 m. lång och 0,95 m. bred. Äfven i den midt emot belägna sidokammaren ligger en dylik stensål. Under den sistnämnda stensålen fann man en mängd »kolade» människoben, ett väl poleradt klot af syenit samt prydnader af jet, m. m. På andra ställen anträffa-

des grofva lerkärl och arbeten af ben. Något föremål af metall låg ej i denna graf.

Stensålar lika den nu beskrifna hafva anträffats i flera andra irländska grafkammare. Den här afbildade lär dock vara den största.

Ett tredje röse (H) vid Lough Crew innehöll också en grafkammare med gång och tre sidokammare, således

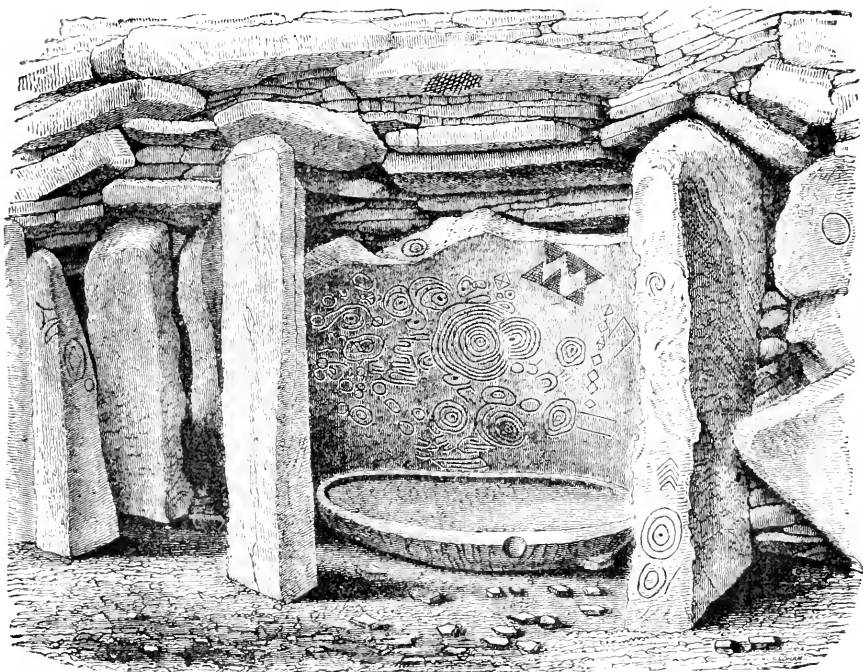

Fig. 96. En af sidokammarna till grafven i ett annat rundt röse (L) vid Lough Crew.

af samma form som fig. 94 b. En af de med inhuggna figurer prydda stenarna i denna graf ses fig. 97. I gången och kammarna lågo människoben, grofva lerkärl, arbeten af flinta och ben, m. m. Bensakerna, hvilka äro yngre än både stenåldern och bronsåldern, äro mycket talrika, och flera äro ornerade i den stil som plägar kallas late celtic; på en ses en hjort. I grafven fann man äfven

perlor af bernsten och glas, samt föremål af brons och jern, hvilka likaledes visa, att kammaren varit använd till boning eller tillflyktsort af människor, som lefvat långt efter den tid, då den uppfördes.

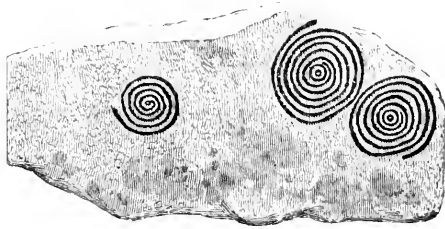

Fig. 97. Tröskelsten till en sidokammare i grafven uti ett tredje rundt röse (H) vid Lough Crew. Stenens längd 1,40 m. och största höjd 0,70 m.

Ett fjerde röse (I) innehöll en med gång försedd graf, hvars plan visas fig. 98. Tvärsför gångens mynning ses en tröskelsten.

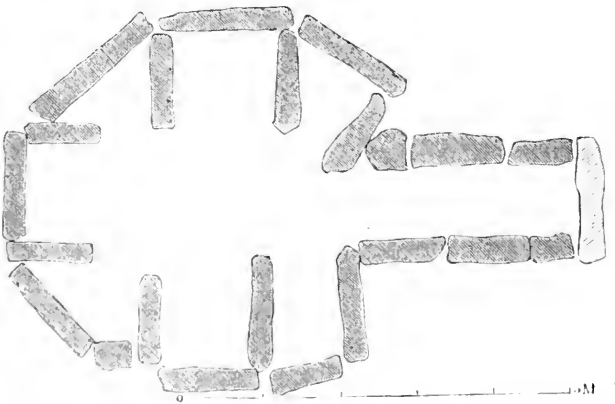

Fig. 98. Plan af grafven i ett fjerde rundt röse (I) vid Lough Crew.

Ej långt från Lough Crew, nära Drogheda och floden Boyne, ligga flera stora grafhögar, af hvilka i symmetri två, de vid New Grange och Dowth, blifvit mycket bekanta.

Högen vid New Grange (fig. 99)¹, hvars nedersta del bildas af en naturlig kulle, ser derigenom ännu större ut

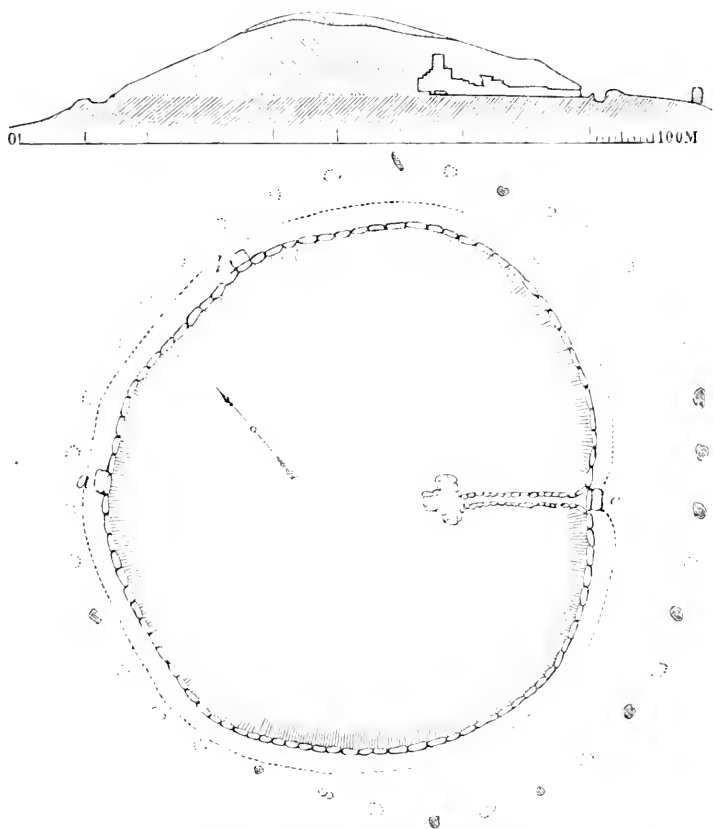

Fig. 99 a och b. Genomskäring och plan af en rund hög (röse), som innesluter grafven fig. 100. New Grange, Irland.

¹ Edward Lhwyd i *The Transactions of the Royal Society*, XXVII (London 1712), sid. 503. — Thomas Pownall, *A Description of the Sepulchral Monument at New Grange, near Drogheda, in the County of Meath, in Ireland*, i *Archæologia*, II (London 1773), sid. 236 följ. — W. R. Wilde, *The Beauties of the Bogue* (Dublin 1850), sid. 188 följ. — Fergusson, *anf. arb.*, sid. 201. — George Coffey, *On the Tumuli and Inscribed Stones at New Grange, Douth, and Knockth*, i *The Transactions of the Royal Irish Academy*, XXX: I (Dublin 1892). — J. Romilly Allen, *The illustrated Archaeologist*, II (London 1894), sid. 118.

än den är. Den af människohand uppförda delen håller emellertid ej mindre än 85 meter i diameter och är ännu nära 13.50 m. hög. Upptill nu plan¹, består högen hufvudsakligen af sten och är således egentligen ett väldigt röse,

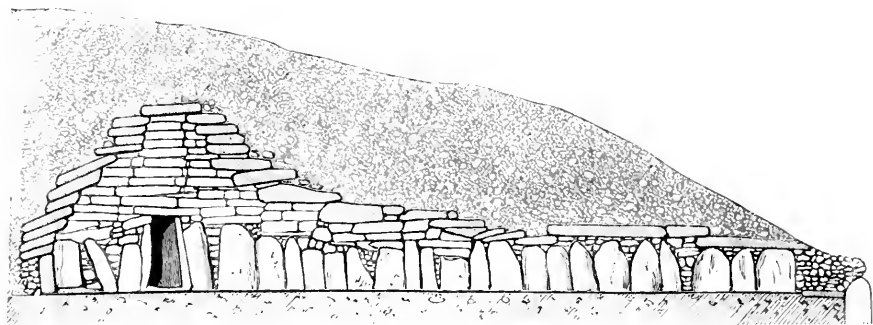

Fig. 100a. *Genomskäring af grafven i högen fig. 99. New Grange.*

eluru betäckt af något jord och gräsbevuxen. Basen är omgifven af en fotkedja, en krets stora stenar, af 2,50—3 m. längd, som äro lagda på kant tätt intill hvarandra. Tre af dessa stenar — *a*, *b*, *c* på planen fig. 99 b — äro

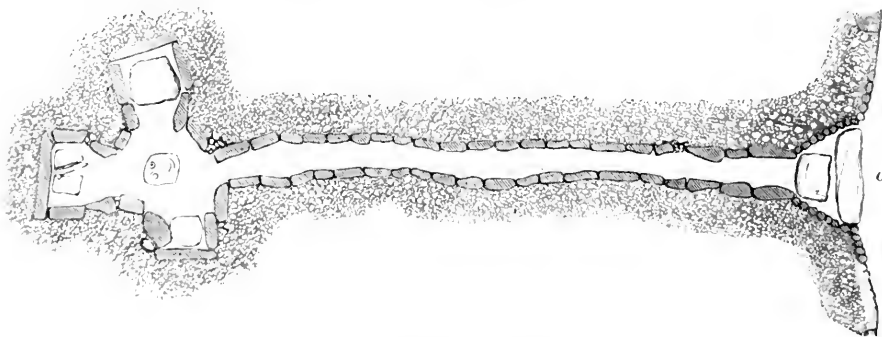

Fig. 100b. *Plan af grafven fig. 100 a.*

rikt prydda med sirater (fig. 101 och 103). Ofvanpå denna fotkedja ses en 1,50—1,80 m. hög mur af stenar,

¹ På högens topp lär, enligt uppgift af den fornforskare, som först (1699) beskrifvit detta fornminne, en sten då hafva varit rest. Coffey, *anf. arb.*, sid. 19 och 11.

oluggna liksom de öfriga och lagda på hvarandra, utan att vara förbundna genom något slags murbruk.

Rundt omkring högens bas, på något afstånd från fotkedjan, har en krets af stora stenar stått. Flera af dem finnas ännu kvar på sina platser¹. De äro 1.85—2.45 m. höga ofvan jord: en, som nu är fallen, håller ej mindre än 3.35 m. i längd. De tre framför och i när-

Fig. 101. Den yttre mynningen af gängen i grafven fig. 100.
New Grange.

heten af ingången ännu stående stenarna hafva ett afstånd af något mer än 9 meter från hvarandra. Äfven afståndet mellan de öfriga synes hafva varit ungefär lika stort. Hela antalet stenar i kretsen har då troligen, såsom planen visar, varit 35.

¹ De öfriga äro på planen fig. 99 b utmärkta genom små prickade cirkelar.

Sjelfva grafven, hvars golf befinner sig i jemnhöjd med den naturliga kullens yta, består af en kammare, tre utsprång eller sidokammare och en lång gång (fig 100). Gången är 19 m. lång, 1,45—2,40 m. hög och ungefär 0,90 m. bred. Omedelbart utanför gångens mynning, mellan denna och den till fotkedjan hörande, ornerade stenen *c* ligger en fyrsidig stenhäll, troligen den »dörr»,

Fig. 102. *Frankanten af den sten som ses fig. 101 ofvanför gångens mynning å grafven vid New Grange.*

som fordom stängt för ingången; hällens storlek passar godt till gångens mynning. Kammaren, ej mindre än 6 m. hög och nästan konisk, är täckt genom öfverkragning. Jemte det midt för gången befintliga utsprånget håller den 5,50 m. i längd. I hvar och en af de med horizontaltak försedda sidokammarna ligger en oval, grund stenskal; midt i den stora kammaren ses nu äfven en sådan skal,

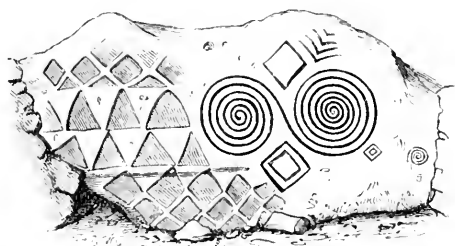

Fig. 103. *Stenen b i fotkedjan kring högen fig. 99. New Grange.*

men denna har i senare tid blifvit flyttad dit från den östra sidokammaren, der den stått uti den ännu der kvarvarande skålen. Dessa stenskalor äro omkring 1,10 m. långa, 0,90 m. breda samt 0,15—0,23 m. djupa.

Utanför gångens mynning ligger den till fotkedjan hörande, 3 meter långa, rikt ornerade sten, som redan är omtalad (*c* på planen fig. 100 b och fig. 101). Dess

öfverkant befinner sig ungefär i jernhöjd med gångens golf. På framkanten af en stenhäll, som ligger öfvan-

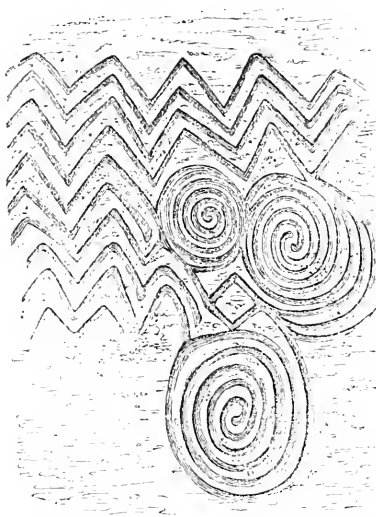

Fig. 104. *Ornament på en sten i grafven vid New Grange.*

för gångens yttersta del, ses de fig. 102 afbildade ornamenten.

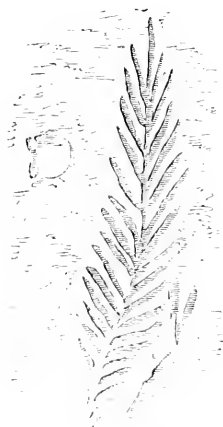

Fig. 105. *Ornament på en sten i grafven vid New Grange.*

Grafvens väggstenar och takstenar äro också prydda med inhuggna figurer, dels spiraler såsom på stenen utan-

för ingången, dels palmblad, rhomber, zig-zaglinier, kretsar m. m. (fig. 104—107). Vid ett besök på platsen för några år sedan hade jag tillfälle att öfvertyga mig om, att figurerna voro inhuggna på stenarna, *innan* grafven var färdigbygd¹.

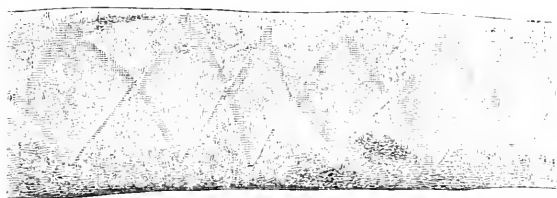

Fig. 106. *Ornament på en sten i grafven vid New Grange.*

Grafven vid New Grange har stått öppen allt sedan år 1699, då den första gången omtalas, och man har antagit, att den skulle blifvit plundrad af nordbor redan under vikingatiden. Atminstone vet man, att nordiska vikingar på 860-talet plundrade alla grottor, som de kunde upptäcka i denna trakt².

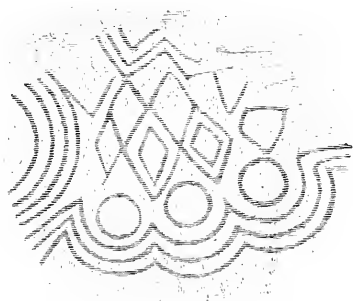

Fig. 107. *Ornament på en sten i grafven vid New Grange.*

Da man saledes ej känner något om hvad som en

¹ Se äfven Wilde, anf. arb., sid. 200. och Fergusson, anf. arb., sid. 205.

² And they left not a cave there under ground that they did not explore» (i Leinster). Todd, *The War of the Goodhil with the Gaill* (London 1867), sid. 25. — Se dock sid. 247 här nedan.

gång kan hafva funnits i grafven¹, äro stenarnas ornament af den största vikt för besvarandet af frågan om monumentets ålder. Och svaret synes mig böra blifva: slutet af stenåldern eller början af bronsåldern. Visserligen finnes det ingen anledning att hänföra de här förekommande spiralerna till stenåldern, då detta ornament ännu ej är känt i norra Europa från nämnda period, men väl från bronsålderns äldre del. I Orienten och södra Europa, hvarifrån man väl måste härleda de i New Grange inhuggna ornamentens ursprung, förekommer emellertid spiralen så tidigt, att den mycket väl kunde hafva kommit till Irland redan innan bronsåldern der började².

Den förut omtalade, i en af grafvarna vid Lough Crew funna bronsnålen antyder måhända, att de nu i fråga varande grafvarna på Irland höra till en tid, då bronsen hunnit blifva känd der. I sådant fall måste det dock vara början af bronsåldern, emedan de mycket liknande grafvar, hvilka, sasom vi strax fa se, finnas i norra Skotland, visat sig tillhöra stenåldern.

Helt nära New Grange, något östligare och likaledes på norra stranden af Boyne, ligger Dowth³, der man äfven

¹ Romerska mynt m. m. äro funna i kanten af högen, men de kunna naturligtvis ej, såsom Fergusson antager (anf. arb., sid. 210), berättiga till den slutsats, att grafven ej är äldre än det 4:de århundradet efter Kr. föd. Lika grundlös är hans åsigt, att Irlands historiskt kända konungar från de första århundradena af vår tideräkning skulle hvila i dessa grafvar (sid. 212, 213). — Irlandaren G. Coffey, en af dem som senast skrivit om grafven vid New Grange, hänför den »till slutet af bronsåldern, eller sannoliktare till öfvergången från brons- till jernåldern», hvilken han anser vara ungefär samtidig med början af vår tideräkning (anf. arb., sid. 69—71). Att denna åsigt ej kan vara riktig, framgår af det följande.

² Montelius, *Die Bronzezeit im Orient und in Griechenland*, i *Archiv für Anthropologie*, XXI 1892. — Radimsky, *Die neolithische Station von Butmir bei Sarajero in Bosnien* (Wien 1895), pl. V.

³ Fergusson, anf. arb., sid. 208. — Wilde, anf. arb., sid. 204. — Coffey, anf. arb., sid. 49. — T. N. Deane, *On some ancient Monu-*

upptäckt en märklig graf, hvars plan visas af fig. 108. Den ligger i en stor hög, hvilken liksom de flesta andra

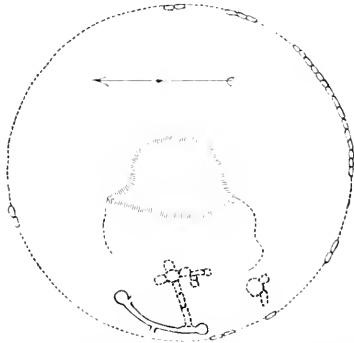

Fig. 108. Plan af en rund hög (röse), som innesluter grafvarna fig. 109 och 110. Dorth, Irland.

i den trakten så godt som uteslutande består af sten och således borde kallas ett röse; den är lika stor som högen

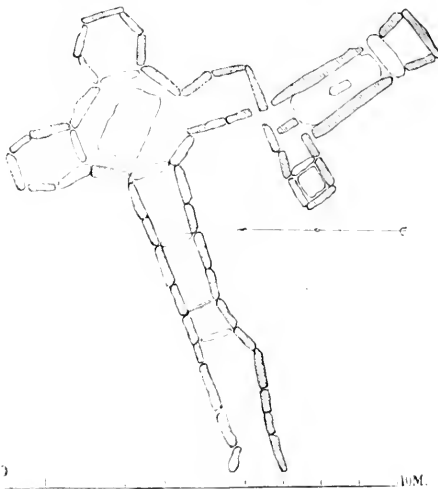

Fig. 109. Plan af den större grafven i högen fig. 108. Dorth.

vid New Grange. Från vestra kanten går en smal, 8,50 m. lång gång, som leder till en nästan rund, hvälfvd midt-
ments, scheduled under Sir John Lubbock's Act, 1882, i Proceedings of the R. Irish Academy, 3d Ser. I, sid. 161, pl. IX.

kammare, från hvilken tre sidokammare af olika längd utgå (fig. 109). Invid den södra ses ett längre utsprång. I sammanhang med den vestra ändan af gånge, så som fig. 108 visar, står en annan, något böjd gång, hvilken

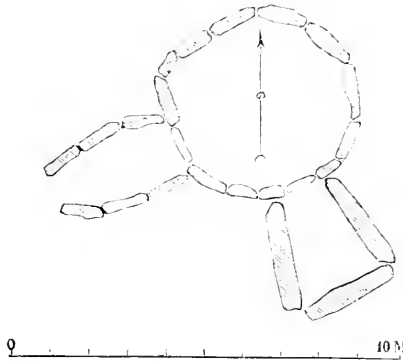

Fig. 110. Plan af den mindre grafven i högen fig. 108. Dorth.

vid vardera ändan slutar i en rund, hvälfd kammare. Dessutom har man söder om den nu beskrifna grafbyggnaden funnit en annan (fig. 110), bestående af en rund kam-

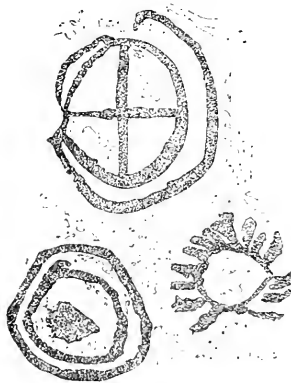

Fig. 111. Ornament på en sten i grafven fig. 109. Dorth.

mare med kort gång och firsidig sidokammare. Alla dessa kammare och gångar ligga mellan midten och vestra kanten af högen: oaktadt äfven högens midt undersöktes, kunde man der ej finna någon graf.

I den först omtalade midtkammaren ligger en grund, oval skål, drygt 1,50 m. lång och nära 1 m. bred. Några andra fynd äro ej kända från denna graf, som kunde gifva oss upplysning om åldern. Man har visserligen i kammaren funnit åtskilliga föremål af brons, jern och glas, men det finnes ej minsta skäl att anse dem höra till grafvens ursprungliga innehåll.

Fig. 112. *Ornament på en sten i grafven fig. 109. Dowth.*

Äfven väggarna i grafven vid Dowth äro prydda med figurer, hvilka likna dem i New Grange (spiraler, pahnblad samt fyrekriga hjul, m. m.: fig. 111 och 112).

Utom de nu omtalade grafvarna med hvälfda kammare finnas flera dylika på Irland, men också grafvar, hvilka i likhet med dessa hafva en kammare med en längre eller kortare gång, ehuru den förra ej varit hvälfd.

En sådan graf, belägen vid Moytura, är märklig därför att den har en gång (förr troligen längre än den nu är) och en kammare med tre sidokammare, hvilka alla

Fig. 113 a. Graf med gång, sedd från sidan. Moytura, Irland.

sannolikt varit täckta med stora, horizontalt liggande stenar, liksom de nordiska gånggrifterna. Grafven är omgifven af en krets stora stenar, lagda nästan kant i kant (fig. 113)¹.

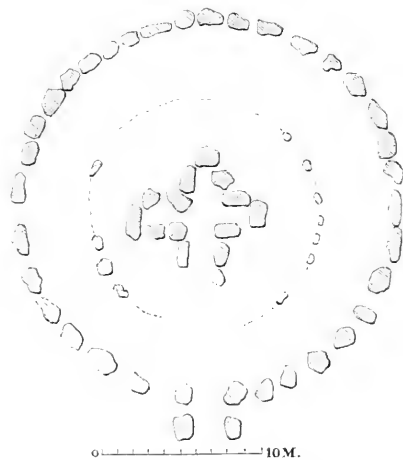

Fig. 113 b. Plan af grafven fig. 113 a.

På Irland finnas äfven sådana aflångt firsidiga, i ena ändan öppna grafkammare, som uppstått ur grafvar med gång i kammarens längdriktning. Väggarna bildas af

¹ Fergusson, anf. arb., sid. 182, fig. 59, 60.

stora, tjocka stenhällar resta på kant, och taket af dylika, horisontalt liggande stenar. En sådan graf, belägen ej

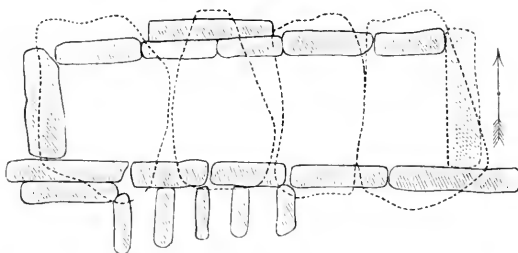
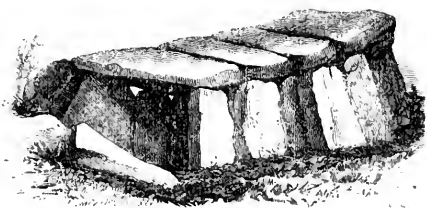

Fig. 114 a och b. Graf, kallad »Calliagh Birra's hus», sedd från sidan och i p'an. Monasterboice (ej långt från New Grange), Irland.

långt från New Grange, är afbildad fig. 114; den kallas i trakten »Calliagh Birra's hus» (eller »graf») ¹.

* *

*

England eger många grafvar med gång af nu i fråga varande slag.

En märklig sådan graf upptäcktes för flere år sedan af Greenwell i en hög, som låg i Gloucestershire på ett till Nether Swell socken hörande jordstykke, kalladt »the Cow Common» ². Högen var rund, bildad af sten och hållande 11 meter i diameter samt nu omkring 0,60 m.

¹ Fergusson, *anf. arb.*, sid. 230, fig. 79, 80. »Calliagh Birra» (eller »Vera») är den »Hög», hvilkens »chair» är omtalad här ofvan i sammanhang med grafven fig. 94 vid Lough Crew.

² W. Greenwell, *British Barrows* (Oxford 1877), sid. 448.

i höjd, men den hade varit högre. I dess midt paträffades en med gång försedd kammare, som var omsorgsfullt murad — utan murbruk eller lera — af smärre, tunna hällar, bildande sex räta väggar; med inräknande af ingångssidan var kammaren således sju-sidig, men gjorde intryck af att vara rund. Den var 1,75 m. i genomskärning och nedsänkt 0,80 m. under den ursprungliga

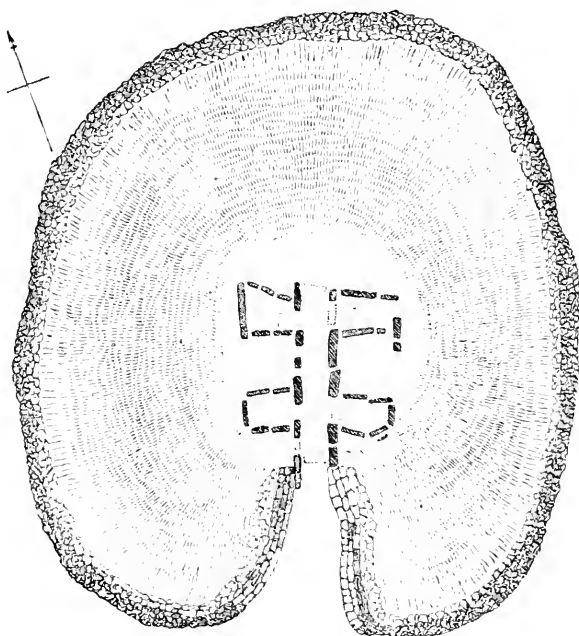

Fig. 115. Graf vid Park Cwn, Wales.

jordytan. Väggarna voro lodräta till en höjd af 1,15 m., hvarefter de öfvergingo i det bikupsformade taket. Höjden kunde ej bestämmas, emedan hvalfvet till en del störtat in. Den till kammarens nordvestra sida ledande gången var 4,20 m. lång och 0,75—0,85 m. bred (något bredare inåt kammaren än utåt). Den sluttade sakta från kammaren upp till jordytan. På den norra sidan var gångens vägg murad på samma sätt som kammaren; på

den södra bildades väggen af klippan, i hvilken grafven var nedhuggen. Emedan högen för länge sedan blifvit plundrad, gjordes inga fynd, som gáfvo upplysning om dess ålder.

Vid Park Cwn på halfön Gower i södra Wales, således ej långt från Gloucestershire, har sir John Lubbock undersökt en annan graf af nu i fråga varande slag. Den är omgifven af en nästan rund hög och har sådan form som fig. 115 visar. Från högens utkant leder en bred, småningom afsmalnande, väl murad gång till grafven, som har fyra sidokammare, två på hvar sida. Lemningar af minst 40 döda, som blifvit begrafna obrända, anträffades

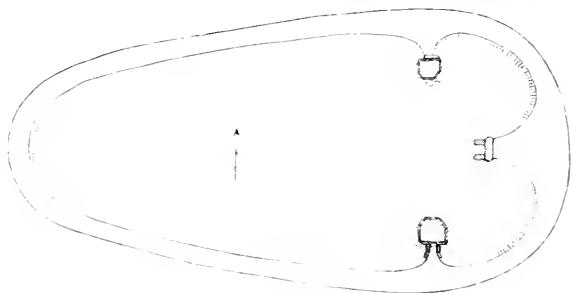

Fig. 116. Graf vid Rodmarton i Gloucestershire, England.

i kamrarna, men kastade om hvarandra på ett sätt som visar, att grafven för länge sedan blifvit plundrad. Inga föremål af metall kunde upptäckas här. — Det som i denna graf förtjenar särskild uppmärksamhet äro de omsorgsfullt byggda murar, som, böjande sig inåt från högens kant, å båda sidor begränsa ingången till grafven. Dessa murar voro utan tvifvel afsedda att vara synliga och ingången således öppen¹.

De flesta med gang försedda grafkammare i England äro emellertid icke omgifna af runda, utan af aflånga

¹ *Journal of the Ethnological Society*, New Ser., 2 (1871), sid. 416. — Fergusson, anf. arb., sid. 164, fig. 46.

högar¹. En sådan »long barrow» har i de flesta fall sin längdriktning från Ö. till V. samt är bredare och högre i den östra ändan, der ingången till grafven befinner sig. Högens längd är vanligen 40—60 m., men kan gå till mer än 100 m. Liksom så många andra grafvar från nu i fråga varande tid ligga dessa på toppen af en kulle eller annan hög plats, från hvilken man har vidsträckt utsigt.

Oftast är högen omgifven af en enkel, eller någon gång dubbel, 0,60—1,20 m. hög mur af stenar, lagda i horizontala hvarf, med jemna utsidor. Denna mur böjer sig in mot kammaren, bildande en emot denna afsmalnande gång. Kammaren är antingen mindre och bestående af endast ett rum, eller större och försedd med flera sidorum. Af det förra slaget äro grafvarna vid Rodmarton

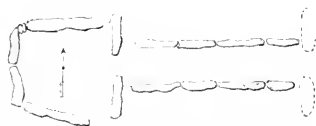

Fig. 117. Graf vid West Kennet i Wiltshire, England.

i Gloucestershire (fig. 116) och West Kennet i Wiltshire (fig. 117); af det senare grafvarna vid Uley i Gloucestershire (fig. 118) och Stoney Littleton i Somersetshire (fig. 119)².

¹ J. Thurnam, *On Ancient British Barrows, especially those of Wiltshire and the adjoining Counties* (Part I. Long Barrows), i *Archæologia*, XLII (London 1869), sid. 199 följ. (»Chambered Long Barrows»). — Greenwell, *British Barrows*, sid. 479 följ.

² Rodmarton, *Proceedings of the Society of Antiquaries of London*, 2nd series, vol. II (London 1864), sid. 275. — *Crania Britannica*, pl. 59, sid. XXVII. — *Archæologia*, XLII, pl. XIV, sid. 217, 220, 227.

West Kennet, *Archæologia*, XXXVIII, sid. 405, och XLII, sid. 211, pl. XIV. — *Crania Britannica*, pl. 50, sid. XXVI.

Uley, *Archæological Journal*, XI, sid. 315. — *Crania Britannica*, pl. 5, sid. XXIV. — *Archæologia*, XLII, sid. 209, 213, pl. XIV.

Stoney Littleton, *Archæologia*, XIX, sid. 43, och XLII, pl. XIV, sid. 214.

Väggarna i dessa grafvar äro antingen murade af smärre, på hvarandra lagda stenar, eller bildade af stora, på kant resta hällar. Många kammare äro täckta af »falska» hvalf (såsom t. ex. grafven vid Stoney Littleton)¹,

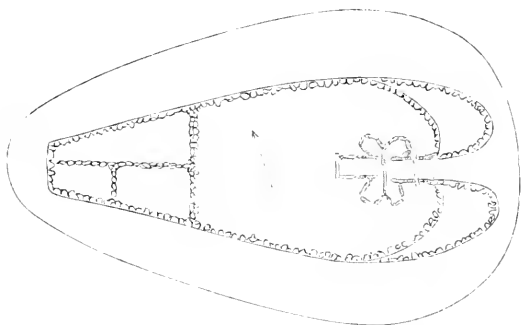

Fig. 118. Graf vid Uley i Gloucestershire, England.

andra af horisontalt liggande stora stenhällar (såsom grafvarna vid Rodmarton och West Kennet). Stundom har en del af grafven ett tak af det ena och en annan del

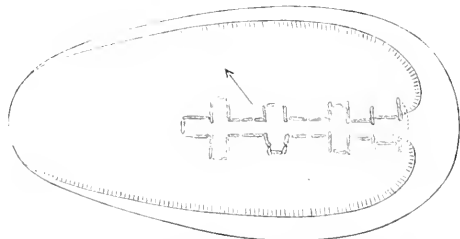

Fig. 119. Graf vid Stoney Littleton i Somersetshire, England.

ett af det andra slaget. Så är fallet med grafven vid Uley.

Såsom vi af det följande få se, bildas ingången till ett par af dessa grafvar utaf ett i två intill hvarandra stötande väggstenar hugget hål.

¹ *Archæologia*, XLII, sid. 214, fig. 10.

»Long barrows» innehållande grafkammare med gång tillhöra egentligen sydvestra England; de flesta finnas i Gloucestershire och norra delen af Wiltshire¹.

Vid de tillfällen, då man lärt känna dessa grafkammars ursprungliga innehåll, har det visat sig, att de i dem begrafna liken varit obrända, samt de vid dessas sida nedlagda föremålen varit vapen och verktyg af flinta eller andra stenslag, redskap af ben, samt lerkärl. Intet föremål af metall har deremot blifvit funnet der². Det förtjenar anmärkas, att icke någon af de i England för öfrigt så allmänna, till öfvergångstiden mellan stenåldern och bronsåldern samt början af sistnämnda period hörande »bägarna» anträffats uti grafvar af nu i fråga varande slag.

Fig. 120. Graf i »Minning Low», Derbyshire, England.

Af allt detta framgår, att de »long barrows», som innehålla grafkammare, höra till stenåldern, ehuru till en mycket sen del af perioden.

Bland engelska grafvar med gång böra vi för öfrigt särskildt nämna två.

Den ena har anträffats i en stor hög, »Minning Low», i Derbyshire³. Både gången och den föga bredare, ej stora kammaren äro täckta af hällar (fig. 120).

¹ Thurnam, anf. arb., sid. 203, 206. — Greenwell, anf. arb., sid. 479. — Enligt Greenwell beror frånvaron af sådana grafvar i vissa delar af England (södra Wiltshire, Yorkshire, m. m.) derpå, att lämplig sten ej skulle finnas der; detta synes dock föga sannolikt.

² Thurnam, anf. arb., sid. 229.

³ Fergusson, anf. arb., sid. 143, fig. 34.

Den andra, känd under namnet »Wayland's Smithy», är belägen vid Ashbury i Berkshire (fig. 121)¹. Den liknar fig. 113; midtkammaren och de båda sidokamrarna kunna sägas bilda ett enda stort rum, hvarför det hela kan beskrivas som en grafkammare, från hvilken en gång utgår midt på ena långsidan, och hvilken midt på den andra långsidan har ett utsprång. Tvärsför gångens mynning ses en tröskelsten. Grafven, som varit täckt med

Fig. 121 a. Graf, kallad »Wayland's Smithy», vid Ashbury i Berkshire, England. Fig. 121 b. Grafven fig. 121 a med sin stenkrets.

stora stenhällar, är ej nu omgifven af någon hög, men af en stenkrets med kort gång (jfr fig. 113).

* * *

Äfven i Skotland finnas många grafvar af nu i fråga varande slag, och det är värdt synnerlig uppmärksamhet, att de flesta af dessa grafvar ligga i Caithness — således den nordligaste delen af fastlandet — och på Orknöarna. De högar, som omgifva grafvarna, äro vanligen af sten (rösen, cairns).

¹ Thurnam, anf. arb., pl. XIV, fig. 5; redan vid midten af 900-talet kallades grafven af anglosachserna »Welands (Valands) smedja» (sid. 205). — Akerman, *An Archaeological Index*, sid. 27, pl. I, fig. 12, 13. — *Wiltshire Archaeol. and Nat. Hist. Magazin*, VII, sid. 315.

Vid Clava, öster om Inverness och nära kusten, ligga två runda rösen, hvardera innehållande en sådan rund, med »falskt» hvalf täckt grafkammare och en till denna ledande gång¹. Väggarnas nedre del utgöras af stora, på kant resta, intill hvarandra ställda stenar; den öfre delen af stenar, lagda på hvarandra och genom öfverkrugning bildande ett nu instörtadt hvalf. Hvardera röset är kantadt med stora stenar och, liksom högen vid New Grange, på ganska stort afstånd omgifvet af en krets temligen långt från hvarandra resta stenar.

Det ena röset (fig. 122) håller 17,70 meter i diameter och den omgifvande stenkretsen ej mindre än 33,50 m. Kammarens diameter är 3,80 m.; dess höjd är *nu* 2,45 m., men den har varit betydligt större. Gången, som utmynnar på rösets sydvestra kant, är omkring 6 m. lång och 0,75 m. bred. I kammaren har man endast funnit några få ben.

Det andra röset, hvilket liksom stenkretsen var föga mindre än det nu omtalade, innehåller en dylik rund kammare af 3,80 meters diameter; af höjden återstå nu endast 2,30 m. Gången, som äfven här utmynnar på rösets sydvestra kant, är omkring 6 m. lång och 0,60—0,90 m. bred; dess höjd har ej varit större än 1,20—1,35 m. I kammaren träffades utom ben endast bitar af två grofva lerkärl.

Grafkamrarna i Caithness äro omgifna af rösen, som än äro runda, än aflånga.

Fig. 123 visar ett nära Bruan i Caithness beläget, rundt röse, drygt 12 m. i diameter och 4,25 m. i höjd².

¹ *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, vol. III Edinburgh 1860), sid. 49, pl. VI och VII, samt vol. XVIII (1884), sid. 342. — J. Anderson, *Scotland in Pagan Times. The Bronze and Stone Ages* (Edinburgh 1886), sid. 301.

² Anderson, *anf. arb.*, sid. 259, fig. 256.

Röset omsluter en graf, till hvilken en gång leder. Gången är endast 3 m. lång; vid rösets kant 0,75 m. bred och 0,90 m. hög; vid andra ändan 1,35 m. bred och 1,20 m. hög. Kammaren, nära 4 m. lång, är delad i två rum

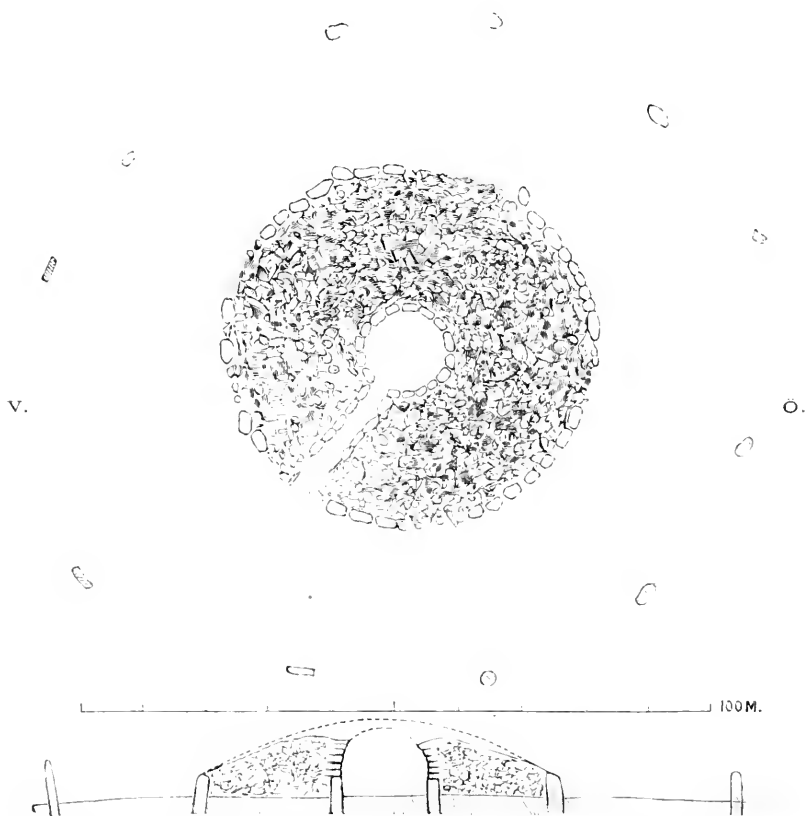

Fig. 122. *Graf vid Clava, öster om Inverness, Skotland; sedd uppifrån och i genomskärning.*

genom tvärställda hällar, som dock ej nå upp till taket, utan hela kammaren har varit täckt af ett hvalf. I ena väggen af det inre rummet finnes en ingång till en liten, 1,20 m. lång och 0,90 m. bred sidokammare, som ej är hvalfd, utan täckt af en enda sten.

Ett annat rundt röse i Caithness, vid Camster¹, hvilket är 22 m. i diameter och nära 5,50 m. högt, innehåller en graf, hvars kammare är delad i tre rum (fig. 124). De af resta hällar bildade mellanväggarna mellan de två innersta äro endast 1,20 m. höga, således betydligt lägre än det 3 m. höga, upptill af två stora hällar afslutade hvalf, som bildar det gemensamma taket öfver dessa två tillsammans nära 3 m. långa rum. Det tredje rummet är omkring 1,10 m. långt och 1,05 m. högt, samt täckt af två hällar. Gången är nu öfver 6 m. lång, men har troligen

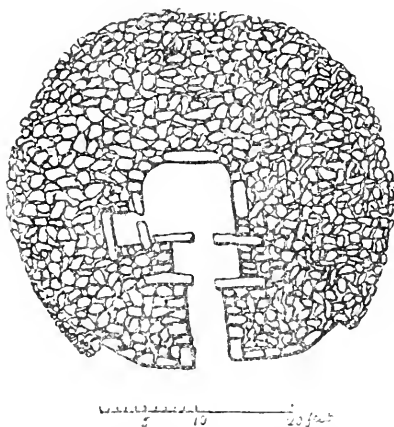

Fig. 123. Graf vid Bruan i Caithness, Skotland.

varit längre och nått fram till rösets kant. Yttre delen af gången är endast 0,75 m. hög och 0,60 m. bred; den inre är 1,05 m. hög och 0,75 m. bred. Dörren mellan gången och det yttersta af kammarens tre rum är 1,05 m. hög, men ej mer än 0,45 m. bred.

Flera andra runda eller ovala rösen i Caithness innehålla dylika grafkammare med en till rösets kant ledande gång. Kammaren, byggd på samma sätt som den vid

¹ Anderson, anf. arb., sid. 249, fig. 249, 250.

Camster. är delad i tre eller två rum, liggande innanför hvarandra såsom i denna.

Andra rösen i Caithness, som innehålla grafkammare

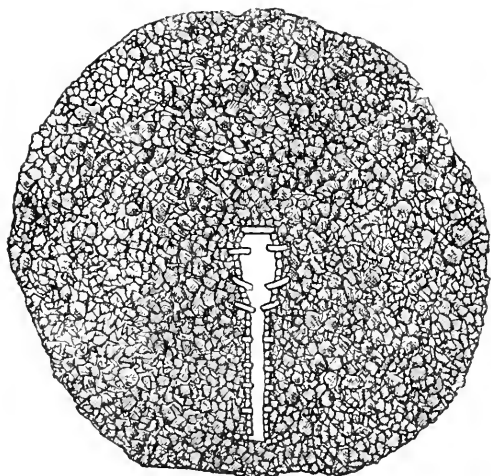

Fig. 124 a. Graf vid Camster i Caithness, Skotland.

med gång, äro aflånga och hafva en mycket egendomlig form. Liksom long barrows i England äro de vanligen bredare och högre vid den ena, den östra, ändan, der in-

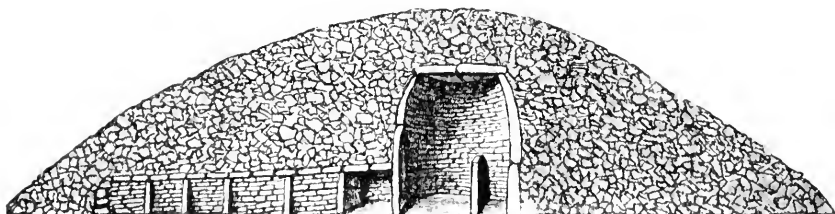

Fig. 124 b. Genomskäring af grafven fig. 124 a.

gången till grafven befinner sig, än vid den andra ändan. Men de hafva vid hvardera ändan två längre eller kortare, hornliknande utsprång, som ej återfinnas i de engelska barrows.

Ett sådant, ganska kort och bredt, »horn-röse», ligger vid Garrywhin i Caithness (fig. 125)¹. Dess största längd, med inberäkning af hornen, är omkring 24 meter och

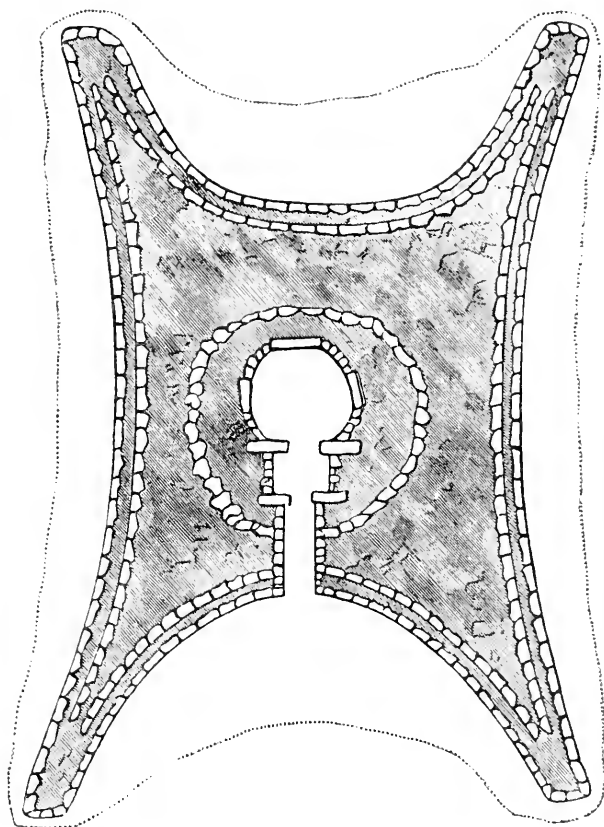

Fig. 125. Graf vid Garrywhin i Caithness, Skottland.

största bredd omkring 18 m. Längs med ytterkanten löper en dubbel mur och en tredje, cirkelformig mur omgifver kammaren, hvilken är rund och håller 3,35—3,05 m. i genomsärning. Kammarens väggar äro till 1,50

¹ Anderson, anf. arb., sid. 247, fig. 247.

meters höjd vertikala, derefter börjar hvalfvet, hvilket liksom i de flesta andra fall störtat in, så att dess höjd ej kan angifvas. Mellan den runda kammaren och gången

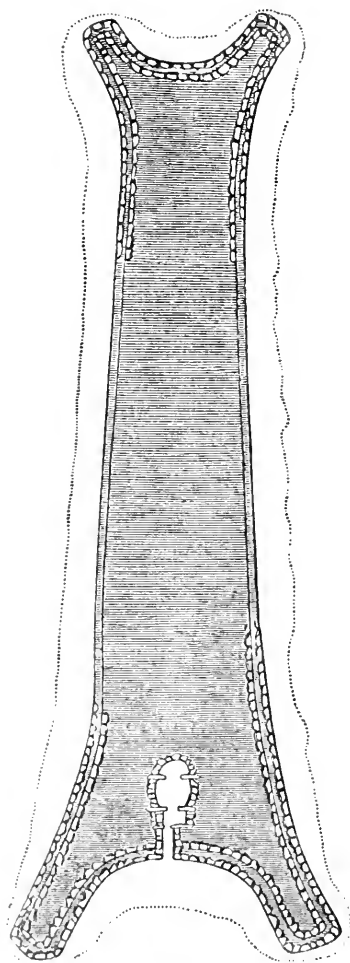

Fig. 126. *Graf vid Yarhouse i Caithness, Skottland.*

ligger ett firsidigt förrum, som är 1,80 m. bredt och 1,40 m. djupt. Gången är 3,35 m. lång, 0,75 m. hög; dess yttre del är 0,75 m. och dess inre 0,90 m. bred.

Ett exempel på de mycket långa och jämförelsevis smala »horn-röset» är det fig. 126 afbildade¹. Det ligger vid Yarhouse i Caithness och är 58 m. långt, samt har varit begränsadt af en dubbel mur, som ännu delvis är 1,50 m. hög. Från rösets högre och bredare ända, den östra, leder en 2,75 m. lång och 0,60 m. bred gång in till kammaren, som är delad i tre rum innanför hvarandra. Af de stenar, som bilda skiljoväggarna, är det yttre paret 1,70 m. och det inre endast 1,20 m. högt. De två inre rummen, hvilka tillsammans motsvara den runda

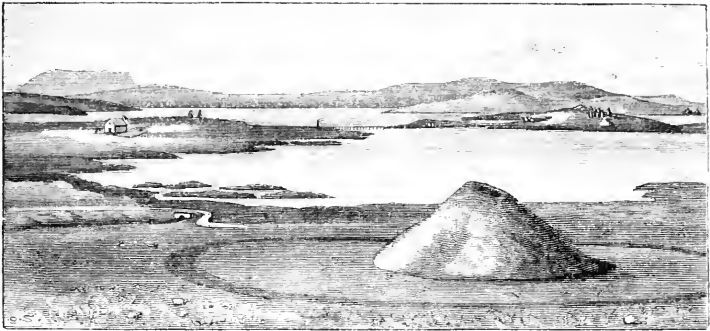

Fig. 127 a. Vy af Maeshowe på den största af Orknöarna.

kammaren i röset vid Garrywhin, bilda en oval af nära 4 meters längd.

Det märkligaste skotska fornminne af nu i fråga varande slag är den under namnet Maeshowe kända hög (fig. 127), som ligger på den största af Orknöarna, nära den under namnet the Loch of Stennis bekanta sjön².

¹ Anderson, anf. arb., sid. 238, fig. 239.

² J. Farrer, *Maes-howe. Notice of Runic Inscriptions discovered during recent Excavations in the Orkneys* (1862). — J. M. Mitchell, *Maeshowe: Illustrations of the Runic Literature of Scandinavia* etc. (Edinburgh 1863). — J. Stuart, *Notice of Excavations in the chambered Mound of Maeshowe, in Orkney, and of the Runic Inscriptions on the Walls of its Central Chamber*, i *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, V (Edinburgh 1865), sid. 247. — Anderson, anf. arb., sid. 274.

En rund hög af 28 meters diameter och 11 meters höjd innesluter en stor kammare med lång gång. Högen, hvars inre del är af sten och den yttre af jord, är på något afstånd omgifven af ett 12 m. bredt och på sina ställen ännu nära 2.50 m. djupt dike. Gången, 16.50 m. lång, utynnar på högens sydvestra sida och är ytterst endast 0,70

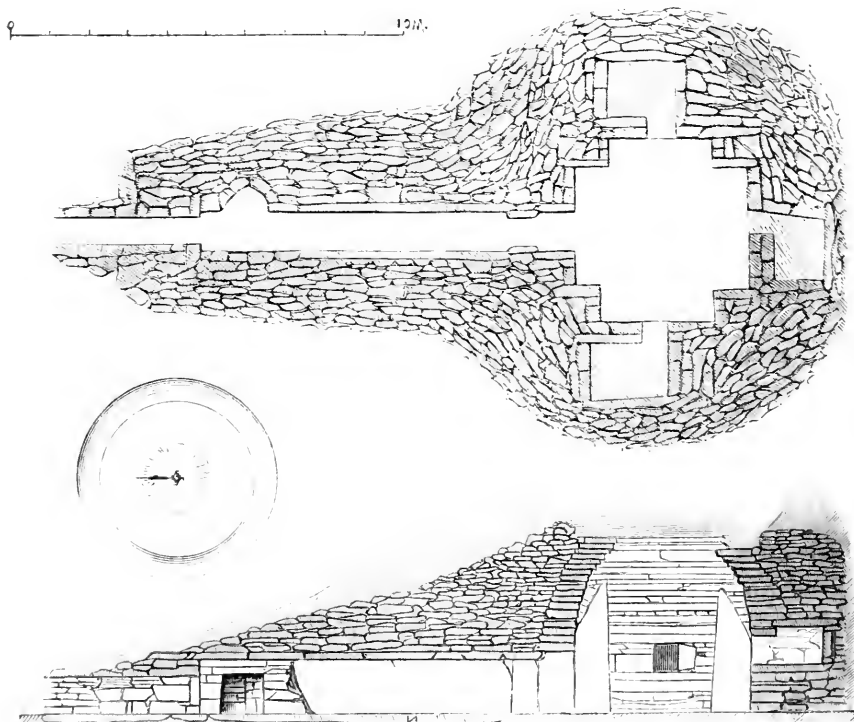

Fig. 127 b. Plan af Maeshowe (fig. 127 a). — c. Plan af grafven i denna hög. — d. Längdgenomskäring af kammaren och gången.

m. bred, men tilltager i bredd inåt, så att den innerst är 1 m. bred; den är der 1,30 m. hög. Vid ingången till kammaren har tydligen funnits en dörr, och en sådan har också funnits i gångens yttre, smalare del. Strax innanför sistnämnda dörr ses ett litet rum, 0,60 m. djupt samt 1,05 m. bredt och högt, hvilket varit tillstängdt med

en af en stenhäll bildad dörr, som ännu var kvar. Den firsidiga kammaren är 4,50 m. djup och 4,70 m. bred, således nästan kvadratisk. Dess höjd har varit omkring 6 m., men midten af det genom öfverkragning bildade taket hade störtat in. I kammarens väggar finnas tre nischer, en midt för ingången och en i hvardera sidoväggen; de äro 0,90 m. höga, 1,30 m. breda och 2,15—1,70 m. långa; deras höjd öfver kammarens golf är 0,90 m. Hela byggnaden är uppförd af ett slags sten, som klyfver sig i rättvinkliga hållar med ganska släta sidor, så att stenarna nästan se ut som om de vore huggna och väl passa tillsammans.

Fig. 127 e. *Tvärgenomskärning af grafkammaren i Maeshowe.*

Inga fynd, som kunde gifva upplysning om denna märkliga byggnads ålder, gjordes, när den för omkring 30 år sedan undersöktes. Detta beror derpå, att den under medeltiden, troligen på 1100-talet, blifvit plundrad af nordbor, hvilka voro på väg till eller från Jerusalem, af »Jorsalafarare», såsom de sjelfva kalla sig i en af de många runinskrifter, som de inristat på grafvens väggar (fig. 128). »Jorsalafarare bröto Orkhög», och »Jorsalamän bröto denna hög», heter det i ett par inskrifter.

En annan förnlemning, som i vissa fall har en ganska stor likhet med Maeshowe, finnes också på den största af Orknöarna, på slutningen af Wideford Hill¹. Det är

¹ Wilson, *The Archaeology and Prehistoric Annals of Scotland* (Edinburgh 1851), sid. 84, pl. I.

en rund hög af 13,75 meter diameter (fig. 129). Högens ena sida bildas af klippan; för öfrigt är den omgifven af en 0,60 m. hög mur. Den innesluter en byggnad, hvilken, liksom den nyssnämnda muren, är uppförd af ohuggen sten, utan murbruk. Denna byggnad består, i likhet med den i Maeshowe, af en större kammare, tre i förbindelse med denna stående smärre rum och en från den förra till

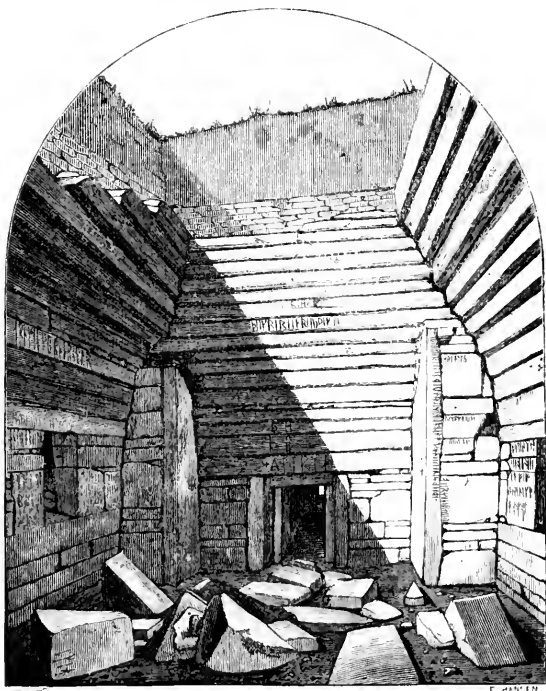

Fig. 128. Vy af grafkammaren i Maeshowe (med runinskrifter).

högens kant ledande gång. Hvert och ett af de fyra rummen är täckt af ett bikupformadt, genom öfverkragning bildadt hvalf. Midtkammaren är ett oregelbundet firsidigt rum, 3 m. långt, 1,50 m. i största bredd och 2,30 m. i höjd, räknad till underkanten af de stenar, som omgifva en i takets midt befintlig öppning; denna var vid början af högens undersökning endast täckt af den gräs-

torf, som då bildade högens yta. I de tre andra kamrarna fanns ingen sådan öppning. De gångar, som förbinda kamrarna med hvarandra och den yttre världen, äro mycket låga och tränga, mätande knappt 0,40 m. i höjd och blott 0,55 m. i bredd: man kan således endast krypande passera dem.

I denna byggnad fanns intet, som visade att den en gång varit en graf. Och det är mycket svårt att säga, om den äfvensom byggnaden uti Maeshowe varit afsedd till graf eller till boning. Öppningen midt i taket till midtkammaren i högen på Wideford Hill synes vara af-

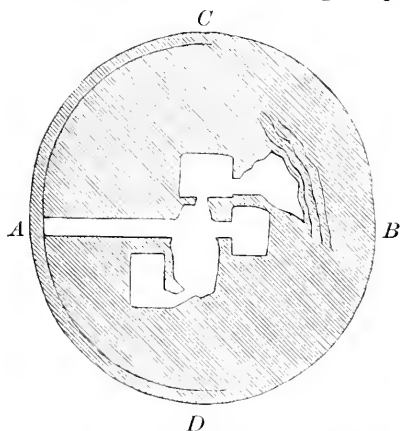

Fig. 129 a. Hög med gångbyggnad. Wideford Hill, på den största af Orknöarna.

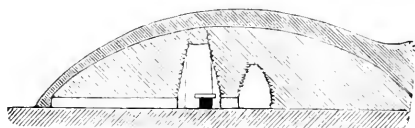

Fig. 129 b. Genomskärning af högen fig. 129 a efter linien A—B.

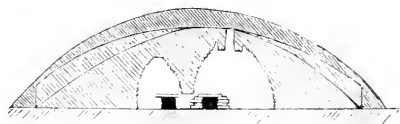

Fig. 129 c. Genomskärning af högen fig. 129 a efter linien C—D.

sigtlig och skulle, om den vore ursprunglig, tala för att byggnaden varit en boning, emedan denna öppning då kunnat tjena som »ljöri», på en gång rökhål och takfönster.

Andra skotska byggnader af något liknande slag hafva emellertid uppenbarligen varit grafvar.

En sådan är den fig. 130 afbildade, hvilken är belägen vid Quoyness på Sanday, en af Orknöarna¹. Ett

¹ *Proceedings of the Society of Antiqu. Scot.*, VII, sid. 398. — Anderson, *anf. arb.*, sid. 283, fig. 267.

stort rundt röse¹, omgifvet af två koncentriska murar af fullt 1,20 meters höjd och lagda på omkring 1 meters afstånd från hvarandra, innesluter en kammare, från hvilken en gång leder till högens kant; bredvid kammaren och stående i förbindelse med denna finnas sex smärre rum. Den aflångt firsidiga kammaren är 3,80 m. lång,

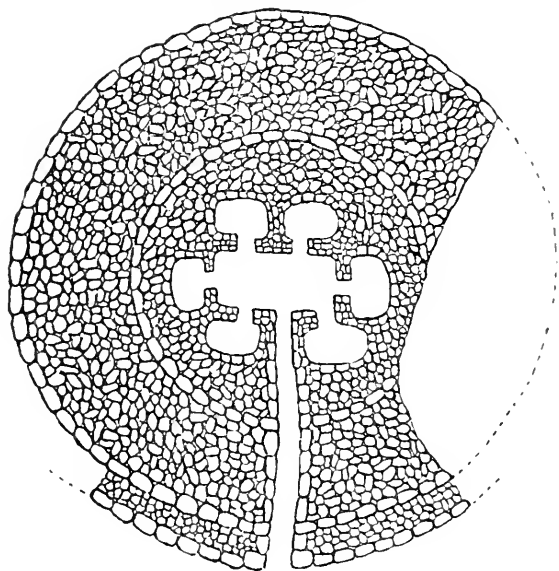

Fig. 130. Graf vid Quoyness på Sanday, en af Orknöarna.

1,70 m. bred. Den har varit täckt af ett falskt hvalf, som nu är instörtadt; väggarna stå dock ännu till en höjd af 3,70 m. Af de två största sidorummen är det ena 2,20 m. långt och 1,40 m. bredt, det andra 1,80 m. långt och 1,20 m. bredt; de öfriga äro något mindre. Väggarna i sidorummen äro 1,50–1,80 m. höga. De äro bugtiga genom öfverkragning, så att de upptill närma sig hvar-

¹ Det förtjenar anmärkas, att det ligger endast några få fot öfver hafsytan, vid högt vattenstand.

andra; taket bildas af flata stenar. Ingångarna till dessa rum äro 0,45—0,60 m. breda och endast föga mer än 0,60 m. höga. Gången, som utifrån leder till kammaren, är 7,30 m. lång, 0,90 m. hög och något öfver 0,50 m. bred, samt täckt med flata stenar; den tilltager något i bredd och höjd inåt kammaren.

Denna byggnad hade användts till graf, och otvifvelaktigt är den ursprungligen afsedd härtill. I kammaren

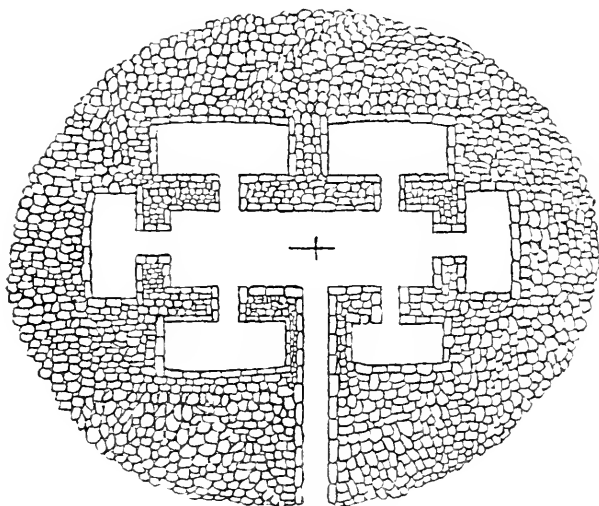

Fig. 131. Graf vid Quanterness på den största af Orknöarna.

och i tre af sidorummen lågo obrända människoben i mängd, samt några djurben. Man tillvaratog stycken af 12—15 skallar, några af män, andra af qvinnor, andra af barn eller mycket unga personer. Dessutom hittades här två arbetade stenar af egendomlig form och en bennål. Inet föremål af metall anträffades.

En dylik graf finnes vid Quanterness på den största af Orknöarna¹. Den ligger nära Kirkwall, på norra sidan

¹ Anderson, *anf. arb.*, sid. 287, fig. 271.

af Wideford Hill, ej långt från den fig. 129 afbildade byggnaden. Denna graf (fig. 131) är till sin grundplan alldeles lik den vid Quoyness och är liksom denna täckt af ett röse. En lång, smal gång leder från rösets kant till en aflångt-fyrsidig, af falskt hvalf täckt kammare, 6,60 m. lång, 2 m. bred och 3,50 m. hög. Rundt omkring denna kammare ligga sex mindre rum, alldeles såsom i grafven vid Quoyness. Både i kammaren och sidorummen fann man en mängd obrända ben af människor och djur; i ett af sidorummen låg ett helt människoskelett.

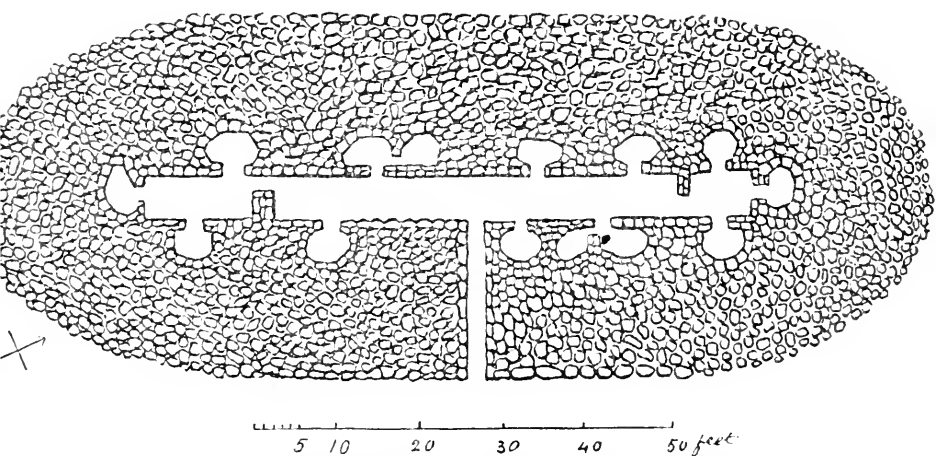

Fig. 132. Graf på Papa Westray, en af Orknöarna.

På den högsta punkten af en obebodd holme, Papa Westray, vester om Papa, en af Orknöarna, ligger ett stort, aflångt röse med afrundade ändar (fig. 132), drygt 35 m. långt, 16,80 m. bredt och 3 m. högt¹. Midt på ena långsidan leder en låg och smal gång in till en mycket lång kammare. Gången, som är täckt med horisontelt lagda stenar, mäter 5,50 m. i längd, men har endast 0,80 m. höjd och 0,55 m. bredd. Kammaren, genom två tvärgående väggar delad i tre olika stora afdelningar,

¹ Anderson, *anf. arb.*, sid. 281, fig. 266.

håller 20,40 m. i längd och omkring 1,50 m. i bredd. Väggarna, som genom öfverkragning närma sig hvarandra, så att kammaren tydligen en gång varit täckt af ett falskt hvalf, hafva ännu omkring 3 m. höjd, men hvalfvets midt har störtat in. Kammaren är omgifven af icke mindre än 14 små, rundade sidorum, täckta med falska hvalf. Sidorummen äro 1,20—1,50 m. långa, 0,90 m. breda och 0,90—1,70 m. höga. Ingångarna till dem äro, liksom i de två senast beskrifna grafvarna, i jemnhöjd med kammarens golf: således ej, såsom i Maeshowe, betydligt högre än detta. Dessa ingångar äro så små och låga, — ej mer än 0,45—0,60 m. breda och 0,50—0,60 m. höga, — att man

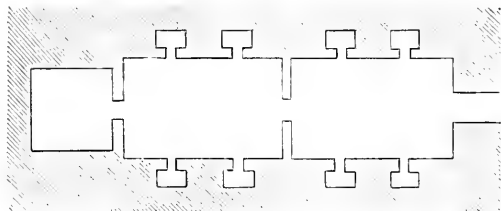

Fig. 133. Graf vid Nea-Paphos på Cypern.

endast krypande kan komma in genom dem. Man känner intet fynd från denna graf.

De tre sist beskrifna grafvarna visa genom sina sidoskammare en likhet med den fig. 133 afbildade grafven vid Nea-Paphos på Cypern¹, som måhända inte är helt och hållet tillfällig, äfven om man icke har anledning att tänka på något *direkt* sammanhang.

En graf med endast ett sidorum finnes vid Unstan, vid the Loch of Stennis, på den största af Orknöarna². Grafven ligger på främre delen af en liten i sjön utskjutande udde, och denna del är genom ett djupt dike skild från det öfriga. På den sydöstra sidan af det nästan

¹ Perrot och Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité*, III, sid. 222.

² Anderson, *anf. arb.*, sid. 292, fig. 273.

runda röse, som omsluter grafven (fig. 134), öppnar sig en 4,30 m. lång, men endast 0,60 m. bred gång, hvilken leder in till en stor, aflångt fyrsidig kammare. Denna, som genom kantresta hållar delas i fem afdelningar, är 6,40 m. lång och på bredaste stället 2 m. bred, men afsmalnar mot ändarna. På den mot gången motsatta långsidan finnes ett litet sidorum af omkring 0,90 m. bredd.

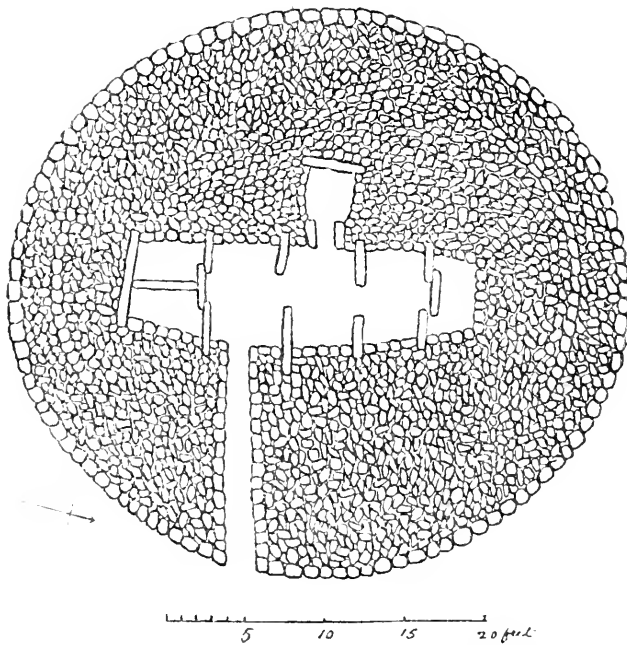

Fig. 134. Graf vid Ustan på den största af Orknöarna.

I kammaren och i gångens inre del lag en stor mängd obrända¹ ben af människor och djur, äfvensom vapen och

¹ Då det i berättelsen tillägges, att man äfven fann bevis för likbränning, i det att brända ben och kol hittades, beror detta utan allt tvifvel på ett missförstånd, såsom erfarenheten både från Sverige och andra länder ger vid handen. I många grafvar från stenaldern har man nämligen funnit några enstaka mer eller mindre brända benbitar samt kol, tillsammans med en mängd obrända människoben. Det

verktyg af flinta, samt lerkärl af det slag, som tillhör slutet af stenåldern.

Hvarken i denna graf eller i andra skotska grafvar af nu i fråga varande form har man funnit något föremål af metall under sådana förhållanden, att det kunnat anses vara samtidigt med grafvens byggande. Ej heller hafva lerkärl af den här nedan behandlade typ, som man kallar »bägare», hittats i någon af dessa grafvar. Deremot har man i dem funnit en mängd vapen och verktyg af sten, samt andra för stenåldern karakteristiska arbeten.

Dessa grafvar förskrifva sig således från stenåldern¹. Att de höra till en sen del af denna period, framgår af fyndens art. Så upptogs ur den här ofvan omtalade grafven vid Unstan en flintpilspets af den för stenålderns slut och bronsålderns början egendomliga typen med både tånge och hullingar²; sådana pilar synas dock ej hafva hittats i andra skotska grafkammare, liksom ej heller i de engelska³.

är emellertid alldeles klart, att det i dessa fall ej är fråga om *likbränning*, utan om tillfällig beröring mellan benbitar och en eld, som af flera orsaker kan hafva tändts i grafven (Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 144). — Denna anmärkning gäller i allmänhet om de ej sällan i icke-nordiska forskares skrifter förekommande uppgifterna, att lemningar af brända lik anträffats i europeiska grafvar från stenåldern. Kol eller hvarje annat spår af eld uppfattas nämligen alltför ofta såsom bevis för likbränning, och lika ofta visar det sig, att den som företagit undersökningen ej förstätt att skilja mellan kvarlevor af obrända och brända lik. Under dessa förhållanden torde det ännu vara övisst, huruvida likbränning såsom begrafningsskick förekommit i Europa under stenåldern. Se emellertid Cartailhae, *La France préhistorique*, sid. 270.

¹ Anderson, anf. arb., sid. 229.

² Anderson, anf. arb., sid. 298, fig. 280.

³ *Archæologia*, XLII, sid. 231, not a.

I *Nederländerna*¹ och norra *Tyskland*² finnas också gånggrifter. De som ligga i det först nämnda landet (fig. 135) äro af en ung form: kammaren firsidig, med räta eller nästan räta vinklar, och i allmänhet ganska lång; gången kort, utgående från midten af ena långsidan.

Af de gånggrifter, som finnas i norra Tyskland, äro några lika de nederländska, andra lika de danska (fig. 136).

Öster om Elbe synas egentliga gånggrifter vara sällsynta. Huruvida de finnas i Mecklenburg, är ovisst³.

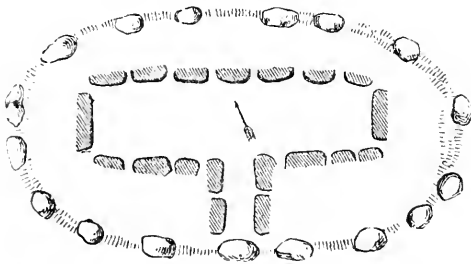

Fig. 135. *Gånggrift vid Drouwen, i provinsen Drenthe, Nederländerna.*

Mellersta och södra Tyskland eger inga grafvar af detta slag¹. I provinsen Sachsen förekomma dock graf-

¹ H. Petersen, i *Årböcker f. nord. oldkynd.*, 1881, sid. 359. — Pleyte, *Nederlandsche Oudheden*. — Om en i sistnämnda verk afbildad graf i Over-Yssel se Petersen, anf. arb., sid. 365, not.

² H. Petersen, anf. arb., s. 362. — *Beitr. zur nordischen Alterthumskunde, herausgeg. vom Vereine für lübeckische Gesch.*, häft. 1. — Wibel, *Der Gangbau des Daghooys bei Wenningstedt auf Sylt* (Kiel 1869); se sid. 53, 54. — J. K. Wächter, *Statistik der im Königreiche Hannover vorhandenen heidnischen Denkmäler* (Hannover 1841); den pl. III afbildade och sid. 34 beskrifna grafven i amt Fallingbostel är en mellanform mellan dösa och gånggrift; högen når upp till den stora takstenens underkant.

³ H. Petersen, anf. arb., sid. 364.

⁴ Vid Langen-Eichstätt i provinsen Sachsen har man visserligen funnit en graf med gång, men den afviker dock, så vidt man af beskrifningen kan se, från de nu i fråga varande gånggrifterna. Lindenschmit, *Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, II: 8, pl. 1.

var af den form, hvilken uppstått ur sådana yngre gånggrifter, som hafva gången i samma riktning som kammarren¹. I en graf af detta slag, en på alla sidor slutet hällkista från slutet af stenåldern vid Göhlitzsch nära Merseburg, äro på väggstenarnas insida zig-zaglinier, en yxa med skaft och andra figurer inhuggna, och de fördjupade linierna äro fyllda med röd och svart färg².

I Anhalt har man, på Bierberg nära Bernburg, upptäckt en megalithisk grafkammare med en öppning midt

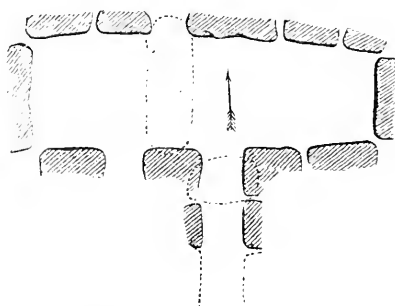

Fig. 136. Gånggrift vid Ahldorn i Oldenburg.

på den ena (östra) långsidan, men utan någon dit ledande, stensatt gång³.

¹ *Vorgeschichtliche Alterthümer der Provinz Sachsen*, häft I—III och IX (Halle a. d. S. 1883—88). — Kruse, *Deutsche Alterthümer*, II (Halle 1827—28), häft. 2 och 3, sid. 102, pl. IV, och häft. 6, sid. 97, pl. III. — A. Götze, *Die Gefäßformen und Ornamente der neolithischen schuurrerzierten Keramik im Flussgebiete der Saale*, sid. 12—17. — En och annan af dessa sachsiska grafvar har ännu ett slags gång; andra äro på alla fyra sidor slutna kistor.

² Dorow, *Altes Grab eines Heerführers unter Attila, entdeckt am 18. April 1750 bei Merseburg*, i *Neue Zeitschrift für die Geschichte der germanischen Völker, von dem thüringisch-sächsischen Verein herausgegeben durch K. Rosenkrantz*, I häft. 3 (Halle 1832), sid. 53, pl. I och II. — *Vorgeschichtliche Alterthümer der Provinz Sachsen*, häft. I och II, sid. 47.

³ *Anhalts Bau- und Kunst-Denkmale*, häft. III, sid. 137, fig. 109 och pl. 18.

I *Danmark*¹ och södra *Sverige*² äro gånggrifter talrika. De äro af många olika slag.

Så har man flerstädes funnit en öfvergångsform mellan dösen och gånggriften, i det att kammaren liknar en fristående, med ett enda stenblock täckt dös, som dock ej är på alla sidor sluten, utan som på ett ställe har ett större eller mindre mellanrum mellan väggstenarna. Utanför denna ingång stå två stenar, en på hvardera sidan

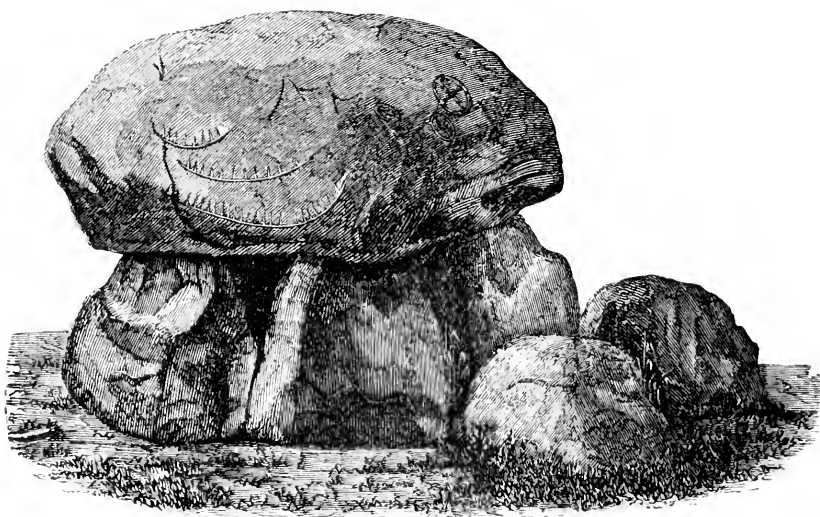

Fig. 137. *Graf vid Herrestrup på Sjælland.*

(fig. 137)³. Öfver dessa två stenar, som vanligen äro smärre och lägre än kammarens väggstenar, ligger intet

¹ H. Petersen, i *Arbøger f. nord. oldkynd.*, 1881, sid. 311.

² Montelius, *Sur les tombeaux et la topographie de la Suède pendant l'âge de la pierre*, i *Compte-rendu du Congrès de Stockholm en 1874*, sid. 176 och karta. — Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 111.

³ Denna vid Herrestrup på Sjælland belägna graf har — tvifvelsutan under bronsåldern — blifvit betäckt med en hög. De på takstenen inhuggna figurerna visa, att denna en tid varit synlig. *Annaler for nordiske oldkyndighed*, 1842—43, sid. 358, pl. X.

särskildt tak; stundom täckas de emellertid, delvis eller helt, af kammarens stora taksten. Kammaren är vanligen nästan rund (fig. 138)¹, — d. v. s. mångsidig, med ungefär lika stor genomskärning på alla håll, — men någon gång firsidig (fig. 139). Ofta ses i ingången en låg, tröskelliknande sten (fig. 139).

Grafven är, eller har varit, omgifven antingen af en rund eller en kort, bred, firsidig stensättning².

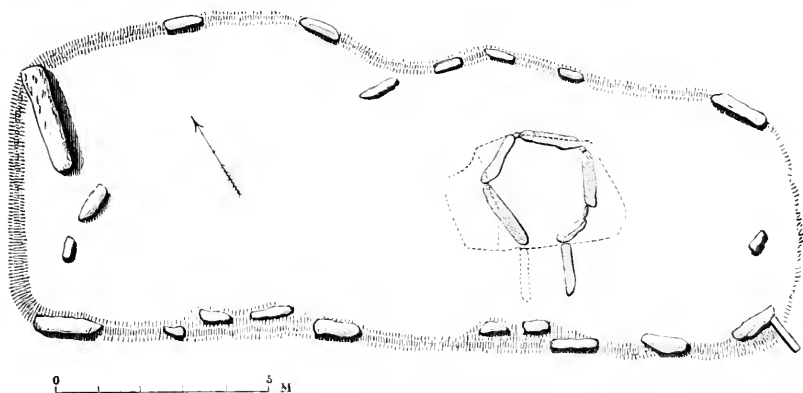

Fig. 138. Graf vid Torebo i Morlanda socken på Orust, Bohuslän.

Den fig. 140 afbildade grafven, vid Haga i Tegneby socken på Orust, hör till nu i fråga varande grupp; kammarens väggstenar höja sig så mycket öfver högens yta, att

¹ Den fig. 138 afbildade grafven ligger vid Torebo på ön Orust i Bohuslän. E. Ekhoff, *Bohusläns fasta fornlemningar från hednatiden*, i *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*, 3:dje bandet, sid. 157, fig. 2. — Detta arbete anföres i det följande såsom »Bidrag till kännedom om Bohusläns fornminnen».

² Madsen, *Afbildningar af danske oldsager og mindesmarker, Steenalderen*, pl. 11 (två med nästan rund, en med firsidig kammare). — Madsen, *Grarhöie og gravfund fra steenalderen i Danmark*, pl. II fig. 4 (rund kammare), pl. VI fig. 13 (firsidig kammare), pl. XVI fig. 26 (rund kammare; kort, bred, firsidig stensättning omkring grafven), pl. XXVI fig. 42 (firsidig kammare), pl. XXIX fig. 46 (rund kammare), 43 och 47 (båda med firsidig kammare).

afståndet mellan denna och takstenen är 70 cm. Men ingången är icke bildad på vanligt sätt. Vid gångens

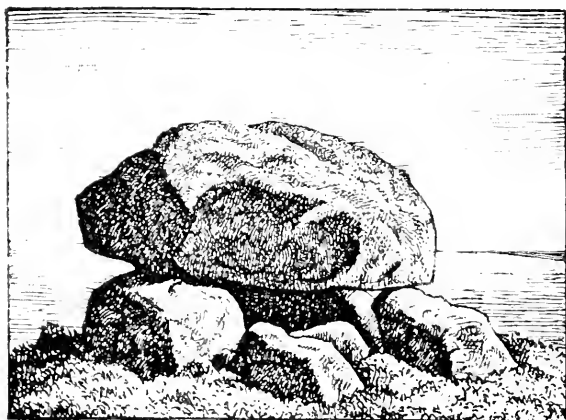

Fig. 139 a. *Graf vid Dödringe i Sorö amt, Sjælland.*

inre ända finnes nämligen i kammarens vägg endast en mindre, tresidig öppning. Denna, som ej är mer än 45

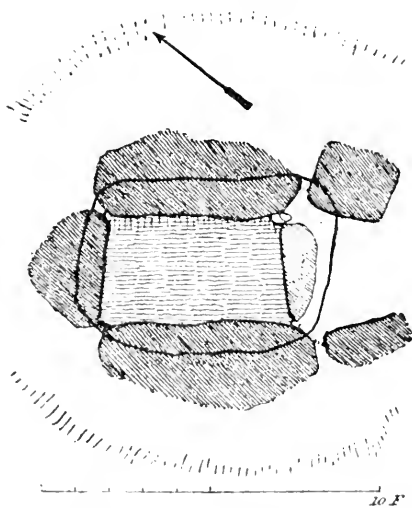

Fig. 139 b. *Plan af grafen fig. 139 a.*

cm. hög och omkring lika bred nedtill, bildas derigenom, att de två mot gangen vettande stenarna i kammarens

vägg, hvilka upptill stöta intill hvarandra, hafva de nedra hörnen snedt afskurna, så som de prickade linierna på figuren angifva. »De båda vägghällarna», säger doktor Ekhoﬀ, som beskrifvit denna fornlenning¹, äro utan tvifvel valda med fäst afseende på den sneda formen, och öppningen kan således ej anses tillfällig. Han tillägger med rätta: »Det som emellertid gifver ökadt intresse åt den graf, hvarmed vi nu sysselsätta oss, är den omstän-

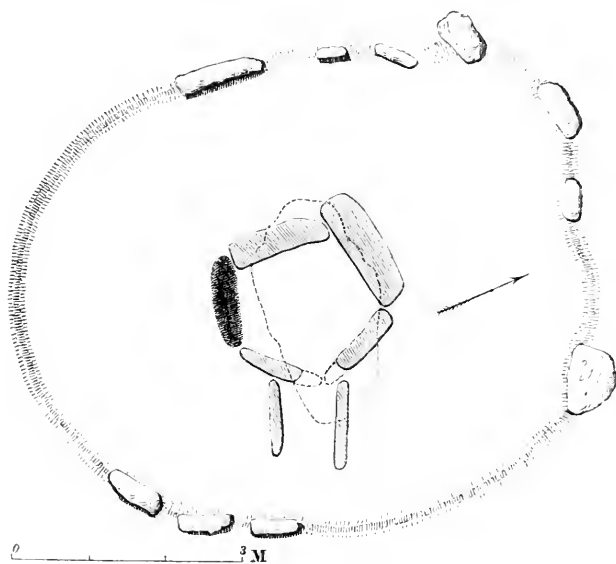

Fig. 140. Graf vid Haga i Tegneby socken, på ön Orust, Bohuslän.

digheten, att så väl gången som i synnerhet öppningen i kammarväggen genom sin obetydliga storlek ej kunna anses haft någon praktisk betydelse såsom ingång till kammaren. Grafläggandet af den eller de döda har här säkerligen skett uppifrån genom den ej särdeles tunga täckhällens borttagande».

Oaktadt gången endast bildas af ett par stenar, kan den dock stundom hafva en ganska stor längd. Så är

¹ Ekhoﬀ. anf. arb., 3:dje bandet, sid. 167.

fallet med en vid Sjöbol i Lyse socken, Bohuslän, belägen graf (fig. 141)¹. Den nästan runda kammaren i denna gånggrift håller 1,80 m. i genomskärning och nära 1,15 m. i höjd. Gången, som är 0,65 m. bred, bildas af två väldiga, omkring 2,40 m. långa stenar, en på hvardera sidan; i vestra väggen finnas dock dessutom, mellan den långa väggstenen och kammaren, två på hvarandra lagda, flata

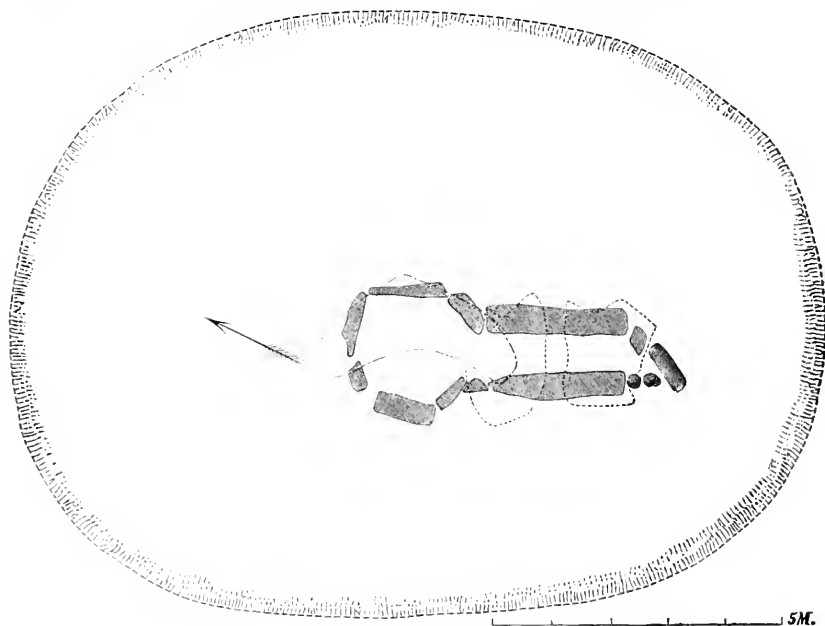

Fig. 141. *Gånggrift vid Sjöbol i Lyse socken. Bohuslän.*

stenar, som äro så höga, att de bidraga att uppbära gångens innersta taksten. Utanför gångens mynning ligga några större klumpstenar och en i marken nu delvis nedsjunken håll af något öfver 1 m. längd. Denna har troligen förr stått upprätt och jemte de nämnda klumpstenarna utgjort stängsel för gångens yttre mynning. Grafvens tak bildas af tre väldiga hällar; en af betydlig

¹ G. A. Gustafson, i *Bidrag till kännedom om Bohusläns forminnen*, 3:dje bandet, sid. 454.

storlek öfver kammaren och två något mindre öfver gån-
gen. Den förstnämnda hällen har brustit i två stycken, af
hvilka det mindre fallit till marken utanför kammaren och
ej ses å figuren. Det större, som är angifvet på plan-
ritningen, har bibehållit sitt ursprungliga läge: det är ej
mindre än 3,70 m. långt och har en tjocklek af 0,25—0,35
m. När takstenen ännu var hel, täckte den ensam full-
ständigt hela kammaren.

* *

Andra gånggrifter hafva en nästan rund kammare
med en kortare eller längre gång, vanligen bildad af två

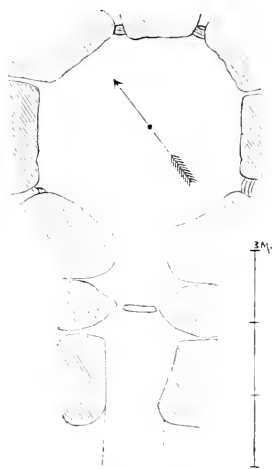

Fig. 142. Plan af en gånggrift vid Broholm på Fyen.

par stenar. En sådan graf, belägen vid Broholm på Fyen,
är afbildad fig. 142 och 143: gån-
gen, som möjligen har
varit längre än nu¹, består af två par stenar: nära kam-
maren ligger tvärsför gån-
gen en låg, tröskelliknande sten.
Väggstenarna, både i kammare och gång, höja sig uti

¹ Fynd anträffades i gångens riktning ännu omkr. 0,50 m. utan-
för de yttre stenarna. Sehested. *Fortidsminder og oldsager fra ønen
om Broholm*, sid. 71.

grafvar af detta slag öfver den omgifvande högens yta. Kammaren är vanligen täckt af ett eller två stenblock¹.

En gånggrift med nästan rund kammare och lång gång, i hvilken graf väggstenarna *icke* höja sig öfver den omgifvande högens yta, ses fig. 144. Denna graf är belägen vid Tyfta i Svenneby socken, Qville härad, Bohuslän²; den ligger högt uppe på Bottna-dalens fornminnesrika vestra sidoås, endast omkring 100 steg från den här öfvan (fig. 23) afbildade långdösen vid Vrångstad. Kam-

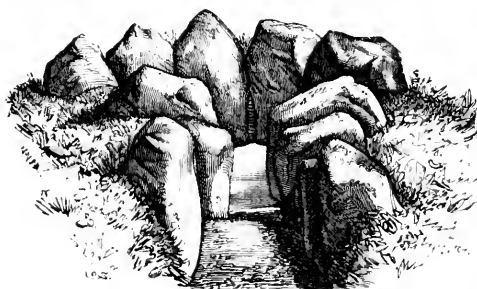

Fig. 143. Gånggriften fig. 142, sedd från gångens myning.

¹ Gånggrifter af denna typ äro afbildade af H. Petersen, *anf. arb.*, sid. 308 (Vistofte, Jylland; tröskelsten; gången af endast två par stenar). — Madsen, *Afbildninger, Steenalderen*, pl. II fig. 1. — Madsen, *Græhøje fra steenalderen*, pl. II fig. 2, pl. VI fig. 14 (tre takstenar på kammaren; ganska lång gång af flera stenar på hvar sida, täckt), pl. XXXVIII fig. 60 (kammarens tak af ett stort block, dess väggstenar högt öfver högen; gång troligen af två par låga stenar, med en taksten), pl. XXXV fig. 72. — S. Nilsson, *Skandinaviska Nordens ur-ämnare, Stenalderen*, fig. 198 (Åsahögen vid Qvistofta i Skåne; äfven afbildad i *Iduna*, 9 pl. I, och i *Runa*, häft. 2, Stockholm 1842, pl. III, fig. 9.) — Ekhoﬀ och Gustafson, *Bohusläns fasta fornlemningar från hednatiden, i Bidrag till kännedom om Bohusläns fornminnen*, band 2, sid. 310 (nästan rund kammare; lång gång, med en flat sten, som tydligen varit dörr, nära ingången till kammaren); band 3, sid. 171 (nästan rund kammare med lång gång), sid. 455 (nästan rund kammare med temligen lång gång).

² Ekhoﬀ, i *Bidrag till kännedom om Bohusläns fornminnen*, 2:dra bandet, sid. 134.

marens väggar bildas af omsorgsfullt valda, höga, temligen smala, på insidan släta, kantresta stenar, hvilka ej äro fogade intill hvarandra, utan skilda af ganska stora

Fig. 144 a. *Gånggrift vid Tyfta i Svenneby socken, Bohuslän.*

mellanrum, som äro noggrant fyllda med temligen regelbundna, på hvarandra lagda stenflisor (fig. 145). Det hela utgör ett särdeles omsorgsfullt, nästan prydligt arbete.

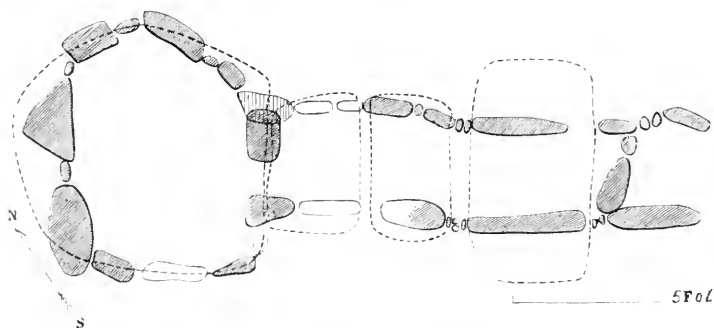

Fig. 144 b. *Plan af gånggriften fig. 144 a.*

Kammarens största tvärmått, i N.—S., är omkring 2,40 m.: det minsta, i Ö.—V., nära 1,80 m.; höjden är 1,50 m. Taket på kammaren bildas af ett enda väldigit, 2,70 m. långt och nästan lika bredt stenblock af omkring 0,60 m. tjocklek; det är slätt på den undre, och mycket kullrigt på den öfre sidan.

Från kammaren utgår i sydöstlig riktning en omkring 4,50 m. lång och nära 0,90 m. bred gång af ungefär 0,90 m. höjd. Gången skiljes från kammaren af en hög »tröskel», bestående af två stora, aflånga rullstenar¹. Något innanför gångens yttre mynning finnes likaledes en snedt lagd tröskel af en större och en mindre rullsten. Denna yttre tröskel är betydligt lägre än den inre, vid ingången till kammaren. Gången täckes af tre på undre sidan släta, ofvan ojemma stenblock. Såväl gångens som kammarens golf ligga sänkta omkring 0,30 m. under den omgivande markens yta. Den grafven inneslutande högen är af nära 15 m. längd, 12,80 m. bredd och omkring 1,20 m. höjd. Den bibehåller ännu sin afrundade form och når upp till

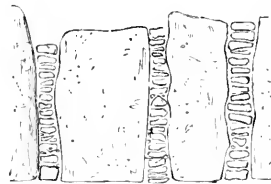

Fig. 145. V äggstenar i gånggriften fig. 144 a, sedda inifrån.

öfversta kanten af kammarens väggstenar, lemnande endast de öfre delarna af gångens takstenar samt hela takstenen öfver kammaren obetäckta.

En till formen mycket liknande gånggrift ligger på Skårs egor, sydost om Lilldal i Stenkyrka socken på Tjörn i Bohuslän (fig. 146)². Den nästan runda kammarens väggar bildas af 6 väldiga, tjocka, kantställda stenar, hvilkas inre yta är särdeles jemn och slät. Stenarna äro

¹ Da ett i kammaren nedsjunket stycke af den nu sprängda takstenen dolde södra sidan af gångens inre mynning, har man på planen utsatt endast den ena, den norra, tröskelstenen. Utan tvifvel finnas dock två sådana.

² Ekhoﬀ, i *Bildrag till kännedom om Bohusläns fornminnen*, 2:dra bandet, sid. 309.

fogade temligen kant till kant, utan att någon ifyllning af smärre flisor i mellanrummen användts. Största diametern — i Ö.—V. — är 2,40 m., den minsta endast 0,30 m. kortare. Taket utgöres nu af en, i två stycken sprucken sten af 3,60 m. längd, men endast omkring 1,80 m. bredd. Dess form synes visa, att den ej kunnat täcka hela kammaren; troligen hafva två takstenar funnits, ehuru den ena nu gått förlorad. Gången, som sträcker sig nästan rätt i N.—S., är omkring 5,40 m. lång och 0,60 m. bred, den är täckt af tre stora stenar, aftagande i storlek utåt; I vestra väggen finnes en präktig, slät sten af ej mindre än 2 m. längd¹. I gångens botten anträffades vid gräf-

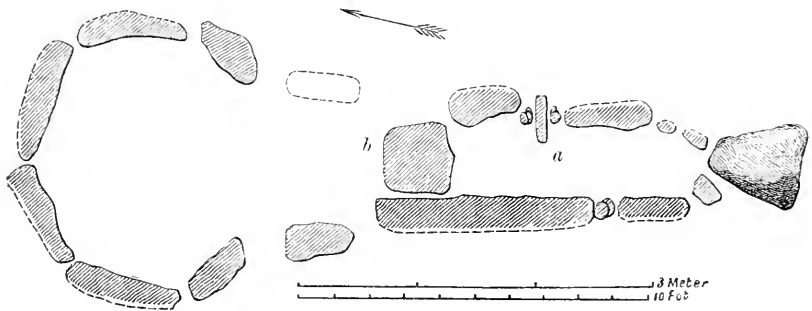

Fig. 146. Gånggrift vid Skår i Stenkyrka socken på ön Tjörn, Bohuslän.

ning några flata, tunna stenflisor liggande här och der, utan att dock hela gången var regelbundet stensatt. Dessa flisor beteckna troligen gångens ursprungliga golf; afståndet från dem till väggstenarnas öfverkant vexlar mellan 0,60 och 0,75 m. Gången aftager endast obetydligt i höjd mot den yttre mynningen. Vid gångens genomgräfvande anträffades vid *b* en stor, nästan fyrkantig, flat häll, nära

¹ Mellan två af stenarna i östra väggen — vid *a* å planen — skjuter nu en rakkantig, tunn stenflisa omkring 20 cm. in i gången, vinkelrätt mot väggen; flisans bas står dock ej så långt fram, och det är därför möjligt, att dess nuvarande ställning till en del uppkommit genom sjunkning.

30 cm. tjock, liggande på gångens botten och upptagande dennas hela bredd. Antagligen har den förr stått upp-rest och tjänstgjort som »dörr» mellan gången och kam-maren. Gångens andra mynning tillstänges ytterst med ett stort, trekantigt, afrundadt stenblock, lagdt med den ena spetsiga ändan in i mynningen, och innanför detta af tre, på högns yta ej synliga kullerstenar.

* * *

Många skandinaviska gånggrifter hafva icke en rund, eller nästan rund, utan en oval kammare, hvilken vanligen är täckt af två eller tre stenblock. Endast takstenarna äro

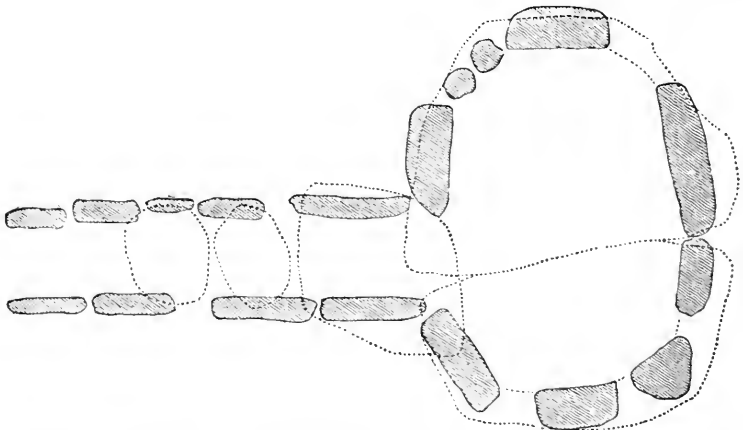

Fig. 147. Gånggrift å Ottugårdens egor invid Falköping i Vestergötland,

synliga öfver den omgifvande kullens yta. Denna form är vanlig både i Danmark¹ och Sverige².

¹ H. Petersen, anf. arb., sid. 314, 336. — Madsen, *Afbildningar, Steenalderen*, pl. 13 och 14. — Madsen, *Gravhöje fra steenalderen*, pl. I, III, VI (i firsidig långdös, VII i firsidig långdös, mycket kort gång), VIII, XII, XVII, XIX, XXVI, XXXII. — Boye, i *Annaler f. nord. oldkynd.*, 1862, pl. I, sid. 323.

² Skåne: Nilsson, *Stenalder*, fig. 197; *Runa*, häft. 2 (Stockholm 1842), pl. III. — Bohuslän: Ekhoﬀ och Gustafson, *Bohusläns fasta fornlemningar*, i *Bidrag*, band 2, sid. 307, 313; band 3, sid. 443,

En graf af detta slag, belägen å Ottagårdens egor invid Falköping i Vestergötland ses fig. 147 i plan¹. Fig. 148 visar kammaren och gångens innersta del af en dylik gånggrift vid Uby på Sjælland².

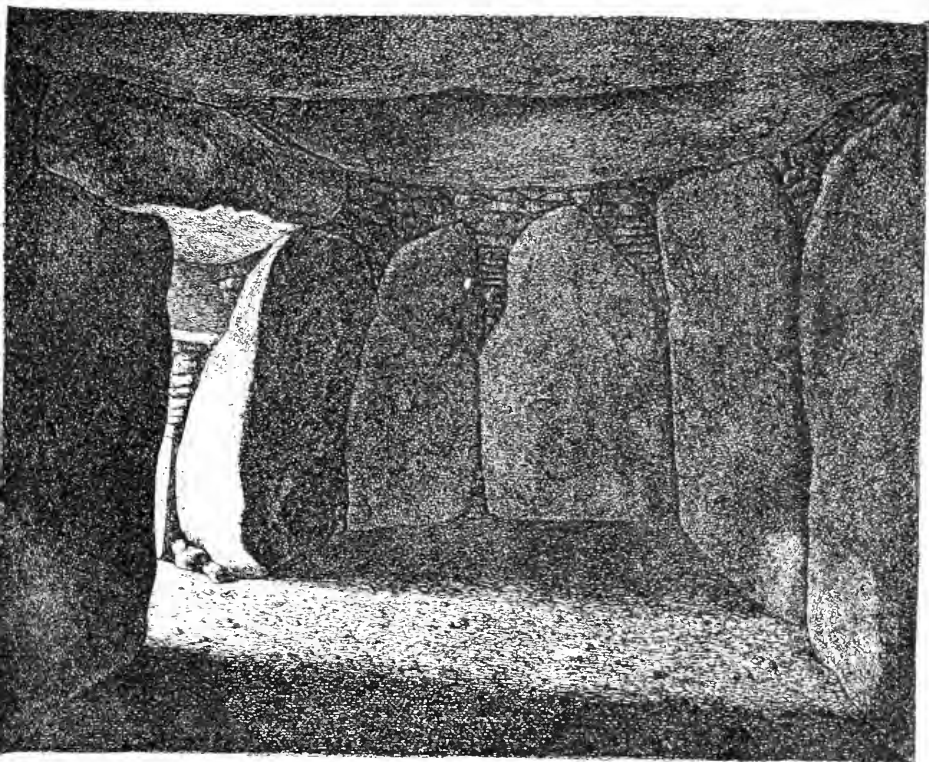

Fig. 148. *Uy af kammaren i en gånggrift vid Uby på Sjælland.*

I de allra flesta fall är dörröppningen mellan kammare och gång — liksom i de fig. 147 och 148 afbildade

446, 448 (troligen endast en taksten), 453 (endast en taksten, 456 (endast en taksten); band 4, sid. 316, 321. — Vestergötland: Ottagården nära Falköping, fig. 147 här ofvan.

¹ Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 113, fig. 108.

² Madsen, *Afbildninger, Steenalderen*, pl. 13. Denna graf's plan liknar mycket fig. 147.

grafvarna — ganska stor och nästan firsidig. Någon gång har den dock en annan form.

Så är förhållandet i en gånggrift vid Töntorp i Brastads socken, Bohuslän (fig. 149)¹. Gången synes visserligen på planteckningen sluta vid den af kammarens väggstenar, som der är märkt *b*, men denna ganska stora

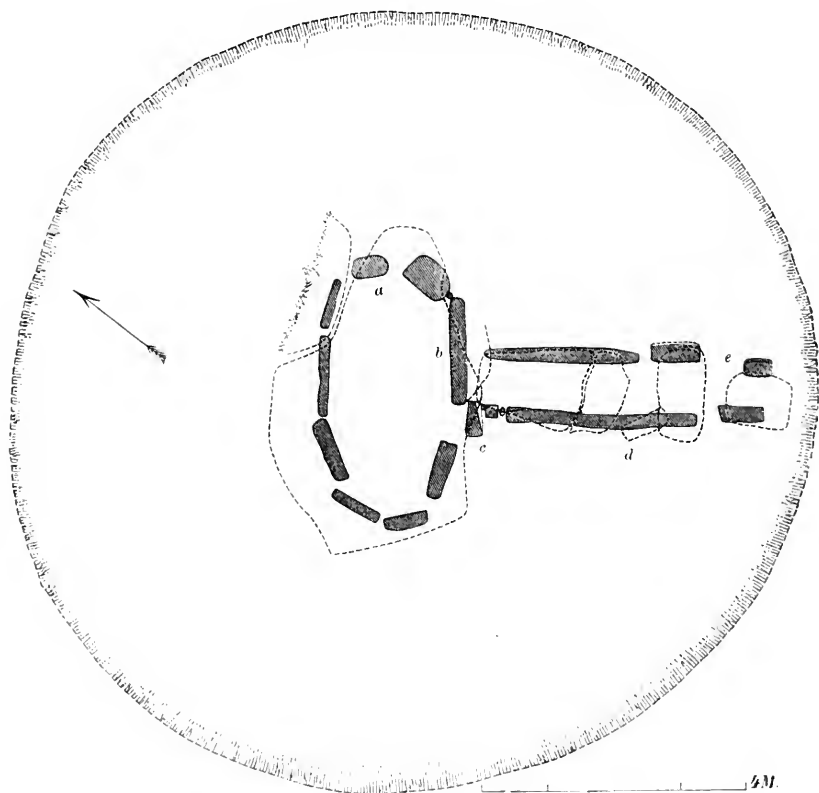

Fig. 149. Gånggrift vid Töntorp i Brastads socken, Bohuslän.

sten är afsneddad nedtill, så att den spärrar endast en mindre del af gången, hvarigenom mellan *b* och *c* uppkommer en tresidig öppning, hvilken på planteckningen

¹ Gustafson, i *Bidrag till kännedom om Bohusläns fornminnen*, 3:dje bandet, sid. 449.

antydtes med prickade linier. Anordningen är således likartad med den i grafven vid Haga på Orust, hvilken är beskrifven och afbildad här ofvan (fig. 140).

* *

Andra gånggrifter i Skandinavien hafva en firsidig, ofta fullkomligt rätvinklig, ganska stor och af tre eller

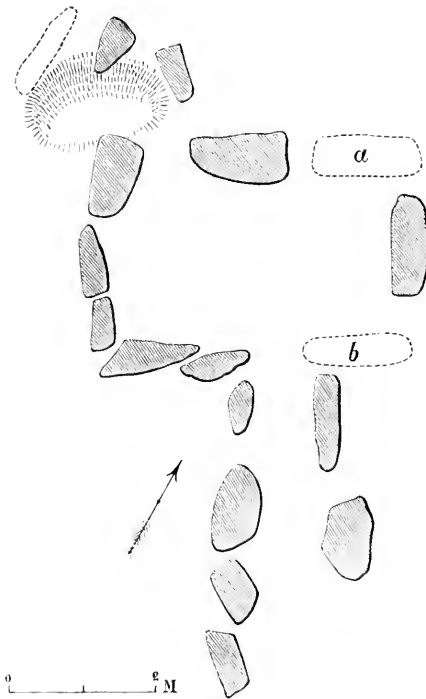

Fig. 150. *Gånggrift vid Skantorp i Tegneby socken på Orust, Bohuslän.*

flera¹ stenblock täckt kammare, samt en lång, täckt gång (fig. 150—152)². Endast takstenarna äro synliga öfver

¹ Vid Karleby nära Falköping i Vestergötland ligger, jemte flera andra gånggrifter, en ovanligt stor, — den största i Sverige, — hvilken är täckt af 9 stora stenblock. Kammaren i denna graf håller 16,65 m. i längd och 2,40 m. i bredd; gången är 1,20 m. lång.

² Den fig. 150 afbildade gånggriften är belägen vid Skantorp i Tegneby socken på Orust i Bohuslän. Ekhoft, i *Bidrag till kunnedom*

den omgifvande kullens yta. Äfven denna form är ganska vanlig både i Danmark¹ och Sverige². I Vestergötland,

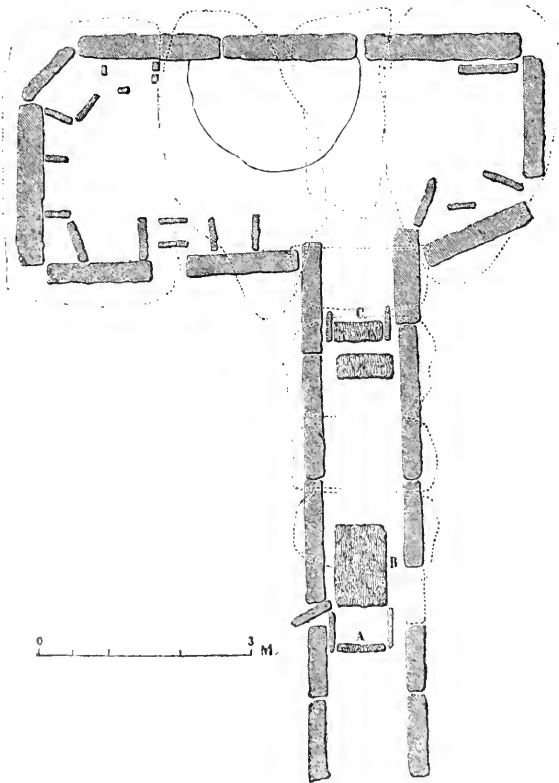

Fig. 151. Plan af en gånggrift vid Karleby, nära Falköping, i Vestergötland; undersökt år 1872.

om Bohusläns fornminnen, 3:dje bandet, sid. 169, fig. 5. — Den fig. 151 och 152 afbildade gånggriften, hvilken år 1872 undersöktes af professor Retzius och mig, ligger vid Karleby, nära Falköping i Vestergötland. Montelius, *Sveriges historia*, I sid. 57, 58, fig. 95—97.

¹ H. Petersen, *anf. arb.*, sid. 311. — Madsen, *Gravhøje fra Steenalderen*, pl. II (ganska liten kammare; gången endast af två par stenar), XII, XVIII, XXV, XXXII, XXXIV, XXXVII (kammaren afrundad vid ändarna), XXXXII (kammaren ej särdeles stor), XXXXV.

² Ekhoﬀ, *Bohusläns fasta fornlemningar*, i *Bidrag*, band 2, sid. 305; band 3, sid. 169, 172, 175.

Fig. 152 a. *Vy af gånggriften fig. 151, från sidan.*

Fig. 152 b. *Vy af gånggriften fig. 151, midt för gangen.*

på slätten kring Falköping och Skara, finnas flera gånggrifter af denna typ: kammarens och gångens väggar äro vanligen af tjocka, på kant stälda kalkstenshällar. Taket bildas ofta af gråstensblock, synliga öfver den omgivande högens yta (fig. 152); stundom utgöres äfven det af kalkstenshällar¹. I andra trakter äro gånggrifterna både af denna och af andra typer nästan alltid bygda af gråsten (granit).

* *

I några danska gånggrifter finnes bredvid den stora grafkammaren, och med ingång från denna, en mindre

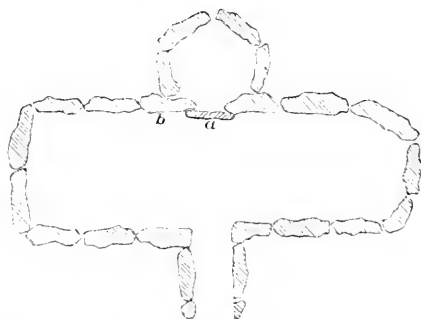

Fig. 153. *Gånggrift i »Lundhøj» vid Ullerup i Heltborg socken, Jylland.*

utbyggnad, en nästan rund sidokammare. Dessa gånggrifter hafva således en anmärkningsvärd likhet med många grafvar i vestra Europa, särskildt de fig. 81, 123 och 134 afbildade.

En gånggrift af detta slag ligger i »Lundhøj», en stor grafhög vid Ullerup i Heltborg socken, nära Limfjorden i norra Jylland (fig. 153)². I högen, som var nära 5 meter hög, var gånggriften helt och hållet dold.

¹ Så var t. ex. förhållandet i en gånggrift vid Lundby nära Varnhem i Vestergötland, hvilken jag undersökte år 1884 och beskrifvit i *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, band 6, sid. 40.

² Finn Magnusen, *Rønmo og ruerne* (Kjöbenhavn 1841), sid. 514, 530, pl. VII fig. 1, 2. — Worsaae, *Danmarks oldtid*, sid. 70.

Den stora kammarens längd är drygt 7,50 m., största bredd 2,35 m., höjd 1,40 m.; sidokammaren håller 1,90 m. i genomskärning och 1,10 m. i höjd; gången är 1,90 m. lång, 0,95 m. bred och lika hög. Framför ingången till sidokammaren ligger en tröskelsten (*a*), och på den inåt stora kammaren vända ytan af väggstenarna på ömse sidor om denna ingång ses några mycket svagt inhuggna eller ingnidna figurer, olika på båda stenarna. Den ena stenen (*b*) — med en människa (fem fingrar på hvarje hand), ett fyrfota djur, ett (sol-) hjul, m. m. — är

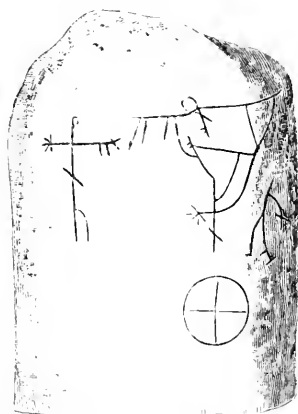

Fig. 154. Stenen *b* i gånggriften fig. 153.

afbildad fig. 154. Då grafven år 1837 upptäcktes och undersöktes, anträffade man inga fornsaker eller annat anmärkningsvärdt i den stora kammaren, samt i sidokammaren, på hvars vägg man fann »sot», endast några ben och bitar af ett lerkärl, som föll sönder; i högens jord, ofvanför den mindre kammarens tak, låg en stenhammare med skafthål¹. Troligen hade grafven förut en gång öppnats och plundrats. Men det finnes ingen anledning att anse figurerna å de båda stenarna hafva då

¹ Lik fig. 41 och 45 å pl. IV i band I af *Nordisk tidsskrift for oldkyndighed* (utsvängd både vid egg och bane, skafthålet vid midten).

tillkommit, såsom det i början antogs, när man trodde, att dessa figurer voro runor.

Andra danska gånggrifter med dylika sidokamrar, än

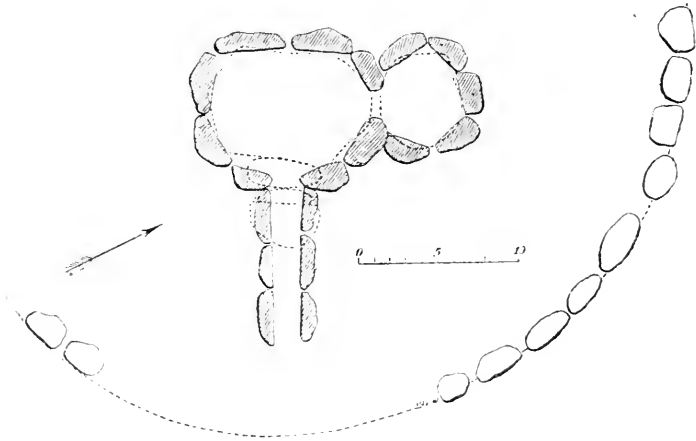

Fig. 155. *Gånggrift vid Gundestrupgård i Skräv socken, Jylland.*

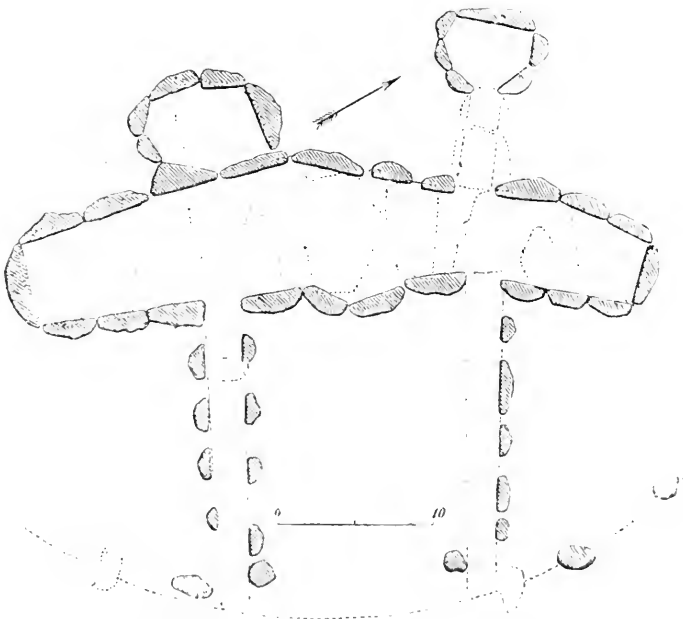

Fig. 156. *Dubbel gånggrift vid Gundestrupgård i Skräv socken, Jylland.*

vid långväggen, än vid kortväggen, äro afbildade här fig. 155 och 156¹. Dessutom äro flera andra sådana grafvar kända från Danmark². I Sverige är dereinot, så vidt man vet, icke någon gånggrift med sidokammare känd.

* * *

Flerstädes ligga två (fig. 156—158, 169), någon gång tre (fig. 159)³, gånggrifter i samma hög eller tätt tillsammans. Gångarna äro antingen parallella eller vända åt alldeles olika håll⁴. Än äro grafvarna fullkomligt skilda

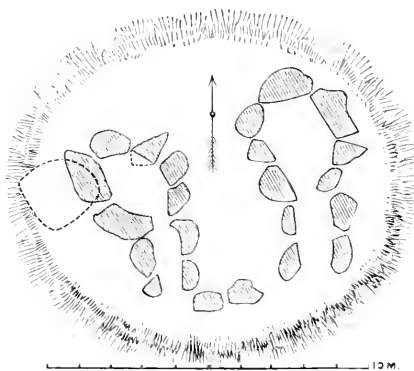

Fig. 157. *Två gånggrifter i samma runda hög vid Östra Torp i Östra Torp socken, Skåne.*

från hvarandra (fig. 157, 158)⁵, än hafva två kammare en gemensam gafvel eller kunna sägas bilda en kammare

¹ H. Petersen, anf. arb., fig. 16, 17.

² H. Petersen, anf. arb., sid. 314 och fig. 15. — Madsen, *Gravhöie fra steenalderen*, pl. XII, fig. 20. — K. Bahnson, i *Arbøger for nord. oldkynd.*, 1892, sid. 200 (Ormehøj vid Kathjærg nära Mariager, Jylland; jfr sid. 199: en annan gånggrift på samma mark, med en liten nisch).

³ Madsen, *Gravhöie fra steenalderen*, pl. XV, XVII, XVIII.

⁴ Madsen, *Gravhöie fra steenalderen*, pl. XV.

⁵ Madsen, *Gravhöie fra steenalderen*, pl. II, VI, XIX.

afdelad genom en tvärvägg (fig. 159)¹; mycket sällan äro båda kamrarna förenade till en enda, utan någon skiljovägg (fig. 156)².

I de flesta fall äro båda de bredvid hvarandra lig-gande gånggrifterna af samma typ och således troligen ungefär samtida. Stundom äro de dock af olika typer

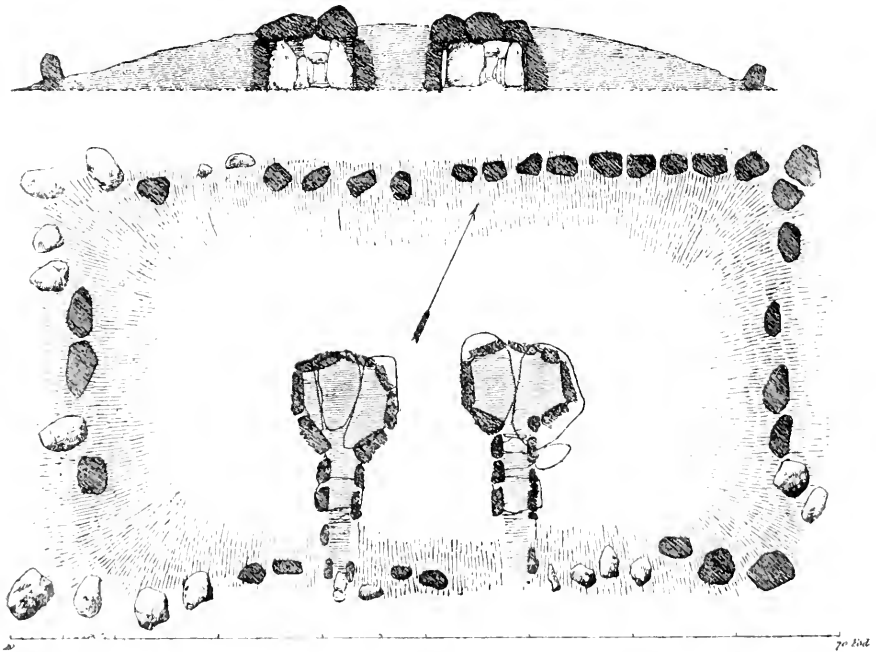

Fig. 158. *Två gånggrifter i samma fyrsidiga hög vid Kärkelte i Frederiksborgs amt, Sjælland; sedda i genomskärning och plan.*

hvarför man kan hafva skäl att anse den ena vara något äldre än den andra. Så ligga vid Troldegårdene i Fre-

¹ Worsaae, *Nordiske oldsager*, sid. 6. — Madsen, *Afbildninger, Steenalderen*, pl. 14. — Madsen, *Gravhöje fra steenalderen*, pl. VIII, XVII, XIX, XXV, XXXVII. — H. Petersen, *anf. arb.*, fig. 14.

² Den af Madsen, *Gravhöje fra steenalderen*, pl. XXVI afbildade grafven synes vara af detta slag; jfr äfven pl. XVIII (har den i kam-maren mellan båda gångarna liggande stenen bildat en skiljovägg, eller har den varit en taksten?).

deriksborgs amt två gånggrifter bredvid hvarandra, af hvilka den ena har en ganska liten, nästan rund kammare, under det att den andras kammare är större och af oval, nästan firsidig form¹. Liknande förhållande finna vi i en hög vid Værsløv i Holbæk amt (fig. 159). Här ligger en gånggrift bredvid två andra, hvilka hafva en gafvelsten gemensam. Den förras kammare är liten och nästan rund, de senare hafva större, ovala kammare². Vid Kierby

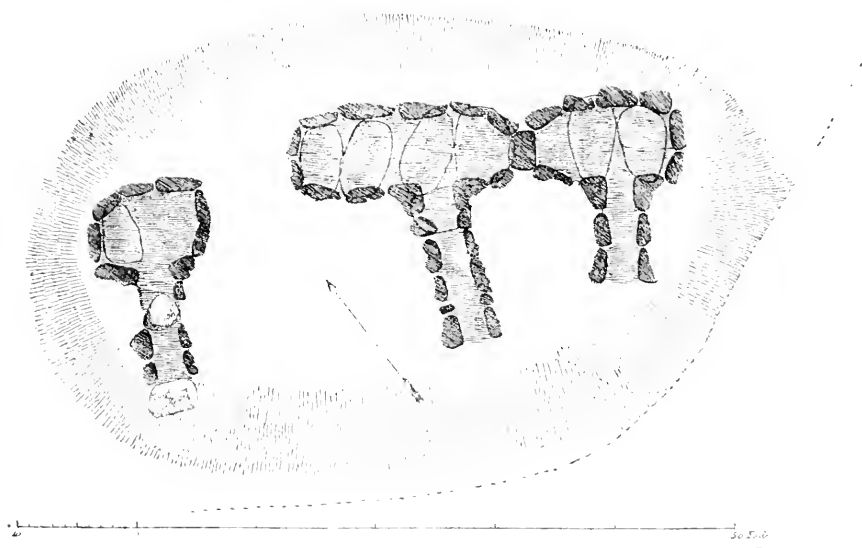

Fig. 159. Tre gånggrifter i samma ovala hög vid Værsløv i Holbæk amt, Sjælland.

i sistnämnda amt ligga två gånggrifter invid hvarandra: den ena har en mindre, oval kammare och kort gång, utan tydliga dörrposter, den andra har större, oval kammare och längre gång, med dörrposter på två ställen³.

¹ Madsen, anf. arb., pl. II.

² Madsen, anf. arb., pl. II och XVII. Jfr H. Petersen, anf. arb., sid. 300.

³ Madsen, anf. arb., pl. XIX.

Gången i de skandinaviska gånggrifterna med oval eller firsidig kammare utgår vanligen rätvinkligt, eller nästan rätvinkligt, från ena långväggen, vid eller nära dennas midt, samt är betydligt smalare än kammaren och merendels bygd af lägre väggstenar än denna. Hela gången, eller större delen af denna, är eller har tydligen

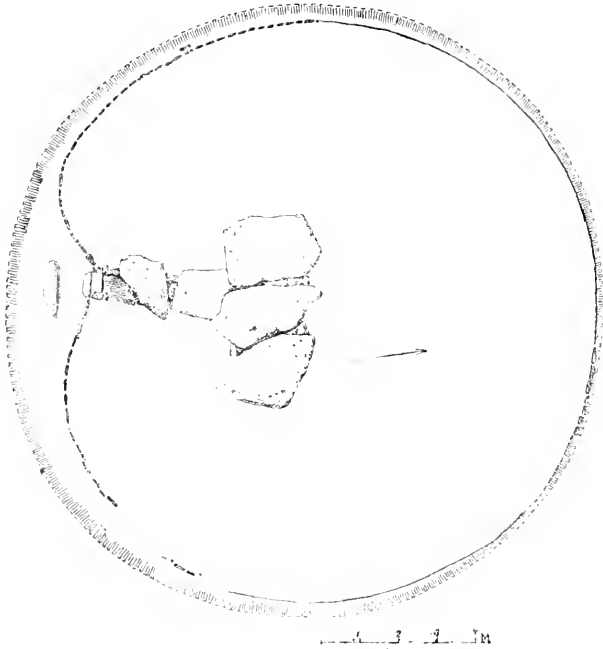

Fig. 160. *Plan af en hög med gånggrift vid Berg i Bokenäs socken, Bohuslän*

varit täckt med stenblock, liknande kammarens takstenar, men mindre.

Vid eller nära gångens inre ända ses ofta en dörrinfattning, bestående af en låg och smal, tvärs öfver gången liggande »tröskel» och två »dörrposter», bildade af smala, något inskjutande, på kant ställda stenar. Stundom ligger öfver dem ett »dörrträ» af sten.

Så är förhållandet i den fig. 160—162 afbildade gånggriften vid Berg i Bokenäs socken, Bohuslän. Vid gån-

gens innersta ända finnes der en ovanligt pryddig, ännu alldeles oskadad dörrinfattning (fig. 162), hvilken af upptäckaren beskrifves på följande sätt:¹ »Mellan gångens

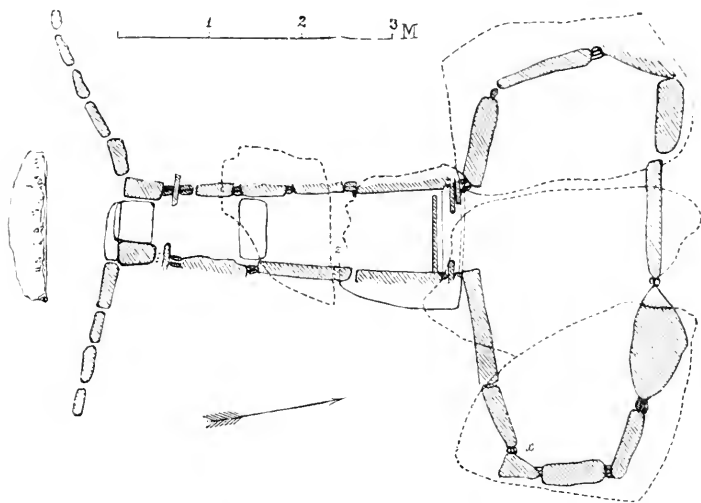

Fig. 161 a. Plan af gånggriften i högen fig. 160.

innersta väggstenar och kammarens stå på östra sidan en, på den vestra två dörrposter af tunna flisor. Gången är här 0,85 m. bred, men dörrposterna skjuta på hvardera

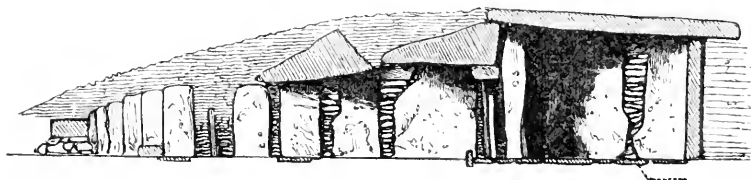

Fig. 161 b. Genomskärning (längs gången och värs öfver kammaren) af gånggriften fig. 161 a.

sidan ett stycke in i gången, så att den af dem bildade dörröppningen är 0,50 m. bred. Dörrposternas och dermed

¹ Gustafson, *En ny gånggrift i Bohuslän*, i *Swenska fornminnesföreningens tidskrift*, band 7, sid. 28.

dörrens höjd öfver golfvet är 0,80 m. Den yttre vestra hällen är en synnerligen jemn och vacker flis, men mycket tunn, hvarför den ock har ansetts behöfva förstärkning af en annan tjockare, som blifvit stäld innanför. På dessa dörrposter hvilar ett mycket pryddigt, jemnt och vackert, fyrkantigt »dörrträ» i form af en sten med fyrkantig genomskärning (0,25 m. bred, 0,16 m. tjock, längden minst 1,20 m.; ändarna äro oåtkomliga), som ännu ligger horisontelt och jemnt i alldeles orubbadt läge. På denna hvilar åter gångens takhäll med sin innersta del, hvars tvärt afskurna kant, liggande i samma plan som dörrträts

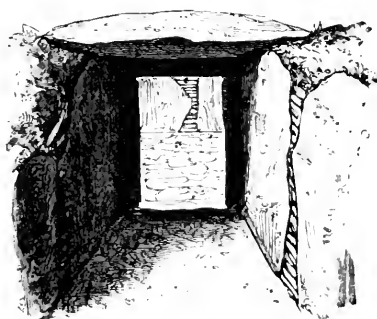

Fig. 162. *Vy af den inre dörren (sedd från gången) i gånggriften vid Berg (fig. 161).*

innersida, således bildar vägg i kammaren. Strax utanför dörröppningen och 15 cm. derifrån är i golfvet ned-satt en tvärs öfver gången placerad tröskelsten, bestående af en tunn flis, som skjuter omkring 10 cm. upp öfver golfvet. Den har kanske tjänat som stöd för en lös dörr eller lucka, som möjligen varit af trä, då åtminstone nu ingen för detta ändamål lämplig stenhäll blifvit anträffad. Kring tröskelstenen förmärktes lerfyllning. Kammarens flisgolf räcker ända fram till tröskeln, och dörrposterna hvila på dylika golfflisor».

Gången i denna gånggrift har också haft en yttre dörr, äfven denna omsorgsfullt gjord. Utanför gångens

yttersta väggstenar ligger en vacker sten ($0,70 \times 0,20 \times 0,12$ m.), med rektangulär genomskärning, tydligen en trappeller tröskelsten. Innanför nyssnämnda väggstenar stå två dörrposter, bestående af tunna, kantsatta flisor, som skjuta något innanför gångens väggar; deras höjd är endast 0,55—0,60 m. Öppningen mellan dessa stenar är ungefär 0,35 m. bred. Denna yttre dörröppning är således både lägre och smalare än den inre.

Många andra gånggrifter, af hvilka några äro i det föregående omtalade, hafva likaledes två dörrinfattningar, den yttre nära gångens utmynnande på högens kant eller något längre in. Stundom, ehuru sällan, synes det hafva funnits tre dörrar i gången¹.

Dörrarna hafva varit antingen af sten eller af trä. I förra fallet hafva de ibland blifvit bevarade till vår tid. I den år 1872 af professor Retzius och mig undersökta gånggriften vid Karleby kyrka nära Falköping påträffade vi innanför gångens yttre tröskel en flat, nästan rektangulär kalkstenshäll, hvilken hade samma bredd som dörröppningen och troligen tjenat som dörr, ehuru han nu låg kullfallen (fig. 151 B). Och gången till en år 1866 öppnad gånggrift vid Enslev i Jylland var ännu vid den yttre ändan stängd med en upprättstående stenhäll². Äfven många andra gånggrifter hafva haft sådana dörrar af sten (fig. 146)³. Andra hafva, såsom den ofvan beskrifna bohuslänska, troligen haft dörrar af trä. Så var bevisligen förhållandet i gånggriften vid Langen-Eichstätt i Sachsen⁴.

¹ Madsen, *Afbildninger, Steenalderen*, pl. 14.

² Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 115. — *Ärböcker f. nord. oldkynd.*, 1866, sid. 208.

³ Montelius, *anf. arb.*, sid. 115. — Bahnsen, i *Ärböcker f. nord. oldkynd.*, 1892, sid. 189. 191.

⁴ Sid. 136, not 4 här ofvan.

Gångens mynning i de skandinaviska gånggrifterna är nästan alltid riktad åt söder, öster eller sydost, således åt solsidan.

* * *

På den öfre sidan af de skandinaviska gånggrifternas takstenar ses ofta sådana skålformiga fördjupningar som på dösarna (fig. 163)¹.

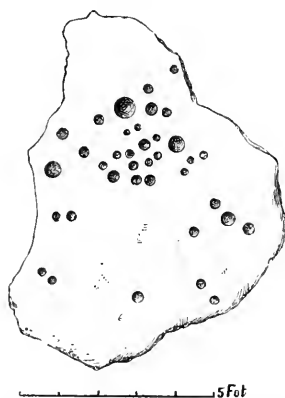

Fig. 163. Den ena täckhällen på en gånggrift vid Ö. Röd på Tjörn, Bohuslän.

* * *

Den hög, som omger en gånggrift, är i Danmark och Sverige nästan alltid rund, sällan aflång. De få »långdösar», som innehålla gånggrifter, äro så godt som alla af den äldsta formen, aflångt fyrsidiga och jämförelsevis korta; de i dem liggande gånggrifterna äro ock af gamla former, med nästan rund eller mycket bredt oval kammare (fig. 158)².

¹ Se här ofvan sid. 35. — Originalen till fig. 163 är den ena täckbällen på en gånggrift vid Ö. Röd på ön Tjörn i Bohuslän. Ek-hoff, *Tjörns härafs fasta forulemningar*, i *Bidrag till kännedom om Bohusläns fornminnen*, 2:a bandet, sid. 308, fig. 5.

² Madsen, *Græhøie fra steenalderen*, pl. VI, VII, XVI. — Den i samma arbete pl. XVII afbildade ovala högen med tre gånggrifter

Antingen gånggriften ligger i en rund hög («runddös») eller i en »långdös», finnes, i förra fallet ofta och i det senare väl alltid, en stensättning af ganska stora stenar kring kanten; är den ej qvar, ses ej sällan spår af den.

Särskild uppmärksamhet förtjenar stensättningen kring den redan omtalade stora gånggriften vid Berg i Bohuslän (fig. 160). Den beskrives af dr Gustafson sålunda¹: »Vid utsidan af gångens yttersta väggstenar stå i ungefär vinkelrät ställning tvänne reste hällar, föga mindre än väggstenarna. Dessa visade sig hafva en fortsättning i efter handen allt mindre stenar, hvarigenom bildas en rundtom högen och nära dennes utkant gående tät ring af kantsatta flisor. Denna blottades visserligen icke rundtomkring, men den följdes åt vester ifrån ingången till omkring $\frac{1}{4}$ af högens omkrets och åt öster ett rätt långt stycke, hvarförutom i högens norra kant en del af densamma återfanns. Man kan sålunda med säkerhet antaga, att den gått rundtom högens fot. Endast på ett par ställen öster om gångens mynning saknades den, men hade der antagligen i senare tid blifvit bortrifven. På denna ovanliga anordning känner jag icke något analogt exempel.»

»Såsom på bifogade planteckning synes», heter det vidare, »bugtar den stensatta kanten inåt mot grafmynningen och närmar sig först småningom högens kanter. Midt uti det så uppkomna »tomrummet» framför ingången ligger en större sten (1,50 m. lång, 0,45 m. bred och 0,22 m. tjock) i horisontelt läge på ett afstånd af 0,75 m. från gångöppningen och med underkanten 0,20 m. högre än golfvet, erbjudande sålunda en lämplig sittplats. Till hvil-

— hvilka för öfrigt äro af ganska gamla former — utgör intet undantag, emedan den ej gerna kan kallas långdös, då den saknar stensättning kring kanten. Detsamma gäller om fig. 141.

¹ I *Sr. Fornm.-fören:s tidskr.*, band 7, sid. 29.

ket ändamål den under stenåldern tjenat, är nu svårt att afgöra. Att den med afsigt är ditlagd under den tid grafven begagnades, tyckes vara sannolikt dels af dess regelbundna läge i förhållande till grafbyggnaden, dels deraf, att lerkärlsfragment och flintskärfvor, som talrikt funnos mellan stenen och grafvens mynning, icke förekommo under i fråga varande häll. Det torde ock vara sannolikt, att högens södra kant, som nu täcker nämnda häll, senare tillkommit, och att ursprungligen den stensatta randen öfverallt utgjort grafhögens gräns, så att framför ingången varit ett plant och öppet rum, på hvilket den stora stenen — månne ett slags altare? — legat.

Anmärkningsvärdt är, att någon annan gånggrift, hvars hög är omgifven af en dylik stensättning, ej är känd vare sig från Sverige eller Danmark. Likheten mellan denna stensättning, som går rundtomkring högen samt böjer sig in mot och fortsättes af gången, och dem vi lärt känna i England (fig. 115—119) är så stor, att den ej kan bero på någon tillfällighet. Då är det i hög grad värdt uppmärksamhet, att denna graf ligger på vestra kusten af Sverige. Detta förhållande är för öfrigt ej det enda, som antyder, att vestra Sverige under den aflägsna tid, hvilken nu är i fråga, stått i en förbindelse med de Brittiska öarna, hvaraf inga spår finnas i Danmark. Tanken ledes härigenom på en *direkt* samfärdsel mellan vår vestkust och England redan då trots de svårigheter, som måste hafva funnits därför.

Då jag i det föregående sagt, att en större eller mindre del af gånggriften höjt sig öfver den omgifvande kullens yta, har detta afseende på det ursprungliga förhållandet. Mången gång har dock i senare tid — under bronsåldern — en hög blifvit uppkastad öfver gånggriften, hvilken derigenom helt och hållet har täckts af jord. Att så varit förhållandet, och att gånggriften äfven i dessa fall bör anses hafva haft åtminstone takstenarnas öfverdel

ursprungligen fri, framgår deraf, att man i sådana högar så godt som alltid funnit grafvar från bronsåldern¹.

Detta förhållande visade sig synnerligen klart i en stor grafhög å Eldsberga prestgårds egor, som jag år 1881

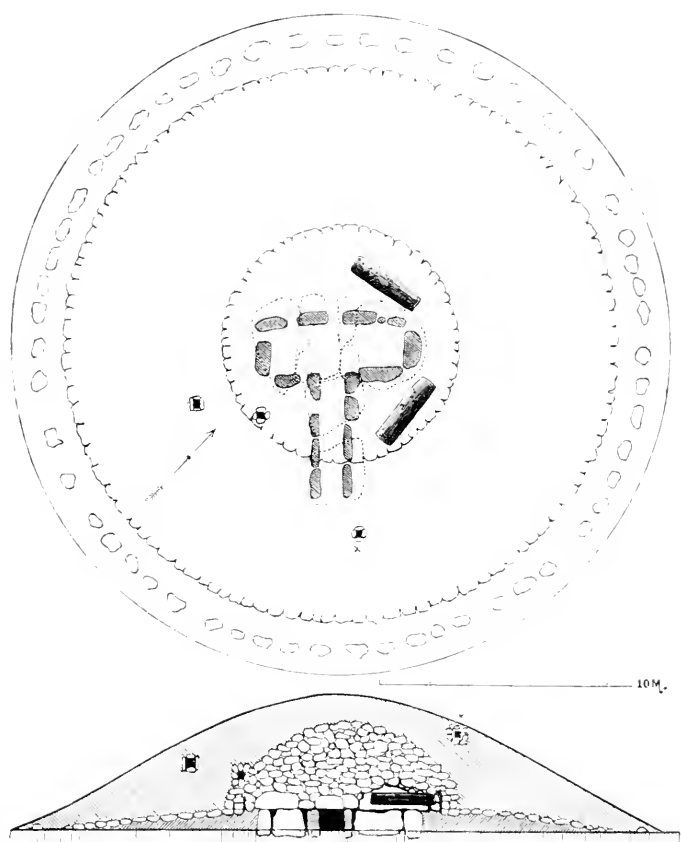

Fig. 164 a och b. *Plan och genömskärning af en hög å Eldsberga prestgårds egor i Halland.*

undersökte (fig. 164)². Denna hög dölde då en gånggrift, men man såg tydligt, att sistnämnda graf ursprungligen

¹ Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 117, 145.

² Montelius, i *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 5:e bandet, sid. 21.

endast varit omgifven af en låg upphöjning, som ej nått högre än till underkanten af gånggriftens takstenar; ytan på denna upphöjning, som för öfrigt bestod af jord, var nämligen belagd med ett lag kullerstenar. Under bronsålderns andra period ställes sedan på denna hög bredvid grafkammarens takstenar två stora grafkistor af klufna och urholkade ekstammar, öfver hvilka ett stort stenröse uppkastades. Detta röse, som täckte midten af den ursprungliga högen — den kring gånggriften lagda upphöjningen — doldes sedan af ett tjockt lager jord, hvarigenom en ny, stor grafhög bildades, af lika stor diameter som den gamla. I den öfre delen af denna hög nedsattes slutligen, under bronsålderns senare del, ytterligare tre grafvar. Dessa omslötö brända ben, under det att de två ekkistorna innehållit obrända lik.

I Danmark äro fynd af liknande art så allmänna, att en med dessa förhållanden väl förtrogen dansk fornforskare¹ redan för flera år sedan kunde säga: »Minst hvarannan af alla de grafhögar, som täcka en dös eller en större kammare från stenåldern, innehåller tillika begrafningar från den följande perioden.» Härtill kommer, att i många högar, der dylika fynd ej iakttagits, kunna grafvar från bronsåldern hafva funnits, ehuru de undgått uppmärksamheten.

* * *

Gånggrifter — med gången utgående i nästan rät vinkel från ena långsidan — äro talrika i Danmark². Äfven Bornholm eger sådana grafvar³.

I Sverige förekomma de hufvudsakligen i Skåne (fig. 157), Halland (fig. 164), Bohuslän (fig. 141, 144,

¹ Zinck, i *Årböcker f. nord. oldkynd.*, 1871, sid. 27.

² H. Petersen, *anf. arb.*, sid. 306. — Madsen, *Afbildninger, Steenalderen*, pl. 12—18. — Madsen, *Grafhöie fra steenalderen*.

³ Vedel, *Bornholms oldtidsminder og oldsager*, sid. 5, 247.

146, 149, 150, 160, 163) och Skaraborgs län af Västergötland (fig. 147, 151, 152)¹. I Skåne finnas de dock egentligen endast i närheten af hafvet, från trakten af Helsingborg utmed kusten till trakten af Kristianstad; när man kommer in i landet, ett par mil från kusten, träffas de ej mera. I Västergötland förekomma gånggrifter af nu i fråga varande slag endast inom Skaraborgs län, men

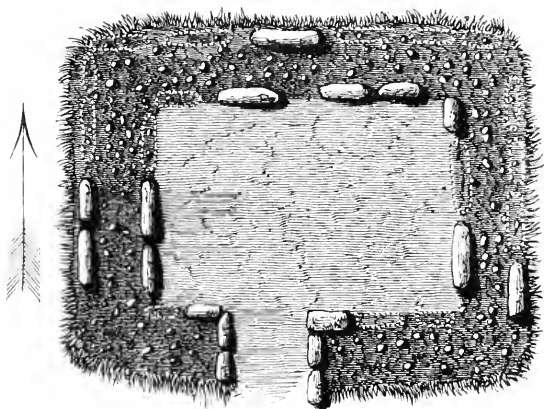

Fig. 165. Graf vid Yxhult i Kumla socken, Nerike.

de äro synnerligen talrika på slätten kring Falköping och Skara; nästan alla äro af ganska unga former.

I Nerike och vestra Södermanland har man påträffat ett par grafvar af hufvudsakligen samma form som gånggrifterna (fig. 165 och 166)².

¹ Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 134. — Montelius, *Sur les tombeaux et la topographie de la Suède pendant l'âge de la pierre*, i *Compte-rendu du Congrès de Stockholm 1874*, sid. 167, 176, med karta. — *Scenska Forum-förenings tidskr.*, band 5, sid. 6 (två gånggrifter i Halland). — Ekhoft och Gustafson, *Bohusläns fasta fornlemningar från hednatiden*, i *Bidrag till kännedom om Bohusläns fornminnen*. — P. G. Alander, *Om gånggrifterna i Västergötland*, med bilhang (Skara 1860 och 1862).

² Montelius, i *Antiqv. tidskr. f. Sv.*, 3, sid. 301 och 359 (se noten å sistnämnda sida.)

Från andra svenska landskap än de nu nämnda äro inga gånggrifter kända.

I *Norge* förekomma ej heller sådana grafvar.

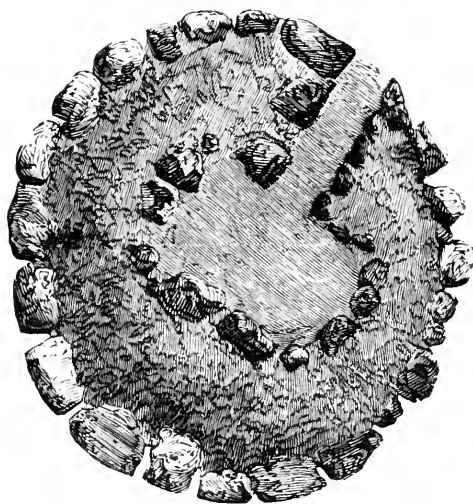

Fig. 166. *Graf vid Berga i Torpa socken, Södermanland.*

* * *

Utom gånggrifter med gång från ena långsidan finnas i Danmark och Sverige äfven sådana, der gången utgår från ena kortsidan och således har samma längdriktning som kammaren.

I detta fall är gången sällan i hela sin längd smälare än kammaren, såsom förhållandet är med de fig. 167 och 168 afbildade grafvarna vid Örebygård på Låland¹ och Hjadstrup på Fyen². Ofta är gången i sin innersta del, närmast kammaren, ungefär lika bred som denna, men afsmalnar starkt utåt (fig. 169); stundom är gången i hela sin längd nästan lika bred som kammaren (fig. 170).

¹ Undersökt af V. Boye. — Efter teckning i det danska nationalmuseets arkiv.

² H. Petersen, *anf. arb.*, sid. 319.

Äfven kammaren är ofta bredare i den inre ändan än i den, som stöter intill gången (fig. 168—170)¹.

I gångens inre del, eller vid dess midt, — eller på båda ställena (fig. 167) — finnes ej sällan en »tröskelsten» samt en »dörr», bildad af en tvärs för stäld kantrest häll². I den fig. 171 afbildade grafven vid Broholm på Fyen är gångens yttre ända tillsluten af en häll, under det att en tröskel skiljer kammaren från den något smälare gången³.

Oftast är gången ganska kort, stundom så kort, att

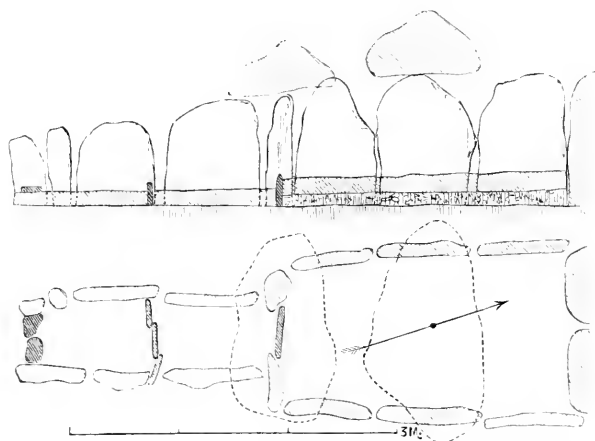

Fig. 167 a och b. Gånggrift vid Örebygård på Låland; sedd i genomskärning och plan.

den endast antydes af två något snedt stälda hällar, en på hvardera sidan (fig. 172), eller af en sådan häll (fig. 173). Småningom försvinner den alldeles, och det enda

¹ H. Petersen, *anf. arb.*, sid. 318. — Då kammarens bakre del är något rundad och dess långsidor buktiga, får grafvens plan en sådan form, att den berättigar uttrycket »päronformig», som stundom användes.

² Så är bl. a. förhållandet i en graf vid Hasmark på Fyen. *Arbøger f. nord. oldkynd.*, 1892, sid. 196.

³ Sehested, *Archaologiske undersøgelser 1878—81* (Kjöbenhavn 1884), pl. I, sid. 45, no 28.

minnet af den är, att kammaren — eller »grafkistan», såsom den då plägar kallas, äfven om den har mycket mer än manslängd — är öppen i ena ändan (fig. 174).

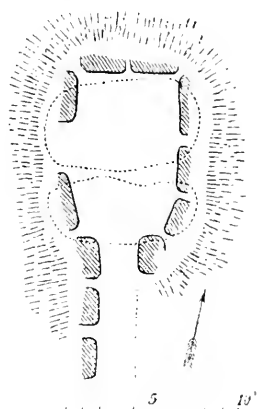

Fig. 168. *Gånggrift vid Hjadstrup på Fyen.*

Ätminstone är den ej tillsluten af någon häll här, utan endast af en mängd på hvarandra staplade, jmförelsevis

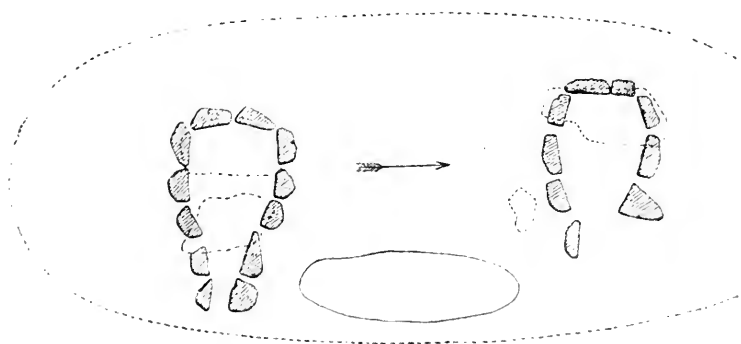

Fig. 169. *Två gånggrifter bredvid hvarandra, vid Herslev på Langeland.*

små, runda stenar. Slutligen blir äfven denna ända stängd af en eller ett par hällar, lik de andra (fig. 175).

Nu beskrifna grafformer äro i Sverige kända under namnet »hällkistor».

Grafvar med gång i samma riktning som kammaren hafva stundom den senare delad i två rum, så att ett

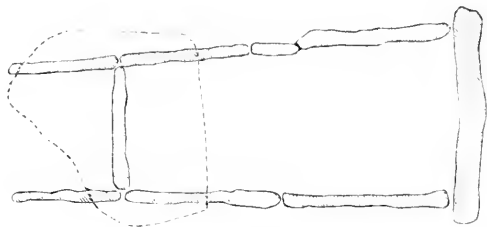

Fig. 170. *Graf vid Stora Busarp på Visingsö*¹.

slags »förrum» finnes mellan den egentliga kammaren och gången.

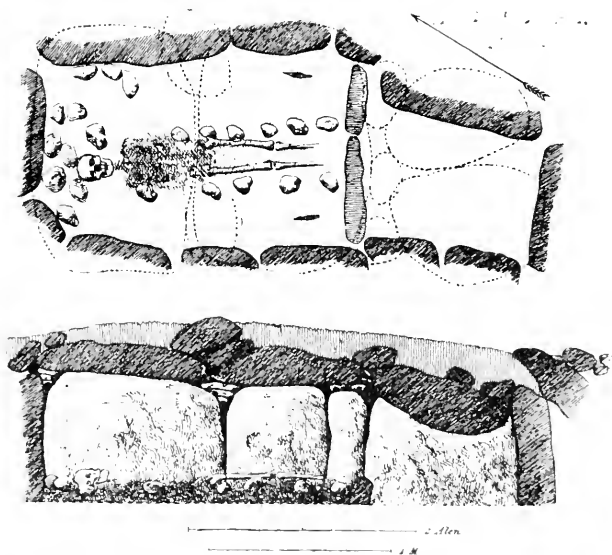

Fig. 171 a och b. *Graf vid Hesselagergård nära Broholm, på Fyen; sedd i plan och genomskärning.* — Mellan kammaren och den vid yttre ändan stängda gången ses en tröskel.

Så är förhållandet med en graf, som riksantikvarien H. Hildebrand upptäckt i botten af ett jordblandadt sten-

¹ W. Berg, *Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grefskap* (Göteborg 1885), sid. 27, fig. 4.

röse vid Torseke i nordöstra Skåne, nära Kristianstad (fig. 176)¹. Grafven, som låg rätt i norr och söder, var

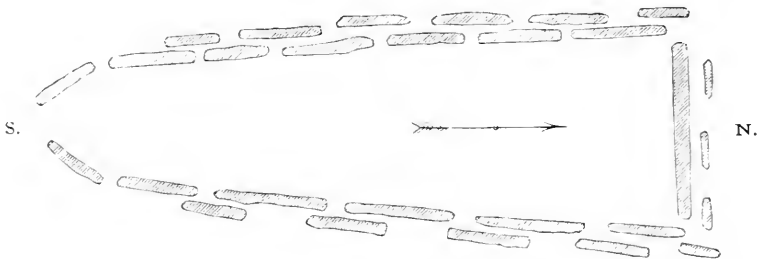

Fig. 172. »Fristående» hällkista vid Knyttkärr nära Åmål, Dal; 5 m. lång².

genom en af kullerstenar bildad, 75 em. tjock mur delad i två nästan lika stora rum. Under denna mur låg på

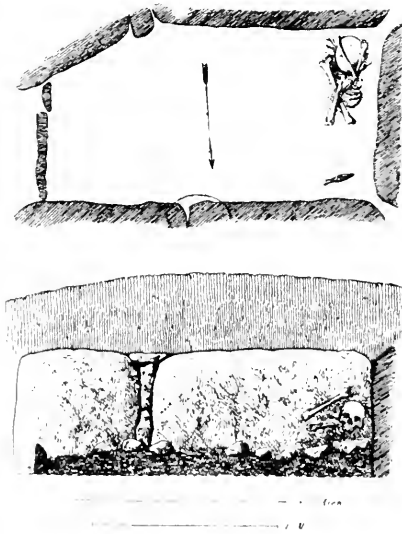

Fig. 173 a och b. Graf vid Oure nära Broholm, på Fyen; sedd i plan och längdgenomskärning. — En tröskel vid den smala, öppna ändan³.

¹ H. Hildebrand, i *Antiqv. tidskr. f. Sv.*, 3. sid. 25.

² Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 123.

³ Sehested, *Archæologiske undersøgelser 1878—81*, pl. I. sid. 43, no 23.

botten en hvassryggad, låg och smal tröskelsten. Det södra rummet, »förrummet», var täckt med fyra stora

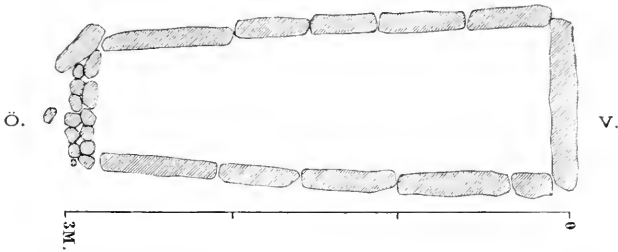

Fig. 174. Graf vid Vesterlösa i Roslösa socken, vid foten af Omberg, Östergötland¹.

stenhällar; mellanrummen mellan dem voro sorgfälligt fyllda med smärre stenar. Det norra rummet egde icke

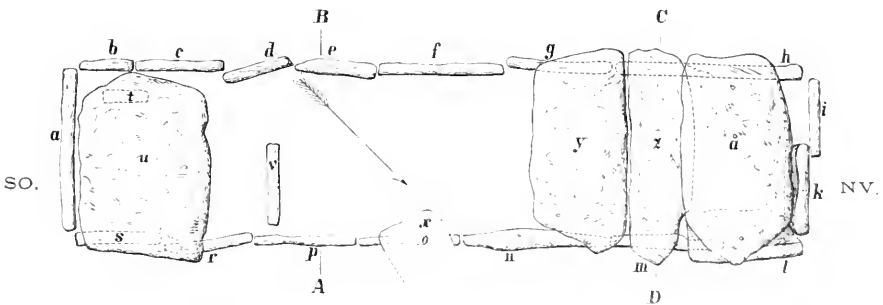
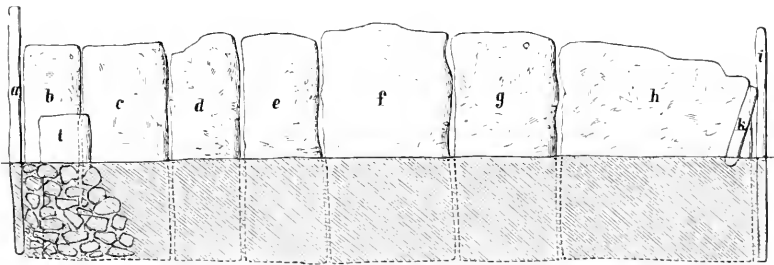

Fig. 175 a och b. Graf vid Nöbbeled i Öjabyl socken, Småland; sedd i längdgenomsnitt och plan².

¹ Undersökt af mig år 1882. Fyndet förvaras i Statens Historiska Museum (N:o 7038).

² A. Friberg, i *Vitterh. Akad:s Månadsblad*, 1886, sid. 87.

någon sådan betäckning. Vid södra ändan af förrummet fanns tvärs för den öppna ingången (fig. 177) en låg, smal, skarpryggad tröskelsten (fig. 177 *d*). Stödd mot denna, stod utmed den östra väggen en smal, spetsig sten (fig. 177 *e*), som minskade öppningens bredd. Mellan denna

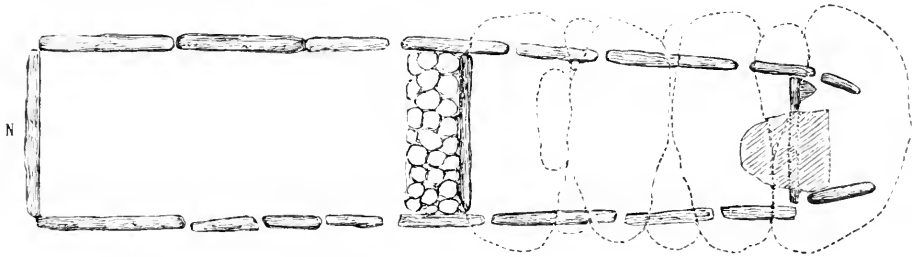

Fig. 176. Graf vid Torseke nära Kristianstad, Skåne.

sten och den vestra väggen låg öfver tröskeln, parallelt med marken och till hälften inskjutande i grafven, en större flat häll, hvilken utan tvifvel fordom tjenat som dörr (fig. 177 *f*). Tak i porten bildades af den sydligaste af de fyra takhällarna. Utantör porten och betäckt af samma takhäll gick en kort gång, således i fortsättning

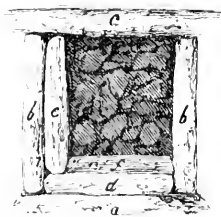

Fig. 177. Ingången till grafven fig. 176, sedd inifrån.

af kamrarnas längdriktning. Gångens båda väggstenar, en på hvardera sidan, stodo dock icke i rät linie med kamrarnas väggar, utan redan invid dörren är gången något smalare än förrummet, och bredden aftager ytterligare mot gångens myning, som är öppen. Afståndet mellan denna och utkanten af stenröset var nära 6 meter.

Norra rummets längd — intill tröskeln under stemmuren — var 3,40 m., det södra rummets 2,70 m.; grafvens bredd vid norra ändan 1,25 m., vid den södra 1,05 m.; den norra gafvelhällens höjd 1,30 m. I det norra rummet lågo 18 människoskelett (11 äldre, 4 yngre och 3 barn) och i det södra skeletten af en äldre person och ett barn.

Man har antagit, att grafven vid Torseke ursprungligen bestått endast af det norra rummet och en gång,

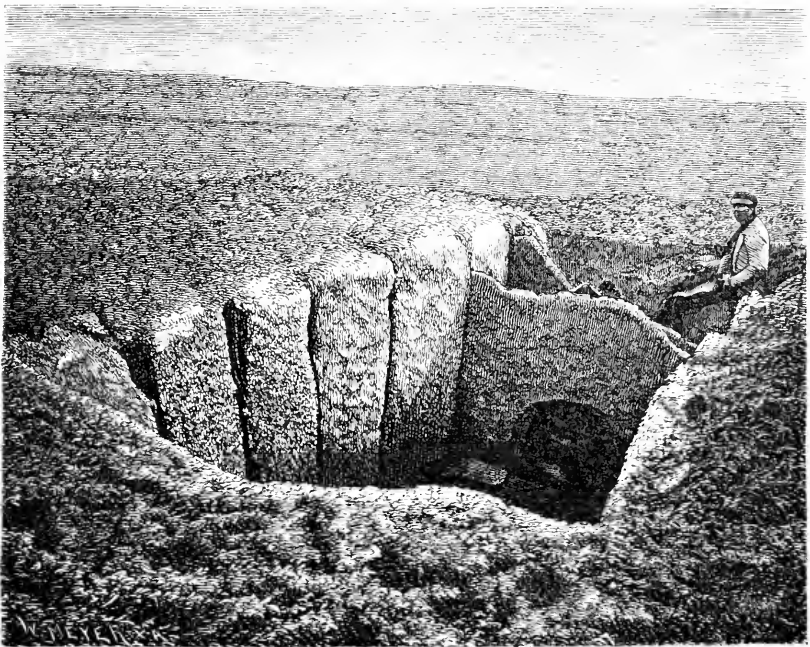

Fig. 178. Graf vid Karleby Utbogården, nära Falköping; sedd från norr.

med tröskel emellan båda, samt att sedermera det södra rummet och den nya gången tillkommit¹. Det är dock möjligt, att grafven redan från början haft den form som fig. 176 visar, emedan andra liknande grafvar med ett uppenbarligen ursprungligt förrum äro kända.

¹ H. Hildebrand. *anf. st.* — Montelius, *Sveeriges forntid*, text, sid. 132.

En sådan undersöktes af professor Retzius och mig år 1874 vid Karleby Utbogården ej långt från Falköping¹. Såsom fig. 178—180 visa, består denna graf, hvilken likaledes ligger i norr och söder, af kammare, förrum och gång. Af dessa tre är kammaren störst. Dess längd är i midten 4,52 m. och bredd omkring 2 m., höjden är vid norra gafveln, der den är störst, 1,85 m. — Mellanväggen mellan kammaren och förrummet bildas af en stor håll (fig. 179, 1), hvilken nedtill ungefär vid midten har en halfrund öppning, som ses å fig. 178. Hålets största bredd är 60 cm. Dess höjd, räknad från stenens underkant, är 75 cm., men räknad från kammarens golf endast

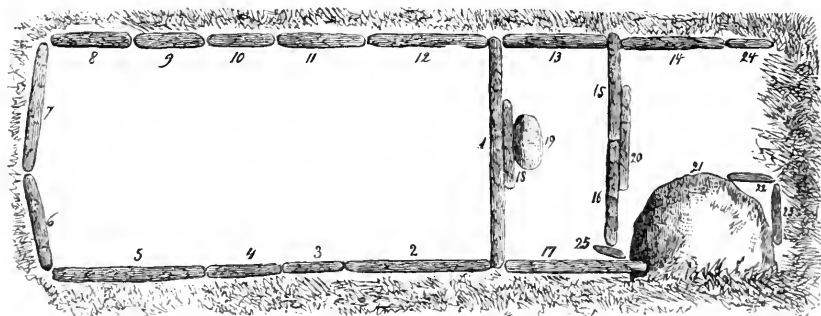

Fig. 179. Plan af grafven fig. 178 vid Karleby Utbogården.

60 cm. Denna öppning är på yttre sidan tillsluten af en dörr, en flat sten (fig. 179, 18), hvilken kvarhålls i sitt läge af en kullersten (fig. 179, 19). — Förrummets längd är omkring 1 m. och bredd 2,10 m. — Väggen mellan detta rum och gången bildas af två hållar (fig. 179, 15 och 16), hvaras mot hvarandra stötande kanter äro ganska omsorgsfullt släthuggna. I dessa stenar har man upptill huggit ut en större halfrund öppning, som ses fig. 180; dess största bredd är 75 cm. Äfven denna öppning var på utsidan täckt af en större stenhäll (fig.

¹ Montelius, i *Manuskriften*, 1877, sid. 425.

179, 20). — Gången är i södra ändan till större delen öppen. Dess vestra sida upptages af en stor, in i rummet inskjutande kullersten (fig. 179, 21), hvars andra del går in i jorden vid sidan af grafven. Troligen låg denna sten här redan, innan grafven uppfördes. Genom två på kant ställda mindre hällar (fig. 179, 22 och 23) bildas en rätvinklig afslutning på yttre sidorna. — Hela grafbyggnaden, som var dold under ett stort röse, håller i längd 7 meter. De dertill använda hällarna äro af kalksten. — I kammaren lågo en mängd skelett samt fönsaker från slutet af stenåldern; äfven den afbrutna spetsen

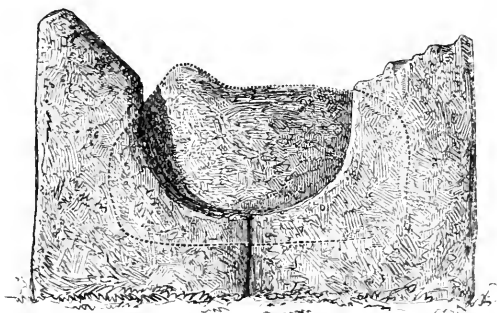

Fig. 180. *Mellanväggen mellan gången och förrummet i grafven fig. 178 vid Karleby Ubogården; sedd från förrummet.*

af ett bronsspjut och två små perlor af samma metall hittades här, i samma lager som benen och stensakerna. Förrummet innehöll också människoben, men inga fönsaker. I gången träffades hvarken ben eller fönsaker.

* * *

Gånggrifter med gång i samma riktning som kammaren samt ur denna form utvecklade grafvar utan gang finnas både i Danmark och Sverige.

I förstnämnda land förekomma dock inga sådana *fristående* — ej helt och hållet betäckta — hällkistor som

fig. 181 och 182¹. Dessa äro deremot ganska talrika i vissa trakter inom Sverige, särskildt i Vestergötland och Bohuslän, på Dal samt i Vermland.

Grafvar från stenålderns sista period af nu i fråga varande slag — antingen med eller utan gång eller lemnig deraf, antingen fristående eller dolda i en hög — finnas i alla delar af Götaland: i Skåne, Halland, Bohuslän, på Dal, i Vestergötland, Östergötland (men endast vester om Stångån), Småland med Kalmar län, Blekinge,

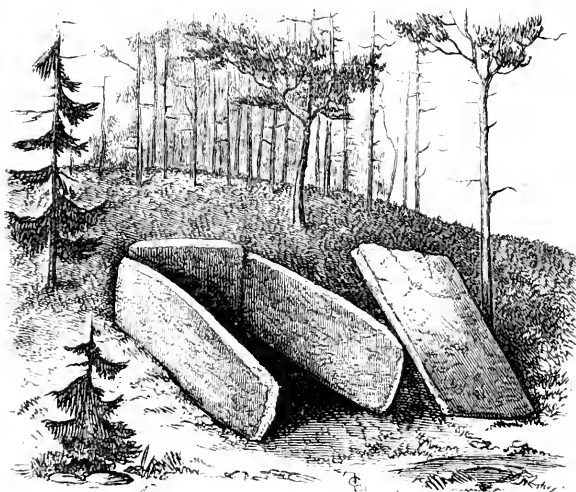

Fig. 181. *Fristående hällkista vid Sjögerås i By socken, Vermland; 4,20 meter lång.*

på Öland och Gotland. Norr om Götaland hafva sådana grafvar hittills anträffats endast i sydvestra Vermland och i Nerike².

¹ Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 122.

² Montelius, *Compte-rendu du Congrès de Stockholm 1874*, sid. 176, med karta; samt i *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, 3, sid. 357 (Nerike) och 396 (Vermland). — H. Hofberg, *Nerikes gamla minnen* (Örebro 1868), sid. 16—20. — Helt nyligen har en graf af detta slag blifvit upptäckt vid Svalnäs i Bo socken, sydöstra Nerike, och undersökt af doktor Salin.

I de skandinaviska gånggrifterna af det först beskrifna slaget — med gången från ena långsidan — ligger grafkammarens och gångens golf vanligen i jemnhöjd med den omgifvande marken; sällan ligger det högre¹ och än mera sällan lägre² än denna.

De grafvar, som hafva en mer eller mindre tydlig gång i fortsättning af den ena gafveln eller som ej hafva denna gafvel tillsluten af en häll såsom den andra, ligga

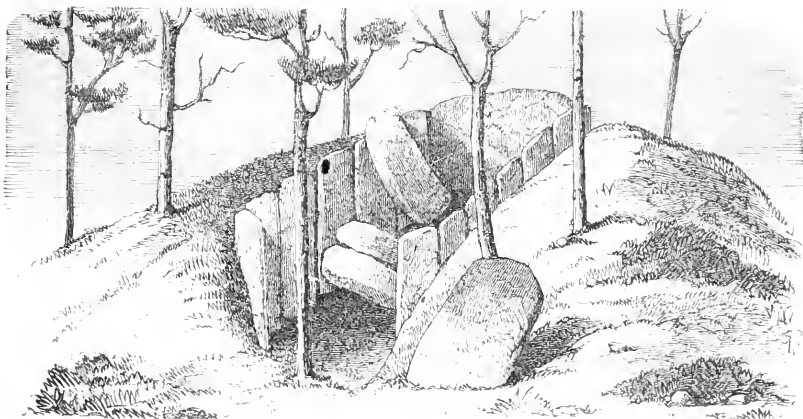

Fig. 182. *Fristående hällkista vid Skottened i S. Ryrs socken, Vestergötland; 6,50 meter lång.*

ofta med sin botten något lägre än den omgifvande marken. Så var förhållandet med en 2,70 m. lång hällkista

¹ I den 1872 undersökta gånggriften vid Karleby kyrka i Vestergötland låg gångens botten drygt 1 m. högre än kullens fot; och en gånggrift på Hindsholmen på Fyen ligger mer än 2 m. öfver den omgifvande marken. Montelius, *Sceriges forntid*, text, sid. 116. — *Årbüger f. nord. oldkynd.*, 1870, sid. 170, not.

² Såsom gånggriften vid Hammer på Sjælland. *Årbüger f. nord. oldkynd.*, 1862, sid. 325. — En gånggrift i en längdös vid Kulby på Sjælland var nedgräfd 70 cm. under markens yta. *Årbüger*, 1892, sid. 191.

vid Vesterlösa i Rogslösa socken, vestra Östergötland; dess botten var nedgräfd omkring 0,60 m. under den ursprungliga jordytan¹. Och den ofvan beskrifna grafven vid Karleby Utbogården låg så djupt, att takhällarna anträffades ungefär i jemnhöjd med den omgifvande jordytan. Grafvens botten ligger dock 1,85 m. under den norra gafvelstenens öfverkant². Äfven i Danmark äro många grafvar af nu i fråga varande slag nedgräfdas i marken; några af dem äro täckta af en låg hög, andra sakna sådan, och man ser endast släta marken öfver dem³.

Att grafvar utan omgifning af hällar eller andra stenar vid den tid, med hvilken vi nu sysselsätta oss, anlades under jordytan, hafva vi redan sett, äfvensom att detta bruk sannolikt funnits ej blott under stenålderns sista del, utan äfven tidigare.

* *

*

Om vi i ett sammanhang betrakta samtliga stenbygda grafvar från Skandinaviens stenålder, torde vi finna, att de olika formerna utvecklats sig ur och följt efter hvarandra i följande ordning:

¹ *Scenska Fornm.-fören:s tidskrift*, 6:te bandet, sid. 47.

² *Månadsbladet*, 1877, sid. 425.

³ H. Petersen, anf. arb., sid. 329 (Skalkendrup, »kiste på flad mark, 2 fod dyb»; Hasmark, »1½ fod dyb, nedgraven i den faste jordbund»; Tangegård, »anlagt i den faste jordbund, dækket af høj; kisten 2 fod 5 t. dyb, i den ene smalle ende antydning af indgang ved en tærskelsten»; Ore, dylik; alla på Fyen). — Sehested, *Archæologiske undersøgelser 1878—1881*, sid. 45: den här ofvan fig. 171 afbildade grafven vid Hesselagergård; bygd under den ursprungliga jordytan, täckt af en mycket låg hög). — Vedel, *Bornholms oldtidsminder og oldsager*, sid. 8, 249 (»gravplads med store stenkister under flad mark»).

Stendösar af äldsta form: kammaren af stenblock (ej hållar), plana på insidan, femsidig eller qvadratisk, slutet på alla sidor eller med en sida öppen; ingen gång; 1 taksten, mycket tjock; taket och en stor del af väggstenarna ej betäckta af jord; högen rund (»runddös»), fyrsidig eller aflång (»långdös»). — Fig. 19, 20, 22, 23.

Stendösar af yngre former: kammaren aflångt fyrsidig, slutet eller öppen i ena kortsidan; sällan mer än 1 väggsten i hvarje sida; 1 taksten; vägg- och takstenar tjocka (ej hållar); endast taket obetäckt; högen aflång (»långdös»). — Fig. 21.

Mellanform¹ mellan dös och gånggrift: lik de äldsta dösarna, men en sida är öppen, och två stenar stå utanför öppningen, en på hvar sida; ingen särskild taksten öfver dem. — Fig. 137—140.

Gånggrifter med rund, ej mycket stor kammare: 1 eller 2 takstenar; kort, täckt gång; taket och en del af väggstenarna ej betäckta af jord; högen rund, någon gång bredt fyrsidig. — Fig. 141—146.

Gånggrifter med oval kammare: 1—4 takstenar; kort eller lång, täckt gång från ena långsidan; endast taket obetäckt; högen rund, någon gång bredt fyrsidig. — Fig. 147—149.

Gånggrifter med fyrsidig, ofta mycket stor kammare och gång från ena långsidan: 3 eller flere takstenar; lång, smal, täckt gång; endast taket obetäckt; högen rund. — Fig. 150—152.

¹ Såsom vi redan sett, är det icke min mening, att den nordiska gånggriften genom detta mellanstadium uppstått ur dösen. Gång-

Gånggrifter med fyrsidig eller aflång kammare och gång från ena kortsidan: grafven bygd och täckt af ganska tunna stenar (hällar); gången kort, stundom bred; taket obetäckt, eller hela grafven dold i en rund hög af jord eller sten (röse). — Fig. 167—170.

Hällkistor af äldre form: grafven bygd och täckt af hällar; kammaren fyrsidig; endast antydan af gång, eller ena gafveln öppen (ej tillsluten af häll); taket obetäckt, eller hela grafven dold i en rund hög af jord eller sten (röse). — Fig. 171—174.

Hällkistor af yngre form och stenkistor: grafven fyrsidig; alla sidor slutna; täckt af hällar. Det hela doldt i en rund hög af jord eller sten (röse). — Fig. 175.

Här, liksom i många andra fall, följa ej alla formerna efter hvarandra i en enda rad, utan de dela sig stundom i jemblöpande rader. Gånggriftens utveckling börjar nämligen tidigt, anknyttande sig till de äldre formerna af dösen; samtidigt med gånggrifterna fortleva yngre former af dösar.

Att dösar, gånggrifter och hällkistor i afseende på formen bilda en sammanhängande kedja, uti hvilken de

griften är ju en från Orienten öfver vestra Europa hit införd graf-form. — Den nu i fråga varande mellanformen bör måhända förklaras så, att dösen genom inverkan af gånggrifts-typen fått en antydan af gång. Vi borde i det fallet snarare tala om en »blandningsform». Om man på den tid, till hvilken dessa grafvar höra, ännu hade någon känsla af, att dösen var en afbildning af hyddan, vore det väl äfven möjligt, att de båda stenarna utanför ingången äro ett slags representanter för ett par framför hyddans dörr stälda stolpar, hvilka med ett på dem hvilande tak bildade en liten, äfven på sidorna öppen förstuga. I detta fall skulle sådana grafvar med ett par stenar framför ingången räknas till dösar, och gånggrifterna börja med dem som hafva flera par stenar.

olika formerna sluta sig till hvarandra i den ordning, hvori de nu äro nämnda¹, torde af typologiska skäl vara klart. Och att dösen är den äldsta och den i en hög dolda, på alla sidor slutna kistan den yngsta, blir tydligt, om vi betänka, att den sista flere gånger visat sig tillhöra öfvergångstiden till bronsåldern². Äfven de yngsta grafvarna med gång från kortsidan anknyta sig till bronsåldern³, hvilket den fristående dösen icke gör.

Ett bronsåldersfynd, sådant som det af Zinck⁴ omtalade från en stendös — eller öfvergångsform mellan dös och gånggrift — i Maglehøj, Danmark, är naturligtvis icke något bevis för att denna grafform hör till en tid, som ligger bronsåldern nära: här är nämligen uppenbarligen fråga om en sekundär begrafning. En sådan kunde i den ursprungligen fristående dösen göras långt efter dennas byggande.

Ett starkt stöd för riktigheten af nu framställda åsigt om den ordning, i hvilken de särskilda formerna följt efter hvarandra i tiden, har man i förhållandet mellan grafven och den omgifvande högens yta.

¹ Denna åsigt om de olika stenåldersgrafformernas relativa ålder framställde jag redan för tjugu år sedan i *Compte rendu du Congrès de Stockholm 1874*, sid. 162, 165. — Andra forskare hafva uttalat sig på olika sätt om denna fråga. Professor Engelhardt ansåg dösar och gånggrifter vara samtida (*Årböcker f. nord. oldkynd.*, 1870, sid. 170), och museumsdirektören Henry Petersen förklarade gånggriften vara den äldsta grafformen (*Årböcker*, 1881, sid. 319).

² Se t. ex. *Årböcker f. nord. oldkynd.*, 1892, sid. 205 och 206.

³ I grafven vid Karleby Uthögården lägo nere i det egentliga grafslagret ett par föremål af brons. *Månadsbladet*, 1877, sid. 430. — Se äfven den i *Sr. Fornm.-förenings tidskr.*, 4:de bandet, sid. 153. omtalade grafven vid Hammar i Skåne och andra. — Här är icke fråga om sådana sekundära begrafningar som de i grafven vid Kinna Sanden i Vestergötland (*Sveriges forntid*, text, sid. 130) och flere andra.

⁴ *Årböcker f. nord. oldkynd.*, 1871, sid. 20.

De dösar, som jag anser vara äldst, höja sig så mycket öfver högens yta, att icke blott takstenen utan äfven en stor del af väggstenarna äro obetäckta. Ju yngre de derefter följande grafformerna äro, desto mindre blir den del af grafven som är obetäckt. I gånggrifterna med fyr-sidig kammare och gång från ena långsidan når högens yta upp till takstenarnas underkant, och de grafvar, som jag hänfört till stenålderns slut, äro — liksom grafvarna från bronsåldern -- helt och hållet dolda af jord eller sten.

Ett icke mindre starkt stöd för riktigheten af samma åsigt har man i fyndförhållandena, i det att de typer af stensaker, bernstensperlor och lerkärl, som upptagits ur grafvar af nu i fråga varande former, äfven tala för att dessa grafformer följt efter hvarandra i här angifna ordning. Bristande utrymme hindrar mig emellertid från att närmare ingå härpå.

I de andra europeiska länder, der dessa grafformer förekomma, följa de, såsom vi hafva sett, efter hvarandra i samma ordning: dösen är äldst, derefter kommer grafkammaren med en ganska lång gång, som är mycket smalare än kammaren, sist grafven med eller utan en kort gång, som är nästan lika bred som kammaren och utgår från dennas ena ända. Den enda nämnvärda skillnaden är, att många grafkammare på de Britiska öarna, liksom i Frankrike och på den Pyreneiska halfön, äro täckta af hvalf, hvilket aldrig är fallet i våra stenåldersgrafvar. Men i dessa trakter finnas också grafkammare af hufvudsakligen samma form, hvilka, på samma sätt som våra gånggrifter, äro täckta af stora stenar, hvilande på väggarna.

Att förändringen af stenålderns grafformer gått i samma riktning här i Norden som i vestra Europas länder, är i hög grad anmärkningsvärdt,

och visar, huru Skandinavien stått i ständig förbindelse med nämnda länder, hvilka i sin ordning mottagit inflytande från Orienten.

* *
* *

Detta visas också, hvad en del af Skandinavien beträffar, genom de här liksom i vissa trakter inom vestra Europa förekommande grafvar, hvilka icke hafva en sådan dörröppning som de vanliga gånggrifterna utan ett stort rundt eller rundadt hål i den ena gafvelväggen, utanför hvilken ofta en kort gång finnes.

Flere sådana grafvar äro kända i mellersta Sverige.

En graf af detta slag ligger vid Röd i Lommelanda socken, norra *Bohuslän* (fig. 183). Grafven för länge sedan plundrad; intet fynd känt¹.

En annan ligger vid Dverred i Lindome socken, norra *Halland*, nära gränsen till *Vestergötland* (fig. 184). Gafvelstenen med hålet liknar den i grafven vid Röd. Grafven är för länge sedan plundrad; intet fynd känt².

I *Vestergötland* äro icke mindre än 14 grafvar af detta slag kända.

Inom den till *Elfsborgs län* hörande delen af landskapet ligga fem, nämligen:

En vid *Annestorp Öfregården* i *Timmelheds* socken, *Redvägs härad*, nära *Ulrichamn*. Den södra gafveln bildas af två stenar och har ungefär samma utseende som fig.

¹ A. E. Holmberg, *Bohusläns historia och beskrifning*, 1:a uppl., 2, sid. 174, pl. 2 fig. 2. — G. Brusewitz, *Sur un tombeau supposé préhistorique à Roed, commune de Lommelanda*, i *Compte rendu du Congrès de Bologne 1871*, sid. 468. — Montelius, *Bohuslänska fornsaker från hednatiden*, i *Bürag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*, I, sid. 29.

² Undersökt af mig 1889.

185; hålets höjd 45 cm. och bredd omkring 40 cm. Innehöll stensaker; intet föremål af metall¹.

En vid Horsared Mellomgården i Vings socken, Ås härad. Förstörd af jordegaren 1851. Ingången skall hafva varit stängd med en midtpå uthuggen häll; hålet

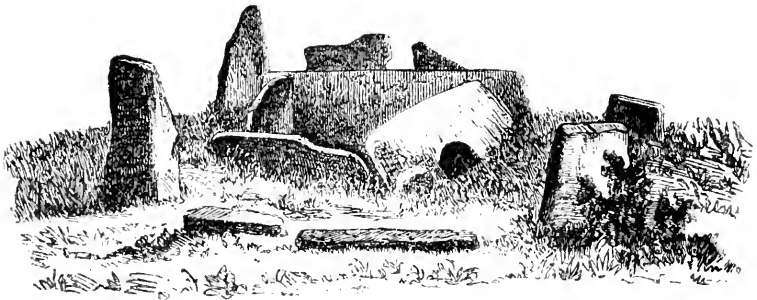

Fig. 183 a. Graf med hål i ena gafveln vid Röd i Lommelanda socken, Vette härad, Bohuslän.

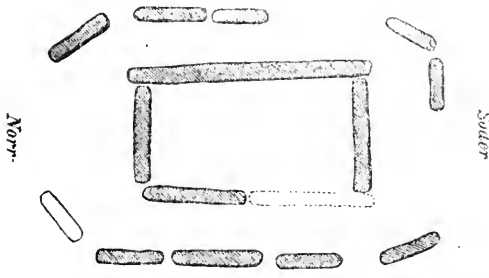

Fig. 183 b. Plan af grafven
fig. 183 a.

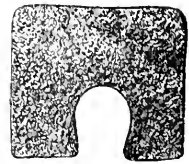

Fig. 183 c. Södra gafvelhällen i
grafven fig. 183 a.

var så stort, att en människa kunnat krypa in derigenom». Innehöll stensaker; intet föremål af metall².

¹ Undersökt af mig 1889. Fyndet förvaras i Statens Historiska Museum (nr 8612).

² Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 126, efter antiqvitetsintendenten friherre Djurklous berättelse för 1869; jfr Ljungström, *Åhs och Wedens härunder*, sid. 59.

En vid Sölfarp Nedergården i Murums socken, Ås härad. Den sydöstra gafveln ses fig. 185; ena stenen förstörd. Innehöll stensaker; intet föremål af metall¹.

En vid Hjellby Östergården i Hjellby socken, Gäsene härad. Består af en 6,30 m. lång och 1,50—1,20 m. bred

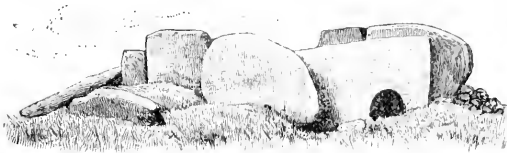

Fig. 184. Graf med hål i ena gafveln vid Dverred i Ljudöme socken, Halland.

kammare; den södra gafveln bildas af två hållar, i hvilka ett nästan rundt hål af 70 cms diameter är uthugget, likt det fig. 187 afbildade. Utanför denna gafvel ses en kort gång. I östra långsidan finnes en 1,10 m. bred öppning, där någon håll ej blifvit borttagen (jfr fig. 186)². I graf-

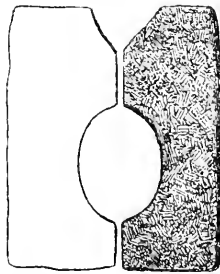

Fig. 185. Den med hål försedda gafveln i en graf vid Sölfarp i Murums socken, Västergötland.

ven lågo många stensaker och bland dem, i det ursprungliga graflagret, en liten spiraling af *guld* (det första guld-

¹ Montelius, anf. arb., sid. 127, efter friherre Djurklous berättelse för 1869.

² Att denna öppning ej är tillfällig, visas dels deraf, att en dylik finnes i den närbelägna Herrljungagrafven (se nästa fynd), dels deraf att grafven vid Kerlescant i Bretagne på motsvarande ställe har en öppning lik fig. 197 (se sid. 199).

föremål från stenåldern, som anträffats i Sverige); intet annat föremål af metall hittades i grafven¹.

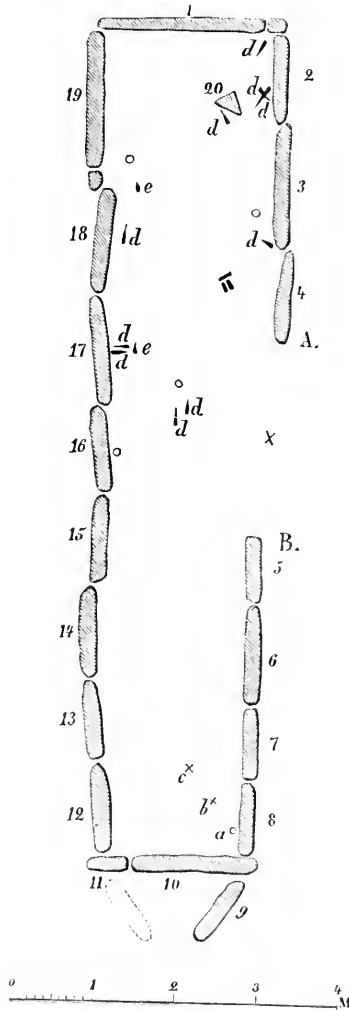

Fig. 186. Graf med hül i ena gäfveln (10, 11) vid Herrljunga, Vestergötland.

En vid Herrljunga Prestgård i Kullings härad (fig.

¹ Undersökt af mig 1896. Fyndet förvaras i Statens Historiska Museum (nr 10159). Socknens namn skrives äfven Gällby.

186). Består af en 9,40 m. lång och 1,50—2 m. bred kammar samt en kort, hastigt afsmalnande, åt söder öppen gång; södra gafveln bildas af två hällar, uthuggna så att ett nästan rundt hål af 70 cms diameter uppkommer (fig. 187). I östra långsidan ses en stor öppning (A—B), som ej uppstått genom borttagande af hällar; ett par flintdolkar lågo nämligen just der en sådan häll skulle hafva stått, och kammarens bredd är ej obetydligt större vid A än vid B¹. Nära det nordöstra hörnet stod en tresidig sten upprätt (fig. 186, 20), hvars topp befann sig 1 m. under väggstenarnas öfverkant. I norra hälften af kammaren låg en mängd stensaker; nära den södra ändan

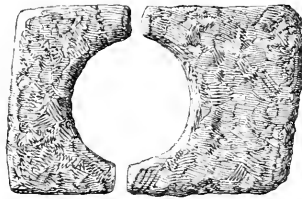

Fig. 187. Den med hål försedda gafveln i grafven fig. 186.

anträffades lemningar af obrända ben och några prydnader af brons (fig. 186, a—c)².

I *Skaraborgs län* ligga nio, nämligen:

En vid Karleby Utbogården i Karleby socken, Vartofta härad. Beskrifven här ofvan (sid. 178) och afbildad fig. 178—180. Innehöll en mängd skelett och stensaker, samt ett par föremål af brons, hvilka måste anses vara samtidiga med det öfriga³.

¹ Se sid. 189 not 2.

² Undersökt af mig 1875 och beskrifven i *Compte-rendu du Congrès de Budapest 1876*, sid. 200. Fyndet förvaras i Statens Hist. Museum (nr 5661 a).

³ Undersökt af professor Retzius och mig 1874. Fyndet förvaras i Statens Hist. Museum (nr 5386). — *Månadsbladet*, 1877, sid. 425.

En vid Öfre Sanna i Åsaka socken, Skånings härad. I vestra gafveln en sten med hål, sönderslagen. Grafven, förut plundrad, innehöll nu hvarken ben eller fornsaker¹.

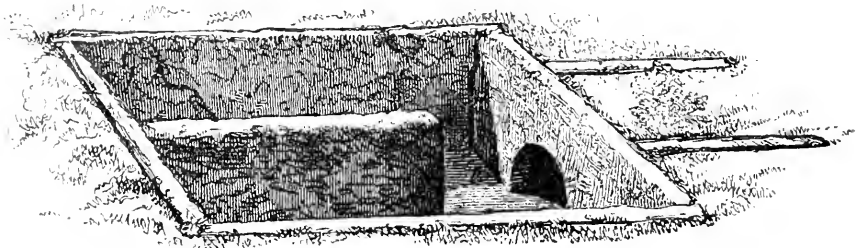

Fig. 188 a. Graf med hål i ena gafveln vid Karlsgården Medelplana på Kinnekulle, Vester götland.

En vid Karlsgården i Medelplana socken på Kinnekulle (fig. 188). Kammarens längd 2,70 m. Innehöll flere skelett och ett par stensaker; intet föremål af metall².

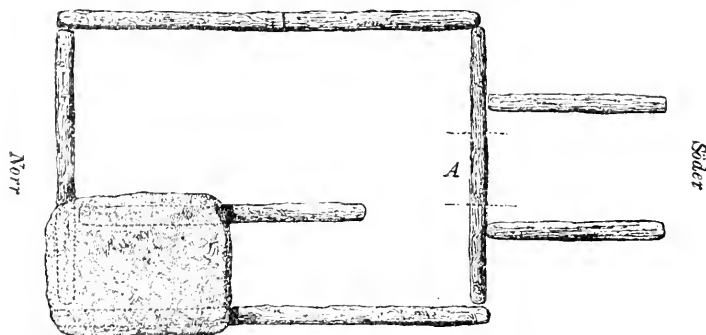

Fig. 188 b. Kammaren i grafven fig. 188 a.

En vid Hellekis i sistnämnda socken. Vid den ena gafveln en stor häll med ett ovalt hål, 44 cm. bredt och 31 cm. högt, således mera bredt än högt. Innehöll flere skelett samt stensaker³.

¹ Undersökt af bibliotekarien Torin 1879. *Scenska Formförenens tidskrift*, 5:te bandet, sid. 8.

² Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 125. Fyndet förvaras i Statens Hist. Museum (nr 3482).

³ Enligt meddelande af doktor C. Nyström. Gafvelhällen förvaras i Statens Hist. Museum (nr 7881).

En å Bitterna Prestgårds egor i Laske härad; med ett rundt hål, som varit uthugget i två intill hvarandra stötande gafvelstenar, således likt fig. 185. Grafven, som ej af sakkunnig person undersöktes, innehöll flere dolkar och spjutspetsar af flinta, ett par lerkärl, m. m.¹.

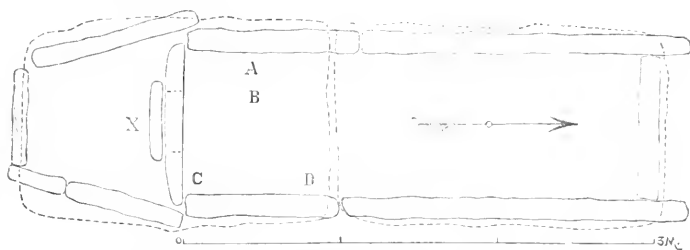

Fig. 189. Graf med hål i ena gafveln (x) vid Backa i Varnhems socken, Västergötland.

En vid Backa i Varnhems socken, Valle härad, på vestra slutningen af Billingen (fig. 189). Grafven består af en 2,80 m. lång och nära 0,90 m. bred kammare samt af en utanför dennas södra gafvel belägen gång, som afsmalnar mot den södra ändan, der den är tillsluten af en häll. Mellan kammaren och gången står en häll, i

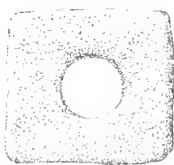

Fig. 190. Den med hål försedda gafveln i grafven fig. 189.

hvilken ett rundt hål af 41 cm. bredd och 34 cm. höjd är uthugget (fig. 190); detta täcktes af en på utsidan ställd häll, ett slags »dörr». Hela grafven dold af jord

¹ Utförlig, i Vitterhets Akademiens arkiv förvarad, berättelse om fyndet af pastor A. F. Runstedt, som af hittaren underrättades om fyndet (år 1891), först sedan en stor del af grafven var förstörd.

och sten. Innehöll flere skelett, en flintdolk, m. m.; intet föremål af metall¹.

En vid Öglunda i Öglunda socken, Valle härad, likaledes på vestra sluttningen af Billingen. Södra gafveln består af två, nu ofullständiga hällar med ett hål likt fig. 185. Innehöll flere skelett och bensaker af stenålders-typer, samt bitar af en liten smal ring af brons².

En vid Våmb Nedregården i Våmbs socken, Kåkind's härad, på östra sluttningen af Billingen (fig. 191). Kam-

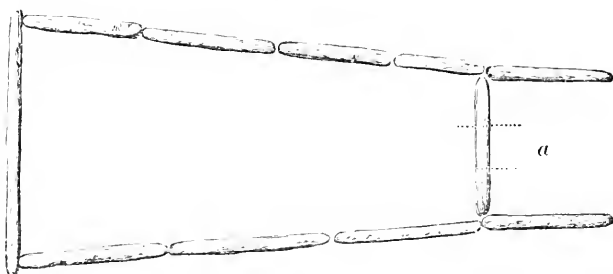

Fig. 191. Graf med hål i ena gafveln vid Våmb Nedregården på Billingen, Vestergötland.

marens längd 4.20 m.; hålet (vid *a*) rundt. Innehöll flere skelett och stensaker; intet föremål af metall³.

En vid Brunnsgården i Borgunda socken, Gudhems härad. I vestra ändan stod en gafvelhäll med ett stort ovalt hål, 48 cm. bredt och 30 cm. högt; derutanför en 90 cm. lång gång. Innehöll en mängd obrända människoben och ett par stensaker⁴.

¹ Undersökt 1874 af professor Retzius och mig. Fyndet förvaras i Statens Hist. Museum (nr 5386).

² Undersökt af mig 1886. Fyndet förvaras i Statens Hist. Museum (nr 8058).

³ Montelius, *Sveriges fornlid*, text, sid. 124. Fyndet förvaras i Statens Hist. Museum (nr 2607 och 2664).

⁴ Undersökt af trafikdirektör Troili 1881. *Scenska forum.-för:s tidskrift*, 5:te bandet, sid. 8. Fyndet förvaras i Statens Hist. Museum (nr 6846 A).

Äfven i vestra delen af *Östergötland* har man upptäckt en graf af detta slag. Den ligger vid Sjögestad Källgård i Vreta klosters socken, således nära Roxens vestra strand. Grafven, minst 9 m. lång i V.—Ö., bestod af två rum och en 1,80 m. lång gång åt Ö. Mellan det yttre rummet och gången fann jag en tröskel och en sönderslagen håll med ett stort rundadt hål eller stor rundad urskärning uti. Imnehöll flere skelett samt sten-saker¹.

* *

Såsom jag redan för några år sedan anmärkt², förtjenar det synnerlig uppmärksamhet, att alla nu nämnda grafvar tillhöra mellersta Sverige. Från det på minnen från stenåldern rika södra Sverige och det på sådana minnen ännu rikare Danmark är, så vidt jag vet, icke en enda sådan graf känd.

Visserligen har man sökt förklara sådana grafvars frånvaro i sistnämnda trakter dermed, att för ändamålet lämpliga stenar ej skulle finnas der. Men denna förklaring torde ej vara tillfredsställande. Dels visar det sig nämligen, att de skandinaviska folken under stenåldern i allmänhet haft stor vana att klyfva stenar, dels förekomma i många sydsvenska och danska grafvar från slutet af stenåldern, således från den tid som är i fråga, flata stenar, tillräckligt stora för sådana gafflar som fig. 185³.

¹ Undersökt 1882 af mig i sällskap med adjunkt Hagson. *Svenska Fornm.-förenings tidskrift*, 6:te bandet, sid. 47. Fyndet förvaras i Statens Hist. Museum (nr 7038).

² *Förbindelse mellan Skandinavien och vestra Europa före Kristi födelse*, i *Svenska Fornm.-förenings tidskrift*, 7:de bandet, sid. 150.

³ Se t. ex. Sophus Müller, *For oldtid* (Kjöbenhavn 1891, sid. 77 (i vissa trakter af Danmark finnes en röd sandsten, som later klyfva sig lätt och regelmässigt), 80 (dörrar af större flata stenar), 104 (tunna stenhällar, stundom af blott några få tums tjocklek, antingen sådana som de förekomma i naturen, eller vanligare tillklufna

Under sådana förhållanden torde man ej häri kunna finna någon förklaring på att de i fråga varande grafvarna saknas i södra Sverige och Danmark. Och detta är så mycket mer värdt uppmärksamhet, som likheten mellan de svenska grafvarna med hål i ena gafveln och flere samtida grafvar i länderna på ömse sidor om Kanalen är så stor, att man ej torde kunna förklara den på annat sätt än genom en inverkan från vestra Europa på vårt land¹. Men den nyss påpekade omständigheten, att sådana hällkistor endast äro kända från mellersta Sverige, synes — liksom den här ofvan (sid. 165) omtalade stensättningen kring grafven vid Berg i Bohuslän — häntyda på en *omedelbar* förbindelse mellan denna del af vårt land och vestra Europa, en förbindelse som då endast skulle kunna hafva förmedlats genom direkt sjöfart mellan nämnda trakter².

Under långa tider af den historiska perioden har visserligen sjöfarten mellan England och Göta elfs mynning varit af stor betydelse, liksom den i våra dagar är synnerligen liflig; men man har kanske svårt att tänka sig en sådan *samfärdsel* under den aflägsna tid, om hvilken nu

af större, tjockare stenar). — Det bör särskildt påpekas, att hällarna med hål i de svenska grafvarna ingalunda alltid äro af kalksten.

¹ På sist anförda ställe säger jag (sid. 152, not): *I Sveriges forntid*, sid. 125, har jag visserligen (år 1874) uttalat den åsigten, att hålen i de svenska hällkistornas gafflar borde betraktas som ett slags minnen af ingången till gånggrifterna. En närmare undersökning af alla i sammanhang med frågan stående förhållanden har emellertid öfvertygat mig om, att en sådan förklaring icke är tillfyllestgörande. Dessa hål hafva visserligen i Sverige liksom i vestra Europa trätt i stället för den äldre »dörröppningen», men detta har ej i vårt land skett utan inverkan vesterifrån.

² Herr George Coffey i Dublin har meddelat mig en fototypisk afbildning af en nyligen i vestra Irland funnen dolk eller spjutspets af flinta, hvilkens skandinaviska ursprung, såsom han påpekat, är otvifvelaktigt. Detta är ej det enda på de Brittiska öarna funna spåret af förbindelse med Skandinavien redan under stenåldern.

är fråga. Man föreställer sig ju vanligen, att inga andra farkoster då funnos än de ur en trästam urholkade kanoterna. Redan under stenåldern var det dock *möjligt* att hopfoga större fartyg, emedan detta kan ske utan användning af någon metall. Borden kunna nämligen förenas med hvarandra genom tränaglar och bindas fast vid spannten med bastrep, hvilket senare var brukligt här i Norden ännu långt efter vår tidräknings början¹, således mer än två årtusenden senare än stenålderns sista period. Ännu senare, mot slutet af det 12:te århundradet efter Kr. fød., seglade från Grönland ett af de der boende nordborna bygdt skepp, hvori det ej fanns en enda klinknagel af järn, endast tränaglar; plankorna voro med senor fastbundna vid hvarandra, eller rättare vid spannten. Med detta skepp ämnade man sig hela den långa vägen till Norge, ehuru det blef vinddrifvet till Island².

* * *

De grafvar med hål i ena gafvelväggen, som äro kända från vestra Europa, finnas i England, Frankrike och Belgien.

I *England* ligger en sådan graf vid Avening³ och en vid Rodmarton⁴, båda i Gloucestershire. I bägge fallen är ett ovalt hål uthugget i två bredvid hvarandra ställda hällar; hålet har större höjd än bredd (fig. 192). Dessa hällar stå vid den inre ändan af en gång, som bildas derigenom, att den högen omgifvande muren böjer sig in mot grafkammaren. Grafkammaren vid Avening, lika väl

¹ Engelhardt, *Nydan Mosefund*, pl. I--IV och sid. 7.

² Finnur Jónsson, *En kort utsigt över den islandsk-grönländske kolonis historie*, i *Nordisk tidskrift*, 1893, sid. 539.

³ *Archæologia*, XVI sid. 362, pl. LVII. — Ingången till denna och följande graf ses äfven i *Archæologia*, XLII sid. 216 och 217.

⁴ *Proceedings of the Society of Antiquaries of London*, 2nd Series, II sid. 277. — de Mortillet, *Musée préhistorique*, fig. 553.

som den vid Rodmarton, ligger i en »long barrow». Från den förstnämnda är väl intet fynd känt, men »long barrows» höra, såsom vi sett, till stenåldern. I grafven vid Rodmarton lågo flere skelett samt stensaker; intet föremål af metall omtalas såsom funnet der.

Vid Laxey på ön Man såg jag år 1896 en graf af detta slag, den så kallade »King Orry's grave». Det är en aflång, jembred, af resta, flata stenar bildad grafkammare, med en från dennas ena ända utgående lång, lika bred gång (jfr fig. 89). I gafveln mellan kammaren och gången ses ett sådant hål som det fig. 192 afbildade. Något fynd från denna graf, som nu saknar takstenar, är mig veterligen ej känt.

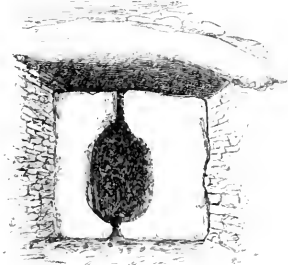

Fig. 192. Ingången till en grafkammare vid Rodmarton i Gloucestershire, England.

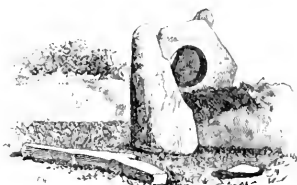

Fig. 193. Graf vid Lanyon i Cornwall, England.

Nära Lanyon i Cornwall har man funnit lemningar af en grafkammare, i hvars ena väggsten ses ett rundt hål af 47 cm. diameter (fig. 193)¹.

En graf af nu i fråga varande slag ligger nära midten af en bredt oval hög vid Plas Newydd i Wales (fig. 194). Mellan kammaren och gången står en häll, hvars öfre hälft nu saknas; den nedre visar, att i denna häll funnits två *rundade* hål bredvid hvarandra (fig. 195)².

¹ *The Journal of the British Archaeological Association*, XVIII (London 1862), sid. 111, pl. 2 fig. 15.

² Fergusson, *Rude Stone Mon.*, fig. 48. — Jfr fig. 213 här nedan.

I Frankrike finnas grafvar med hål i ena gafvelväggen hufvudsakligen i Bretagne samt i departementen Seine-et-Oise, Oise och Aisne¹.

I Bretagne har man upptäckt en graf med alldeles dylik ingång som vid Avening och Rodmarton. Det är den här ofvan (sid. 91) omtalade grafkammaren vid Kerlescant nära Carnac, i departementet Morbihan (fig. 89). Den ligger midt i en stor aflång hög med rundade ändar af 50 m. längd och 13—15 m. bredd (fig. 196). Grafven, hvars längdriktning är Ö.—V., består af en fyrsidig kammare och en från dennes vestra gafvel utgående gång, lika bred och lika lång som kammaren; båda rummen äro

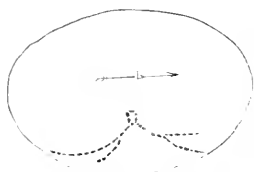

Fig. 194. Plan af en grafhög vid Plas Newydd i Wales.

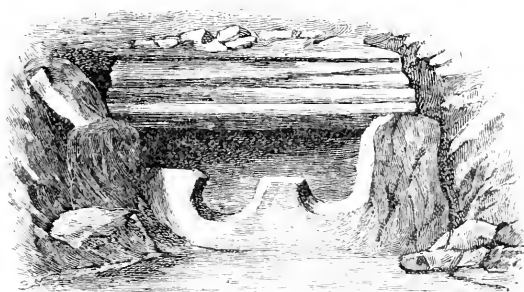

Fig. 195. Ingången till grafven fig. 194.

tillsammans nära 16 m. långa och fullt 1,50 m. breda. Den nyssnämnda gafveln bildas af två hällar, hvilka äro huggna så, att ett ovalt hål uppkommer af 91,5 cm:s höjd och 45 cm:s bredd (fig. 197). Äfven i kammarens södra långvägg finnes ett dylikt, men mindre hål (61 cm. högt och 50 cm. bredt); från detta hål leder en smal fördjupning, ett slags icke stensatt gang, utåt högens kant². En takhäll finnes ännu kvar, öfver den vestra ändan. Grafven innehöll en stenyxa, pilspetsar af flinta och lerkärl

¹ A. Bertrand, *Archéologie celtique et gauloise*, 2:a uppl. (Paris 1889), sid. 178. — S. Reinach, *Antiquités nationales*, I (Paris 1889), sid. 18.

² Se sid. 189, not. 2.

m. m.; bland de senare ett af ungefär samma form som de »bägare», om hvilka jag snart får tillfälle att tala. Intet föremål af metall omtalas härifrån¹.

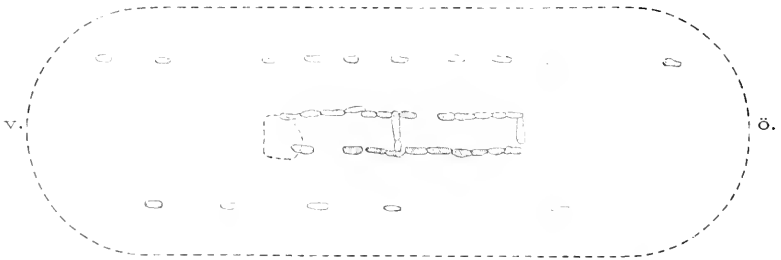

Fig. 196. Plan af en grafhög vid Kerlescant nära Carnac i Morbihan, Frankrike; grafven ses fig. 89.

Vid Kerléarec, ej långt från den nu beskrifna grafven vid Kerlescant, ligger en dylik graf, i riktning NNO.—SSV., af nära 25 m:s längd och 1,80 m:s bredd, med

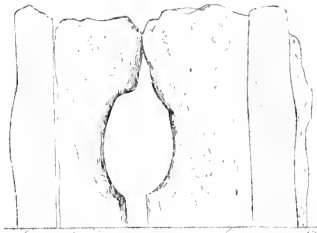

Fig. 197. Den med hål försedda gäfreru i grafven fig. 196.

ett ovalt hål på den östra långsidan, 6 m. från norra ändan. Denna graf har, liksom den vid Kerlescant, varit täckt med stora stenar².

¹ W. C. Lukis, *On a remarkable Chambered Long Barrow at Kerlescant, Carnac, Brittany*, i *Journal of the British Archaeological Association*, XXIV (London 1868), sid. 40, pl. 2—5. — Fergusson, *anf. arb.*, sid. 356. — de Mortillet, *Musée préhistorique*, fig. 557. — Ph. Salmon, *Dolmen avec tumulus et cromlech à Kerlescant, commune de Carnac (Morbihan)*, i *L'homme*, IV (Paris 1887), sid. 641.

² Lukis, *anf. arb.*, sid. 42.

I departementet Seine-et-Oise finnes en märklig graf af nu i fråga varande slag. Den ligger vid Presles och är känd under namnet »Dolmen de la Justice» (fig. 198)¹.

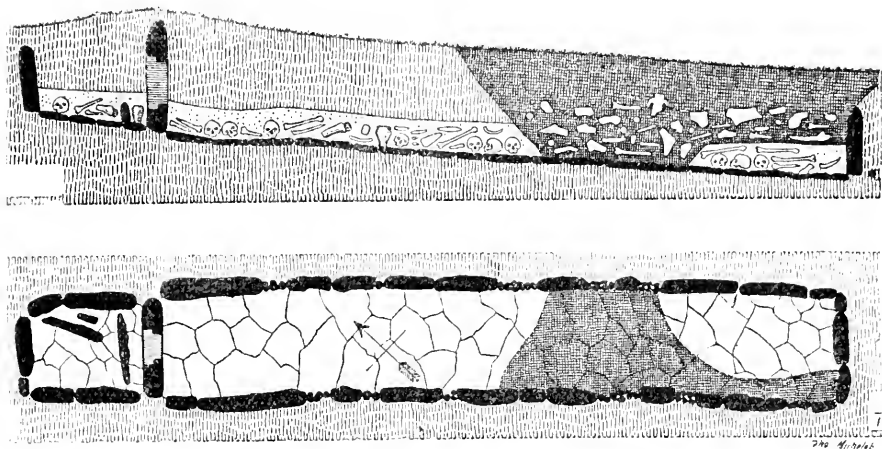

Fig. 198 a och b. »Dolmen de la Justice» vid Presles i dep. Seine-et-Oise, Frankrike; sedd i genomskärning och plan.

Mellan den 13,50 m. långa kammaren och den jämförelsevis korta, af en häll vid yttre ändan slutna gången står en stor häll, i hvilken ett ovvalt hål är uthugget (fig. 199).

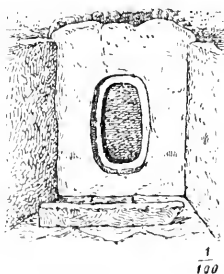

Fig. 199. Den med hål försedda gäfeeln i grafven fig. 198.

Golfvet i både kammaren och gången är belagdt med hällar. Grafven, som saknade takhällar, var helt och

¹ *Dictionnaire archéologique de la Gaule*. — de Mortillet, anf. arb., fig. 654 och 555.

hållet täckt med jord. På botten lågo skelett och arbeten från stenåldern. En del af grafvens ursprungliga innehåll hade emellertid blifvit förstördt vid en för länge sedan företagen gräfvning; i den åter nedkastade jorden funna romerska mynt visa, att denna plundring egt rum omkring 400 år efter Kr. f.

Likheten i form och anordning mellan denna graf och några svenska (t. ex. fig. 189) är i ögonen fallande; liksom de senare är den förra också alldeles täckt af jord.

Vid Dampont i departementet Seine-et-Oise har man upptäckt en graf, som mycket liknar den nyss omtalade, i samma departement belägna grafven vid Presles. Utan-

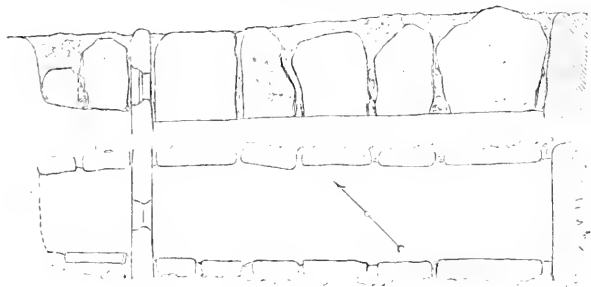

Fig. 200 a och b. *Graf vid Dampont i dep. Seine-et-Oise, Frankrike; sedd i genomskäring och plan.*

för den jembreda, i riktningen SO.--NV. belägna kammarens nordvestra gafvel finnes en kort gång, nästan lika bred som kammaren; gångens mynning är icke tillsluten af någon häll (fig. 200). Kammaren och gången äro tillsammans 9 m. långa; största bredden är 1,80 m. och största höjden omkring 2 m. Liksom förhållandet är med de flesta andra nu i fråga varande grafvarna, ligger väggstenarnas öfverkant i eller nära jordytan, hvarför de takstenar, hvilka utan tvifvel en gång funnits, nu saknas. I den stora och tjocka gafvelsten, som skiljer kammaren och gången, är uthuggen en stor firsidig öppning med fals för en »dörr af trä eller sten»; den har kunnat stängas med en regel, för hvilken hål äro anbragta i stenen

å ömse sidor om öppningen (fig. 201). Den sistnämnda är 0,48—0,52 m. hög och 0,46 m. bred; härtill kommer falsens bredd, som är omkr. 0,10 m. Grafven innehöll en mängd obrända människoben (bland hvilka märkas tre trepanerade skallar), flere flintyxor m. m.: något föremål af metall har ej anträffats der¹.

Andra franska grafvar hafva ett *runlt* hål i gafvelväggen mellan kammaren och gången.

Så är förhållandet med en graf vid Trye-Château i departementet Oise (fig. 202). Hålet i gafveln, hvilket är koniskt, håller 50 cm. i diameter på ena sidan, men endast 42 cm. på den andra. En väldig takhäll, som hvilat på

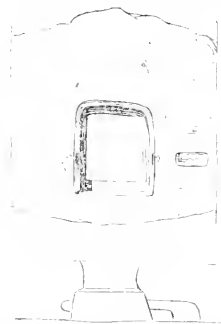

Fig. 201 a och b. Den med hål förseddä gafveln i grafven fig. 200; sedd utifrån och i genomskärning.

denna gafvel, har nära midten ett litet hål af 5—6 cms diameter. I grafven, som till stor del blifvit skadad genom föregående gräfningar, lågo obrända ben, bitar af grofva lerkärl och ett par flintyxor; dessutom hittades stycken af romerskt tegel och en bronsbit, hvilken senare, liksom teglet, utan tvifvel ditkommit långt efter grafvens byggande².

¹ Adrien de Mortillet. *L'allée couverte de Dampont, commune d'Us (Seine-et-Oise)*, i *Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris*, 1889 (Paris 1889), sid. 240.

² L. de Vesly och A. Fitan. *Exploration du dolmen de Trye-Château (Oise)* (Paris 1877. — J. Gaillhabaud, *Monuments anciens et*

En annan graf af samma slag ligger vid Conflans-Sainte-Honorine i departementet Seine-et-Oise, nära Oise's inflöde i Seine. Grafven består af två run utom gången; den sistnämnda är 2.30 m. och hela grafven, med inbe-

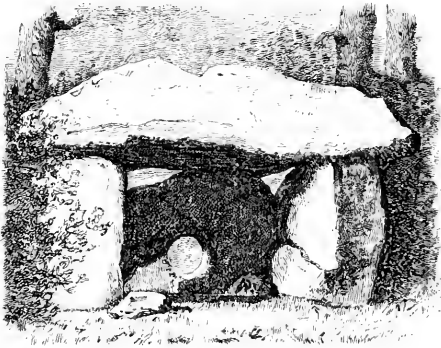
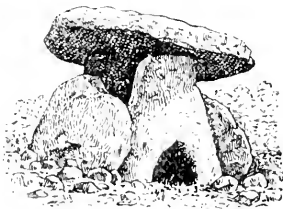

Fig. 202. Gången till en graf vid Trye-Château i dep. Oise, Frankrike.

räkande af gången, 11,85 m. lång, med en medelbredd af 2 m. Mellan gången och den yttre delen af grafven står en häll, i hvilken ses ett rundt hål liksom i fig. 202:

153

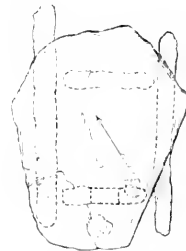

Fig. 203 a. Graf (vå Maison des Fées) vid Grammont i dep. Hérault, södra Frankrike. Fig. 203 b. Plan af grafven fig. 203 a.

en för ändamålet särskildt huggen, rund sten, som passar i hålet och tydligen en gång fylt det, låg bredvid det. Grafven, som nu är flyttad till Musée de Saint-Germain,

modernes, I (Paris 1844; 2:a uppl. 1850), *Monuments celtiques*, pl. I fig. 6. — Fergusson, *anf. arb.*, fig. 127. — Bonstetten, *Essai sur les dolmens*, fig. 11.

innehöll en mängd skelett samt flere stenyxor; intet föremål af metall anträffades¹.

Andra grafvar med rundt hål i ena gafveln ligga vid Vic-sur-Aisne i departementet Aisne; vid Abbecourt (»les Novalles»)², vid Boury (»la Belle-Haye») och vid Villiers-Saint-Sépulere (»la Pierre aux Fées») i departementet Oise; vid les Mauduits i departementet Seine-et-Oise; vid Dampsmesnil och Cahaignes, i departementet Eure³.

I skogen vid la Boixe, departementet Charente, ligger en megalitisk graf, hvars ingång utgöres af en öppning uthuggen i två intill hvarandra stötande väggstenar⁴.

Vid Grammont, nära Lodève i departementet Hérault, således i södra Frankrike, ej långt från Medelhafvets kust, finnes en dös med ett rundadt tresidigt hål nedtill i en af väggstenarna (fig. 203)⁵. Både genom sin form och hålets plats skiljer denna graf sig från de förut beskrifna.

Deremot böra vi härvid ihågkomma, dels att i en bohusslänsk graf vid Haga (fig. 140), en mellanform mellan dös och gånggrift, ingången till kammaren är en liten tresidig, 45 cm. hög öppning, bildad på det sätt som redan (sid. 140) är beskrifvet; dels att i en annan förut

¹ Bertrand, *L'allée couverte de Comblans et les dolmens troués*, i *Archéologie celtique et gauloise*, 1:a uppl., sid. 165; 2:a uppl., sid. 175. — de Mortillet, *Musée préhistorique*, fig. 554.

² *Dictionnaire archéologique de la Gaule*, I, sid. 2. Grafven innehöll en mängd obrända människoben (33 hufvudskålar), 3 flintyxor och bitar af grofva lerkärl.

³ Bertrand, *Archéologie celtique et gauloise*, 2:a uppl., sid. 178. — S. Reinach, *Antiquités nationales. Description raisonnée du Musée de Saint-Germain-en-Laye*, I, sid. 18, not 2. — Adrien de Mortillet, i *Bulletins de la Société d'Anthropologie*, 1889, sid. 245.

⁴ Bertrand, *Archéologie celtique et gauloise*, 2:a uppl., sid. 178, not 3.

⁵ *Matériau pour l'histoire de l'homme*, N 1875), sid. 445 och 472. — Cartailhac, *La France préhistorique*, fig. 89, 90. — de Mortillet, *Musée préhistorique*, fig. 551.

(sid. 150) omtalad bohusslänsk graf, gånggriften vid Tön-
torp (fig. 149), ingången till kammaren likaledes är en
tresidig öppning, bildad derigenom att en af väggstenarna
är nedtill afsneddad.

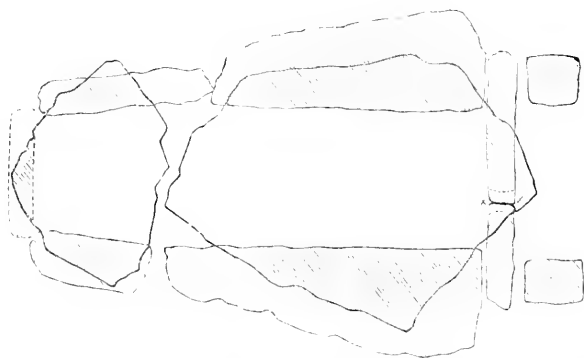

Fig. 204a. *Plan af en graf vid Wéris, söder om Liège, i Belgien.*

Likheten mellan dessa båda grafvar i vestra Sverige
och den i södra Frankrike synes mig icke bero på en
tillfällighet, om jag än ej för närvarande känner dylika
grafvar från mellanliggande länder.

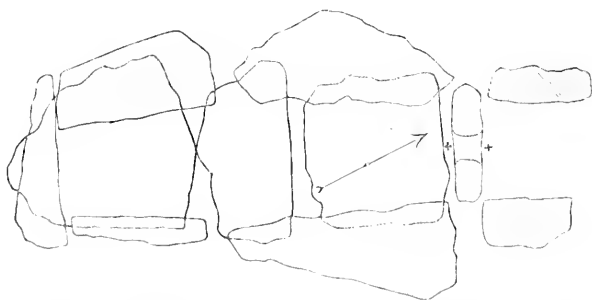

Fig. 205a. *Plan af en annan graf vid Wéris i Belgien.*

I *Belgien* finnas två grafvar med hål i gafveln mellan
kammaren och gången. Båda ligga vid Wéris, nära Bar-
vaux, söder om Liège. Den ena, hvars kammare är 6 m.
lang och 1,50—2 m. bred, har ett rundt hål, uthugget i
de två upptill nu skadade stenar, som bilda gafveln (fig.

204). Hålet i den andra är ovalt; gafveln består der endast af en sten (fig. 205). Människoben och föremål af flinta äro funna i båda grafvarna, hvilka för länge sedan blifvit plundrade¹.

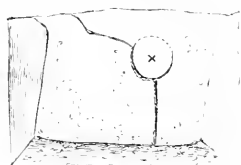

Fig. 204b. Den med hål försedda gafveln i grafven fig. 204 a.

Fig. 205b. Den med hål försedda gafveln i grafven fig. 205 a.

Äfven i mellersta Tyskland, i Thüringen, förekomma grafvar af nu i fråga varande slag.

En upptäcktes nära Allstedt i Sachsen-Weimar (fig. 206). Det är en stenkista, 1,70 m. lång och 1,20 m. bred,

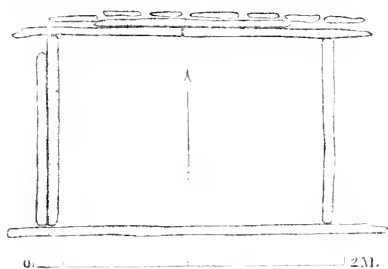

Fig. 206a. Plan af en graf nära Allstedt i Sachsen-Weimar, Tyskland.

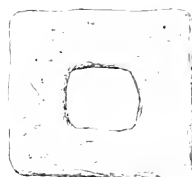

Fig. 206b. Den med hål försedda gafveln i grafven fig. 206 a.

utan gång. I den östra gafvelhällen ses en oval öppning, hvilkens längdriktning är horisontal (ej vertikal såsom i många ofvan omtalade svenska och vesteuropeiska grafvar); hålets längd är 46 cm. och höjd 41 cm. Hålet täckes på utsidan af en intill gafveln stäld häll. I graf-

¹ Gabriel de Mortillet. *Excursion en Belgique*, i *Revue mensuelle de l'École d'Anthropologie de Paris*, 1891, sid. 206.

ven lågo flere människoskelett samt lerkärl (»schnur- und schnittverzierte») och stensaker¹. Denna graf var icke täckt af någon hög, utan låg under markens yta (»Flachgrab»).

Två stenkistor med hål i gaveln hafva anträffats vid Wendelstein, på Dornberg, nära Bottendorf och Rossleben, i den till Saale flytande Unstruts floddal. På utsidan voro båda hålen täckta af en stenhäll; det ena hålet var halfrundt. Hvardera grafven innehöll lemmingar af flere sittande lik och lerkärl; i den ena låg äfven en flintknif².

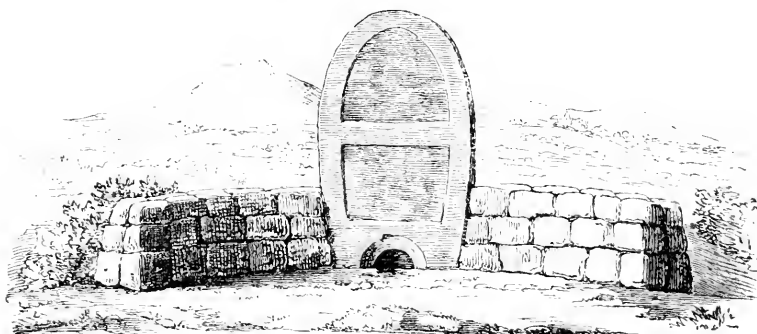

Fig. 207 a. Graf vid Borore på Sardinien; sedd framifrån³.

Alla de nu beskrifna grafvarna med hål i den ena gaveln — de i Sverige och Tyskland, liksom de i Belgien, Frankrike och England — hafva visat sig tillhöra

¹ *Vorgeschichtliche Alterthümer der Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete*, I, häft. 2, sid. 72. — A. Götze, *Die Gefässformen und Ornamente der neolithischen schnurverzierten Keramik im Flussgebiete der Saale*, sid. 17.

² Kruse, *Deutsche Alterthümer*, I, häft. 2, sid. 36, 37 och 98. — Götze, *anf. arb.*, sid. 13, 14.

³ Grafven utgöres af en lång och smal, nästan i V.—Ö. ligande, af låga stemmurar omgifven och med flata stenar täckt kammar, dold af ett tunt jordlager; framför den östra ändan står en hög och bred stenhäll, med en liten rundad öppning nedtill. Å ömse sidor om denna häll utgår en böjd stenvägg. Jordkullens längd från den västra ändan till den höga hällen är ungefär 9 m.

slutet af stenåldern eller öfvergångstiden till bronsåldern. Detta förhållande är af stor vigt, emedan det, liksom många andra omständigheter, visar, att stenålderns slut

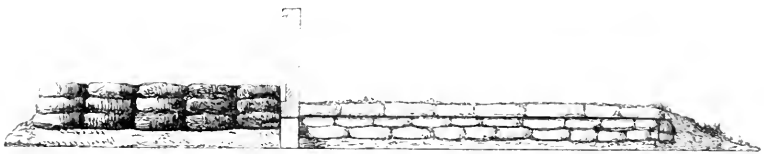
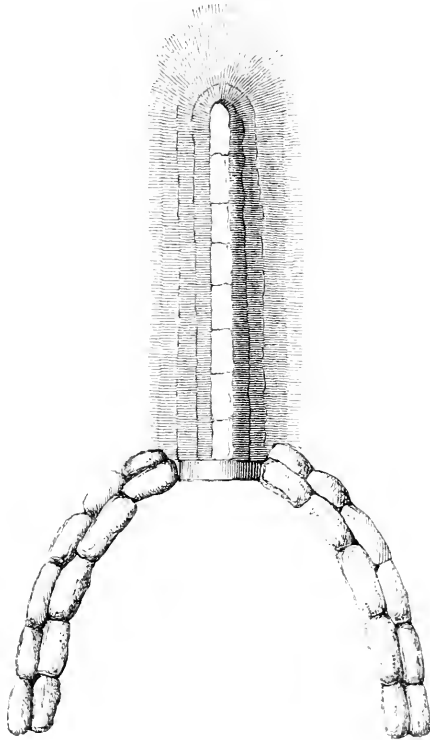

Fig. 207 b och c. *Grafven* fig. 207 a sedd uppifrån och i längdgenomsnittning.

i alla de nyss nämnda länderna inträffat mera samtidigt, än man vanligen föreställer sig.

På *Sardinien* förekomma visserligen grafvar, på hvilka ingången utgöres af ett hål i en lodrätt stående häll, men

dessa grafvar (fig. 207) äro af en helt annan form än de nu beskrifna¹. De hafva deremot en ganska stor likhet med de här ofvan (sid. 75) omtalade »navetas» på de Baleariska öarna.

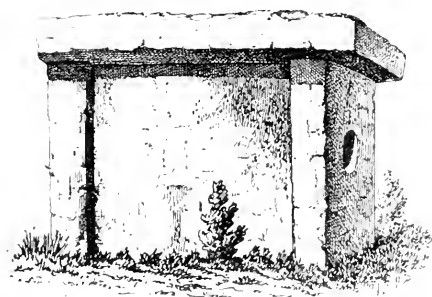

Fig. 208. Graf nära stranden af Atakhoun, en bijlod från söder till Kuban, Kaukasus.

Grafvar med hål i den ena väggstenen, hvilka mer eller mindre likna de svenska och vesteuropeiska, finnas

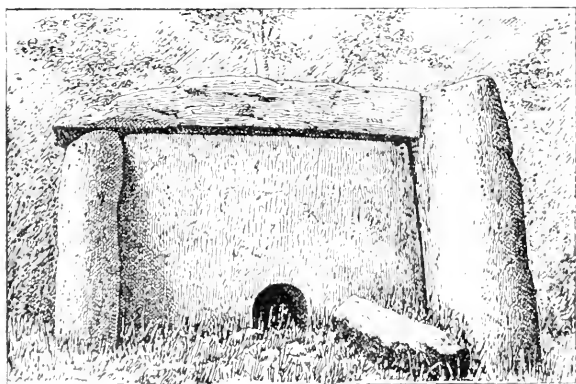

Fig. 209. Graf vid Tzarskaja, Kaukasus.

¹ A. de la Marmora, *Voyage en Sardaigne*, II Paris 1840e, sid. 21. och Atlas, pl. IV. — Montelius, *Några minnen från Sardinien*, i *Ymer*, 1883, sid. 30. fig. 14. — Perrot och Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité*, IV, sid. 55, fig. 36—38. — Dessa grafvar kallas, liksom många svenska stenåldersgrafvar, af folket jättegafvar (»Sépulturas de is gigantes»).

äfvén i *Kaukasusländerna*¹ (fig. 208, 209), i *Syrien*² (fig. 210), i *Palestina*³ (fig. 211) och i *Indien*⁴ (fig. 212, 213).

Fig. 210. *Graf vid Kosseir, Syrien.*

I vissa trakter inom sistnämnda land äro sådana grafvar så talrika, att man i ett distrikt af Dekhan bland mer än 2,200 grafvar räknat icke mindre än 1,100 med hål⁵.

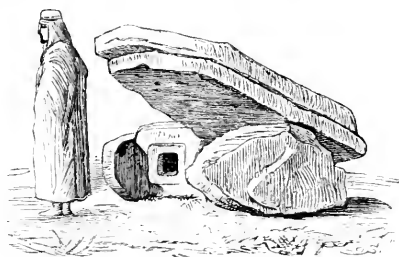

Fig. 211. *Graf vid Ala-Safat, Palestina.*

¹ *Verhandl. d. Berliner Anthropol. Gesellsch.*, 1875, sid. 150. — Fergusson, *Rude Stone Monuments*, fig. 192, 193. — *Matériaux*, XIX (1885), sid. 546. — Chantre, *Recherches anthropologiques dans le Caucase*, I, sid. 52—59. — Cartailhae, *anf. arb.*, sid. 69. — Den i Cartailhaes *anf. arb.* fig. 68 (fig. 208 här ofvan) afbildade grafven med hål i ena väggen är icke från Krim, utan från Kaukasus: jfr Chantre, *anf. arb.*, sid. 55.

² Chantre, *anf. arb.*, I, sid. 61.

³ Perrot och Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité*, IV, sid. 341, fig. 177. — de Mortillet, *anf. arb.*, fig. 556.

⁴ *Transactions of the Congress at Norwich 1868*, sid. 241, pl. I fig. 4. — *Matériaux*, V (1869), pl. XXVII. — Fergusson, *anf. arb.*, fig. 205—8, 213. — de Mortillet, *anf. arb.*, fig. 552. — Chantre, *anf. arb.*, I, sid. 64.

⁵ *Verhandl. d. Berliner Anthropol. Gesellsch.*, 1878, sid. 327.

Många af dessa grafvar likna mycket de franska grafvarna med ett rundt hål i gafveln. Andra hafva ett hål som liknar det å grafvarna vid Röd i Bohuslän och Dverred i Halland (fig. 183 och 184).

De runda hålen i de kaukasiska grafvarna hafva en diameter af omkring 30 cm. eller något mindre; några sägas vara ungefär så stora som en människas hufvud. Hålen i de indiska synas i allmänhet vara af ungefär samma storlek. Genom dem kunna således icke några lik hafva införts i grafvarna.

Äfven många hål i de vesteuropeiska och svenska grafvarna äro antingen så små eller belägna på ett sådant

Fig. 212 a och b. *Graf vid Rajukoloor, Indien; sedd från sidan och i plan.*

sätt. att de här jordade liken icke kunna hafva förts in i grafkammaren på den vägen. I grafven vid Backa är gangen allt för kort, slutet på alla sidor samt belägen så djupt i jorden, att man ej kan tvifla om att de döda kommit in i grafkammaren ej från gângen utan uppifrån, sedan man aflyftat ena takhällen eller båda, hvilket var jemförelsevis lätt gjordt.

Under sådana förhållanden måste hålen i dessa grafvar, och troligen äfven i flere andra, tillkommit af andra skäl. Man har anledning antaga, att åtminstone många af dessa hål haft till sin bestämmeelse att låta

de begrafnas själar stå i förbindelse med den yttre världen¹.

Af den föregående framställningen finna vi, att liksom dösaarna äfven gånggrifterna i Skandinavien så mycket likna motsvarande grafvar i vestra Europa, att ett direkt samband, ett inflytande från det senare området på det förra, är omisskänligt.

Fig. 213. *Graf, delad i två kommare. Coorg, Indien.*

Ordet 'gånggrift' begagnas då här icke i den vidsträckta betydelsen af en grift med gång i allmänhet utan, såsom det blifvit vanligt, i den mera inskränkta betydelsen af en med gång försedd graf, hvars väggar utgöras af stora, kantresta, ohuggna stenar, och hvars tak bildas af dylika stenar lagda vågrätt och direkt på de förra.

Vestra Europas gånggrifter måste emellertid i sin ordning betraktas som efterbildningar efter de från Ori-

¹ S. Reinach, *anf. arb.*, sid. 18.

enten härstammande grafvar med en kammare och en dit ledande gång, som ej sällan förekomma på de Brittiska öarna, i Frankrike och på den Pyreneiska halfön. *Formen* är hufvudsakligen densamma, men skilnaden är, att den från Orienten till vestra Europa komma förebilden icke blott har hvälfdt tak, utan också vanligen är bygd af smärre, mer eller mindre huggna, på hvarandra omsorgsfullt lagda stenar.

Vi hafva sett, huru flere grafvar i vestra Europa bilda en öfvergång från det ena byggnadssättet till det andra derigenom, att en del af grafven är bygd och täckt på det ena sättet och en annan del på det andra.

Kammaren i de efter orientalisk förebild i vestra Europa bygda grafvarna är vanligen rund, och många gånggrifter så väl i samma trakter som i Norden hafva likaledes en rund, eller nästan rund, kammare. Att grafvar med gång äfven i Orienten under en tidig period haft rund kammare, visas af den så kallade »Atreus skattkammare» i Mykenæ och åtskilliga andra samtida grafvar i det på den tiden mera orientaliska än helleniska Grekland. De flesta firsidiga kammare med gång i Mindre Asien, som i det föregående äro afbildade, höra troligen till en något senare tid.

Gånggrifterna och de andra grafvarna med gång måste, såsom vi redan hafva sett, betraktas som afbildningar af bostäder, hvilka haft ungefär samma form.

Den likhet, hvilken, såsom professor Nilsson för länge sedan uppvisat¹, finnes mellan de nordiska gånggrifterna och vissa af lappar i norra Skandinavien ännu i våra dagar uppförda bostäder (»gammer»), är således icke tillfällig. Den synes mig dock böra uppfattas så, att dessa

¹ Nilsson, *Skandinaviska nordens ur-invånare*, 1:a uppl. (1838--43), 3:dje kap.; jfr 2:a uppl., *Stenåldern*, sid. 110, och Montelius, *Sveriges forntid*, text, sid. 82.

lappska gammer äro till vår tid bevarade minnen af en boningsform, som förr haft en vida större utbredning än nu, och att gånggrifternas ursprungliga förebilder icke äro att söka bland de nordiska bostäderna af denna form utan bland dem i sydligare länder.

Om gånggrifter ej varit kända från andra europeiska länder än Skandinavien, hade den förklaringen kunnat vara berättigad, att den nordiska gånggriften vore en här försiggången utveckling af dösen, hvilken utveckling berott på ett inflytande af de troligen redan under stenåldern i Norden förekommande boningarna med gång. Men då gånggrifter finnas i vestra och sydvestra Europa, just i de trakter, från hvilka den äldre grafformen, dösen, kommit hit; och då de nordiska gånggrifterna ej blott i sina allmänna drag likna dessa vesteuropeiska, utan öfverensstämma med dem äfven i vissa egendomliga detaljer, — såsom sidokamrarna (fig. 153—156), dörrarna och trösklarna af sten, m. m.¹, — så blir den nyss nämnda förklaringen ej tillfredsställande. Man måste då i de nordiska grafvarna af nu i fråga varande slag, på samma sätt som i de äldre dösa, se en inverkan från vestra och sydvestra Europa, liksom de grafvar med gång, hvilka finnas *der*, i sin ordning röja ett inflytande från Orienten.

Härmed vill jag naturligtvis ej säga, att alla de orientaliska grafvarna af nu i fråga varande slag äro äldre än de liknande i vestra Europa, lika litet som att alla grafvar med gång på den Pyreneiska halfön äro äldre än de i Frankrike och på de Brittiska öarna, eller att alla vesteuropeiska gånggrifter äro äldre än de nordiska. Jag vill icke ens säga, att man för närvarande i Orienten känner grafvar med gång, som både äro lika de äldsta europeiska och äldre än dessa, eller att man för närva-

¹ Särskild uppmärksamhet förtjenar härvid likheten emellan den grafven omgifvande, mot gången inböjda stenkretsen fig. 160 i Bohuslän och fig. 115—119 i England.

rande i sydvästra Europa kan uppvisa grafvar med gång, som äro äldre än de äldsta på de Brittiska öarna. Vår kännedom om dessa fornlemningar är nämligen ännu mycket ofullständig, och många grafvar, särskildt af de äldsta fornerna, hafva för länge sedan blifvit förstörda, under det att å den andra sidan de särskilda grafformerna lefvat olika lång tid i de olika länderna, så att grafvar af en mycket gammal form i ett land kunna vara samtida med grafvar af yngre former i ett annat.

En fråga, som står i närmaste samband med den nyss berörda, är, huruvida man i södra Skandinavien under stenåldern hade boningar alldeles lika gånggrifterna, och om *några* af de nordiska stenbyggnader, som vi kalla gånggrifter, i sjelfva verket icke varit grafvar utan boningar.

Till det som jag redan för många år sedan sagt härom¹, med anledning af de fall som professor Nilsson och doktor Wibel anfört, torde nu endast böra tilläggas, hvad den danska forskaren Wilhelm Boye meddelat mig om ett af honom för några år sedan gjordt fynd. Vid undersökning af en gånggrift, belägen i en hög af 21—24 m. diam. och 3,5 m. höjd vid Katbjerg nära Mariager i Jylland, befanns den sju-sidiga, således nästan runda, kammaren vara fri från fyllning, så att det omkring 30 cm. djupa fornsakslagret låg alldeles tydligt. Dels på, dels i detta lager anträffades en mängd tillhuggna plankor m. m. af trä samt kol (björk, firu, hassel och ek), men endast mycket få spår af obrända ben, hvilka voro så förtärda, att man ej kunnat afgöra, om de äro af människor eller djur. Mellanrummen mellan väggstenarna äro, såsom vanligt, med omsorg fyllda genom insatta flator, men upptill mellan ett par väggstenar ses ett tresidigt hål, utanför hvilket ej finnes småsten, såsom fallet

¹ *Sveriges forntid*, text, sid. 83—85.

för öfrigt är (rökgång?). Kammaren är så hög, omkring 2 m., att en man kan stå rak der; dess tvärmått är 2,60 -- 3,50 m. Den är täckt af två större och ett mindre stenblock. I kammaren funna stensaker och lerkärl förskrifva sig från stenåldern, och det finnes ingen anledning antaga, att den varit beträdd af människor efter denna period. Gången är 5,80 m. lång, 0,63 m. bred och intill 1,30 m. hög, samt har såsom vanligt tröskelstenar på två ställen; på den yttre tröskeln stod en sten som stängde ingången. Gången var fylld med jord¹.

Fyndet är märkligt, ehuru frågan, om vi här hafva en graf eller en boning, väl ej kan med visshet afgöras.

De här funna stensakerna äro spjutspetsar och dolkar af flinta; inga yxor eller mejslar anträffades. Detta är anmärkningsvärdt, emedan yxor och mejslar pläga vara ganska allmänna i de äldre gånggrifterna, det vill säga i dem som hafva nu i fråga varande form. Bland de i kammaren vid Katbjerg funna lerkärlen voro två bägare af det slag som nedan omtalas; sådana bägare synas i allmänhet höra till en senare del af stenåldern än gånggrifter af denna form. Den tanken kunde då ligga nära, att gångbyggnaden är äldre än de i den funna föremålen af trä, sten och lera, vare sig att kammaren ursprungligen varit afsedd till och använd som graf, men ett eller annat århundrade senare blifvit begagnad som bostad, eller den alltjemt haft sistnämnda bestämmeelse. Det vore ej första gången man funne en gammal graf hafva fått en sådan användning. Allt detta är emellertid så ovisst, att det endast kan påpekas för att rikta uppmärksamheten på frågan.

I sammanhang härmed torde jag emellertid böra dels påminna om den i det föregående omtalade och afbildade byggnaden i Wideford Hill på en af Orkney-öarna (fig.

¹ Grafven är beskrifven af Bahnsen i *Arbögger f. nord. oldkynd.* 1892, sid. 199.

129), dels nämna, att man i Skotland påträffat en byggnad, hvars form liknar gånggriftens, och som efter all sannolikhet varit en boning. Den upptäcktes för många år sedan i en troligen af människohand uppkastad kulle, Moorland Mound, i Caithness, således i den nordligaste delen af Skotland¹. Till en rätvinkligt fyrsidig kammare af 3,65 m. längd och 2,35 m. bredd leder en 1,20 m. bred, men endast 1,50 m. lång gång (fig. 214). Väggarna äro uppförda af stora, på kant resta hällar. Något tak fanns ej, men golvet var belagdt med flata stenar, på hvilka nära ingången syntes lemningar af en eldstad. Utmed bada långväggarna löpte bänkar af fyrsidiga stenar, och

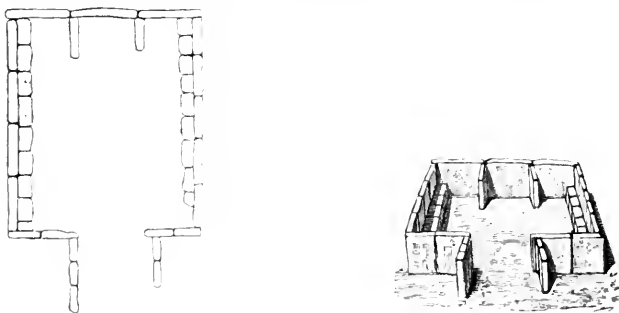

Fig. 214 a och b. *Byggnad af sten med gång. Moorland Mound, norra Skotland. Sedd i plan och mitt för ingången (i förkortning).*

rätvinkligt mot den mitt för ingången belägna gafveln stå två hällar af 60—65 cm. bredd. Golvet var betäckt med ett lager af musselskal, ben af hjort, svin, foglar och fiskar, samt aska. Musselskalen voro hufvudsakligen af ätbara hafsmusslor, ehuru afståndet från hafvet är omkring 3 engelska mil. De få i kammaren funna fornsakerna synas antyda en tid senare än stenåldern².

¹ S. Laing, *Pre-historic Remains of Caithness* (London 1866), sid. 36.

² Några föremål af metall omtalas visserligen icke, men lerkärlsbitarna sägas vara »wheel-made» och one of the pieces having a coarse blue glaze». Beskrifningen är dock, tyvärr, allt för knapphändig. Laing, *anf. arb.*, sid. 36.

3. *Underjordiska kammare vid sidan af en lodrät grop.*

Kammaren, vanligen ej mycket stor, befinner sig vid sidan af en i de flesta fall lodrät, mer eller mindre stor och djup, brunnsliknande grop; oftast ligger grafkammaren ungefär i jernhöjd med gropens botten. Stundom träffar man bredvid den lodräta gropen mer än en kammare. Det hela är utgräfdt i jorden eller uthugget i klippan.

Ehuru gropen oftast går lodrätt ned, händer det någon gång, att den icke är alldeles vertikal utan starkt sluttande. Det skulle da kunna blifva svårt att afgöra, om denna graf bör hänföras till denna eller föregående grupp; men i de allra flesta fall förefinnes ingen sådan svarighet, utan olikheten mellan de båda grupperna är lätt i ögonen fallande.

Grafvar af detta slag förekomma i *Egypten*, både från gamla rikets tid och senare (fig. 215)¹, samt i *Phenicien* (fig. 216)² och i de länder, der phenicier varit bosatta, såsom på *Rhodos*³, *Cypern* (fig. 217—219)⁴, *Malta* (fig. 220)⁵

¹ Perrot och Chipiez, anf. arb., I, fig. 121, 122 mastaba. — Flinders Petrie, *Kahun, Gurob, and Hawara*, pl. VI (XII. dynastien), pl. VII fig. 11 (XXVI. dynastien. sid. 18).

² Perrot och Chipiez, anf. arb., III, fig. 102—105 (Sidon).

³ L. de Launay, *Note sur la nécropole de Camiros dans l'île de Rhodes*, i *Revue archéologique*, 1895: 2, sid. 187.

⁴ M. Ohmfelsch-Richter, *The Journal of Cyprian Studies*, I (1889), pl. II.

⁵ J. S. Swann, *Description of ancient rock tombs at Ghajn Tiffiha and Tal Horr, Malta*, i *Archæologia*, XL (London 1866), sid. 483. — Perrot och Chipiez, anf. arb., III, sid. 226.

och *Sardinien* (fig. 221)¹. Storleken af de här afbildade grafvarna från Phenicien och Malta är angifven genom den bifogade skalan; i grafvarna på Sardinien, vid Cagliari och Tharros, har den brunnsliknande grafven van-

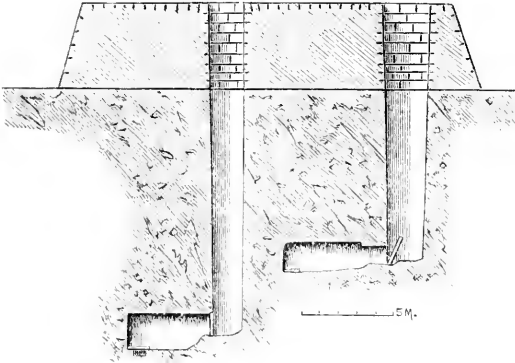

Fig. 215. *Mustaba vid Gizeh, Egypten, med två grafvar; sedd i genomskärning.*

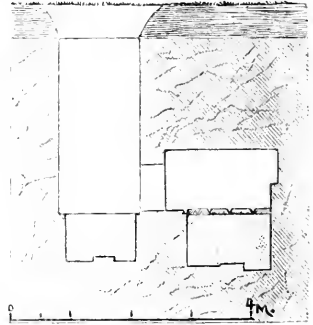

Fig. 216. *Graf vid Sidon, Phenicien.*

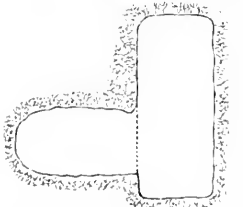
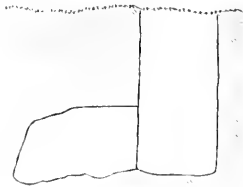

Fig. 217 a och b. *Graf vid Agia Paraskevi, Cypern; sedd i genomskärning och plan.*

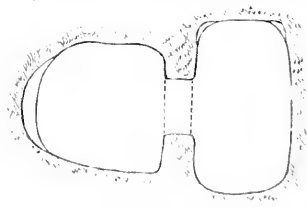
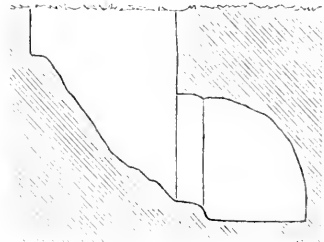

Fig. 218 a och b. *Graf vid Agia Paraskevi, Cypern; sedd i genomskärning och plan.*

¹ V. Crespi, *Catalogo illustrato della raccolta di antichità sarde del Signor Raimondo Chessa* (Cagliari 1868), sid. 152, pl. II fig. 19.
— Elena, *Scavi nella necropoli occidentale di Cagliari* (Cagliari 1868).
— Perrot och Chipiez, *anf. arb.*, III, sid. 233.

ligen ett djup af 6–7 m. och kammaren en längd af omkring 2 m. Judarna i Macedonien hafva ännu i dag dylika grafvar¹.

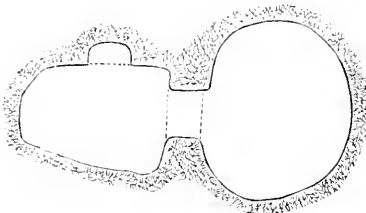
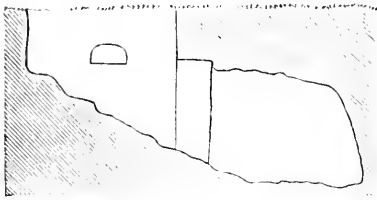

Fig. 219 a och b. *Graf vid Phoenikiäs, Cypern; sedd i genomskärning och plan.*

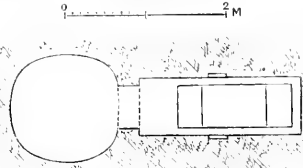
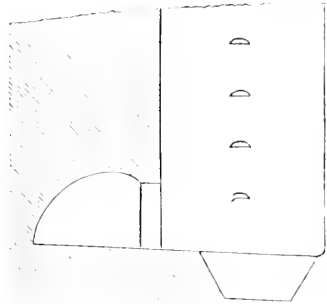

Fig. 220 a och b. *Graf vid Tal Horr, Malta; sedd i genomskärning och plan.*

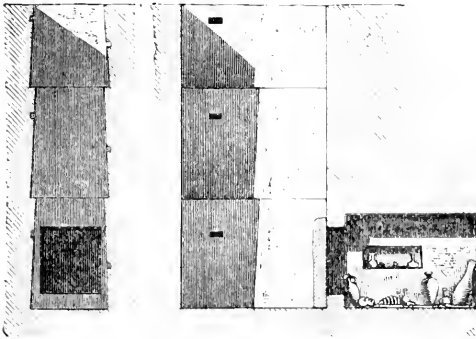

Fig. 221 a och b. *Graf vid Cagliari, Sardinien; sedd i längd- och tvärgenomskärning.*

Liknande grafvar äro också upptäckta på *Sicilien*. Det torde förtjena anmärkas, att kammarens golf i dem ligger lägre än gropens botten.

¹ Kinch. *Erindringer fra Makedonien*, i *Nordisk Tidsskrift* 1892, sid. 114.

Invid Siracusa, på halfön Plemmirio, finnes en samling af omkring 40 sådana grafvar (fig. 222 och 223). Den fig. 222 afbildade har en alldeles rund kammare af 1,90 m. diameter; gropen är 0,60 m. djup. Kammaren i den fig. 223 afbildade, hvilken har en 0,70 m. djup grop, är likaledes rund, ehuru ej så fullständigt som i den förra, i det dess genomskärning vexlar mellan 1,80—1,90 m.: rundt om kammaren ses, ganska högt upp i väggen, fyra aflånga nischer af omkring 1 m. längd. I andra grafvar

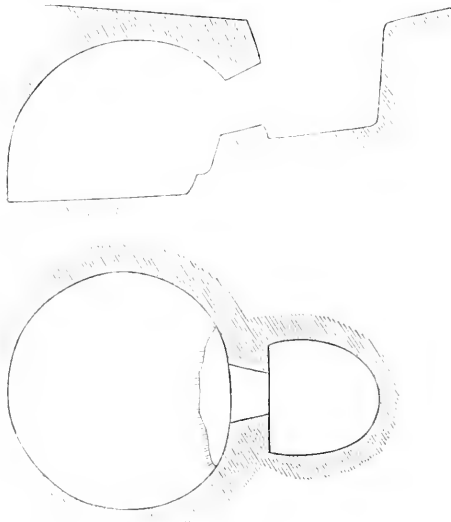

Fig. 222 a och b. *Graf vid Siracusa, Sicilien: sedd i genomskärning och plan.*

finnas fem eller ännu flere nischer rundt om kammaren. Bronssvärd och andra i grafvarna på detta ställe funna föremål visa, att de härstamma från bronsåldern¹.

Nära Palermo, vid Capaci, har man paträffat andra grafvar af detta slag (fig. 224). De synas emellertid alla vara af samma enklare form som fig. 222; några kammare med nischer äro ej beskrifna härifrån. De äro också

¹ Orsi, *La necropoli sicula del Plemmirio (Siracusa)*, i *Bullettino di Paleontologia italiana*, XVII (Parma 1891), sid. 115, pl. VI, X och XI.

måhända något äldre än de nyss omtalade grafvarna vid Siracusa. Föremål af metall äro nämligen ej funna i dem vid Capaci; endast ganska simpla lerkärl¹.

Andra sicilianska grafkammare, som ganska mycket likna de nu beskrifna, men som hafva en horisontel ingång, komma att i det följande omtalas. Vi få då tillfälle att närmare behandla de frågor, hvilka stå i samband med grafvarna af så väl det ena som det andra slaget.

På den lilla ön *Pianosa* utanför Toscanas kust, mellan Corsica och Elba, äro också grafvar med brunns-

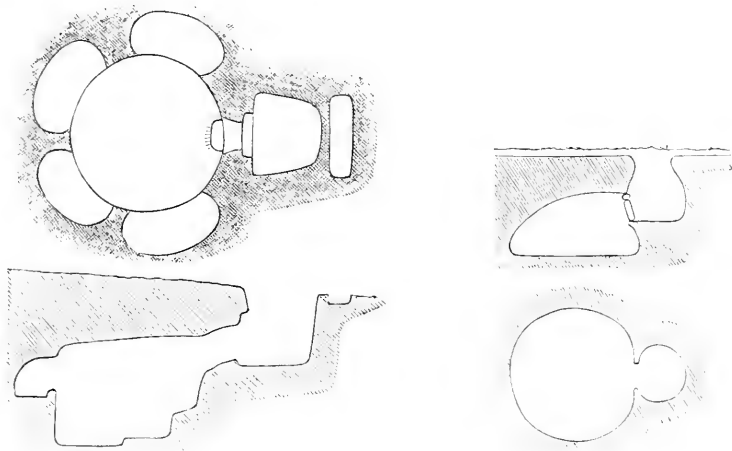

Fig. 223 a och b. *Graf vid Siracusa, Sicilien; sedd i plan och genomskärning.* Fig. 224 a och b. *Graf vid Capaci, nära Palermo, Sicilien; sedd i genomskärning och plan.*

liknande ingång funna. Några hafva en lodrät grop (fig. 226); i andra är ingången mera sluttande, med eller utan trappsteg (fig. 225 och 227). Kammaren är rund eller rundad; dess golf ligger, liksom fallet var på Sicilien, lägre än gropens botten. I den fig. 226 afbildade grafven mäter kammaren i genomskärning 2,60—2,10 m.; i väggen ses en nisch. Dessa grafvar synas tillhöra stenåldern.

¹ Salinas, i *Notizie degli scavi di antichità, comunicate alla R. Accademia dei Lincei*, 1880 (Roma 1880), sid. 356, pl. X och XI.

Man har nämligen ur dem upptagit en slipad stenyxa, samt åtskilliga knifvar och pilspetsar af flinta och obsidian; arbeten af metall omtalas deremot ej¹.

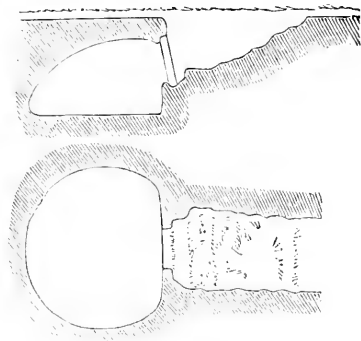

Fig. 225 a och b. Graf på ön Pianosa, utanför Toscanas kust; sedd i genomskärning och plan.

Äfven på de *Baleariska* öarna äro liknande grafvar kända. Vid Torre-d'en-Galmés på Menorca ligga ett par

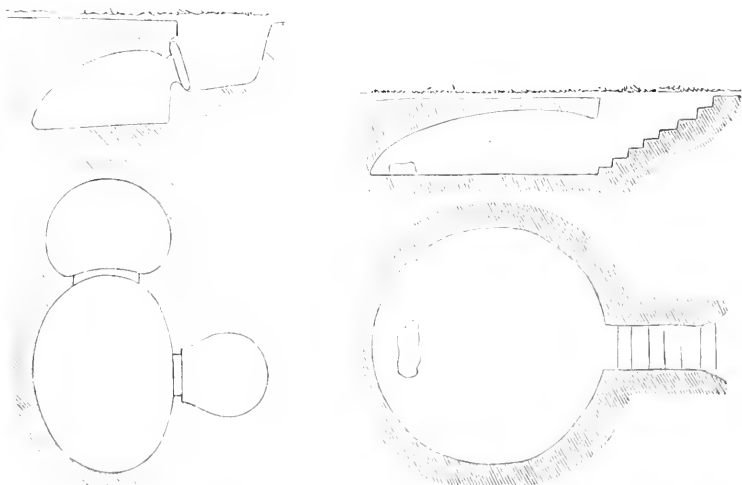

Fig. 226 a och b. Graf på Pianosa; Fig. 227 a och b. Graf på Pianosa; sedd i genomskärning och plan.

¹ Chierici, *Antichi monumenti della Pianosa* (Reggio nell' Emilia 1875), sid. 10, pl. I fig. 26—27. — Chierici, *Gli Iberici in grotte artificiali, in fondi di capanne e in caverne*, i *Bullettino di Paleontologia italiana*, VIII (1882), sid. 7, 16, pl. I fig. B—D.

(fig. 228). Liksom i flere förut omtalade fall, ligger kammarens golf lägre än gropens botten; gropen är ej djup och ej alldeles lodrät. Ingången till den runda kammaren har form af en låg, firsidig dörröppning, hvilken troligen varit tillsluten med en stenhäll. I dessa grafvar har man funnit lämningar af människoben, men några fornsaker, som kunde gifva upplysning om deras ålder, känner man ej från dem¹.

Att de nu i fråga varande grafvarna på Sicilien och andra öar i vestra hälften af Medelhafvet äro minnen af

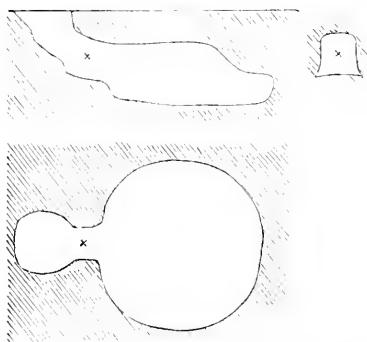

Fig. 228 a, b och c. Graf vid Torre-d'en-Galmés på Menorca; sedd i genomskärning och plan (x dörröppningen).

ett tidigt inflytande från Orienten, torde, såsom vi sett, vara höjdt öfver allt tvifvel.

Det förtjenar särskild uppmärksamhet, att kamrarna i dessa grafvar äro runda, eller åtminstone rundade, under det att kamrarna i de liknande grafvar på Sicilien, som höra till en senare tid, äro firsidiga. Ingången till dessa har dock ej form af en brunn.

I Frankrike, vid Morthomiers i departementet Cher, har man visserligen upptäckt en fornlemning (fig. 229), som har en viss likhet med de nu i fråga varande graf-

¹ Cartailhae, *Momuments primitifs des Iles Baléares* (Toulouse 1892), sid. 42, fig. 29.

varna, men man vet hvarken om denna varit en graf, eller från hvilken tid den förskrifver sig. Det sannolika är, att vi här hafva att göra icke med en graf, utan med underjordiska förrådsrum, eller tillflyktsorter, lika dem som finnas på många ställen både i Frankrike¹ och i andra länder².

Från den i östra ändan belägna, fyrsidiga nedgången kommer man först till en rund kammare, derifrån till en djupare, fyrsidig, och slutligen till en tredje, rund kam-

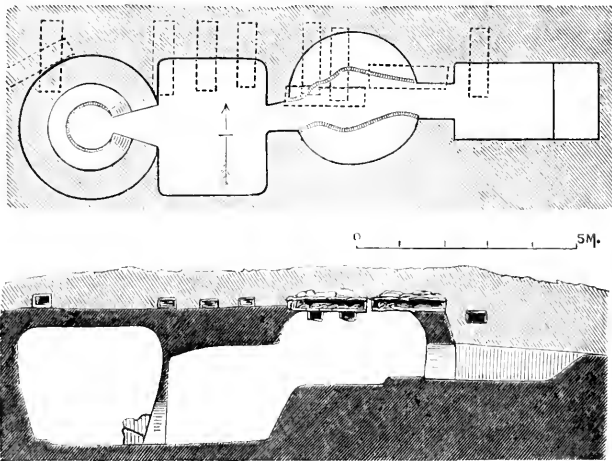

Fig. 229 a och b. *Underjordiska kammar vid Morthoniers i dep. Cher, Frankrike; sedda i plan och genomskärning.*

mare. Det hela är uthugget i den lösa stenart, som bildar marken. Inga upplysande fynd hafva anträffats i någon af kamrarna. Ofvanpå dem och nedgången har man, således sedan de upphört att begagnas, anlagt några grafvar, om hvilkas ålder vi dock ej veta mera, än att de äro galliska och äldre än den romerska eröfringen³.

* * *

¹ Se bl. a. *Matériaux p. l'hist. de l'homme*, VII (1872), sid. 113, 124.

² Jfr särskildt de i Irland; fig. 245 här nedan och Wood-Martin, *Pagan Ireland* (London 1895), sid. 208, fig. 38.

³ *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, XIX (1885), sid. 228.

I afseende på några af de i det föregående omtalade byggnader, hvilka röja inflytande från Orienten, kan det, såsom vi sett, vara ovisst, huruvida de ursprungligen varit afsedda till bostäder för de lefvande eller de döda. Det finnes emellertid i flere europeiska länder en mängd andra byggnader, hvilka utan allt tvifvel varit boningar, och hvilka likaledes hänvisa på en inverkan från Orienten under den aflägsna tid, som nu är i fråga.

Bland dessa skola vi nu endast betrakta dem, hvilka äro uppförda af sten och täckta af sådana »falska», »bikupsliknande» hvalf, som i det föregående ofta omtalats. Dessa byggnaders grundplan är vanligen rund¹; de flesta sakna gång.

Visserligen kunna ej *alla* byggnader med sådana hvalf hafva ett inflytande från Orienten att tacka för sin tillvaro. Liknande konstruktioner återfinnas nämligen äfven såväl i Central-Amerika, som i andra trakter af den Nya Verlden.

Men de europeiska byggnader, hvilka jag här åsyftar, torde utan tvekan böra sättas i samband med en inverkan från Orienten, emedan de ligga i länder, om hvilka man af andra förhållanden vet, att de mycket tidigt stätt i mer eller mindre direkt förbindelse med Orienten, under det att dylika byggnader ej äro kända från andra delar af Europa.

På de Baleariska öarna ser man lemningar af många, tydligen från en aflägsen forntid härstammande byggnader, hvilka nu kallas »talayots» (fig. 230—233)².

¹ I de äldsta sydenuropeiska boningshusen med rätvinkligt-fyr-sidig plan böra vi troligen också se ett inflytande från Orienten: men redogörelsen för den frågan skulle föra oss för vida.

² Ordet är af arabisk härkomst och betyder »vakt(-torn)». — Cartailhac, *Monuments primitifs des Iles Baléares* (Toulouse 1892), sid. 23. — Dessa intressanta fornlemningar äro beskrifna i anf. arb., sid.

De äro vanligen runda, i form af en stympad kon; någon gång äro de fyrsidiga. Emedan ingen är oskadad, kan man ej afgöra, om de upptill slutat i en plan yta,

Fig. 230 a. *Talayot på en af de Baleariska öarna.*

eller om de der varit afrundade, ungefär som fig. 234. De äro uppförda af stenar, som i de flesta fall äro ohuggna, men någon gång tillhuggna, och som äro lagda på hvar-

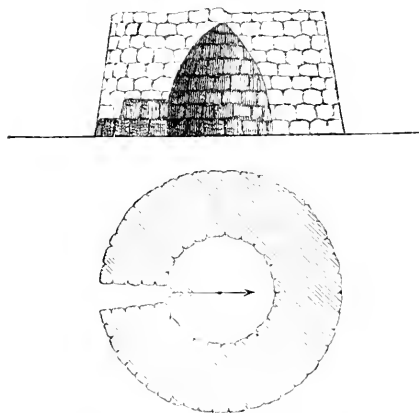

Fig. 230 b och c. *Genomskärning och plan af talayot en fig. 230 a.*

andra i regelbundna hvarf utan att vara förbundna med murbruk. Stenarna äro ofta ganska stora; några hafva ända till 2—3 kbm. storlek. Murarna äro mycket tjocka,

23—33. med pl. 12 följ., samt i La Marmora's *Voyage en Sardaigne*, II (Paris-Turin 1840), sid. 543 följ., med pl. XL. Se äfven Francisco Martorell y Peña, *Aptudes arqueológicas* (Barcelona 1879) och Salvador Sanpere y Miquel, *Contribucion al estudio de los Monumentos megalíticos ibéricos* (Gerona 1880).

ofta är deras genomskärning opropotionerligt stor emot det af dem inneslutna rummets. De största hafva en yttre diameter vid basen af 16 m. och vid toppen af 14 m., med en höjd af 12 m. Andra äro blott 6 m. höga, ehuru föga nu fattas i höjden.

De flesta talayots hafva en enda kammare, rund eller rundad, hvilkens väggar genom öfverkrågning närma sig hvarandra. I många fall börjar öfverkrågningen vid omkring 2 m. höjd öfver golfvet, i andra fall börjar den redan i de nedersta stenhvarfven. Väggarna lära dock

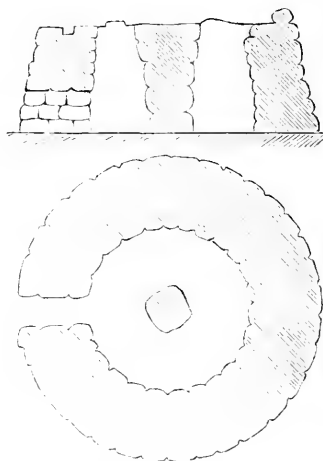

Fig. 231 a och b. *Talayot med en pelare i midten. Sa-Aguila nära Capecorp-cell, Mallorca. Sedd i genomskärning och plan.*

ej närma sig hvarandra upptill i en spets, utan när de ännu befinna sig på ett temligen stort afstånd från hvarandra, utfylles mellanrummet af stora, horizontalt lagda hällar.

Om kammaren är stor, finnes vid dess midt en pelare af stora på hvarandra lagda stenar. Liksom i den fig. 231 afbildade grafven tilltaga dessa pelare upptill i vidd, i det att de öfre stenarna äro större än de nedre, således äfven här en öfverkrågning, hvarigenom afståndet mellan pelarens och väggens öfversta del minskas så mycket

som möjligt. Någon gång finnas två pelare i samma kammare (fig. 232).

Ingången till kammaren befinner sig vanligen ungefär i jernhöjd med marken, stundom högre än denna.

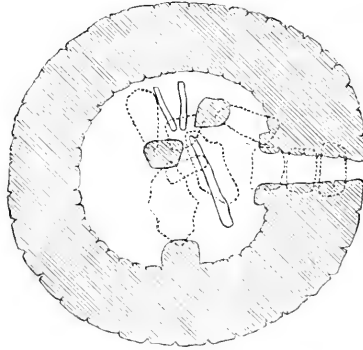

Fig. 232 a. *Plan af en talayot med två pelare. Sant-Agusti, nära Alayor, Menorca.*

Ofta är ingången så hög, att man kan gå rak, eller nästan rak, der.

I de flesta talayots är kammarens rundning ej afbruten annat än vid ingångens mynning. Några lära dock

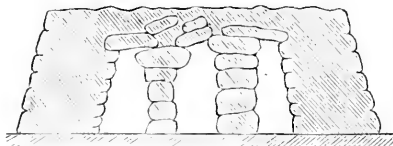

Fig. 232 b. *Genomskäring af talayot'en fig. 232 a.*

hafva tre små sidorum, hvilka likna dem, som vi få se så ofta förekomma i de sardinska nuragherna¹.

I den fig. 233 afbildade talayot finnes en öppning högt öfver golvet, hvilken leder till en sluttande gång. Efter en tvär vändning utmyunnar denna i ett lågt rum, hvars golf utgöres af de hällar, som bilda taket i den

¹ La Marmora, *auf. arb.*, II. sid. 544.

nedre kammaren. Denna är oval, af 6 m. längd och 4 m. bredd¹.

Liksom de sardinska nuragherna, hafva några talayots

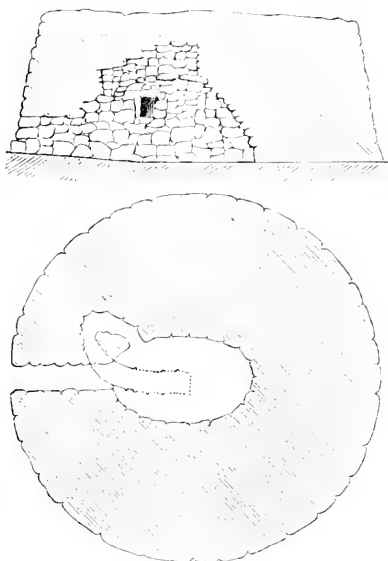

Fig. 233 a och b. *Talayot i två våningar. Torre-Nova-de-Lozano, nära Ciudadela, Menorca. Sedd i längdgenomskärning och plan.*

en i muren inbyggd och således dennas rundning följande trappa, som leder upp på »taket». Detta torde således i *dessa* fall hafva varit plant. De trappor, som nu stun-

Fig. 233 c. *Tvärgenomskärning af de två kamrarna i talayot'en fig. 233 a.*

dom ses på byggnadens utsida leda upp till taket, lära deremot höra till senare tider.

¹ Cartailhac, anf. arb., sid. 27, fig. 20, och pl. 35.

Många talayots ligga på höjder, men andra nere på slätten. Hela antalet sådana byggnader, som nu finnas kvar eller som man vet hafva funnits på Mallorca och Menorca, uppgår till nära 600.

Att åtminstone de flesta af dessa byggnader höra till en långt aflägsen forntid, är otvifvelaktigt. Man känner emellertid knappt något fynd, som kunde gifva oss närmare upplysning om deras ålder. En hålcelt af brons från en ganska sen del af bronsåldern, uppgifves visserligen vara hittad i en talayot¹, men fyndet kan svårligen anses vara fullt säkert. I alla händelser bevisar det ej,

Fig. 234. *Truddu med terrasser. Macchia di Monteroni, nära Lecce, sydöstra Italien.*

att denna byggnad eller andra dylika icke skulle kunna förskrifva sig från ännu äldre tider.

Runda stenbyggnader, ganska lika talayots, uppföras ännu af bönderna på Menorca såsom tillfälliga bostäder eller för andra ändamål². En sådan byggnad kallas en *garrita*. Den har ungefär samma utseende som fig. 234, med flera terrasser.

¹ Cartailhac, anf. arb., sid. 65, fig. 71.

² Cartailhac, anf. arb., pl. 50, 51.

Originalen till sistnämnda fig. är en i sydöstra Italien belägen byggnad af det slag, som der kallas truddhi (sing. truddhu) eller caseddhe (caselle)¹. Sådana byggnader äro mycket allmänna i Terra d'Otranto och Provincia di Bari. De likna talayots deri, att de äro byggda af sten utan murbruk, och att de innehålla en rund kammare med »bikupformadt» tak. Liksom i de byggnader på Sardinien, hvilka vi strax skola lära känna, finnas i truddhi ofta tre nischer, men de äro mindre än de sardinska och börja ej vid golvet, utan sitta högre upp på väggen. I truddhi finnes icke någon trappa inuti muren, men man ser ej sällan, ehuru icke på de här afbildade, en yttre trappa,

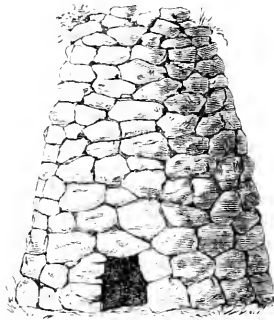

Fig. 235. *Truddhu mellan Lecce och Merine i sydöstra Italien.*

bildad af utsidans stenar och ledande från den ena afsatsen till den andra.

En sådan truddhu med tre afsatser och trappor mellan dessa hade jag tillfälle att besöka sommaren 1881². Den var byggd af tuktad kalksten och låg mellan Corato och Trani, således i en af de nordligaste trakter, der sådana byggnader förekomma. Dörren var 1,70 m. hög, eller ungefär af vanlig manshöjd. Kammaren, nedtill lik-

¹ G. Nicolucci, *Bullettino di Paleontologia italiana*, V (Reggio dell'Emilia 1879), sid. 145, pl. VII.

² Montelius, i *Ymer* 1883, sid. 36.

sidigt fyrkantig med 3 m. långa sidor, blef på 1 m. höjd rund, med bikupformadt tak. På nämnda höjd funnos tre väggskåpliknande nischer, en midt emot dörren och en på hvardera sidan derom. Nischernas höjd var 0,65 m., deras bredd nedtill 0,50 och upptill 0,35 m.; djupet var 0,35 m.

Andra truddhi äro mindre, med två eller en eller ingen afsats (fig. 235). Många äro hvitrappade. De allra flesta få, i likhet med den nyss beskrifna, ljus endast genom dörren, men på några såg jag en liten fyrkantig fönsteröppning högt uppe.

Dessa truddhi begagnas ännu dels som boningshus, dels som förrådshus. Utmed jernvägen såg jag vid en banvaktsstuga en nyuppförd truddhu, som tydligen begagnades till uthus.

På Sardinien finnas i stor mängd byggnader af liknande slag. De förskrifva sig från forntiden och kallas nu nuragher¹.

En nuragh² är i de flesta fall en rund byggnad i

¹ Petit-Radel. *Notice sur les Nuraghes de la Sardaigne* (Paris 1826; detta arbete har jag dock ej haft tillfälle att se). — A. de La Marmorata, *Voyage en Sardaigne*, II (Paris-Turin 1840), sid. 36 följ., och Atlas II, pl. 5 följ. — Spano, *Memoria sopra i Nuraghi di Sardegna*, 3:e uppl. (Cagliari 1867). — Montelius, *Några minnen från Sardinien*, i *Ymer* 1883, sid. 31—35. — Pais, *La Sardegna prima del dominio romano*, i *Memorie della Accademia dei Lincei, Classe di scienze morali*, VII, sid. 277. — Perrot och Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité*, IV, sid. 22 följ.

² Ordet skrives på italienska, eller rättare på sardinska, i singularis *Nuraghe, Noraghe, Nurache, Norache* eller *Nur-hag*; pluralisformen bildas antingen genom att på sardinskt vis tillägga ett -s, eller genom den italienska ändelsen -i. — Namnets ursprung har varit föremål för mycket olika meningar.

form af en stympad kon (fig. 236, 237)¹. Den är uppförd af ohuggna eller tuktade stenar, som vanligen ligga i regelbundna, vågräta hvarf, men aldrig äro förbundna med hvarandra genom murbruk. Stenarna äro störst i de nedersta hvarfven, der de ej sällan kunna hafva en storlek af 1 eller 2 kbm. En gång, så lång som muren är tjock och belägen i jernhöjd med marken, leder från ena sidan, vanligen den södra eller sydöstra, in till en rund.

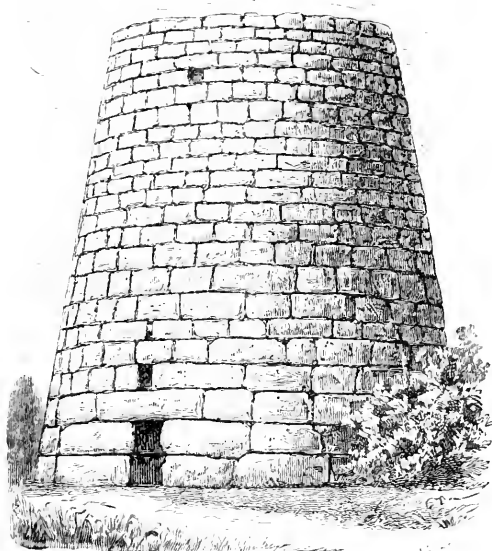

Fig. 236 a. *Nuragh vid Zuri, Sardinien.*

ganska stor kammare med högt, hvälfadt tak af det slag, som man plägar kalla bikupformadt. Det är bildadt på det sätt, att hvarje stenhvarf skjuter fram något öfver det närmast underliggande.

¹ Den fig. 236 afbildade nuraghen är belägen vid Zuri. Perrot och Chipiez, anf. arb., IV, fig. 8—15. — Originalen till fig. 237 kallas »Nuraghe nieddu», »den svarta», emedan den är bygd af svarta stenar. Den ligger vid Ploaghe i norra Sardinien. La Marmora, anf. arb., 2, sid. 72, pl. IX fig. 2; Perrot och Chipiez, anf. arb., fig. 16—19.

Några nuragher äro af samma enkla form som de vanliga talayots, med endast *en* kammare, utan sidokammare eller nischer, utan någon uppåt ledande trappa eller gång i muren och utan något rum ofvanpå kammaren (fig. 241, de två små runda byggnaderna). Andra, hvilka likaledes sakna sidokammare, hafva en i muren bygd trappa, som leder upp på taket (fig. 238)¹.

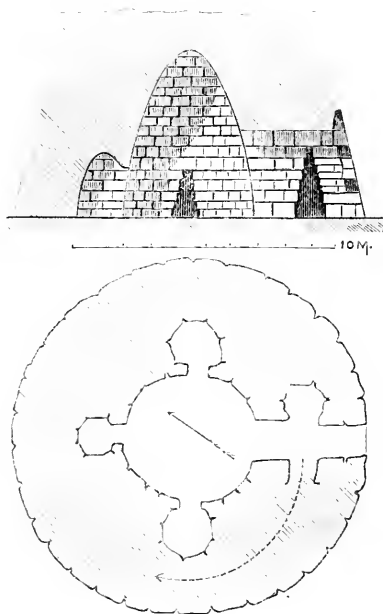

Fig. 236 b och c. *Genomskärning och plan af nuraghen vid Zuri (fig. 236 a).*

De flesta nuragherna hafva emellertid två eller tre nischer sparade i kammarens väggar och betydligt lägre än denna; de befinna sig i jernhöjd med kammarens golf. Om de, sasom ofta är fallet, äro tre, ses en af dem

¹ Kammaren i denna vid Isili belägna nuragh har omkring 6 m. diameter och nära 10 m. höjd; ungefär 4 m. öfver golfvet ses i muren en firsidig glugg af 0,80 m. höjd och bredd, från hvilken den mycket branta trappan leder upp på taket. La Marmora, anf. arb., II, sid. 62, pl. VII, fig. 1.

vanligen vara belägen midt för ingången och en på hvar-dera sidan derom (fig. 236, 239). Ej sällan finnes en sådan nisch äfven i gången.

En trappa eller smal, sluttande gång, spiralformigt anlagd i den tjocka muren, leder ofta uppåt. Stundom börjar denna trappa från en liten trång glugg, som sitter

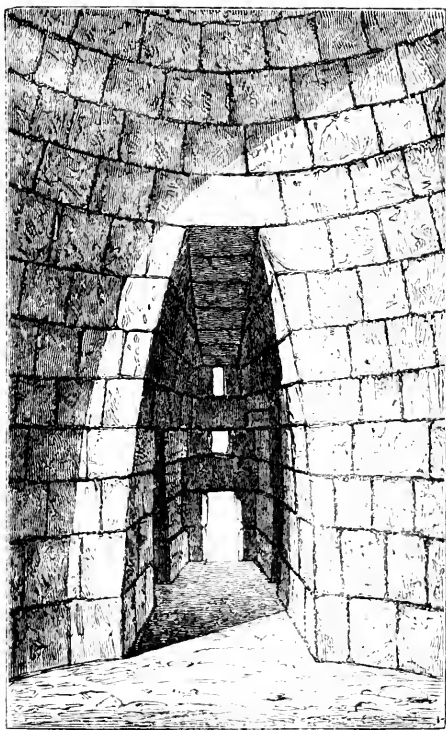
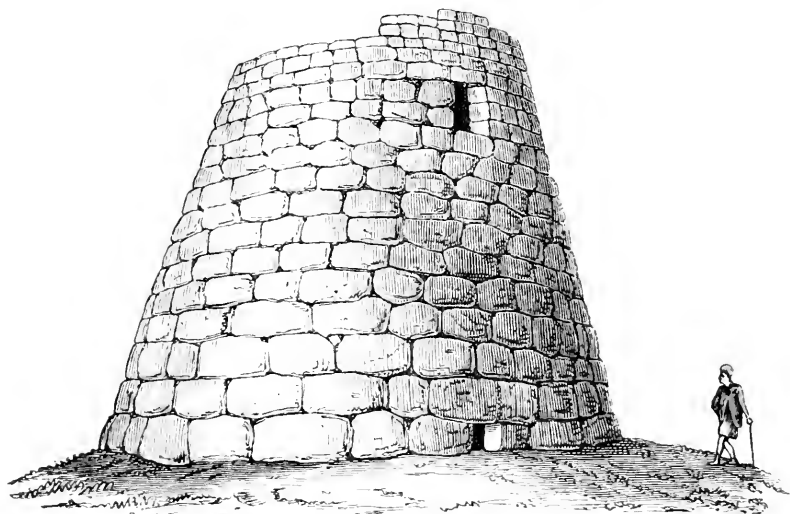

Fig. 236 d. Gången i nuraghen vid Zuri (fig. 236 a), sedd inifrån kammaren.

2—4 m. högt uppe på kammarens vägg (fig. 238; jfr fig. 233); men vanligen börjar den (fig. 236, 237) i den till kammaren förande gångens vägg samt i jemm höjd med golvet. Om man går uppför denna trappa, som här och der är försedd med små ljusöppningar eller gluggar (fig. 240), kommer man antingen upp på taket eller in i en

kammare belägen ofvanpå bottenvåningens och byggd på samma sätt som denna, men mindre. Stundom, ehuru sällan, finnas tre kammare ofvanpå hvarandra.

Nuraghernas nuvarande höjd vexlar mellan 9 och 20 m.: då de icke hafva några tillbyggnader, är deras yttre diameter vid marken vanligen omkring 15 m. Den runda kammaren i bottenvåningen håller 5—7 m. i genomskärning och 5,50—9 m. i höjd. Ingången är stundom så

[Fig. 237 a. »Nuraghe nieddu» (den svarta nuraghen), vid Ploaghe, norra Sardinien.

stor, att man kan gå in genom den lika bekvämt som genom en vanlig dörr; ofta är den dock betydligt lägre, men detta beror i flere fall derpå, att den under tidernas lopp blifvit mer eller mindre fylld med sten och jord. I en nära Macomer belägen nuraghe, som jag uppmätt, var ingångens höjd nära 2,50 m. utvändigt och 3,05 m. invändigt, det vill säga i kammarens vägg; dess bredd var 1,10—1,55 m.

Några nuragher äro icke så enkla som de nu beskrifna, utan hafva mer än en kammare i bottenvåningen.

De äro då ej längre runda och koniska, utan hafva en mera invecklad form (fig. 241, 242)¹.

Ofta ser man nära nuraghen lemningar af en yttre stenmur, som antingen gått rundt omkring byggnaden eller åtminstone skyddat ingången. Mera sällan äro några nära hvarandra på en höjd belägna nuragher förbundna

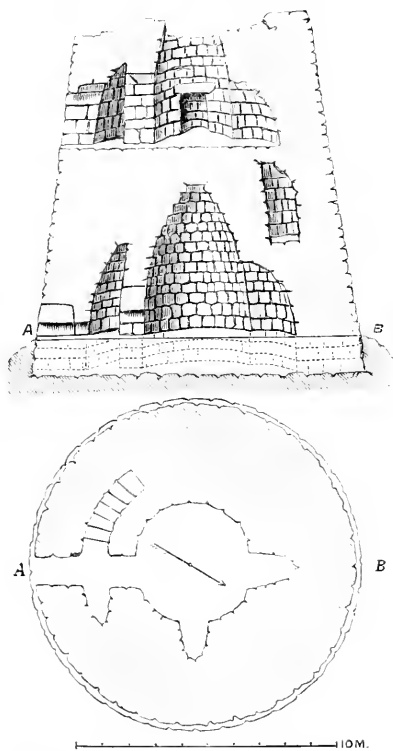

Fig. 237 b och c. *Genomsnittning och plan af »Nuraghe nieddu» (fig. 237 a).*

genom en mur, som går rundt om höjdens krön, och öfver hvilken nuraghernä höja sig som torn².

Nuraghernä äro alltid anlagda på någon mer eller mindre betydande höjd, äfven om de ligga på slättlandet.

¹ Se äfven Perrot och Chipiez, *anf. arb.*, IV, fig. 20—24, 27, 28.

² En sådan »borg», med tre nuragher, finnes vid Sarecci. *La Marmora*, *anf. arb.*, pl. IV; Perrot och Chipiez, *anf. arb.*, IV, fig. 25, 26.

De flesta äro belägna på sluttningen af ett berg eller på krönet af en kulle. Sällan ligger en nuragh för sig sjelf, vanligen träffas flere tillsammans, så att man från den

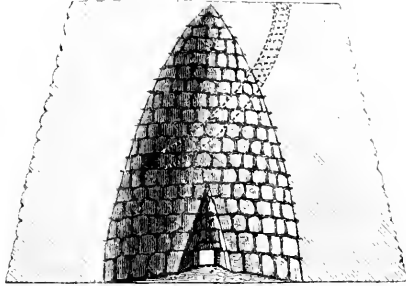

Fig. 238. *Genomskärning af en nuragh vid Isili, Sardinien.*

ena ser många andra. En sådan grupp består ofta af 20—30, någon gång af mer än 100.

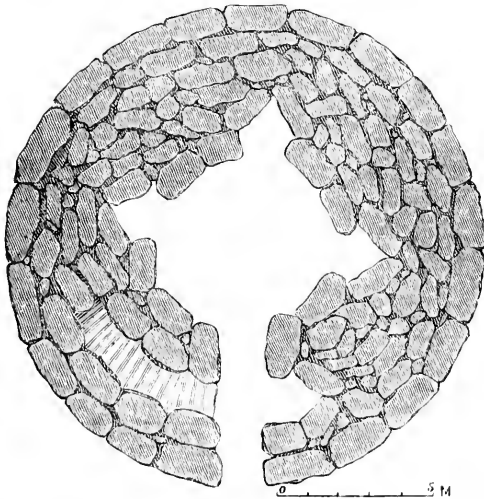

Fig. 239. *Plan af en nuragh nära Macomer, Sardinien.*

Antalet af de till våra dagar på Sardinien bevarade nuragherna är mycket betydligt. Man har beräknat det till mer än 3,000¹.

¹ La Marmora, *anf. arb.*, II, sid. 46. — Pais, *anf. arb.*, sid. 279 not 3, anser denna siffra vara för lag.

Mycket olika svar hafva gifvits på frågan om nuraghernas bestämning. Några forskare hafva i dem sett bostäder, under det att andra betraktat dem såsom fästen, vaktorn, tempel eller grafvar.

Det synes mig emellertid icke råda något tvifvel derom, att det varit bostäder, antingen sådana i hvilka man ständigt bodde, eller sådana till hvilka man under krigstid tog sin tillflykt. Då krigstiden väl räckte hela året, är det för öfrigt troligen ringa skilnad mellan de två nämnda alternativen.

Såsom skäl för den åsigten, att nuragherna varit grafvar, har man visserligen anfört, att människolenningar

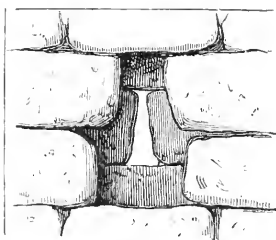

Fig. 240. *Glugg i en nuragh nära Macomer, Sardinien; sedd inifrån.*

jemte fornsaker skulle hafva anträffats i ett par nuragher¹. I några fall är det dock ovisst, om det varit egentliga grafvar, och om fyndet verkligen anträffats i byggnader af nu i fråga varande slag, och äfven i de få fall, då något tvifvel härom ej synes vara berättigadt, känner man dels för litet om de anträffade fornsakerna för att kunna afgöra, till hvilken tid de höra, dels är det svårt att se, om grafvarna varit samtida med nuragherna eller ditkommit i senare tid.

¹ La Marmora, *anf. arb.*, II, sid. 152—154. — Lieblein, *Notice sur les monuments égyptiens trouvés en Sardaigne*, i *Christiania Videnskabs Selskabs Forhandlingar* 1879, nr 8, sid. 3 (efter Petit-Radel, *anf. arb.*, sid. 50).

Man har ock med skäl fäst uppmärksamheten derpå, att sådana grafvar som den fig. 207 afbildade, — om hvilkas bestämmelse någon tvekan ej kan råda, och hvilka troligen höra till samma period som nuragherna, — ofta ligga i dessas omedelbara närhet.

Nuraghernas byggnadssätt, deras likhet med truddhi och andra af sten uppförda boningshus, deras i ett par våningar på hvarandra liggande kammare och deras trappor, hvilka ofta leda upp på taket, allt detta gör för mig

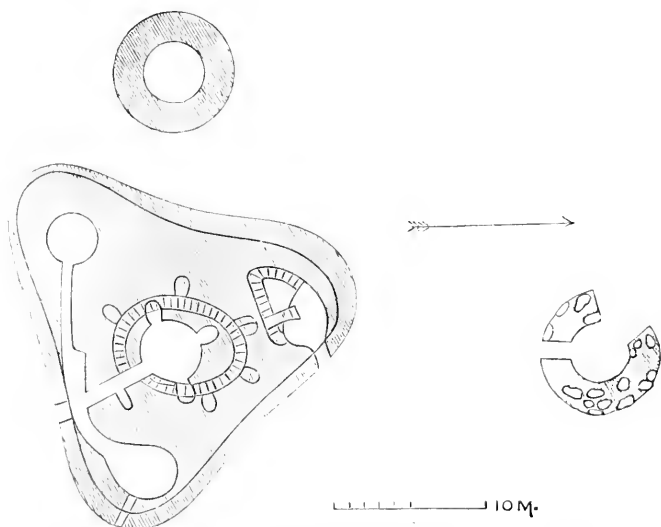

Fig. 241. *Plan af en stor och två små nuragher vid Losa, Sardinien.*

otvifvelaktigt, att dessa byggnader varit afsedda till bostäder. Man har också funnit lemningar af säd i nuragherna, och några af dem innesluta en källa eller vattencistern; i andra fall ligger en källa i nuraghens omedelbara närhet¹.

Man kan kalla nuragherna befästade bostäder, om man så vill; i alla händelser voro de särdeles väl lämpade för de oroliga tider, då hvar och en sjelf måste sörja

¹ Pais, *anf. arb.*, sid. 290.

för sin säkerhet. Den låga och tränga ingången var lätt att försvara; på någon annan väg kunde man svårligen komma in, och husets folk kunde ej »brännas inne» af sina fiender.

Med rätta har man anmärkt, att i detta liksom i så många andra fall samma orsaker framkalla samma verk-

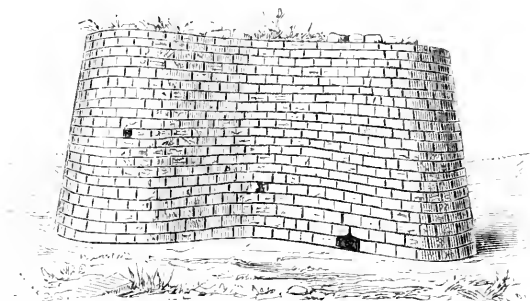

Fig. 242 a. Den stora nuraghen vid Losa, Sardinien; se planen fig. 241.

ningar, att i flera länder och på olika tider de oroliga förhållandena ledt till uppförande af fasta och skyddande byggnader, mera eller mindre liknande nuragherna.

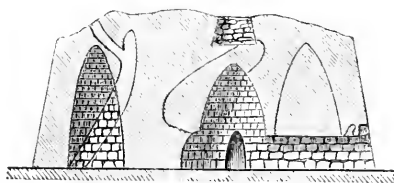

Fig. 242 b. Genomskäring af den stora nuraghen vid Losa (fig. 242 a).

En utmärkt forskare¹ har påmint om de många torn tillhörande olika familjer, som under medeltiden finnes i de italienska städerna, af hvilka torn några ännu ses i Bologna och än flera i Toscana, t. ex. i San Geminiano².

¹ Perrot, i anf. arb. af honom och Chipiez, IV, sid. 44.

² De i Kaukasusländerna förekommande stentornen torde också härvid böra ihågkommas, så mycket hellre som ett starkt intlytande

»I Grekland, i Maina»¹, säger samma forskare, »har jag sett byar, såsom Vitylo, der hvarje chef för en familj ännu på 1850-talet hade sin väl underhållna *pyrgos*. Det var ett högt och fast torn, vid hvars fot de vanliga bostadshusen lågo. Efter hvad gubbarna berättade mig, hade i deras ungdom, före konung Ottos tid, mainoterna mycket ofta utrymt de lägre och lättare tillgängliga delarna af sina bostäder och inneslutit sig i sin *pyrgos*, hvars trappa stängdes af en tung port. Än var det turkarna, som landstigit på kusten; än var det en strid som uppblussat mellan de olika höfdingarna. Man hade ej mycket mera utrymme i de med smala skottgluggar försedda kamrarna i en *pyrgos* än i en *nuragh*; men man kände sig i skydd för de kulor, som tillplattades mot den tjocka muren. Stundom stadnade man här i veckotal; tid efter annan vågade man sig ut för att gå till källan.»

Nuragherna synas redan hafva väckt grekernas uppmärksamhet². Men de voro redan då gamla. Det kan nämligen ej råda något tvifvel om, att de tillhöra bronsåldern, hvilken på Sardinien slutade omkring 1000 åre före Kr. f. Detta framgår deraf, att man vid flera olika tillfällen i nuragherna funnit vapen af brons och andra arbeten från nämnda tid³.

Ett af de intressantaste bland dessa fynd gjordes i nuraghen Piscu vid Suelli. Vid utgräfningen af denna nuragh, som till större delen var betäckt af jord och

tidigt spåras från de delar af Orienten, med hvilka Sardinien i forntiden stod i liflig beröring.

¹ Eller Mani, såsom bekant, den mellersta af de tre från Peloponnesus åt söder utskjutande halföarna. Invånarna i denna bergiga trakt, mainoterna, lyckades under den turkiska tiden faktiskt upprätthålla sitt oberoende.

² Perrot och Chipiez, anf. arb. IV, sid. 46.

³ Pais, anf. arb., sid. 290.

sten, hittades en stor spjutspets och andra föremål af brons, en gjutform af sten för bronsvapen, grofva lerkärl, förkolnad säd, en mängd djurben och ostronskal m. m.; i denna nuragh fanns också en vattencistern. Något spår af jern märktes ej¹.

I sydvestra Frankrike, i departementet Lot, der man har ett slags sten, som lätt låter klyfva sig, uppföras

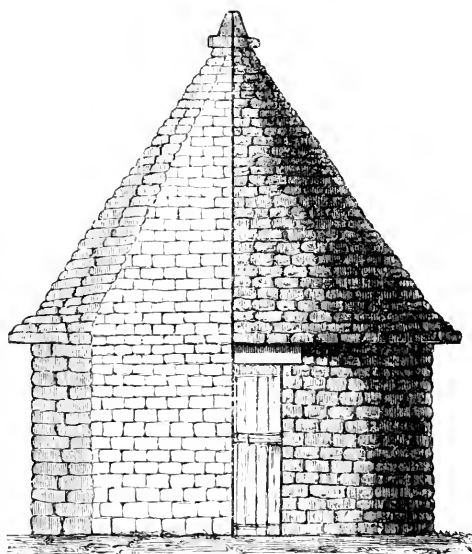

Fig. 243 a. *Hydda af sten i departementet Lot, sydvestra Frankrike.*

ännu i dag boningshus, som i många fall påminna om Syditaliens truddhi och de enklaste af Sardiniens nuragher. En sådan stenhydda är afbildad fig. 243. Den är rund och har högt tak, byggt på samma sätt som det öfver kammaren i en nuragh; men både väggar och tak äro

¹ Spano, anf. arb., sid. 79.

tunnare än i de italienska byggnader, som vi nu betraktat¹.

* * *

I *Irland* finnas äfven runda stenbyggnader, uppförda på liknande sätt; de förskrifva sig från ganska långt af lägsna tider.

En sådan byggnad, med fyra fotsbredda terrasser, ligger på *Bishop's Island* nära *Kilkee*, vid kusten af *Clare* (fig. 244). Byggnadens omfång är omkring 35 m.².

Fig. 243 b. Plan af hyddan fig. 243 a.

Flera andra dylika runda byggnader, men utan terrasser, finnas i *Irland*. De kallas på landets språk »*clocháns*» (»stone beehive-shaped huts»), och många af dem härstamma från förkristen tid³.

¹ *Congrès archéologique de France, XLIe session à Agen et Toulouse en 1874* (Paris 1875), sid. 532. — *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, 1876, sid. 351.

² W. F. Wakeman, *Archæologia Hibernica. A Hand-book of Irish Antiquities, pagan and christian*, 1:a uppl. (Dublin 1848), sid. 58; 2:a uppl. (Dublin 1891), sid. 146.

³ Richard Rolt Brash, *The ecclesiastical Architecture of Ireland, to the close of the twelfth century* (Dublin 1875), sid. 149, pl. XLIX. — W. G. Wood-Martin, *Pagan Ireland*, sid. 192; fig. 33 visar en sådan byggnad på ön *Inismurray* (inre diameter och höjd 4 meter).

Andra äro underjordiska (fig. 245), bestående af en rund, med falskt hvalf täckt kammare och en dit ledande låg gång, hvars yttre mynning genom en smal, lodrät öppning stod i förbindelse med jordytan¹. Dessa kam-

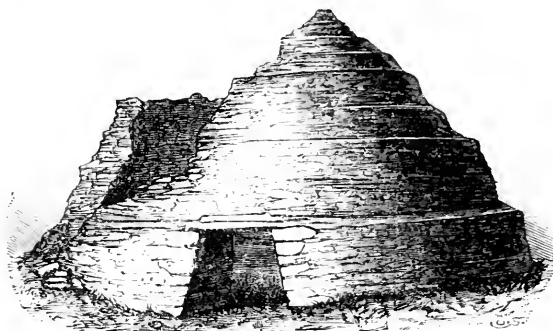

Fig. 244. *Stenbyggnad på Bishop's Island, vid kusten af Irland.*

mare voro troligen icke boningar i vanlig bemärkelse, utan lätt dolda, svårtillgängliga förrådsrum och tillflyktsorter i tider af fara².

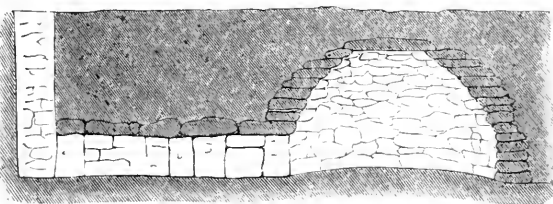

Fig. 245. *Rund, underjordisk kammare med falskt hvalf och låg gång. Irland.*

* * *

¹ Wood-Martin, anf. arb., sid. 204, fig. 36.

² Troligen höra dessa kammare till de underjordiska rum (=caves), som ofta omtalas i Irlands äldre historia, och som de nordiska vikingarne ej sällan plundrade (se ofvan sid. 106). — Många andra underjordiska rum och gångar, af olika form, finnas både i Irland och i Storbrittanien. Se t. ex. Wood-Martin, anf. arb., sid. 208, fig. 38; Wakeman, anf. arb., 2:a uppl., sid 137; *Archæologia*, XXIII. sid. 79 följ.; *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, III. sid. 465; VII, sid. 119, 153, pl. XXVIII—XXXVIII.

I *Skotland*, hufvudsakligen i norra delen af landet, samt på Hebriderna, Orknöarna och Shetlandsöarna finnas en mängd runda, tornlika byggnader (fig. 246), som hafva en ganska stor likhet med nuragherna på Sardinien. De kallas »burgs» eller »brochs» eller »pictish towers»¹ och hafva, liksom nuragherna, varit starka, mot angrepp väl skyddade boningar; den egentliga skilnaden är, att de

Fig. 246 a. »Broch». Mousa, på en af Shetlandsöarna.

skotska tornens midtrum är större än nuraghernas och obetäckt². Liksom de sistnämnda hafva de skotska tornen, åtminstone ofta, af falska hvalf täckta rum samt trappor i de tjocka, af ohuggna stenar, utan murbruk, uppförda murarna. Stundom är antalet af de hvalfda sidorummen tre, hvarigenom likheten med nuragherna blir mycket stor. Endast genom en enda, lätt försvarad ingång kan man komma in i en broch. I midtrummet, vanligen vid eller nära midten, ses lemningar efter en eldstad.

¹ På Hebriderna kallas de »duns».

² *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, I, sid. 264; VI, sid. 259; VII, sid. 56; VIII, sid. 41; XII, sid. 314; XV (1880—81), sid. 303; XVI (1881—82), sid. 442; XXV (1890—91), sid. 117; XXVI (1891—92), sid. 72. — *Archæologia Scotica or Transactions of the Society of Antiquaries of Scotland*, V (Edinburgh 1874—90), sid. 71, 95, 131 (med karta öfver norra delen af Skotland, Orknöarna och Shetlandsöarna, visande läget af brochs), 199, 341, 365.

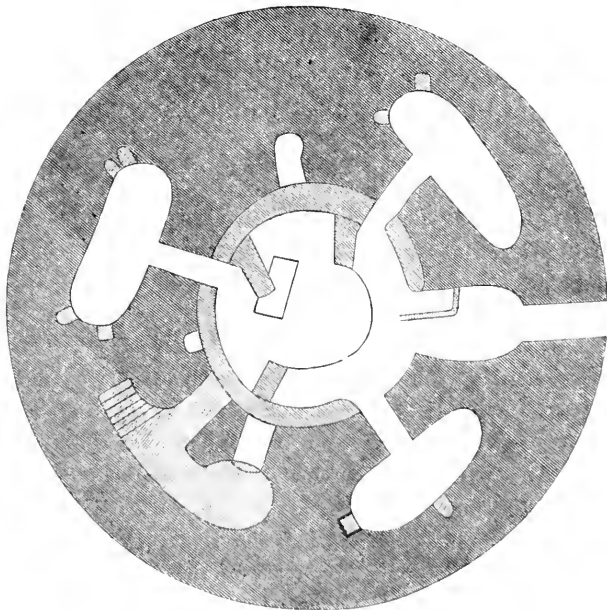
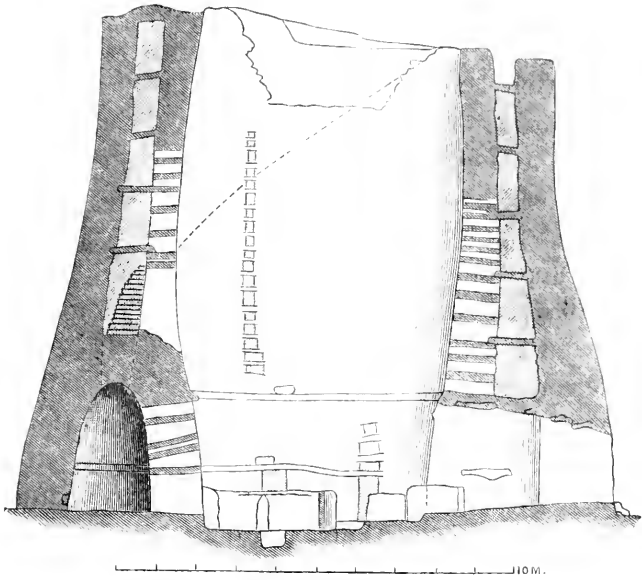

Fig. 246 b och c. *Genomskärning och plan af den fig. 246 a afbildade »broch» vid Mousa.*

Strax utanför ingången till en broch, eller i dess midtrum, finnes ofta en brunn, hvarigenom invånarnes behof af vatten lätt fyldes, äfven i krigstid.

Emedan många skotska brochs begagnats icke blott under vikingatiden¹ utan i ännu senare tid, — några äro ännu jemförelsevis oskadade², — är det svårt att afgöra, när de äro uppförda. Utan tvifvel äro de ej heller alla samtida. Men att några, troligen många, tillhöra en mycket aflägsen tid, bevisas deraf att man i det grus och den jord, som betäcker ruinerna af några sådana byggnader, funnit dels stensatta grafvar med brända ben³, dels en mängd romerska arbeten från vår tidsräknings första århundraden⁴.

Under sådana förhållanden torde det ej vara något tvifvel om, att många skotska brochs äro uppförda före Kristi födelse; mer än en af dem hör säkerligen till en tid som ligger långt bakom vår tidsräknings begynnelse.

Andra stenbyggnader med falska hvalf än de nu och i det föregående omtalade äro för öfrigt kända från Skotlands forntid⁵, och åttinistone på öarna utan-

¹ *Archæologia Scotica*, V, sid. 115.

² En ofta omtalad och afbildad vid Mousa på en af Shetlandsöarna (fig. 246) håller ännu 13.40 meter i höjd; den har form af en stympad kon, med stor genomskärning i förhållande till höjden. *Archæologia Scotica*, V, sid. 72, 147, 207.

³ *Archæologia Scotica*, V, sid. 76, fig. 4.

⁴ *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, XXVI (1891—92), sid. 70—82; *Archæologia Scotica*, V, sid. 86—88, 106. — I jorden ofvanpå ruinerna af en broch har man funnit ett skelet och två nordiska ovala spännbucklor från vikingatiden. *Proceed. Soc. Ant. of Scoll.*, XII, sid. 329.

⁵ *Proceed. Soc. Ant. of Scoll.*, III, sid. 1, 227; VII, sid. 153 («on the primitive Dwellings and Hypogæa of the Outer Hebrides»), pl. XXVIII—XXXIII, sid. 201 («Skara, Orkney»), pl. XXXIX—XLII; XIX (1884—85, sid. 23 («Howmae, Orkney»)); XXIV (1889—90), sid. 451 («Howmae»), pl. XVI.

för den skotska kusten bor man ännu i dylika byggnader¹.

Både i Europa och i Orienten hade boningshusen i början en rund eller rundad form. Detta beror dock ej på något inflytande från den ena världsdelen på den andra, utan derpå att den runda formen såsom enkel och naturlig varit den ursprungliga så godt som öfverallt².

I Europa få boningshusen sedermera en fyrkantig form. Detta visar sig först, och redan i en ganska tidig period, inom de södra länderna i vår världsdelen³ och der-

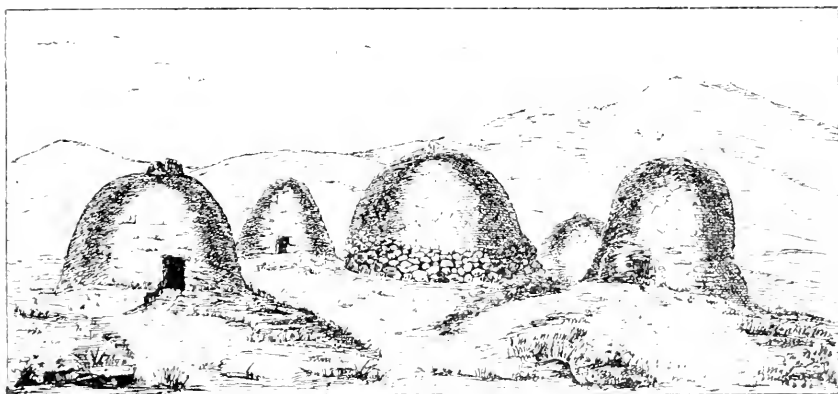

Fig. 247. »Beehive-Houses» på en af Hebriderna.

¹ *Proceed. Soc. Ant. of Scoll.*, III, sid. 127 och 225, pl. XII (»Beehive-Houses» på Hebriderna, fig. 247 här ofvan). — A. Mitchell, *The Past in the Present* (Edinburgh 1880), sid. 58.

² Montelius, *Zur ältesten Geschichte des Wohnhauses in Europa, speciell im Norden*, i *Archiv für Anthropologie*, XXIII, sid. 451 fölg.

³ F. Fouqué, *Santonin et ses éruptions* (Paris 1879), sid. 96, 109, 116, 119: planer af rätvinkligt fyrsidiga hus med flera rum, på öarna Thera och Therasia i Archipelagen; troligen omkr. 2000 år före Kr. föd. — Chr. Blinkenberg, *Præmykenskaldsager*, i *Årbøger*, 1896, sid. 4, 61. — H. och L. Siret, *Les premiers âges du métal dans le Sud-Est de l'Espagne* (Anvers 1887, pl. 61: plan af rätvinkligt fyrsidiga hus i sydöstra Spanien, ungefär från nyssnämnda tid.

efter i de öfriga. Emedan den fyrkantiga formen ännu tidigare var allmän i Orientens kulturländer, och emedan denna form först uppträder i de delar af Europa, som vid den i fråga varande tiden stodo i förbindelse med nämnda kulturländer, är det klart, att vi äfven i denna husform måste se ett orientaliskt inflytande på Europa.

Versus memoriales latini

ad historiam svecanam medii ævi pertinentes.

Recognovit, restituit, explicavit Leopoldus Fredricus Alexander Læffler.

Några medeltida Versus memoriales,

belysande Sveriges historia,

granskade af L. Fr. Læffler.

**I. Om det så kallade Carmen Chronologicum
i Scriptores Rerum Svecicarum Medii Aevi**

Tomi 1 Sectio prior, pag. 232.

I *Scriptores Rerum Svecicarum*, första delens första afdelning, s. 232, finnes under den af utgifvaren tillsatta titeln *Carmen Chronologicum* ett stycke om 18 versrader och en prosarad aftryckt ur en handskrift af Skånelagen, som förvaras i K. Biblioteket i Stockholm och där bär signaturen B. 69 (stor kvart). Som det sätt, hvarpå detta stycke utgifvits i SRS., är mycket bristfälligt, i det att det delvis har blifvit oriktigt läst, delvis blifvit på annat sätt missförstådt och delvis blifvit alldeles oförstådt af utgifvaren, torde det vara på sin plats, att stycket underkastas en ny granskning. Under sysselsättning med ett arbete om versifierade latinska medeltidsinskrifter från Gotland, som för närvarande är under tryckning i denna tidskrift (med öfvertiteln: *Inscriptiones Gotlandiæ medii ævi versibus latinis compositæ*), har jag haft anledning företaga en sådan granskning och ber att härmed få framlägga resultatet af densamma för denna tidskrifts läsare.

Dessa verser innehålla årtalsbestämmelser till den skandinaviska medeltidshistorien under 1300- och 1400-talen. Flertalet af dem består af s. k. minnesverser, *versus*

memoriales, hvilka hafva ett visst årtal inflätadt i versen på sådant sätt, att de romerska talbokstäfver, som beteckna årtalet, förekomma i behöfligt antal i versens ord.

Först några ord ytterligare om handskriften. Enligt Schlyter, Skånelagen s. XIX—XX, är den ifrågavarande laghandskriften (nr 5 hos Schlyter) att datera från medlet af 1300-talet. I denna handskrift finnas efter lagtexten m. fl. af Schlyter omnämnda juridiska texter å ett särskildt blad, fol. 71 baksidan, det stycke skrifvet, som är tryckt i SRS. under titeln *Carmen Chronologicum*. Rörande det senare yttrar sig Schlyter på följande sätt: »Andra sidan af fol. 71 samt fol. 72 innehålla historiska anteckningar af 14:de århundradet, af hvilka den sista meddelar den underrättelse, att år 1393 "*obiit albertus nicholaj proconsul malmögla*"». Denna S:s framställning är både ofullständig och vilseledande. Å fol. 71 v. finnas de kronologiska verserna skrifna i ett sammanhängande stycke för sig, efter hvars slut mycken plats finnes ledig å sidan. Hvad som står på blad 72 — förutom det af Schlyter anförda, några delvis utplånade rader af olikartadt innehåll — har alls intet sammanhang med detta stycke å bl. 71 och är skrifvet med flera olika stilar; att årtalet 1393 å fol. 72 förekommer är alltså ingen ledning för bestämning af åldern för de kronologiska anteckningarna å bl. 71.

Däremot har man för dem en naturlig ledning af det sista årtal, som i dessa verser bevaras. Schlyter har förbi-sett, att man redan i aftrycket i SRS. kan finna, att nedskrifvandet skett först på 1400-talet, ty det sista årtal, som i SRS. återgifves, är MCDXII (Schlyter omtalar ej alls, att stycket finnes tryckt i SRS.). Jag skall nedan söka göra troligt, att en minnesvers syftar på år 1423. I SRS. säges om åldern: »*Carmen inscriptum vix seculo XV antiquius existimamus*»; *vix* är ett påfallande tveksamt uttryck, då utg. själf utan tvekan och med full rätt ansatt årtalsbestämningen MCDXII för en vers.

Det ifrågavarande stycket utgafs första gången på tryck af Suhm i 4:e delen af *Scriptores Rerum Danicarum*, p. 621; detta aftryck är på flera ställen felaktigt. Om denna publikation af stycket yttras i SRS.: »Suhm... verum Eteosticon esse non observavit». Detta omdöme hvilar därpå, att i SRD. icke, såsom i SRS. skett, finnes angifvet med romerska årtal det år, som med de olika verserna afses, samt att i SRD. årtalsbostäfvorna i versens ord i de verkliga minnesverserna icke blifvit utmärkta med stora bokstäfver, såsom i SRS. i regeln skett. Detta senare har emellertid icke någon motsvarighet i handskriften, hvarför ock utg. i SRS. säger med anslutning till nyss citerade latinska ord: »quod etiam, qui citato Codici inscripsit, ignorasse videtur». Om denna sak skall jag tillägga några ord under versen 8 samt i slutet af denna uppsats.

Jag skall nu skrida till granskning af stycket i SRS. med hänsyn såväl till det sätt, hvarpå handskriften återgifvits, som till det sätt, hvarpå utg. i SRS. uppfattat versernas historiska innebörd. Då jag i det följande nyttjar ordet utgifvaren (utg.) i SRS., vill jag därmed icke hafva sagt, att alla de påpekade felaktigheterna härröra från utgifvaren af SRS., E. M. Fant (eller utg:s dåvarande sekreterare J. H. Schröder, som lär vara den faktiske utg:n). Han har själf i förordet till aftrycket i SRS. yttrat: »Unam alteramve vocem ab exscriptore male lectam restituit Rev. *Nordin*». Det är sålunda mycket möjligt, ja sannolikt, att *Nordin* är ansvarig för en del af de påpekade felaktigheterna. Jag har afstått från att söka utreda denna punkt, då bibliotekarien Annerstedt meddelat mig, att det är alldeles hopplöst att leta efter hvad *Nordin* kan ha upptecknat härom, samt att bland de Schröderska papperen rörande SRS. intet lithörande finnes bevaradt.

Jag skall nu undan för undan granska så stor del af stycket för sig, som motsvarar ett årtal.

Verserna 1—3.

De tre första raderna lyda sålunda:

Anno milleno ter C sic septuageno
 Quinto profesto Quintini tunc memor esto
 Walner decessit rex cum Cristo requiescit

30 oktober MCCCLXXV upplyser utg. i SRS.

Verserna, som skola öfversättas sålunda: »På det ett tusen trehundra sjuttifemte året på dagen före Qvintinus då, kom ihåg det, dog kung Valdemar; han hvilar med Kristus», afse konung Valdemar den 4:s dödsdag. Som denna dag emellertid var den 24 oktober 1375, innehåller andra versen ett fel, hvilket ej anmärkts af utg. i SRS. Huru detta fel skall rättas finner man af andra uppteckningar af dessa verser, som flerstädes förekomma. Sålunda läses det *Crispini* i st. f. Quintini i *Calendarium Næstvedense* (SRD. IV: 313), i *Petri Olai . . Annales Rerum Dan.* (SRD. I, 192). Och det förra helgonnamnet läses äfven i en inskrift på en väggmålning i koret i Sankt Peders kyrka i Næstved, som framställer kung Valdemar och drottning Helveg inför Guds tron. Se den afbildning i färgtryck af nämnda väggmålning, som finnes bilagd II:a bandets 15:de häfte af *Danmarks Riges Historie* af Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, m. fl. samt en annan större afbildning af den del af målningen, som upptager konungen och inskriften, i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed 1893*, s. 195, meddelad af målningens upptäckare professor J. Kornerup. (Å senare stället står tydligt *ter e*, medan ett slags mellanform mellan *c* och *e* synes i årtalsbokstafven å afbildningen i *Danmarks Historia*.) Å båda afbildningarna saknas, eget nog, ordet *esto*, med anledning hvaraf Kornerup påpekar, att inskriften måste vara yngre än uppteckningen i Næstved-nekrologien och att målningen och inskriften möjligen härrör från en lekman, som ej förstod

latin. K. påpekar, att det är »ingen Plads til 'esto', saa at der heller ikke kan være Tale om, at dette Ord kan have staaet der eller være gaaet tabt ved en Afskalning af Kalkgrunden.» Jag förmodar, att här snarast föreligger slarf af målaren.

Det kan i förbigående anmärkas, att SRD. I: 192 har det metriskt oriktiga *Waldemar* mot de metriskt riktiga *Walmer* i vår vers i SRS. samt *Waldemar* i Næstved-inskriften och SRD. IV: 313.

Som Crispini dag var den 25 oktober får man med senast anförda läsning den riktiga dödsdagen den 24 okt. Se dock vidare härom under nästa vers (4). Den tradition, som ligger till grund för källan i SRS., har utbytt *Crispini* mot *Quintini* på grund af den partiela ljudlikheten.

Verserna äro inga egentliga minnesverser, utan blott verser med en årtalsbeteckning, sådan som det från medeltiden finnes otaliga å grafinskrifter och ammanstädes. Att de af samlaren till minnesverserna i vårt stycke kommit att föras hit, ehuru de till sin karaktär äro alldeles skiljaktiga från styckets öfriga verser med undantag af de tre näst sista verserna, beror kanske därpå, att de innehålla orden *memor esto*, hvilka dock säkerligen tillkommit endast för rimmets skull (*profesto — esto*).

Rörande den metriska formen tar jag mig här af anledning yttra några ord. Verserna äro af det slag, som kallas leoninska hexametrar, hvilka voro kvinligt rimmade på det sätt, att två stafvelser stående i andra versfotens sista och tredje versfotens första stafvelse rimmade med versens slutstafvelser. Af samma slag äro ytterligare sex, således inalles 9, af styckets 18 versrader, medan 1 vers är en på samma sätt byggd pentameter, 5 äro rimmade hexametrar af ett besläktadt slag, nämligen med manliga rim på motsvarande ställen, 1 är en dylik pentameter och slutligen 2 bilda ett orimmadt distikon. Om denna blandning af versslag får jag tala ytterligare i slutet

af denna uppsats. Rimmet *decessit* — *resquiescit* i tredje versraden synes förutsätta ett uttal *resquiessit* med *se* uttaladt på franskt sätt — möjligen beroende på inflytande från den från Frankrike stammande, i den skandinaviska Norden tidigt introducerade och genom många betydande kloster representerade cisterciens-ordens medlemmar. Se vidare om detta mina *Inscriptiones Gotlandicæ* (vid nr 41, en grafskrift, som innehåller *scitus* = *situs*).

Versen 4.

Denna vers ser i SRS. ut sålunda:

Regem Crispinus finit successit Olavus.

I brädden är anmärkt Oct. 25, men intet årtal finnes utsatt, såsom eljest på ett andra undantag när i SRS. skett till förklaring vid dessa verser. Det ser nästan ut, som om utg. ansett denna vers höra till samman med de tre föregående, ehuru han lemnat läsaren i okunnighet om, hur han tänkt sig, att de båda olika data för kung Valdemars död skulle förlikas med hvarandra. Att denna vers emellertid ursprungligen icke har haft något samband med de tre föregående, synes dels af hvad här nyss påpekats om förekomsten af de första verserna flerstädes utan någon fjärde vers, dels af hvad nu skall anföras rörande denna sista vers.

Utg. har uppenbarligen icke förstått rätta karaktären af denna vers. Den är nämligen en äkta minnesvers af samma slag som de 7 närmast följande. Enligt den princip, utg. följt vid dessas aftryckning, skulle då talbokstäfverna vara tryckta med stora bokstäfver. Versen borde därför se ut i tryck på följande sätt:

regeM CrIsplnVs flnIt, sVCCessIt oLaVV's.

(→Crispinus gör slut på kungen, d. v. s. kungen dör Crispinus' dag; Olof efterträdde honom.)

Man har här talbokstäfverna: MCHVIIIVCCILVV eller ordnade i årtalsföljd MCCCLVVVVIHHI, d. v. s. MCCCLXXV, kung Valdemar IV:s dödsår.

Som dödsdag är här, eget nog, den 25 okt. i st. f. den 24 angifven. Ett par andra källor ha äfven den 25 (se SRD: I: 135, III: 229).

En variant af denna vers läses i *Annotata Chronologica Arvidi Trolle* (gå t. o. m. 1505), tryckta i SRS. I: 1: 236. Den lyder så med tillägg af mig inom [] af det i aftrycket med . . . återgifna (som är utplånadt i handskriften) samt med ändring af det felskrifna *surcesc(!)it*:

regeM [CrI]spInI festo sVCCessIt oLaVVs.

Man finner sålunda här samma dagsbestämning, den 25 Okt., som i versen 4, afvikande från verserna 1—3. Men dessutom finner man här ett annat dödsår än i de båda nämnda källorna, nämligen det alldeles oriktiga MCHIVCCILVV, d. v. s. MCCCLXIX i st. f. MCCCLXXV.

Efter denna vers meddelas också den oriktiga historiska upplysningen: »Anno Domini MDCCCLXXX tha dödhe konung Valdemar.»

För öfrigt är att märka, att orden *Crispini festo* möjligen ha i denna säkerligen af ungt datum varande minnesvers uppkommit genom förväxling med orden *profesto Crispini* i den å s. 4 upptagna versen 2, där kanske i en yngre tradition dessa ord kommit att utbytas mot *in festo Crispini*. Man har vid dessa förväxlingar ej längre erinrat sig det rätta dödsåret.

Till de olika data, d. 24 och 25 oktober, för Valdemars död, som verserna 2—4 gifva, kunde möjligen följande förklaring tänkas. Konungen har kanske aflidit natten mellan den 24 och 25 oktober och i följd däraf har kanske tidigt osäkerhet uppstått, om rätta datum för konungens död var den 24 eller 25 i nämnda månad. Konungens död inträffade (enligt Huidtfelds *Chronologia* III).

sedan han insjuknad gått till hvila och blifvit ensam, hvarför nämnda antagande väl ej är osannolikt. (Tiden efter kl. 6 e. m. räknades för öfrigt i medeltiden till följande dag.)

Af talbokstäfvernas platser i versen 4 finna vi, att dessa kunde stå i vild oordning om hvarandra. Visserligen börjar i detta fall talbokstafven för 1000 raden af versens talbokstäfver; men icke ens detta var nödvändigt, såsom vi skola se i det följande. Den sönderdelning af siffrorna 10 (X) och 5 (V), som här egt rum, går i andra fall vida längre, ja sträcker sig till alla siffror, äfven till 1000 (DD för M).

Hvad uttrycket *successit* beträffar, så väntade man ju med hänsyn till *jinit succedit*; det är emellertid lätt att inse, hvarför ej denna här från betydelsens synpunkt riktigare form kunnat användas; man skulle ju då fått en talbokstaf (D) för mycket. Sådan oordning i tempusföljden är ej ovanlig i medeltidsverser.

Att *Regem* står här utan konungens namn har sin motsvarighet i verserna 6 och 13.

Versen 5.

Denna lyder i SRS. sålunda:

CessIt OLaVs reX paCIs tVtor geMVIIt hoC greX.

Denna vers är, som man finner, omöjlig att skandera. Detta ger oss anledning att pröfva, om handskriften blifvit rätt återgifven. Då finna vi, att handskriften mycket tydligt har *gemit* i st. f. *gemuit*, hvarigenom versen blir fullkomligt riktig; dessutom står i handskriften *Olauius*, icke *Olaus*. Genom att i versen OLaVVS och geMIIt insättas i st. f. de felaktiga OLaVs och geMVIIt sker ingen förändring i talbokstäfvernas antal. Man får i alla fall ärtalsbokstäfverna MCCCLXXVVIII = MCCCLXXXVIII, såsom ock angifves i SRS. Dessutom är under denna

vers i texten af samma hand som det öfriga följande upplysning på prosa meddelad: Anno Domini MCCCLXXXVIII obiit Olavus rex Dacie. Versen betyder ju ock, att »kung Olof, fredens beskyddare, dog. Folket beklagar detta». Nu är emellertid icke 1388 Olofs rätta dödsår, utan detta är 1387 (troligen den 3 augusti). Utg. i SRS. har icke observerat detta fel, som den gamle antecknaren omkring 40 år efteråt ju ej heller känt. Hur skall nu detta fel förklaras? Minnesversen är säkerligen författad kort efter, om icke omedelbart vid, konungens död och kan därför icke rimligtvis antagas ha från början angifvit ett oriktigt årtal. Jag tillåter mig framställa följande förmodan. I st. f. *gemit* har ursprungligen stått *gemat*, »lär beklaga», hvarigenom en enhetsiffra mindre kommer i årtalet. Om sådan konjunktiv i minnesverser se under verserna 10—11. Man kunde ock tänka på *gemet*, »skall beklaga». I den muntliga traditionen har *gemat* (eller *gemet*) lätt kunnat komma att utbytas mot *gemit*.

Man frågar sig, hur utg. kunnat, såsom ofvan visats, komma att sätta de oriktiga formerna *gemuit* och *Olaus* i st. f. handskriftens *gemit* och *Olavus*. Jag gissar, att därmed tillgått sålunda. Utg. af SRS. har i aftrycket i SRD. funnit ordet *gemit* återgifvet med det här alldeles meningslösa *genuit*. Han har då på rak arm emenderat detta till det åtminstone mening gifvande *gemuit* och möjligen sedan också vid en läsning i handskriften trott sig se detta. Men han har nu upptäckt, att man fått en talbokstaf för mycket (V) i versen, och därför har han sedan på rak arm ändrat *Olavus* (som riktigt står i SRD.) till *Olaus*. Vi skola under versen 8 påträffa ett slags motsvarighet till detta tillvägagående, men i detta senare fall troligen härrörande från den gamle skrifvaren själf.

Hvad uttrycket *pacis tutor* om den ej sjutton år fyllda konungen beträffar, så innebär det naturligtvis en stor öfverdrift, men med vederbörligt afdrag af hvad

som får skrivas på furstesmickrets konto har det dock en kärna af sanning, alldenstund den unge konungens »regering» som myndig (åren 1385—1387) var utmärkt af fred. Detta uttryck är sålunda icke att likställa med de i de två här behandlade minnesverserna om Erik XIII använda något liknande ordalag, om hvilka senare jag under versen 8 får anledning yttra mig.

Versen 6.

ReX CapItVr sVeCle VI tentVs LVCE MathIe

är denna vers utseende i SRS. I marginalerna är angifvet, att den afser tidsbestämmelsen d. 24 Febr. MCCCLXXXIX, som ju återfinnes i versen (MCCCLXVVVVVIII). Versen utsäger ju, att »Sverges konung tillfångatages med våld på Matthias dag». Det är konung Albrekts nederlag vid Asle, som åsyftas, såsom läsaren redan förstått. Liksom i verserna 4 och 13 nyttjas här blott ordet *rex* utan personnamn.

Till återgifvandet af denna vers i SRS. är intet att anmärka.

Nyss anförda källa, SRS. I: 1: 236, har äfven denna minnesvers med den olikheten, att i st. f. sVeCle här står: SVVeCle samt i st. f. tentVs: ta.... Här är en lucka eller otydlighet i manuskriptet. Utan tvifvel har här stått *tentus* i handskriften, lika väl som å det förra stället; jag tycker mig i handskriften B: 4 kunna läsa *ten*... Man observere, hurusom utg. satt SVVecie (= handskriftens Swecie) för SVecie för att få den genom förlusten af V i *tentus*, som han ej kunnat läsa, behöfliga årtalsbokstafven V!

Denna samma vers Rex CapItVr.... MathIe återfinnes äfven SRD., VI: 559 (Visbykalendariet), och är där åtföljd af ännu en minnesvers om samma tilldragelse, konung Albrekts nederlag vid Asle 1389, så lydande:

reX ALberte sClas, trVX CInXIit Castra Mathias

d. v. s.: »kung Albrekt, Du må veta: Mathias har fientlig inneslutit ditt läger».

Denna senare vers, som äfven återfinnes i SRS. III: 1: 24, har naturligtvis endast tillfälligtvis blifvit sammanställd med den förra. Hyvardera versen är ju en själfständig minnesvers för år MCCCLXXXIX.

Båda de nämnda verserna finnas felaktigt aftryckta i Dalins Svea rikets historia II: 554; likaså hos Lagerbring.

I metriskt hänseende kan förtjäna påpekas: *Suōcia*, på hvilket motsvarighet mångenstädes finnes i medeltidsverser; *Suōcia* fins därjämte.

Versen 7.

ReX DatVr In DaCIs qVIs ErICVs LVX pla paCIs.

Årtalet är MCCCXCVI, året för Eriks af Pommern val till dansk konung. Versen säger ju, att »En viss Erik, fredens fromma ljus, gifves till konung bland danerna». — Här är M upplöst i DD.

Uttrycket »fredens fromma ljus» är af intresse, emedan det styrker mitt antagande, att dessa minnesverser tillkommo åtminstone ungefär samtidigt med den händelse, som genom dem skall förevigas. Det var ju ej som någon fredsfurste Erik sedan blef bekant i historien. Men man har förmodligen hyst dylika förhoppningar om honom vid hans val till konung. Jämför nästföljande vers.

Versens återgifvande i SRS. är riktigt.

Versen 8.

Denna vers ser i SRS. ut på följande sätt:

ErICVs ReX fIt sweCie LeX paX tIMor hVIC fIt.

Årtalet är MCCCXCVI, året för Eriks af Pommern val till svensk konung.

Versen är i SRS. återgifven såsom den står i handskriften. Men denna lydelse kan icke vara versens ursprungliga. Ordet »swecie», skrifvet så i handskriften med *w*, har en talbokstaf V, som man ej kan komma ifrån genom att skriva den *w* — den hördes ju i uttalet lik alla andra V —; den måste medräknas i årtalet och då får man ett V för mycket: MCCCLXXXVVVIII (= 1401 i st. f. 1396). Jag förmodar, att det öfverflödiga V har oriktigt inkommit i hVIC för hIC i följd däraf, att någon afskrifvare — kanske just skrifvaren i lagboken, som i så fall icke får antagas ha varit okunnig om versernas beskaffenhet af minnesvers, såsom utg. af SRS. antagit, efter hvad här ofvan nämnts — för den godtyckliga skrifningen *swecie* kommit att förbise befintligheten af en talbokstaf V i detta ord och därför velat få årtalet riktigt genom att ändra hIC till hVIC. Jämför hvad ofvan under versen 5 yttrats om ändringarna OLaVs och geMVI. — Både den gamle skrifvaren (på 1400-talet?) och den nye utg. af SRS. ha sålunda i två helt olika fall gjort likartade oriktiga försök att rätta lydelsen af verser, som icke behöft rättas, endast läsas och förstås rätt. Det är ju ett rätt egendomligt sammanträffande. Jag antar, att ännu ett fel insmugit sig i denna vers och detta redan i handskriften. I st. f. det sista *jit* förmodar jag, att det ursprungligen stått: *jit* — *ī* och *ī* förväxlas lätt. Genom detta antagande vinnes dels det, att meningen blir bättre. Den fjortonårige Eriks val till konung i Danmark och Sverge kunde ju icke hafva och hade icke någon praktisk betydelse med hänsyn till regeringens skötsel -- när han vid 18 års ålder blef förklarad myndig, blef förhållandet åtminstone formelt annorlunda (se Erslev, *Erik af Pommern*, Kbh., s. 1). Dels undvikes genom nämnda ändring, att ett och samma ord återkommer som rimord i samma vers, något som är ytterligt sällsynt i den rimmande latinska medeltids poesien

(medan det däremot var en omtyckt rimsport, att låta två alldeles likalydande ordformer rimma, om de tillhörde två olika ord, t. ex. *vite* af *vitis* och *vite* = *vita* af *vita*. Jfr mina *Inscript. Gotlandie*).

Versen bör alltså efter min mening läsas så:

ERICVs reX flt sVeCie. LeX, paX, tIMor hIC slt!

Hvilket skulle betyda: »Erik blir Sverges konung. Lag, fred, fruktan må här råda!» (eller kanske . . . fred, vördnad må denne vara, d. v. s. representera?).

De ordalag, hvarmed i dessa tvänne minnesverser Eriks val till konung i Danmark och Sverge omtalas, lära väl icke vara afsedda att tilläggas någon vidare betydelse. De stå där väl blott som uttryck för de fromma förhoppningar, man så gärna hyser om en ung furstes blifvande regeringsverksamhet — hvarförutom orden *lex*, *pax* och *lux* med sina *x* så väl behöfdes i minnesverserna!

Versen 9.

NVnC pIa Margreta gVstet rogo CeLICa Leta.

Årtalet är MCCCCXII, drottning Margaretas dödsår. Versen säger: »Må nu den fromma Margareta smaka himlens glädje, jag ber det». Jag uppfattar då *leta* som substantiverad neutrum plural. Eljest kunde man ock öfversätta: »glad njuta himlen», då *Celica* fattas som »n. pl. subst. de himmelske Ting»; se *Andreae Synonis filii . . . Hexaëmeron*, . . . ed. M. Cl. Gertz . . ., Havniae MDCCCXII, p. 384.

Versen är riktigt återgifven i SRS.

En helt liten utflykt på det metriska området må det tillåtas mig att här göra.

Betoningen *Margretā* vid sidan af epitetet *piā* får ingalunda uppfattas som innehållande något meterfel, såsom en och annan läsare torde vara benägen att göra.

Förlängningen i *Margretå* är nämligen fullt regelbunden, liksom i *clausit* i versen 14, enligt en lag som tidigt utbildade sig i den latinska medeltids poesien, i det att ett redan i den klassiska hexametern förekommande undantag upphöjdes till regel. Lagen, som jag för korthetens skull kallar *cesurförlängningslagen*, gaf ett rikt uppsving åt den rimmade hexametern och torde nästan varit en nödvändighet för dennas utveckling. Jag hänvisar rörande detta ämne till nyss anförda arbete af Gertz, p. 427, samt mina *Inscriptiones Gotlandiae*. Det må här blott tilläggas med hänsyn till en minnesvers i det följande, att censurförlängningslagen äfven tillämpades i medeltida orimmade hexametrar.

Det torde nog vara obekantskapen med denna lag, som mycket bidragit till att gifva den latinska medeltids-hexametern det dåliga rykte i metriskt afseende, som den ännu hos mången åtnjuter. En annan och mycket viktig orsak till detta dåliga rykte är det dåliga skick, hvori så ofta dessa verser offentliggjorts. En och annan, som i SRS. läst versen *Cessit Olavus rex pacis tutor genuit hoc grex* har nog tänkt: det var en förskräcklig hexameter, men man får väl ej begära bättre af en medeltidsvers. Men i detta, liksom i talrika andra fall, finner man, att versens dålighet blott beror på att de, som offentliggjort den i vår tid, varit dåliga handskrifts- eller inskriftläsare. Medeltidsversen är verkligen i det stora hela bättre än sitt rykte. Jag tillägger till sist, att en tredje anledning till missuppfattning af medeltidshexameters metriskt värde nog bör sökas däri, att den stundom var afsiktligt ryt-miskt byggd i st. f. metriskt. Allt detta kan den intres-serade läsaren finna utförligare afhandladt i mina *Inscriptiones Gotlandiae*.

Verserna 10—11.

Dessa se i SRS. ut på följande, i mer än ett afseende besynnerliga sätt:

ERICVs trIstIs VIX sIstat el qVIa CetVs
 AngeLICVs faVeat et sibi set ut homo.

Först och främst är senare versen i slutet metriskt felaktig samt, så vidt jag kan se, omöjlig att öfversätta.

Vidare ha årtalsbokstäfver utmärkts endast t. o. m. första hälften af andra versraden, hvarigenom man ur dessa verser skulle få det för Nordens historia märkvärdiga årtalet CCCXCVIII (egentligen CCCLXVVVVVVIHHHHH).

Hvad nu andra versradens, pentameters, rätta lydelse beträffar, så visar en noggrann undersökning af handskriften, att i st. f. det metriskt oriktiga och meningslösa *set ut* står att läsa det metriskt riktiga och mening gifvande ordet *seruit*.

Med läsningen *set ut* i st. f. detta *seruit* förhåller sig så, att första strecket i *u* har blifvit något otydligt, hvarför det andra vid afläsningen med *i* sammantagits till en bokstaf *u*, oaktadt pricken öfver *i* ännu är fullt läslig. Sedan har det tydliga *ser* ansetts icke kunna vara annat än *set* (som bekant en form för *sed*) och därför lästs så. Bläcket i handskriften är uppfriskadt och, när det gjordes, har missläsningen skett, ty det misslästa *u* i *ut* har fått nytt bläck, men ej pricken öfver *i* och ej håller det mellan *ser* och *it* stående första strecket i *u* (i *seruit*).

Hvad talbokstäfvernas utmärkande beträffar, så är det ju tydligt, att de måste angifvas äfven hela andra versen ut. Med iakttagande häraf och insättande af *seruit* för *set ut* få vi alltså följande utseende på dessa verser:

ERICVs trIstIs VIX sIstat, el qVIa CetVs
 AngeLICVs faVeat, et sibi serVIIt hoMo.

Man får talbokstäfverna MCCCLXVVVVVVVIHHHHHHH, d. v. s. årtalet MCCCVI, året för kung Eriks af Pommern giftermål, hvarpå också versens innehåll syftar. Den är

nämligen så att öfversätta: »Erik lär näppeligen vara ledsen, alldenstund den engelska skaran gynnar honom, och han sörjer för sig såsom man» d. v. s. gifter sig. Eriks gemål var som bekant den engelska prinsessan Philippa.

Angelicus är en sen och dålig medeltidslatinsk form för *Anglicus*¹⁾, hvilken ej fins upptagen i den nya *The-saurus lingue latinæ*, vol. II, fasc. I (1901) och hos Du Cange endast anföres från Diefenbachs *Glossarium latino-germanicum*, däri den upptagits från en gammal (till tiden ej bestämd) vokabular.

Möjligen föreligger här en afsiktlig vits: *den engelska skaran* (engelska folket) eller *englaskaran* gynnar honom.

Om *sistere* i betydelsen af »*existere, esse*» se Du Cange's och Forcellinis bekanta ordböcker.

Utg. i SRS. har icke i brädden angifvit något årtal för dessa verser, såsom han eljest gjort; men i en not har han upplyst: »*Respicit Matrimonium cum Principe Anglica Philippa*», detta trots årtalet 398!

Versen 12.

RIXa CVLeX CVCVMer Bo moritur dapifer.

Här göra vi bekantskap med en i två hänseenden egendomlig minnesvers, som är en pentameter. Talbokstäfverna gå blott genom versens första hälft. Och vidare äro de ord, hvilka innehålla talbokstäfverna, valda utan afseende på sin betydelse och på sammanhanget, endast med hänsyn till de bokstäfver, de innehålla. Versen betyder ju: »Strid. Loppa. Gurka. Drotsen Bo dör». Årtalet MCCCLXXXVI är ju året för Bo Jonssons död.

¹⁾ Som man finner, är öfversättningen af *Corona angelica* till *engelska kronan* (i st. f. *änglakronan*), hvarom en anekdot berättas i S. Wieselgrens Iefnadsteckning öfver Peter Wieselgren (Sthm 1900, s. 138, n. 1), ej så orimlig i och för sig.

Denna vers finnes flerstädes anförd i historiska uppteckningar, t. ex. i SRS. III: 23, i SRS. I: 1: 29. På det sistnämnda stället har emellertid versen fått följande lydelse, som förderfvar metern och ger rimstafvelsen oriktig plats:

RIXa CVCVMer CVLeX bo moritur dapifer.

Vid efterseende i handskriften i K. Bibl:t har jag emellertid funnit, att felet här är utg:s af SRS. I handskriften står riktigt: Rixa culex cucumer . . .

Till jämförelse med denna egendomliga minnesvers kunna här meddelas några andra, som äro anordnade på liknande sätt.

I SRS. III: 23 läses:

MVslCa VICTa nVCes; perimit Nycopia duces.

Att öfversätta: »Musiken besegrad. Nötter. Nyköping bringar hertigarna om lifvet.»

Här är likaledes den halfvers, som innehåller talbokstäfverna (och ger årtalet MCCCXVII, året för hertigarne Eriks och Valdemars död), bildad af meningslösa ord.

Hit hör ock följande exempel.

Den heliga Birgittas dödsår finnes — oriktigt för öfrigt — angifvet som 1372 i följande versrader, hvaraf den första är en minnesvers, förekommande i slutet af *Vita metrica S. Birgittæ*, såsom dess utgifvare J. Kruse kallar hvad i handskriften (Codex Benzel. 47, Ups. Bibl.) heter *Vita beate Brigide metricæ conscripta*, författad enligt Kruse af Linköpingskaniken Ragwald Anundsson, som lefde — 1377—1395—1409 — (se J. Kruse i *Meddelanden från det Literaturhistoriska seminariet i Lund*, utg. af H. Schüek, I. Lund 1892):

ECCe CVplt VltVLVM quino bis ab atque Kalendas
Virtutum speculum scidit orbis Brigida mendas.

d. v. s. på svenska: »B., dygdens spegel, dog (egentligen enligt prof. M. Cl. Gertz's mig benäget meddelade tolkning: sprängde, d. v. s. »banade sig väg ut från den syndiga världen») den 23 juli 1372». (*Ab* är ett hebreiskt månadsnamn, som egentligen motsvarar slutet af juli och början af augusti, men som i medeltidslatinet, särskildt i vers, användes som synonymt med augusti.)

Årtalet är här angifvet i första vershalvvan (öfv. »Se han (hon?) önskar en kalf»), som ej har något betydelse-sammanhang med den följande. I handskriften äro årtals-bokstäfverna, enligt hvad v. bibliotekarien A. Andersson benäget meddelat mig, ej särskildt utmärkta, medan de af utgifvaren Kruse utmärkts med kapitäl. (Dock står genom tryckfel hos honom *Ecce* för *ECCe*.)

Här kunna från SRS. I: 1: 236 tilläggas ytterligare tvenne lighthörande fall.

CVM ConsVL Canos, amisit swecia danos
samt

EMVLV's eCCe Canls; capitur gotlandia danis.

»Då konsuhn de grå håren» har ju intet annat att göra med det följande: Sverige förlorade danskarna» (d. v. s. de danska provinserna Skåne, Blekinge och Södra Halland), än att man ur de tre första latinska orden får årtalet för denna tilldragelse: MCCCLX.

Hvad EMVLV's eCCe Canls beträffar, som lemnar årtalet, då »Gotland tages af danskarna», eller: MCCCLXI, så kunde det möjligtvis tänkas, att med den »afundsjuke hunden» kung Valdemar afsetts.

I följande fall af en minnesvers med endast talbokstäfver i halfva versen, och liksom de två föregående i första halvvan, gifva ater talbokstafsorden mening med de följande orden, som ej få anses innehålla talbokstäfver:

Mors CeCa CeLos ditans urbem spoliavit.

(SRS. III: 23. Genom uppenbart tryckfel står i aftrycket i SRS.: Celos i st. f. CeLos).

Öfvers.: »Den blinda döden har ödelagt staden, riktande himlen.»

I SRS. I: 1: 29 återgifves denna vers på följande sätt:

Mors CeCat CeLos, ditans orbem spoliavit.

Handskriften har äfven så, hvadan här får antagas, att förvanskningen skett under den muntliga traditionen. Det kan annärkas, att i första uppteckningen orden *ceca* och *celos* kommit att byta plats. Ty af metriskä skäl är det troligt, att den ursprungliga lydelsen af versen varit:

Mors celos ceca ditans orbem spoliavit.

Här är nämligen förlängningen i *cecā* riktig i öfverensstämmelse med cesurförlängningslagen, medan den i *mors cecā* ... är oregelbunden.

Jag har sedan detta skrifvits funnit en bekräftelse på detta mitt antagande om denna minnesvers' ursprungliga lydelse, i det jag i SRS. I: 1: 236 påträffat just den sist anförda lydelsen:

Mors CeLos CeCa ditans orbem spoliavit.

Att i st. f. *orbem* i den här först anförda uppteckningen står *urbem* beror säkerligen därpå, att versen på detta ställe blifvit tillämpad på Stockholm (handskriften förmodas ha tillhört de Stockholmska minoriterbrödernas diarium).

Versen 13.

VI^s VI Capta fVIt ReX MaLVs eCCe rVIt.

Årtalet ger MCCCLXXXIX och versen, som betyder: »Våld togs med våld. Se den dalige kungen störtar», syftar på kung Albrekts tillfangatagande. Denna minnesvers handlar alltså om det samma som versen 6. På samma sätt är, sasom vi skola finna, samma ämne, som afhandlas i verserna 10—11, föremål äfven för vers 18.

Versen 14.

Denna vers, i hvilken inga talbokstäfver utmärkts och vid hvilken intet förklarande årtal blifvit tillagdt i den tryckta texten i SRS., ser där ut på följande sätt:

Bella ruunt clausit Her Abram Wordbiergh ecce pax fit.

Den är nog heller inte så lätt att förstå, denna minnesvers. Men först måste den läsas rätt.

Handskriften har alls icke något *Her*, som ju också är fullkomligt osannolikt i en latinsk text, utan ganska tydligt *et*. Vidare har den i st. f. det metern förderfvande *ecce* alldeles tydligt *cito*, som är metriskt riktigt.

Jag föreslår nu att uppfatta denna till sin riktiga lydelse återställda minnesvers på följande sätt. Jag söker talbokstäfverna i dess *senare* hälft, i det att hälften räknas från cesuren, liksom den i de under versen 12 anförda verserna

RIXa; MVsICa; Mors CeCa . . .; m. fl.

räknas *till* cesuren (och ej till tredje versfotens slut).

Har i dessa tre verser endast första hälften behöft innehålla talbokstäfverna, så har väl ock senare hälften allena kunnat så användas. Att bokstäfver af samma slag som talbokstäfverna, men som ej skola medräknas, finnas äfven i den förra vershalfvan har då här lika så litet att betyda, som att dylika finnas i den senare halfvan af de tre nyssnämnda minnesverserna.

Versen skulle då komma att se sålunda ut:

bella ruunt, clausit Vt abraM VorDbiergh. Clto paX flt.

Öfversättning: »Krig bryter ut, så snart som Abram tillspärrat Varberg. Snart blir det fred!».

Årtalet blefve VMVDICIXI, d. v. s. MCDXXIII, hvarom strax i det följande.

Hvad nu först beträffar uttrycket »sedan Abram tillspärrat Varberg» eller »gjort Varberg otillgängligt», så måste detta syfta på den bekante Abraham Broderssons höfding-skap på Varbergs slott. Han hade det — som bekant, jämte 7 andra slott — i förläning och det var hans hufvud-residens, där gjorde han sitt testamente 1410 eller just det år, som det tjugufemåriga holsteinska kriget bröt ut (se P. von Möller, *Bidrag till Hallands historia*, s. 372). Det får väl antagas, att han just vid nämnda tid, kanske med tanke på det kommande kriget, vidtagit särskilda anstalter till förstärkande af Varbergs fästningsverk och att det är detta, som minnesversens nyss anförda ord afse. Vi få alltså ur denna minnesvers fram ett litet, eljest okänt historiskt faktum. — Att herr Abrahams verksamhet för Varbergs befästande i versen framhålles får väl anses som ett bevis på, att man vid denna tid vetat uppskatta de förtjänster, den eljest illa beryktade riddaren kan ha egt. Näppeligen får man tänka på något sammanhang med Karlskrönikans lofprisande af Abraham Brodersson, den »manlikeste ridder» som konungen egde, om hvilken det där ytterligare heter (Klemmings uppl. v. 215 f.:

lenge skal man tolken lethe
 som er swa wis och saa rike;
 til manheit war ey tha hans like.
 han miste sit lyff i godhe thro
 gudh vme hans siel i hymerike roo!

Ty detta Karlskrönikans starka framhållande af den »manlige» riddarens goda sidor och fördöljande af hans dåliga — hvilka annanstädes, som bekant, starkt framhållas — torde nog bero på att konung Karl Knutsson första gången (1431) blef gift med en dotterdotter till Abraham Brodersson. Yttrandet i minnesversen åter lär väl vara oberoende af släktskapsförbindelsen med kung Karl såsom antagligen tillkommet just år 1423. Det har

kanske utgått från drottning Margaretha närstående håll. Eller ock har den mäktige riddarens plötsliga och snöpliga död här och hvar framkallat en reaktion till hans förmån. Huru som hälst är det ju af ett visst intresse att finna ett vittnesbörd, antagligen äldre än kung Karls giftermål, om att Abraham Brodersson blifvit uppskattad efter sin död.

Meningen med ifrågavarande minnesvers synes vara att hugfästa tillståndet och stämningen i Norden år 1423, då lifliga förhoppningar hystes, att det 13 år förut påbörjade holsteinska kriget skulle avslutas och fred ingås — ett hopp som dock först 12 år därefter gick i uppfyllelse. Själfva nyårsdagen 1423 kungjordes i Flensburg en förlikning mellan kung Erik och de tre unga grefvarne af Holstein, enligt hvilken dom i deras tvister skulle fällas inom ett, högst ett och ett halft år, och till dess detta skett fred skulle herska mellan de stridande parterna, och samtidigt ingicks förbund mellan kung Erik och hans fiender Hansestäderna. (Se Erslev, a. a. s. 87 f.). Domen fälldes också den 28 juni 1424 af kung Sigismund — den bekanta »Kejsardomen», som förklarade att hela Sönderjylland tillhörde kung Erik och Danmarks rike och fränkände de holsteinska grefvarne länsrätt till hertigdömet. Men domen erkändes icke af grefvarne och hanseaterna ingingo förbund med dem mot kung Erik och så började kriget på nytt.

Det måste medgifvas, att denna minnesvers med denna nu framställda tolkning får en annan karaktär än de öfriga verkliga minnesverserna. I dem är det inträffade tilldragelser, som hugfästas; här åter en säkert väntad eller önskad, men sedan icke inträffad tilldragelse.

Om man finge antaga, att minnesversen hänförde sig till själfva nyårsdagen 1423 och tillkommit med anledning af den ingångna förlikningen i Flensburg — orden *cito pax jit* skulle då hänföra sig till förlikningens säkert väntade bekräftelse genom verkligt fredsslut —, blefve dock

äfvén i denna vers en inträffad tilldragelse så att säga grundvalen för minnesversen.

Jag tillägger här, att jag, efter det att ofvanstående skrifvits, i en aman källa funnit en uppteckning af här ifrågavarande minnesvers, nämligen i en vårt s. k. Carmen Chronologicum liknande samling blandade kronologiska verser och minnesverser, som finnes upptecknad å fol. 37, b af Registrum villae Ma[1]möyge, uppsatt 1420 (SRD. VII: 246), hvarest först fyra verser läsas om år MCCCXL, vidare fyra verser om kung Albrekts nederlag MCCCLXXXIX, däribland denna:

Albertus Suecie capitur rex luce Mathie,

som visar, att den liknande vers i kronologien intill 1430 (SRS. I: 1: 30), som saknar ordet *rex* och därigenom är metriskt felaktig, blifvit oriktigt upptecknad.

Sist står följande vers:

Bella ruunt clausit vt Abram Wordberg cito pax fit,

däri vi igenkänna den ofvan behandlade minnesversen 14, ehuru såväl i fråga om fjärde som sjunde ordet riktigt läst eller just så som jag förut visat, att den i den af SRS. I: 1: 232 och SRD. IV: 621 begagnade, men illa lästa handskriften verkligen lyder. Wordberg är emellertid en sämre form än Wordbiergh i vår vers 14, enär *i* behöfves för den årtalsiffra, jag ofvan uppvisat för versen. Utg. af SRD. VII har emellertid icke förstått denna vers bättre, än att han fört den samman med de föregående fyra verserna om konung Albrekt till året MCCCLXXXIX, oakadt den genom ett §-tecken är skild från dem, liksom dessa på samma sätt äro skilda från de fyra första verserna — i olikhet med förhållandet i de båda svenska här förut afhandlade samlingarna, däri alla verserna, oberoende af innehållet, äro utan atskillnad sammanskrifna i ett stycke.

Verserna 15—17.

Dessa lyda i SRS. sålunda:

Milleni tricent L. mortis tempora dicent
Dum mors in mundo regnavit prima rotundo
Tercia pars hominum transeat ad dominum.

Vid första versen är i SRS. tillagdt årtalet MCCCL. Versen säger att »(år) 1350 skola säga dödens tider. När den första (diger)döden herskade rundt i verlden, lär tredjedelen af människorna ha gått (eg. gå) till Herren.»

Dessa verser äro icke några egentliga minnesverser lika de föregående 4—14, utan de äro i viss mån att jämföra med verserna 1—3.

Tricent lemnar ett exempel på, hurusom under medeltiden för rimmets skull godtyckliga stympningar af ord kunde göras i versen. Jämför därom A. Kock (och C. af Petersens), *Östnordiska och latinska medeltidsordspråk*, II, Köblm. 1894, s. 126.

Versen 18.

Denna vers ser i SRS. så ut:

Crisplnl post Cras noster prlnCeps slO erlt Mas.

Dag och årtal anges i SRS. som 26 Oct. MCCCCVI och i en not heter det:

Ericus Pomeranus nuptias celebrat.

I SRD., där hela detta stycke är aftryckt, har versen samma utscende, men i SRD., I: 193, där versen anföres i annat sammanhang, lyder slutet: *jit Erick mas*. Jag anser, att handskriften till vårt stycke också har: *jit eric*. Men handskriftens t och c äro ytterst svåra att skilja åt. Den ursprungliga lydelsen har i alla händelser varit *jit Eric*. Versen skulle då öfversättas: »Sedan dagen efter Crispinus är (eg. blir) vår furste Eric (äкта) man».

Det är, som förut nämnts, andra gången, som Eriks giftermål afhandlas i detta stycke.

* * *

Alla de nu anförda minnesverserna äro i de olika uppteckningarna så skrifna, att talbokstäfverna ej äro på något särskildt sätt utmärkta. Det är endast i aftrycken sådant skett. Det är förmodligen den förra omständigheten, som föranledt utgås af SRS. här ofvan anförda yttrande, att nedskrifvaren af minnesverserna i laghandskriften varit okunnig om deras karaktär af minnesverser.

Emellertid torde det ha varit det vanliga bruket i medeltiden att anförä dylika verser utan angifvande af talbokstäfverna till skillnad från öfriga bokstäfver. Så skrivas dessa verser öfver allt där de förekomma i handskrifterna.

Jag har redan förut (under vers 8) påpekat, att den skrifvare, som ändrade *hic* till *huic*, sedan han råkat skriva *svecie* i st. f. *svecie*, måste ha förstått, att det här var en minnesvers. Dessa minnesverser tillkommo för öfrigt väl i främsta rummet för att läras utantill, och då man kunnat vid deras uppläsning ur minnet taga ut talbokstäfverna utan någon särskild hjälp, har man naturligtvis kunnat göra detta ända lättare vid läsningen af den skrifna versen utan hjälp af ett särskildt utmärkande af talbokstäfverna.

Att det var det ursprungliga bruket vid minnesverser att icke särskildt utmärka talbokstäfverna, finner man också af ett yttrande af Messenius i dennes *Theatrum Nobilitatis Svecanæ*, s. 130, däri han meddelar ett antal minnesverser (chronostica) af den tyske latinskalden HENRICUS MOLLERUS — om hvilken se H. SCHÜCK, *Svensk Literaturhistoria*, I: 631—633 — öfver medlemmar af det kungliga huset; han beder därvid läsaren själf uträkna det i hvarje fall angifna året genom att uttaga årtalsbokstäfverna ur

versen, »cum pro consuetudine non sint majusculis adnotata». Detta yttrande, »enligt vanligheten», måste syfta på det ursprungliga medeltidsbruket — Messenius var ju en kännare af medeltidens epigrafik, såsom framgår af hans bekanta lilla bok *Tumba ... apud Sveones* —, alldenstund Mollerus själf i sitt arbete *Elegia*, utg. 1562, däri han låtit trycka sina minnesverser, utmärkt talbokstäfverna med majuskler! Messenius har sålunda vid omtrycket rättat detta, enär han fann det strida mot »bruket»; det var en olämplig nyhet, som Mollerus följde, menar tydligen Messenius.

Att denna nyhet också kunde leda till missbruk finner man af följande minnesverser, som stå i slutet af en inskrift på den vid Upsala domkyrkas senaste restauration återfunna fotställningen till en sarkofag öfver Gustaf Wasas första gemäl drottning Katarina af Sachsen-Lauenburg:

QVLE · TIBI · DEFVNCTA · EST · CONIVNX · GOSTAVE · BEATA ·
(NE · FLETO) COELOS · IAM · CATARINA · TENET ∴

I dessa verser, som angifva Katarinas dödsår MDXXXV, har ett D (i DEFVNCTA) fått komma med utan att medräknas bland talbokstäfverna. Detta är ett fusk, som ej kunde förekomma, då talbokstäfverna ej särskildt utmärktes.

Jag har varit något utförlig rörande denna punkt, alldenstund dess utredande är af vikt för konstaterande af en gotländsk vers' karaktär af äkta minnesvers. Detta åter är af historiskt intresse, emedan denna vers, uppfattad som minnesvers, lämnar ett vittnesbörd — angående konung Valdemars framträngande 1361 till Gotlands sydspets —, som eljest inga historiska dokument, utan endast folksägner gifva. Jämför därom Snöbolms *Gotlands land och folk* ¹s. 148, ²s. 165-6.

Den ifrågavarande gotländska versen förekommer målad på en vägg i Fide kyrka, så lydande:

EDes sVCCense, gens Cesa DoLens rVIT ense,

i hvilken vers talbokstäfverna icke äro målade på något särskildt igenkänligt sätt, t. ex. med större bokstäfver (ehuru de här i analogi med verserna i SRS. tryckts med dylika) eller annan färg; hela inskriften är tvärtom gjord med lika stora bokstäfver — utom begynnelsebokstafven E, som är majuskel — och målad i samma svarta färg, det senare enligt benägen upplysning af prof. G. Lindström. Se härom mina *Inscriptiones Gotlandiae*, nr 18.

Jag har mot uppfattningen af nämnda vers som en minnesvers från beaktansvärdt håll hört anmärkas, att i så fall talbokstäfverna bort vara särskildt utmärkta. Att denna anmärkning är alldeles ogrundad torde framgå af den nu gjorda utredningen. Det kan för öfrigt nämnas, att det är just för pröfningen af denna gotländska vers, som hela denna undersökning af medeltidens versus memoriales tillkommit.

Emellertid ha vi nyss sett, att, då detta slags minnesvers påträffas under 1500-talet i monumentala inskrifter, talbokstäfverna verkligen äro utmärkta genom större majuskler, hvilket då får antagas vara ett yngre bruk. Ett annat exempel kan anföras från Catharina Jagellonicas grafvård i Upsala Domkyrka, där på framsidan af stensbordet under drottningens fötter ett distikon af följande lydelse och utseende läses:

IN : COELO : CAPLAT : CATHARINA : BEATA : QVIETEM :
 SVBLECTIS : REQVIES : HEC : ERAT : VNA : SVIS.

(Se afbildningen på planchen till s. 72 i J. Peringskiölds *Monumenta Ullerakerensia*).

Dödsåret 1583 är här angifvet sålunda:

MCCCCLVVVVVIIIIII.

I de nu anförda två exemplen se vi ett helt distikon användt för årtalets utmärkande med talbokstäfver alldeles som, enligt min uppfattning, i det ofvan behandlade orimmade distikonet *Ericus tristis* etc. (verserna 10—11).

På tal om Mollerus' minnesverser kan nämnas, att hos honom ända till fyra versrader (två distika) stundom användes för ett enda årtal.

Till sist kan nämnas, att det nya bruket att utmärka talbokstäfverna medelst majuskler förde till bruket att äfven i prosa angifva årtal så som i minnesverser, t. ex. i denna underst å Johannes Thomæ Agrivillensis Byres antafva i Upsala Domkyrka anbragta sats: DACO sVEDOS INVADENTE (= MDCXI): se Peringskiöld, *Monumenta Ullerakerensia*, s. 270.

En anmärkning bör till sist göras rörande det ofvan afhandlade stycket i SRS. Den titel, utg. gifvit det: Carmen Chronologicum, är fullkomligt olämplig, ity att de däruti upptagna verserna aldrig hafva utgjort en sammanhängande kronologisk dikt, utan endast äro ett antal lösa versus memoriales eller minnesverser och andra verser af kronologiskt innehåll, som någon roat sig med att från skilda håll samla och afskrifva till samman. Annotationes chronologicae, som utg. af SRD. gifvit stycket till titel, är därför en mycket riktigare benämning.

Att förhållandet är sådant, jag nu nämnt, framgår med full tydlighet af följande omständigheter.

Först och främst består, såsom redan påpekats, detta s. k. Carmen chronologicum af två helt olika slags kronologiska verser, nämligen dels 1—3 och 15—17, som icke äro några egentliga minnesverser, och de öfriga, som äro verkliga minnesverser med talbokstäfver inströdda i versen. Men det är icke rimligt att antaga, att dessa olika slags verser tillhört en och samma dikt.

Vidare äro årtalen angifna utan tidsföljd om hvarandra, t. ex. 1389—1396 (2 ggr)—1412—1406—1386—1389—1423—1350—1406. Detta vore ju alldeles oförsvarligt i ett Carmen chronologicum. Vidare är samma historiska tilldragelse i ett par fall behandlad i två olika minnesverser, stående på olika ställen i dikten; detta är förhållandet med kung Albrekts tilfångatagande (v. 6 och 13), med kung Eriks giftermål (v. 10—11 och 18).

Vidare finner man tre pentametrar ställda efter hvarandra emellan hexametrar på ömse sidor, en alldeles orimlig anordning i en sammanhängande dikt. Vidare förekomma i stycket rimmade och orimmade verser blandade om hvarandra på sådant sätt, att det icke kan antagas, att så skett i en sammanhängande dikt. Medan verserna 1—9 och 12—18 äro rimmade hexametrar eller pentametrar, utgöra verserna 10—11 ett orimmadt distikon. Visserligen förekomma stundom i den latinska medeltids-poesien rimmade och orimmade verser blandade i samma dikt eller strof, men en sådan anordning som här torde vara exempellös.

Slutligen är det icke rimligt att antaga, att i en och samma dikt minnesverser blandats om hvarandra, i hvilka än hela versens än blott halfva versens talbokstäfver skola medräknas. Detta förfarande måste ju leda till förvirring och osäkerhet vid afläsningen af årtalet. De olika systemen måste antagas ha följts vid olika tillfällen, ej i samma dikt.

Jag föreslår som titel på stycket *Versus chronologici et memoriales*.

En något liknande samling af blandade kronologiska verser och minnesverser om 10 versrader förekommer i en laghandskrift, B. 5. b. i K. Bibl. i Stockholm, hvarpå dr K. H. Karlsson fäst min uppmärksamhet. Den börjar och slutar med verser, som äfven förekomma i det s. k. Carmen Chronologicum, nämligen (obs. den dåliga läsarten i andra radens första ord):

Dum mors in mundo regnauit primo rotundo
 Milleno tricent l. mortis tempora dicent

.....
 Rixa culex cucumer bo moritur dapifer,

men har emellan den sju verser om konung Albrekts nederlag 1389, hvilka äfven, dock med åtskilliga varianter, äro kända från andra håll; dessa äro förtjänta af rätt mycken uppmärksamhet och skola af mig särskildt behandlas. Ingen egentlig versus memorialis förekommer där mer än den sista, nyss anförda.

Tillägg:

Om det oriktiga årtalet för Birgittas död. Då vi i vårt s. k. Carmen chronologicum påträffat en minnesvers med oriktigt årtal (5:te versen) och detta af mig förslagsvis förklarats som beroende på en förändring af en ordforms ursprungliga lydelse, torde det här förtjäna påpekas, att misstaget vid årtalsbestämningen i ofvan anförda minnesvers om S. Birgitta nog har en annan orsak. Det beror troligen därpå, att förfn af Vita metrica S. B. missförstått en årtalsbestämning, som han funnit i det arbete, han på vers omskrifvit, eller den s. k. Vita Abbreviata S. B., däri det heter, att den heliga B. dog den 23 Juli, »sedan ett tusen trehundra sjuttitvå år förflutit» (Mille — trecentis et septuaginta duobus annis transactis). Detta bör säkerligen uppfattas som angifvande år 1373 — Birgittas verkliga dödsår —, såsom också professor J. Paulson menar (se Kruse, a. a. s. 28, n. 2), men kan ju vid bristande uppmärksamhet lätt nog missuppfattas som afseende år 1372¹⁾. — Att denna vers redan under medel-

¹⁾ Här kan anmärkas, att i den versifierade inskrift rörande Birgittas död, härrörande från tiden före 1391, som finnes anbragt på en vägg i S. Birgittas kyrka i Rom, dödsåret är otvetydigt angifvet som 1373 (»MC ter et decies septem tres»). Dessa verser finnas senast och riktigast återgifna i Carl Bildts *Scenska minnen i Rom*, Stockholm 1900, s. 7.

tiden missförståtts så, att man uppfattat den betyda 1372, visas däraf att den i samma handskrift något senare, då den för andra gången förekommer, blifvit ändrad så, att *tribus* (metriskt oriktigt!) satts i st. f. *duobus*, hvilken ändring redan Benzelius omtalar i sina nyssnämnda *Annotationes ad Joannis Vastorii Vitam Aquiloniam* (sp. 69).

Ett stöd för prof. Paulsons och min uppfattning af tidsbestämningen rörande Birgittas död i Vita Abbreviata S. B. såsom angifvande år 1373, ej år 1372, hvilken nog torde förefalla mer än en läsare tvifvelaktig — Kruse yttrar därom a. a. s. 28, p. 2: »om en dylik tolkning är möjlig...» —, torde för öfrigt kunna hämtas från följande versifierade tidsbestämning rörande Birgittas dotters, den heliga Katarinas dödsdag, som förekommer i en i K. Biblioteket i Stockholm förvarad handskrift, som innehåller »Processus canonisationis beatæ Katharinæ», och därefter är tryckt i Klemmings *Latinska sånger från Sveriges medeltid*, s. 103. Den lyder sålunda (den oriktiga versindelningen hos Klemming har af mig rättats):

Annis milleis transactis bis quadragenis
 et tricentis monos juncto quasi plenis
 post ortum Christi mortem Katerina subisti.

Det är år 1381, den heliga Katrinas dödsår, som här afses med denna tidsbestämning: »Då ett tusen trehundraåttio år och ett därtill förflutit, nära nog fulla». Med detta »nära nog fulla» synes författaren af versen ha velat förbygga det möjliga missförståndet, att »annis transactis...» skulle uppfattas som hänvisande till det närmast följande året — 1382 —, såsom i de här förut behandlade verserna från Vita abbreviata Sanctæ Birgittæ, efter hvad här antagits, är förhållandet, och tydligt ha velat påpeka att det är just sjolfva år 1381, under hvilket Katarina dog. — Rörande det grekiska som oböjligt behandlade ordet *monos* — med oriktig kvantitet såsom ofta i grekiska ord (jfr

Gertz, *Andree Synonis Hexaëmeron*, p. 426 — i uttrycket *monos juncto* se hos Du Cange).

På liknande sätt heter det i en strof om Mag. Petrus, Birgittas biktfader, som förekommer i samma handskrift som versen om Katarina och liksom denna är aftryckt i Benzeliuss' *Annotationes* (sp. 74) *ad Joannis Vastovii Vitem Aquiloniam* (Benzelius ed. af detta arbete Ups. 1708):

Annis millenis revolutis septuagenis
 Ac ter centenis exhinc octo quasi plenis
 A partu Christi mortem bone Petre subisti.

Mag. Petrus dog enligt Vadstena diariet d. 16 sept. 1378.

För öfrigt må i denna fråga här anmärkas, att det väl får anses bero på, hur pass strängt logiskt anlagd en författare är, om han med ett uttryck sådant som »den och den dagen sedan så och så många år förflutit» afser att sätta årtalet = de förflutna åren allena eller = det förflutna året + det påbörjade, som med dödsdagen afbrytes. Det förra är, som sagdt, den förnuftigaste räkningen, men den senare har nog ock förekommit.

Såsom ett exempel på den senare beräkningen från en långt senare tid kan här anföras följande i gammal stil hållna versifierade angifvande af tidsbestämningen april 1703:

«När sjutton hundra och tre till,
 som unge Bilberg¹⁾ säja vill,
 af årtal var passeradt,
 se'n Kristus för oss födder var,
 in uti april elfva da'r
 blef denna skrift daterat...»

Man vet bestämdt, att april 1703 här afses. Författaren är den samtida Mårten Lillichöök (språket är

¹⁾ Lektor och ryttmästare. almanacksutgifvare, † 1743. Se ofvan a. a.

moderniseradt, så när som på sista ordet). Se Sigrid Leijonhufvud, *Ur svenska herrgårdarsarkiv*, Stockholm 1902, s. 84. — Här skulle man ju strängt logiskt fordra: »När sjutton hundra och två till». Man har här så godt som en öfversättning af det latinska uttrycket: »Annis transactis ...»

Det felaktiga angifvandet af 1372 som Birgittas dödsår förekommer, egendomligt nog, äfven i Birgittas samtidas, biskop Nicolaus Hermannis och ärkebiskop Birgerus Gregoriis lefnadsteckningar öfver Birgitta. Prof. H. Schüek menar, att »det besynnerliga misstaget rörande dödsåret» i den förres arbete »måhända bäst förklaras» genom det antagandet, att biografien, som förekommer i ett »Officium», liksom hela detta författats omedelbart efter Birgittas död »innan Birgittas gamle vän och lärare af hennes återkomne följeslagare fått veta den exakta tidpunkten för hennes död». Hvarför ärkebiskop Birger har samma oriktiga uppgift om dödsåret, söker Schüek ej förklara. Men då han finner troligt, att biskop Nicolaus' Birgitta-officium är äldre än ärkebiskop Birgers, skulle man väl då få antaga, att den senare kritiklöst återgifvit felet hos den förre.

Emellertid synes det mig, som om felet i fråga om Birgittas dödsår i de båda med henne samtida och med henne nära förbundna biskoparnes Birgitta-biografier behöfde en mer öfvertygande förklaring. En sådan skulle kunna gifvas, om man finge antaga, att felet icke funnits i de båda biskoparnes originalarbeten utan senare inkommit i afskrifter af dessa. Hvad biskop Nicolaus' Birgitta-officium angår, så härrör den äldsta kända handskriften däraf — som utgifvits af H. Schüek i a. a. — från Linköpingskaniken Laurentius Odonis, som lefde 1366—1417 (då han dog); och den torde vara författad kort efter 1389 (Schüek, a. a. s. 33—34). Under förutsättning att Vita metrica S. B. är författad före sist-

nämnda tid — och ingenting hindrar, så vidt jag kan se: detta antagande, i det att förf. redan 1377 aflade ett vittnesmål om, hvad han kände om Birgittas lif, och den omständigheten att förf. kallar biskop Nicolaus för *senex* ingalunda behöfver bevisa, att »Vita metrica skrifvits ett par år innan Nicolaus dog» (1391; se Kruse, a. a. s. 8), alldenstund *senex* var en hederstitel för biskop m. fl. (som Kruse a. st. ock medgifver, på samma gång han erkänner, att *vita metrica* därför också kan vara författad tidigare än nyss nämts) — och vidare under förutsättning af att Linköpingskaniken Laurentius Odonis känt sin kollegas Linköpingskaniken Ragwald Anundssons arbete *Vita metrica* S. B. — något som ju är högst antagligt —, skulle man då kunna antaga, att Laurentius Odonis af den i *Vita metrica* förekommande minnesversen *Ecce cupit vitulum . . .* blifvit förledd att antaga 1372 vara Birgittas rätta dödsår, och därför rättat det i hans original möjligen stående 1373 till 1372.

En af de handskrifter af biskop Nicolaus' Birgitta-officium, från hvilka Schück anför varianter, Upsalahandskriften C. 84, har riktigt 1373. Skulle icke detta möjligen kunna härröra från originalmanuskriptets uppgift?

Minnesverserna, de verkliga versus memoriales, spelade säkerligen en stor rol under medeltiden och gällde som tillförlitliga källor. Då nu en sådan fanns rörande Birgittas dödsår, har helt naturligt Laurentius Odonis ansett dess uppgift tillförlitligare än den, han fann i det manuskript af Nicolaus Hermannis Birgitta-officium, som han företagit sig att afskrifva, och därför ändrat den i det senare förekommande årtalsuppgiften till öfverensstämmelse med minnesversens uppgift.

Med hänsyn till ärkebiskop Birgers Birgitta-officium så är däraf ingen äldre handskrift känd än en från slutet af 1400-talet (se Annerstedt, SRS., III: 2: 186), hvadan

det där förekommande felaktiga årtalet 1372 väl kan bero på ändring efter minnesversen.

Har jag rätt i den förklaring, jag nu framställt, skulle vi här ha exempel på, hurusom en felaktig minnesvers kommit att spela en för historieskrifvarne ödesdiger rol.

Det kan erinras om, att redan i Vadstena-diariet omtalas vid år 1373, som angifves såsom Birgittas riktiga dödsår, att andra med orätt anse henne ha dött 1372 (se SRS. I: 1: 100). Också annanstädes fins detta senare årtal oriktigt angifvet; så i SRS. III: 1: 23, där det står såväl i en prosaisk anteckning som i en kronologisk vers:

M semel et ter C L biis X ad[d]ita binis.

II. Om en samling *Versus memoriales*,

upptecknade i Bures *Sumlen*.

(Utgifna i tryck första gången 1853.)

Under rubriken

”*Minnesrim, 1208—1456*”,

meddelas i *Sveriges historiska och politiska visor*, samlade och utgifna af G. O. Hyllén-Cavallius och G. Stephens (Örebro 1853) ett ur *Johannis Thomæ Agrivillensis Burei* bekanta *Collectanea* (*Sumlen*) hämtadt stycke med titel *Cronicorum quidam versus memorativi*, hvilka Bure upp gifver sig ha hämtat »af her Christ. Clasons krönika Olavi Petri främst».

Stycket innehåller ett antal historiska verser af flera helt olika slag, skrifna i femton versrader i en följd. Dessa äro i Hyllén-Cavallius' och Stephens' nyss anförda verk aftryckta såhunda, att de efter innehållet uppdelats i småstycken om en till två versrader. Ett tankestreck är i alla dessa versrader, utom den andra och tredje från slutet, i aftrycket satt efter cesuren och rimmet därstädes, förmodligen därför att utgifvarna, såsom ännu ofta hos oss sker, ansett, att de långa verserna borde tudelas efter rimmet; detta har dock icke någon motsvarighet hos Bure, som synes riktigt ha uppfattat verserna som, mestadels rimmade, hexametrar och en pentameter (långverser). (De flesta äro s. k. leoninska verser).

De två första småstyckena upptaga de bekanta verserna på latinskt-svenskt blandspråk om slagen vid Lena och i Hålaveden med en del varianter till den vanliga texten.

De lyda sålunda i aftrycket:

- 1) Contigit in Lenum — lupō 15 danska för enom
Af Svenskom Svennom — togho dorsum verbere plenum.
- 2) Quam plures Holevedh — Dani vordo slagna widh
Dat finem rixæ — Dacis the Svenskas pålyxe.

Intet af dessa verspar innehåller något årtal; de äro sålunda icke egentliga *versus memoriales*, utan blott historiska verser.

Hvad beträffar det första versparet, det som handlar om slaget vid Lena (1208), så är det ju ganska allmänt känt under lydelsen:

Contigit in Lenum,
Duo Danske lupō for enom.
Af Svenskom svenom
Togo dorsum verbere plenum,

som är hämtad från Ericus Olai, nämligen den handskrift af hans krönika, som utgifvits af Messenius 1615, dock med den skillnaden, att Messenius riktigt återgifver verserna som två långverser (hexametrar), medan de hos oss i nyare tider efter rimmet oriktigt pläga uppdelas i fyra kortverser, hvilken indelning Hyllén-Cavallius och Stephens ju ock antyda med tankestrecken.

Uppgiften hos H.-C. & S., att »uppteckningen hos *Ericus Olai*, p. 55, har . . . *toko* för *togho*» äro oriktig. Det är Loecenius' upplaga af 1654, som här afses, och den har liksom upplagan af 1615 *togho* och för öfrigt alldeles lika text med denna.

Den handskrift af Ericus Olais krönika, som är tryckt SRS. (II: 1: 50) har: *twa* för *duo* (och *lupo* för *lupo*, detta ej i aftrycket, men så i handskriften¹⁾, Cod. Bælfkeanus I

¹⁾ Denna synes ha ursprungligen haft *lucem*, hvars *w* senare ändrats till *o*.

i Riksarkivet, som har stycket tydligt deladt på två versrader).

Hos H.-C. & S. uppgifves det, att »Danska uppteckningen, hos *Hvitfeldt* (sic!), Danm. Hist. I, 178, är:

Contigit in Læna
thero Jutta löpa för ena
Af Swenske Swenna
thogo dorsa verbere plena.»

Denna uppgift är mycket felaktig och vilseledande, hvilket här af flera skäl bör framhållas.

Hos A. Huitfeldt, *Chronologia*, Kiöbh. 1600, I: 90 lyder versen sålunda:

Contigit in læva, thuo Jutta, lopa for ena,
For Svenska svenna, thoge dorsa, verbere plena.

Och lydelsen är densamma i upplagan af 1652, hvilken, såsom det af sidhänvisningen synes, är den som H.-C. & S. citera.

Man har således här *thuo* = 2 i st. f. det obegripliga *thero* och indelning i två versrader, ej i fyra! — Det felaktiga *læva* är hos Pontanus, *Rev. Danic. Historia*, Amstelod. 1671, där eljest Huitfeldts text är, på ett par olikheter i stafsättet när, följd, rättadt till *Læna*. P. har *Thuo* och två versrader.

Alla nu anförda källor ha således uppgiften, att *två* danskar (jutar) löpo för *en*. Det är då säkerligen en nyare ändring, då uppteckningen hos Bure har 15 danskar.

Jag har annanstädes (*De svenska landsmålen* XIX: 6: 26) uttalat den förmodan, att dessa verser ursprungligen lydt sålunda:

Contigit in Lennum, duo danskir lupu for enum,
Af svenskum swenum toku dorsum verbere plenum,

med fyrdubbelt rim i det hexametriska versparet enligt de lagar, som i medeltiden gällde för de s. k. *versus concatenati* eller *versus unisoni*, om hvilka, se nyss a. st., där det äfven framhålles, att i denna strof kanske första gången svenska språket användes i hexametrisk vers.

Det andra versparet hos H.-C. & S. — om slaget i Hålaveden (1452) — är också förut bekant från Ericus Olai. Det lyder i samma handskrift (Cod. Bialk. I), hvarifrån det nyss afhandlade versparet är med några ändringar tryckt i SRS., sålunda:

Complures hulewidh de dacis fulle döde nidh

Dat finem rixe dacis then svenske pulyxe.

Verserna äro i handskriften skrifna sålunda såsom två långverser, med de båda begynnelsebokstäfverna målade med rödt. I st. f. dacis har förut varit skrifvet *suenis*, som är öfverstruket med tjockt rödt och i margen rättadt till *dacis*. Texten i SRS. II: 1, 159, afviker något litet från den nu anförda (: fullo döda — then Svenske Polyxe); den är en kompromiss mellan texten i Cod. Bialk. I och en yngre Cod. Bialk. II, från 1600-talet, också i Riksarkivet. Då hos H.-C. & S. uppgifves, att verserna hos »Ericus Olai, p. 200» lyda så och så med fyrradig versindelning, så är detta alldeles orätt. I Loccenius upplaga af 1654, som afses, är i själfva texten stycket tryckt som prosa, men i utgifvarens Notæ som två versrader. I Messenius upplaga 1615 stå två versrader.

Det synes icke kunna vara tvifvel om, att dessa två versrader, liksom de om slaget vid Lena, churu af långt yngre ursprung än dessa senare, böra uppfattas som rimmade hexametrar. Rimmen äro anbragta alldeles regelrätt så som i leoninska verser, och den andra versraden

är ju en riktig hexameter. Den första åter måste, för att bli hexameter, skanderas i slutet sålunda:

. fulle dö|de nidh,

hvilket ju onekligen är högst påfallande. Jämför sådana af rimställningen bekräftade medeltida uttal som *foró*, *fantom* (se K. Bure, *Rytmiska Studier öfver Knittelversen* ..., Lund 1898, s. 37; G. Cederschiöld, *Rimlista till Eufemiarisorna och Erikskrönikan*, Göteborg 1903, s. VII, not 3).

Sedan följa i aftrycket sju småstycken verkliga minnesverser, således med i texten inflätadt årtal. Man kan af det okritiska skick, hvori verserna förefinnas, se, att hvarken Bure eller de nämnda utgifvarna förstått, att minnesverser af detta slag här föreligga; talbokstäfverna äro också hos ingendera särskildt utmärkta och inga årtal äro till förklaring utsatta vid de särskilda verserna. Årtalet 1456 ha utgifvarna fått därigenom, att versens innehåll tydligt anger detta årtal (för Tord Bondes mord).

Första stycket af dessa lyder i aftrycket sålunda:

Lis stans Octobris—quina luce fit Holmis
Es Christierne bone—tristis feriente Stenone.

Detta verspar bör efter min mening läsas och uppfattas sålunda:

Lis stans oCtobris blis qVina LVCe flt noLMIs;
es, ChrIstlerne bone, trIstIs, ferIente stenone.

Som första versen är metriskt felaktig (så äfven hos Bure), i det att en stafvelse fattas efter cesuren, och då det af innehållet synes, att här är fråga om slaget vid Brunkeberg, och då detta inträffade den 10 och icke den 5, måste det felande ordet vara det af mig här tillagda

ordet *bis* — det liknande slutet i *-bris* har, på bekant sätt, föranledt, att *bis* öfverhoppats —, hvarigenom man också får den behöfliga årtalsbokstafven I. Man får så årtalsbokstäfverna: MCCCLLVVIIIHHHHH, d. v. s. 1471, och dagen den 10 oktober eller datum för slaget vid Brunkeberg.

Verserna betyda ju: »En strid uppstår i Stockholm den 10 oktober. Du är ledsen, gode Christiern, då Sten slår dig.»

Den ironiska tonen i sista versen är rätt anmärkningsvärd.

Andra stycket ser i aftrycket ut så:

Scanea calcata — per Gothos igne cremata
Carole carpe vias — custodit castra matthias.

Den första af dessa verser läser och uppfattar jag så:

sCanIa CaLCata per gothos Igne CreMata.

»Skåne förtrampas af goterna, brändt med eld.»

Årtalet blir MCCCCLII.

Jag har satt *Scania* för *Scanea*, då den förra formen är den vanligaste och då en årtalsiffra I här behöfs. Bures handskrift har tydligt *e*. Det är här tydligen fråga om konung Karl Knutssons beryktade härjningståg till Skåne 1452.

Den andra versen syftar nog på samma tilldragelse, d. v. s. så att i den konung Karls hemfärd från Skåne afses. Versen betyder ju:

»Karl begif dig i väg (hem!) Lägret beskyddar Matthias' dag» (= 24 februari).

För att kunna förklara den sista satsen har man att erinra sig följande. På hemväg från det förfärliga härjningståget i Skåne var konung Karl den 27 februari i Sten-

brohult i södra Småland (se Styffe, *Bidrag till Skand. Hist.* 3: 44; jfr *Sveriges Historia från äldsta tid ...* 1877, 2: 295). Enligt Karlskrönikans skildring drog konungen genom Göinge härad — det var på den tiden blott ett härad — upp i Varend. I Göinge voro alla fientligheter inställda i följd af att allmogen dagtingade med konungen, lofvade honom tusen lödiga mark för att han, under de tre nätter han skulle dröja där, skulle hålla fred med dem (se Klemmings utgåfva af *Karlskrönikan*, v. 8731 följ.). Det samma synes framgå af en amman källa, den i A. Huitfeldts *Historiska Beskrifvelse ...* (1599) meddelade utförliga skildringen af Skåne-tåget. (Det lär vara denna källa Styffe afser, *Bidrag till Skand. Hist.* 3, s. 11, n. 5). Där nämnes visserligen icke fördraget med Göingarna, men det talas om härjningar på ömse sidor om ifrågasvarande härad, icke i det samma, genom hvilket konungens tillbakatåg dock säges ha skett. Jag antar nu, att Göingarnas dagtingan inträffade den 24 februari — det är då denna som afses med versens ord, att »Matthias dag beskyddar lägret»: konungen har i följd af Göingarnas dagtingan känt sig trygg i sitt läger, åtminstone relativt mot förhållandet under det föregående krigståget.

Versen innehåller intet årtal (det skulle bli 1963!), som ju ej heller behöfs, då den ansluter sig till den föregående minnesversen.

Nästa vers lyder i texaftrycket:

Calum lustratur — Birgitta carne soluta.

Denna vers läser och uppfattar jag sålunda:

CaLVM LVstratVr BirgItta, Carne soLVta.

Calum, som äfven står hos Bure, är ju tydligen skruffel.

Årtalet blir MCCLLLVVVII = 1372, eller ännu en gång i en minnesvers det oriktiga årtalet för Birgittas död.

Öfversättning: »Birgitta, befriad från köttet, genomvandrar himlen.»

Nästa stycke lyder i aftrycket sålunda:

Tord est secure — stertens, tu Jusse securi
fallax fregisti — caput ut Judas posuisti.

Jag läser och uppfattar dessa verser sålunda:

torD est seCVre stertens. tV, IVsse, seCVre
faLLaX fregIstI CapVt Vt IVDas posVIstI.

För rimmets skull har jag insatt *secure* i st. f. *securi*, som handskriften och aftrycket ha i första radens sista ord. Detta är *securis*, yxa, som ju kan ha ablativ både på *i* och *e*. För årtalets skull, som bör vara

(DDCCCLXVVVVVVVVVIII =) 1456,

såsom synes af det följande, fordras också, att ett I strykes.

Öfversättning (hvarvid prof. M. A. Gertz' mig benäget meddelade uppfattning af orden: *ut J. posuisti* blifvit följd): »Tord sofver tungt i säkerhet. Du, Jösse, har lagt honom i grafven, i det att du, en bedräglig Judas, krossat hans hufvud med yxa».

Det handlar, som man finner, om det af Jösse Bosson föröfvade mordet på Tord Bonde.

Hvad dessa versers innehåll beträffar, så återfinnes det i närmast liknande ordalag i den gamla visan om Thord Bondes mord, som är tryckt hos Geijer och Afzelius, *Svenska Folkevisor*, I: 452—3 (Bergströms utgåfva) och Hyllén-Cavallius och Stephens, *Sveriges historiska och politiska visor*, s. 140—2. Det heter där, att *Jons Bosson* — i Rimkrönikan samt hos Laurentius Petri och Olavus Petri kallas han, liksom i vårt verspar, *Jösse Boson* —,

härjats af eldsvåda 1478 har jag icke kunnat finna någon annanstädes nämndt.

Hvad de »tre beskyddande konungarna» skulle syfta på, var länge föremål för min undran. Yttranden, som jag funnit i skriften *Sigtuna det forna och det närvarande*, Upsala 1847, samt hos G. Wallin, *Sigtuna stans et cadens*, Ups. 1729—1732, syntes till en början (före prof. Gertz' restauration af första versraden) kunna gifva ett uppslag till förklaring.

I det förra (anonyma¹⁾ arbetet heter det (s. 35): »Konungarna Knut, Erik X och Erik XI sökte väl att upphjelpa staden» (efter dess afbrämmande 1187), hvarvid hänvisas till: »Johannes Magnus, Lib. XIX, Cap. 9.

Hos Wallin heter det (s. 295): »Kanutos enim, & ambos Ericos X & XI, hujus nominis, Eriei Sancti filios, nepotes, pronepotesque insigni Deum reverentia coluisse, *ades sacras reparasse, aliasque de novo erexisse*, referunt annales nostri.» Det hänvisas till samma ställe hos Joh. Magnus som ofvan.

Nu är emellertid förhållandet det, att hos Johannes Magnus å anfördt ställe alls icke nämnes något om Sigtuna ej heller om de tre konungarna, utan att det blott heter om konung Knut Eriksson, att han fullbordade Saba och Varnhems kloster och doterade dem, samt därefter i allmänhet, att han »*ades sacras reparavit aut de nouo erexit*», således de ord, som Wallin kursiverat. Detta yttrande har nu Wallin på fri hand utvidgat till att gälla om alla de tre sista konungarna af Erikska ätten och sedan har han på dåtida historieskrifnings lättvindiga sätt tillämpat det på Sigtuna. »*Hae sunt caussae*», säger han efter anförande af åtskilliga skäl och vederläggande af motskäl, »*cur Sigtunam primis post occasum annis, iterum surrexisse novis aedificiis, quasi renatam a stirpibus, omnino*

¹⁾ Författaren är A. H. Wistrand.

nobis sit persvasissimum» (!). Den okritiske författaren af boken *Sigtuna det förna och det närvarande* har här af sedan fabricerat den bestämda uppgiften, att de tre nämnda konungarna »sökte upphjelpa staden».

En helt annan förklaring måste, som läsaren finner, sökas.

Det föll mig också slutligen in, att första versen syftar på »heliga tre kungars» dyrkan och att branden inträffat vid en kyrklig fest till deras ära. Uttrycket *benignis* i st. f. det väntade *sacris* till *regibus* skulle då syfta på, att de tre kungarne dyrkats som skyddshelgon i Vadstena kloster. Dr. K. H. Karlsson, för hvilken jag framlade min förklaring af de ifrågavarande orden genast, som den föll mig in, drog då strax den naturliga slutsatsen, att branden måste ha inträffat på »heliga tre kungars» dag den 6 Januari.

Ett förslag till versens restauration, som jag sedan uppgjorde med nu nämnda förklaring af *tribus regibus benignis* till utgångspunkt men som ej rätt tillfredsställde mig, underställde jag så medeltidslatinets fräjdade kännare, professor M. A. Gertz i Köpenhamn, för hvars skarpsinne det lyckades att med anslutning till nämnda förklaring utfinna det felande ordet: *lux*, såsom redan här förut blifvit sagdt. Man får i det sålunda funna uttrycket *lux aurorat* ett motstykke till den i en af Du Cange anförd vers förekommande frasen *aurorante die*, då dagen gryr.

För det värdefulla bistånd, professor Gertz haft godheten lämna mig såväl i detta fall som i några andra förut nämnda, får jag härmed bringa honom min uppriktiga tacksägelse.

Att med denna vers om Sigtuna klostrets brand den 6 januari 1478 en verklig historisk tilldragelse angifves, torde icke böra betviflas, ehuru ingen annan nu bevarad källa vet att tala därom.

Sista versen ser i aftrycket ut sålunda:

Arus est villa — quæ nunc flet et weller illa [?].

I Bures handskrifter står tydligt och klart *wemer illa*,
ej *weller illa*.

Denna vers läser och uppfattar jag, med nödig
ändring äfven af första ordets sista vokal, i det att jag
insätter den vanligaste medeltidsformen *Aros* i st. f. den
nyare formen *Arus* (jfr *Aos-Aus*), sålunda:

aros est VILLa, qVæ nVnC fLet et VeMer ILLa.

Öfversättning: »Aros är en stad, som nu gråter och
illa vämjes.»

Årtalsbokstäfverna bilda årtalet MCLLLLLLVVVVII
= 1372 (*Arus* gåfve 1377!).

Detta år brann Vesterås enligt *Chronologia Vetusta* . . .
ad annum 1473 (: »1473: Combusta est Ciuitas Jenecö-
pungh, Scarj Örebro et Arosia», SRS., I: 1: 95).

Emellertid uppger en annan gammal kronologi,
Chronologia Vetusta . . . ad annum 1430, att branden egde
rum 1380 (: »MCCCLXXX. Combusta est Jynakopia.
Skaris, Örabro et Arosia», SRS. I: 1: 66). Denna senare
uppgift har upptagits i Messenius *Scandia Illustrata* I: 3: 29
— det heter där vid 1380: ». . . Jenecopiae, Scaræ, Arosiæ, &
Oerebrogiæ urbibus, in Sueciâ, Gothiâque igne consumptis»
— och därigenom blifvit allmännare känd och eftersagd.
Särskildt rörande Vesterås brand uppgifves både hos Grau,
Beskrifning Öfver Wästmanland (s. 76, där Messenius ci-
teras) och hos Hülpfers, *Samling til korta Beskrifningar
öfver Swenska städer*, I: 3, att en svår brand härjat 1380,
men ingen dylik nämnes för 1372.

Vår här föreliggande minnesvers synes alltså kunna
gifva utslaget mellan de båda gamla krönikornas stridiga
uppgifter rörande året för Vesterås brand: 1372(1380).

Då versen ger årtalet 1372, torde den gamla kronologin till 1473 få anses hafva den riktiga uppgiften emot kronologin till 1430.

Rörande de båda förstnämnda städernas, Skaras och Jönköpings, brand är förhållandet ett annat.

Enligt en tredje kronologi, *Chronologia Svecica... ad annum 1412* (tryckt i *SRS I: 1: 39 f.*), blefvo dessa städer, Skara och Jönköping, uppbrända vid ett infall, som danskar och norrmän gjorde i Vestergötland, af sammanhanget att döma 1380. Styffe, *Skand. under Unions-tiden, I: LXX*, antager också under hänvisning till detta ställe samt till kronologin för 1430, att de nämnda städerna afbränts nämnda år 1380 under kriget. Men Styffe nämner intet om Örebro och Vesterås. I *Sveriges Historia intill tjugonde seklet, I: 314*, åter uppgifver H. Hildebrand, att både de två förstnämnda städerna och de två sistnämnda uppbränts 1380 under danskars och norrmäns infall i Sverige. Det är uppenbarligen på grund af att samtliga de fyra städernas brand i kronologin till 1430 omtalas hafva skett 1380, som Hildebrand framställer förhållandet såsom skett. Men manne icke minnesversens fastställande af året för Vesterås brand till 1372 samt samma tidsbestämmelse i kronologin till 1473 få, såsom ofvan sagts, anses riktiga emot tidsuppgiften i kronologin till 1430? Vesterås brand, och kanske äfven Örebros, skulle i så fall icke stå i samband med det dansk-norska infallet i Sverige.

Kronologin till 1430 skulle då ha orätt uppgift rörande året för de två sistnämnda städernas brand, medan kronologin till 1473 skulle ha orätt uppgift rörande året för de två förstnämnda städernas brand. I båda fallen skulle misstaget hafva uppkommit därigenom, att de fyra städernas brand förts på ett år i stället för på två år.

Härmed har jag redogjort för denna Bures samling minnesverser, såvidt jag efter fastställande af deras rätta

lydelse kunnat utforska deras mening och betydelse som historiska källor.

* * *

Det återstår att nämna några ord om Bures i början af denna uppsats citerade anteckning om hvarifrån han hämtat dessa historiska latinska verser. Med »her Christ. Clason» förmodar jag afses Bures något äldre samtida, den bekante *Christer Claesson Horn*, friherre till Åminne, född 1554, död efter 1605 (*Nordisk Familjebok* 6: 1504), som var en lärd man och hade ett dyrbart bibliotek (se *Nettelbla*, *Schwedische Bibliothec* I, 1721; jfr *Anreps Ättartaflor* 2: 304 och *Nordisk Familjebok* a. st., äfvensom *Carlander*, *Svenska biblotek och ex-libris*², II: 1: 39). Det har icke lyckats mig få kännedom om, hvart detta bibliotek tagit vägen. Emellertid är det väl sannolikt, att den »her Christer Clasons krönika¹», som af Bure angifves såsom hans källa, gått förlorad, emedan, i motsatt fall, de rätt märkliga historiska verserna säkert skulle blifvit af nyare forskare uppmärksammade.

Hvad beträffar uttrycket »af her Christ. Clasons krönika Olavi Petri främst», så synes det jämfördt med rubriken öfver verserna »Cronicorum quidam versus memorativi» vara att förstå så, att Bure haft att tillgå ett samlingsband krönikor, som innehållit främst Olavus Petris krönika och sedan andra därmed sammanbundna. I K. Biblioteket finnas åtskilliga dylika band, som innehålla t. ex. först Olavi Petri krönika, därefter Laurenti Petri krönika eller allehanda andra kronologiska, latinska eller juridiska uppteckningar. I det här ifrågavarande samlingsbandet får man kanske antaga, att efter Olavus Petris krönika följt en handskrift af Ericus Olais, enär de två första verserna ju förekomma däri, och därefter andra

¹ Möjligen står i handskriften »krönika». Sista bokstafven står så nära bladets kant, att den är otydlig.

kronologiska anteckningar, förmodligen af det slag som den i SRS. aftryckta »chronologia» till 1430, där versus memoriales finnas inströdda i texten. En möjlighet kan ju ock vara, att dessa historiska verser funnits samlade afskrifna på något blad som varit häftadt tillsammans med Olavus Petris krönika.

Huru som helst därmed må hafva varit förhållandet, så hänvisa dessa verser tydligen på någon nu förlorad historisk kronologisk urkund, som torde ha varit af ett visst själfständigt värde, då den innehållit minnesverser, som ej återfinnas i andra nu bevarade dylika kronologiska uppteckningar.

Rättelser och tryckfel. *)

ATS 13: 2.

Sid. 16₆ läs: »Strid. Mygga. Gurka. . . .»

Sid. 27³ läs: rVIIt . .

Sid. 44₁₁ och flst. läs: M. Cl. Gertz

Sid. 47₁₈ läs: ad annum 1473 (: »1372: Combusta est — — —

*) Red. är ej ansvarig för att ofvan stående rättelser och tryckfel icke blifvit af författaren anmärkta i korrekturet, utan först i rentrycket. *Red.*

Ännu några ord om de hedniska edsformulären i Norden¹⁾.

Af

Leopold Fredrik Löffler.

I en föregående uppsats, *Hedniska edsformulär i äldre Vestgöotalagen*, A. T., V: 149—160, har jag påpekat, att de i äldre VGL. förekommande edsformulären *sva se mæc gud hull (hol)* och *bipia swa sarr gud hull (hol)* måste förskrifva sig från hednisk tid, då *gud* i dem nyttjas i neutrum pluralis.

Jag har senare påträffat det andra af dessa edsformulär i en af de forndanska lagarne och äfven här i den hedniska lydelsen. I *Eriks Sællandske Lov* [ESL.] finnes nämligen, III, 21 och III, 27²⁾, följande edsfor-

¹⁾ Denna uppsats trycktes ursprungligen för tidskriftens band V, s. 295—301, hvilken sidonummering också de 1878 utkomna särtrycken bära. Vid bandets färdigställande år 1897 kommo emellertid dessa blad att utfalla, hvarför det ansetts lämpligt att omtrycka uppsatsen i den tidskrift (ehuru nu med nödvändighet i ett annat band), i hvilken den ursprungligen blifvit tryckt, dit den hör genom sambandet med en föregående uppsats (se ofvan i texten) och till hvilken den hänföres i åtskilliga tryckta bibliografiska uppgifter (t. ex. i Upsala Universitets matrikel, 1883, s. 80; samma arbete, 1866, s. 107).

Uppsatsen är här ordagrant omtryckt efter särtrycket af 1878 med de undantag, att hänvisningarna till föregående uppsats måst ändras samt att för tydlighets skull ordet »sådan» blifvit insatt å s. 3, r. 7 nedifrån mellan orden »något» och »hedniskt». Ett särskildt tillägg efter uppsatsen har nu blifvit gjordt.

²⁾ Ett meddelande härom tillstälde jag denna tidskrifts redaktion redan hösten 1875.

mulär: *bithw* (*bithwæ*) *sich* (*sic*) *swa guth hielpæ oc holl warthæ*, här anfördt efter den af Thorsen utgifna handskriften Arn. Magn. 455, 12:mo, men lika lydande i den af Kolderup-Rosenvinge utgifna Cod. Arn. Magn. 26, 8:vo. Yngre handskrifter ha på dessa ställen *hul*, *hull* eller *huld*, allt i neutr. plur. En nyare pappershandskrift har på båda ställena *hællæn* för *holl*, hvarom strax nedan. På ännu ett ställe i ESL., som jag nyligen funnit angifvet hos Lund, *Det ældste danske skriftsprogs ordforråd* (Kobh. 1877)¹⁾, träffas ifrågavarande edsformulär, nämligen II, 26. I Cod. Arn. Magn. 26 är lydelsen där den samma som å de båda nyss anförda ställena (. . . . *holl warthæ*), men i Cod. Arn. Magn. 455 träffa vi edsformuläret på detta ställe, II, 26, under formen: *the bithwæ them swa guth hielpæ oc hollæn wærwæ*. I Cod. C 39 Stockh.²⁾ — som jag själf haft tillfälle undersöka — träffas likaledes på detta ställe *hollæn*, men på de båda andra *holl*. Tvänne andra stockholmshandskrifter af ESL., C 63, 4:o³⁾, och C 64, 4:o, ha likaledes på de båda första ställena *holl*, men på det sista *oc hællæn warthæ*. På detta tredje ställe ha för öfrigt, enligt Kolderup-Rosenvinge, andra handskrifter *hollæn*, *hullæn*, *hullænd*, *hallæn*, *hællæn*, *heel*, ja en slutligen *hærlghen* (!).

I en af de äldsta handskrifterna af ESL., nämligen Arn. Magn. 26, finna vi sålunda på alla 3 ställena edsformuläret i dess äldsta lydelse med *guth* i neutrum pluralis, såsom det framgår af det tillhörande adjektivets form (*holl*), alldeles som förhållandet är i äldre Vestgötalagen, så när som på ett enda ställe i slutet af denna lag (jfr här förut AT., V: 151—153). I andra handskrifter

1) Af de båda här nyss förut nämnda ställena upptages i denna ordbok blott det första.

2) Se om denna handskrift här förut A. T., V: 270—271.

3) Jfr om denna handskrift A. T., V: 270.

åter och redan i den äldsta, Arn. Magn. 455, har ifrågasvarande edsformulär på ett ställe fått den yngre lydelsen med *guth* uppfattadt som maskulinum sing. och adjektivet därför i ackusativ sing. mask. (*hollan*, förvrängdt *hællæn*). Utvecklingen är här alltså alldeles den samma som i de fsve. lagarne (se här förut AT., V: 153—155).

Denna nu uppvisade öfverensstämmelse mellan fsve. och fda. är i hög grad egnad att styrka den af mig framställda uppfattningen af edsformulärets äldsta form såsom en kvarleva från hednisk tid, som smånåringom ombildats till en med det kristna föreställningssättet öfverensstämmande lydelse. En fortsatt ombildning i rent katolsk riktning röjer sig i det i en yngre pappershandskrift på ett ställe förekommande *hælghen*. Redan i III, 26 har denna handskrift för . . . *oc holl warthæ* endast . . . *oc hællæn* (med uteslutet *warthæ*) och i II, 26 finner man tydligare, hvad som därvid föresväfvat skrifvaren, då man träffar . . . *oc hælghen* (*lg* assimileras i da., som bekant, ofta till *ll*). Det gamla hedniska edsformulärets förändring har därmed gått så långt, att man nu beder gud och helgonen hjälpa sig. En handskrift inskjuter III, 21 orden *oc hælgen* efter . . . *warthæ*. — Ett motstycke härtill bildar den svenska Södermannalagen, där man (Additam. I: 3 och 5) efter orden *biðiande sik sua gud hullan* finner följande katolskt-kristliga tillägg: *bade til sial ok lijff . ok iumfru sanctæ mariu ok sanctæ iohannem baptiste . ok all hælghon ok hælghædoma the han a halder*.

I den isländska och fornnorska litteraturen står icke något sådant hedniskt edsformulär att uppvisa i dess gamla form. Vigfussons A. T., V: 159, anförda ord lära, efter hvad jag senare erfarit, icke vara att tyda på annat sätt, än som en förmodan om ett dylikt hedniskt edsformulärs tillvaro. Ett minne från hednisk tid synes emellertid verkligen föreligga i följande i en gammal handskrift af Magnus Håkonsons Hirdskrå bevarade lydelse af

edsformuläret: *Sua se mer gud holtr sem ek sat segi gramt ef ek lygr*¹⁾, där den neutrala singularformen *gramt*, liksom i Grågåsens *þeim se gud gramt*, synes vara en senare, ännu ej fullständigt genomförd ombildning af en äldre neutral plural-form *gröm* (jfr här förut A. T., V: 159). Det är härvid af intresse att lägga märke till, att det omedelbart bredvid *gud* stående *holtr* blifvit maskulinum, medan det längre bort stående *gramt* kunnat bibehålla sig som neutrum.

Jämföra vi nu med hvarandra de svenska och danska lagarnes, ännu om hedniskt ursprung vittnande, edsformulär, vidare det i äldre Vestgötalagen en gång förekommande *guf hylla at sær ok at græmya* (jfr här förut A. T., V: 156) samt slutligen de norska lagarnes ofvan anförda edsformel, synes den slutsatsen i hög grad sannolik, för att icke säga oafvislig, att ett gemensamt nordiskt edsformulär i hednatiden funnits med lydelsen: *swá sé mér gud holl, sem*²⁾ *ek (iak) satt (sant) swgi, gröm ef ek lýg (gram en iak *liug)*, hvilket gamla hedniska edsformulär fortlevvat in i den kristna tiden och småningom ombildadt i en mer kristlig, slutligen rent katolsk form århundraden igenom bibehållit sig i olika trakter af Norden. Till en dylik utveckling, då kristendomen upptagit och i sin tjänst användt ursprungligen om hedniska föreställningar vittnande uttryckssätt, kunna icke så få motsvarigheter uppvisas. Här må blott erinras om ett af de icke minst märkliga fallen, eller användningen af ordet *helvete*.

Med afseende på ifrågavarande edsformulärs användning i kristen tid kan till sist förtjäna anmärkas, att det samma i lydelsen *Så wari migh Gudh hulder som iagh*

1) Förekommer tvänne gånger i Cod. Tunsbergensis, från »1:ste Fjerdedel af 14:de Aarhundrede».

2) Den svensk-danska formen *sum* tillhör väl knappast heden tid; den äldre formen **sim**, **sem** finnes nämligen ännu på svenska runstenar från den kristna tiden.

thetta hålder träffas ännu så sent som i 1643 års lagförslag!¹⁾.

Till slut måste jag upptaga till besvarande de invändningar mot den af mig framställda åsigten om de fsv. edsformulärens hedniska ursprung, hvilka helt nyligen blifvit gjorda i C. J. Schlyters *Ordbok till Samlingen af Sveriges Gamla Lagar*, Lund 1877, s. 797. Hvad först vidkommer den anmärkningen, att »*gop*, n. i bem. af de christnas Gud» finnes i Grågåsen och de norska lagarne, så kan hänvisas till hvad här straxt förut (s. 4) nämnts om dessa till samman, så vidt jag vet, ej flere än 3 ställen, alla innehållande edsformler och just lämpliga som bevis för, ingalunda mot åsigten om hedniskt ursprung. — Vidare yttras i nyssnämnda ordbok: »Utan att antaga, att ordet *gop* i det ifrågavarande sammanhanget är n., vore det tillräckligt att i afseende på de saknade adj. ändelserna *er* och *an* erinra att redan i våra äldsta hss. dylika casus-ändelser börjat att icke alltid noga iakttagas». Till svar härpå behöfver endast hänvisas till den i min första uppsats, A. T., V: 150—151 och 152—153 gjorda utredning af detta spörsmål om kasusändelsens bortfallande, hvarvid det uppvisats, att i äVGL. intet motsvarande²⁾ fall förekommer. Man har därför för äVGLs språk icke rätt att utan att kunna anföra ett enda likartadt fall antaga att på ifrågavarande ställen kasusändelserna »icke noga iakttagits». — Omedelbart efter det nyss anförda yttras i Schlyters Ordbok: »hvertill

1) Tryckt i *Åtgärder för lagförbättring 1633—1665*. Af C. J. Wahlberg. I. Upsala 1877.

2) Rörande det A. T., V: 152 påpekade i äVGL. enstaka stående ställe, där den feminina adjektivändelsen *-a* bortfallit (*döma hana egill*), kan här ytterligare nämnas, att frånvaron af *a* synes böra tillskrifvas ett skriffer, enär det å motsvarande ställe i yngre VGL. (Fri]balken XII) heter . . *hanæ egildæ dömaæ*.

kommer att då man lägger så stor vikt på de nämnda ändelserna, borde man ock betänka att om *guf* vore pl., skulle det heta: *sva sen mæ r g. hol*, och ej *sva se &c.*» Denna invändning skulle jag helst vilja förklara såsom beroende på ett ögonblickligt förbiseende. I äVGL. träffas nämligen just formen *se* i 3 pers. plur. pres. konj. äfven på ett annat, otvetydigt ställe (liuuæ-balken 14: *eigh þy mercæ at flere se . .*) men aldrig formen *sen*, hvilken senare form icke är möjlig i äldre VGL:s språk. Det är nämligen ett allmänt känt och flerstädes afhandladt faktum, att i äVGL. pres. konj. plur. aldrig har det slutande *-n*, som i andra fsve. urkunder förekommer (Se härom bland andra Rydqvist, SSL. I. 345—352, IV, 443—444, V, 246—249, Wimmer, *Navneordenes böjning i ældre dansk*, s. 117—118, Bugge, Rökst. s. 24). — Till sist heter det i Schlyters Ordbok: »I allt fall kan man tryggt påstå att det omöjligen kan antagas att de i VG. föreskrifna ederna skulle hafva innefattat ett verkligt anropande af »de hedniska gudamagterna».» Med anledning häraf må blott nämnas, att det för mig naturligtvis var hufvudsaken att uppvisa, att de i äVGL. förekommande edsformulären ursprungligen innehållit ett anropande af »de hedniska gudamagterna». Huruvida en lemning af detta hedniska tänkesätt ännu in i den första kristna tiden höll sig kvar vid dessa gamla edsformler, kan visserligen aldrig med säkerhet afgöras. Berättigad kan man dock svårligen vara att förklara detta fullkomligt omöjligt med kännedom om de många rent hedniska plägseder som ännu i dag lefva kvar bland allmogen.

Med anledning af dessa nu granskade, af Schlyter framställda anmärkningar mot min uppfattning af ifrågasvarande edsformulär torde det till slut tillåtas mig att för utom den motbevisning, jag här framlagt, få anföra ett offentligen afgifvet yttrande rörande detta ämne af författaren till *Svenska Språkets Lagar*, J. E. Rydqvist,

som äfven förut, liksom Schlyter, sökt förklara edsformulären på annat sätt, än jag gjort (jfr A. T., V: 149). Rydqvist uttalar sig på följande sätt: »Af de här» — nämligen i min första uppsats *Hedniska Edsformulär i äldre Vestgöotalagen* — »afhandlade edsformlerna är det i synnerhet 2, som från den lingvistiska sidan äro anmärkningsvärda, neml. *sva se mæz guþ hull* (eller *holl, hul*), och *bipia swa swer guþ hull* (o. s. v.), der *hull*, såsom tillhörande ett maskulint *guþ*, i ena fallet skulle stå för *huller* eller *hullr* (nominat.), i det andra för *hullan* (ackusat.), i båda händelserna undergåenget en ovanlig apokope. Ur denna förlägenhet räddas man genom Hr Lefflers tydning af *guþ* som n. pl. på ifrågavarande ställen, då *hull* blefve regelrätt. Utan tvekan godkänner jag denna förklaring, som ligger nära till hands, och för öfrigt erhållit en osökt och väl anbragt belysning från jemförelsen af de äldre edsformulären med de yngre, i hvilka senare monoteismen tydligare framträder»¹⁾.

Tillägg vid omtryckningen:

Icke sannordiska hedniska edsformulär i Norden.

Ofvanstående uppsats utgör, som sagdt, ett tillägg till en förut (i A. T., V) tryckt afhandling med titeln »Hedniska edsformulär i äldre Vestgöotalagen». Med den nya titeln till denna andra uppsats afsågs att angifva, att Vestgöotalagens edsformulär var en variant af ett ursprunglingen sannordiskt edsformulär. Titeln har emellertid

¹⁾ J. E. Rydqvists Utlåtande om den vetenskapliga förtjensten hos de sökande till den lediga professuren i Nordiska språk vid Upsala Universitet, bilagdt Filosofiska Fakultetens Humanistiska Sektions protokoll af den 28 April 1877.

kommit att bli så omfattande, att en redogörelse för *alla kända* hedniska edsformulär i Norden kunde anses böra lemnas i denna nya uppsats. Med hänsyn härtill har jag ansett det vara på sin plats att i detta tillägg nämna några ord äfven om sådana kända äldre edsformulär i Norden, hvilka icke kunna bringas i något samband med det sannordiska edsformuläret, som är hufvudföremålet för de båda uppsatserna.

Först må emellertid erinras om ett i en isländsk saga förekommande uttryck, som möjligen syftar på det sannordiska edsformuläret. I *Saga Gísla Súrssonar* (den mindre; utgåfvan af 1849, s. 11), skildras, hurusom vid ingående af fostbrödralag fyra män »svärja den ed» att hämnas hvarandra »ok nefna öll goðin [var. goð] í vitni». Detta uttryck, att alla gudar tagas till vittnen, kunde möjligen vara ett referat af en ed som den sannordiska »Svá sé mér goð holl ... (se s. 53 här förut).

Vi öfvergå nu till den ryktbara edsformeln i Landnámabók, som här anföres efter 1900 års upplaga af detta verk, s. 96, och efter 1892—96 årens upplaga af Hauksbók, s. 96 (jfr *Islendinga Sögur*, I: 258):

»... ek vinn eid at baugi Logeid. Hialpi mer sva Freyr ok Niordr ok hinn almatki os sem ek mun sva sok þessa sækia eda veria eda vitni bera eda kvidu eda dóma sem ek veit rettazt ok sannast ok hellst at Logum ...»

Den återfinnes flerstädes med en del mindre varianter, såsom i den s. k. yngre *Melabok* i *Islendinga Sögur*, 1843, I: 335 (... As hinn almatki ...); i *Flateyjarbók* I, 249 *Olafs Saga Tryggvasonar*, þaattr þorsteins uxafotz; i *Vatnsbyrna*, Þórðar saga hreðu, utg. af Guðbrandr Vigfússon 1860 i *Nordiske Oldskrifter* XXVII, s. 94.

Jämför rörande detta edsformulär K. Maurer, *Die Bekehrung des Norwegischen Stammes*, II, 221—222. Denne förf. anser, att med *úss hinn almatki* menas »wohl Thor, schwerlich Odin», medan andra afgjordt anse Thor

här vara afsedd och Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*³, s. 894, nöjer sig med att säga, att antingen Oden eller Thor skall förstås därmed.

Prof. Finnur Jónsson anser det blott vara »en lös antagelse», att här afses Thor, och finner, att »det er ligeså rimeligt, at det er Odin, der menes. En afgørende oplysning herom savnes» (se *Arkiv f. Nord. Fil.* 17: 245). I samband härmed kan erinras om, att Finnur Jónsson anser det vara »utvivlsomt, at for Norges og Islands vedkommende må vi antage Odin som gudernes øverste, som verdenslivets almindelige styrer og forsyn» (a. a. s. 246). [Andra, t. ex. Mogk i Pauls *Grundriss*², III: 364, anse Thor ännu i historisk tid bevisligen vara den högsta norska gudomligheten.] Den förmodan har ock framställts, att *Týr* skulle afses med *hinn almáttki áss*.

Vigfússon har i *Icel.-Engl. Dict.* framställt den förmodan, att uttrycket »áss hinn almáttki» beror på kristlig inverkan och är en öfversättning af »Deus omnipotens».

För öfrigt finner man straxt, att detta edsformulär är vidt skildt från det samnordiska. De i detta senare karakteristiska *guf* i plural. och *holl* saknas alldeles i det isländska, som i stället har två namngifna hedniska gudars namn och en icke namngifven guds samt *hjálpa* i st. v. *vera holl*. Det finnes ingen grund att anse det nu anförda isländska formuläret för mer än vestnordiskt.

Med hänsyn till det i nu anförda ed förekommande åberopandet af två namngifna gudar och en icke namngifven kan erinras om önskeformeln i *Oddúnargrátr*, v. 6:

Sva hialpi þer
hollar vættir,
Frigg ok Freyja
oc fleiri goð,
sem þu feldir mer
fár af handom.

Ett annat isländskt, kortare edsformulär är det, som förekommer i den beryktade, tvetydiga ed, som afläggas af Glímr i *Vigaglúms Saga Islendinga Sögur*, 1830, II, s. 388, k. 25): ... »ek vinn hofseið at baugi¹⁾, ok segi ek þat Æsi, at ek vark-at þar ...».

Detta uttryck: »jag säger åt Åsen har ju ingen likhet med det sannordiska edsformuläret. Det är, så vidt man nu kan veta, speciellt isländskt. En kristlig ombildning däraf synes föreligga i den edsformel: »segi et þat guði at ec a . . . », som föreligger i Biskop Arnes Kristenrätt för Island af år 1275, kap. 28 (Se *Norges Gamle Love* V: I: 33).

Slutligen må här erinras om ett exempel på en forn-dansk ed, som anföres hos J. Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*⁴, s. 544. Det heter där: »in der historia S. Cuthberti schwört ein Däne: juro *per deos meos potentes Thor et Othan*». Här fins ju ej heller minsta anknytning till det sannordiska formuläret.

1) Jfr den poetiska Eddans uttryck:

eiþa opt vm svarþa
oc ár of nefnda
.
. at hringi Ullar.

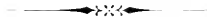
Se *Atlakviða*, v. 30. Därstädes, liksom i *Völundarkviða*, v. 33, omtalas andra eder svurna vid liflösa föremål, såsom: at Sigtyýss (= Odens) bergi, at sól inni suðrhavillo, at seips bordi, o. s. v.

Ann. 1. Det torde böra nämnas, att de s. 1, n. 1, omnämnda säraftrycken af år 1878 af den nu omtryckta uppsatsen ingå såsom nr 2 i ett af mig i Upsala 1880 i mellan 49 och 50 exemplar (se i bokhandeln») utgifvet samlingsband med titeln *Smärre uppsatser i svensk språkforskning af Leopold Fredrik Læffler*».

Äfven kan det förtjäna påpekas, att en redogörelse för innehållet af den nu omtryckta uppsatsen kunnat med ledning af nämnda säraftryck ingå i det i Helsing-

fors 1883 utkomna arbetet »*Äldre Västgötalagen öfversatt och förklarad af Ivar Otman*» (Bihang 10. De hedniska edsformulären i VGL. 1).

Ann. 2. Några tryckfel i den första uppsatsen *Hedniska Edsformulär* o. s. v., A. T., V: 149—160 anhåller förf. att här få rätta. S. 155³, står: sid. 145, 147, läs: sid. 149, 151. Sid. 156^{2—3} utgår parantesen. S. 158⁵ står: *höp.* läs: *höpt.* Sid. 159¹¹ står: *af*, läs: *ef.*

**Kalundborgs kyrkas forna anordning
och betydelsen af de i kyrkorna ej sällan förekommande
murkanalerna,**

genmäle

af

Emil Ekhoff.

I *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* för 1902, hft. 1, hafva hrr Löffler och Mackeprang sökt visa, att min i samma tidskrift för år 1899¹ lämnade tydning af Kalundborgs kyrkas torngafflar ej är riktig, samt hafva tillika förklarat sig öfver hufvud taget betvifla, att de i många kyrkors murverk förekommande murkanaler — hvilka af mig tydas som lägen för bjälkar, hvilka uppburit ett i fortifikatoriskt syfte anbrakt yttre, hängande trögalleri — haft denna betydelse.

Enär en rätt tydning af dessa senare företeelser samt öfver hufvud hvarje bidrag till lösning af frågan om kyrkornas forna fortifikatoriska betydelse måste anses äga allmänt intresse, torde det ej vara olämpligt, att här upptaga ofvan anförda uttalanden till granskning.

Jag må då, så godt först som sist, bekänna, att jag ej i något afseende känner mig öfverbevisad af mina ärade granskares framställning. Deras anföranden hafva ej i någon mån rubbat mina åsikter hvarken om Kalundborgskyrkans ursprungliga utseende, ej heller om de i fråga

¹ I uppsatsen »Om kyrkornas forna egenskap af försvarsverk», hft. 1, sid. 19 och följ.

varande murkanalernas betydelse. Och mina skäl härför äro följande.

Med afseende på kyrkan i Kalundborg består hrr Løfflers och Mackeprangs hufvudargument gent emot min tydning af de äldre förhållandena därstädes uti ett uppvisande af, att torngafflarna äro ombyggda vid en reparation af kyrkan åren 1870—71. Mina granskare synas emellertid ej bestrida, att gafflarna med deras nuvarande anordning i hufvudsak återgifva ursprungliga former, d. v. s. former äldre än nämnda reparation. Detta torde ock vara omöjligt att bestrida. Därför talar ju såväl arkitekt Tvedes, i hrr Løfflers och Mackeprangs uppsats omtalade, i sammanhang med restaurationen utförda teckning som äfven den på samma ställe omnämnda notisen af Høyen från år 1832, samt *icke minst* gafflarnas egen beskaffenhet, hvartill jag strax skall återkomma.

Meningsskiljaktigheten mellan mina ärade granskare och mig angående nu i fråga varande drag vid Kalundborg-kyrkan synes således bestå däruti, att de dels draga i tvifvelsmål nämnda gafflars brukbarhet som arkeologiskt bevismaterial, dels, såvidt jag uppfattat deras framställning rätt, anse att gafflarna, sådana de voro före 1870—71 års reparation, ej tillkommit såsom resultat af en sådan omdaning, som den jag framställt, utan voro tillkomna på *en* gång eller med andra ord, att gafflarna alltid varit triangulära. Å min sida anser jag däremot, *att* dessa murpartiers högst egendomliga beskaffenhet ovillkorligen måste visa hän på, att man vid deras uppförande, vid den nämnda reparationen, tämligen noga kopierat en förutvarande modell — hvilket ju som sagdt, dessutom framgår af Tvede och Høyen — och *att* vi således äga rätt att af gafflarnas n. v. anordning draga giltiga slutsatser beträffande deras ursprungliga beskaffenhet d. v. s. kunna använda gafflarna som ett godt bevismaterial. Jag fasthåller tillika, *att* förebilderna d. v. s. gafflarna före repa-

rationen ej voro och ej kunde vara byggda på *en* gång, utan tillkommit på det sätt, jag i uppsatsen af 1899 närmare utvecklat.

Jag kan härvid visserligen endast stödja mig på gaf-larnas egen beskaffenhet. Men detta torde ock vara till-räckligt. För hvar och en, som gjort sig förtrogen med medeltidens sätt att bygga, måste det nämligen vara uppenbart, att det ej föreligger ringaste sannolikhet att man, om frågan endast gällt att uppföra ett vanligt tre-sidigt gafvelfält, ett gafvelröste af till på köpet så ringa dimensioner, som här är fråga om, skulle tillgripit ett så inveckladt sätt, som det gaflarna nu visa prof på. Man hade i sådant fall i stället säkerligen uppdragit röstet helt enkelt med jämntjock mur hela vägen, så som vi ju kunna iakttaga att man ständigt gick till väga. Hvarför skulle man just i detta — jag torde våga säga enda — fall användt en så ytterst egendomlig metod vid att åstad-komma ett simpelt murstycke?

Mina ärade granskare säga visserligen, att detta skett af praktiska och ekonomiska skäl. Jag betviflar emeller-tid att anordningen, från synpunkten af röstets soliditet, kan kallas praktisk. Den måste ju tvärtom försvaga mur-delen. Det är nämligen oemotsägligt, att densamma i sin n. v. form är svagare, än om den allt igenom bestått af full mur. Icke heller kan med rimlighet sägas, att för-tunningen är nödvändig eller önskvärd för att lätta tryc-ket å underliggande mur. Denna har mer än tillräcklig bärighet för att tåla belastningen af ett fullmuradt röste. Det praktiska skulle således bestå däruti, att man genom murens förtunnande inbesparat ett ringa antal tegel. Utan att närmare ingå på, att, om detta varit afsikten, förtun-ningen säkert ur konstruktiv synpunkt erhållit en annan form, vill jag endast framhålla, att gaflarnas dimensioner äro så obetydliga — vid basen endast omkring 2,35 m. — att den ekonomiska vinsten af deras delvisa förtun-

nande väl må, allra helst i fråga om ett byggverk af Kalundborgs-kyrkans art, anses försvinnande liten, samt att man därför ej kan taga densamma till utgångspunkt vid förklaringen af dessa murdelars egendomliga anordning.

En viktig omständighet vid tydningen af de ursprungliga förhållandena vid Kalundborg är den analogi, som enligt hvad jag uppvisat i uppsatsen af 1899 finnes mellan denna kyrkas torngaflar och tornkrönen vid Aa och St. Ibbs kyrkor på Bornholm, angående hvilkas detaljer jag torde få hänvisa till nyss nämnda uppsats. Här må endast betonas, att vid i fråga varande bornholmska kyrkor det ju ej kan vara tal om, att murkrönen fått deras n. v. anordning vid kyrkornas uppförande, ej håller att de vid gränsen mellan gammal och ny mur befintliga n. v. muröppningarna äro ursprungliga fönster eller ljudgluggar. Det är tydligt, att dessa öppningar ursprungligen varit uppåt öppna och blifvit slutna först genom öfvermurens tillbyggande, således i full öfverensstämmelse med förhållandena vid Kalundborg.

Från hvilken sida jag än ser saken, måste jag således fasthålla, att de n. v. torngaflarnas förebilder icke voro helt enkelt på *en* gång byggda rösten, utan att de tillkommit på det sätt jag förut framställt, samt att de således utgöra minnen af tinnkransar å tornen.

Mina granskare framhålla vidare, att mitt påstående, att här en gång funnits tinnar, måste blifva af mycket tvifvelaktigt värde, enär »Skydeskaarene» (mellan tinnarna) helt och hållet sakna bröstningsmur, hvilken omständighet naturligtvis maatte göra dem fullständig uanvändelige til Krigsbrug». Ja visserligen, *om* dessa mellanrum mellan tinnarna vore att betrakta som »Skydeskaar». En dylik tydning är emellertid fullkomligt oberättigad och är ej håller af mig framställd. Mellanrummen mellan tinnarna på Kalundborg-kyrkan äro i lik-

het med så många fall inom den militära arkitekturen endast utgångar till den utanför belägna skyttegången, det hängande försvarsgalleriet. Samma förhållande träffa vi som sagdt på mångfaldiga ställen inom den världsliga befästningskonsten.

Krenelaget hade olika betydelse allt efter de olika slag af försvarsverk, å hvilka det var anbrakt. Å städers, borgars och andra befästa platsers omgifningsmurar förekomma i allmänhet ej yttre, hängande skyttegångar. De kunde här undvaras, enär nämnda murar vanligen voro så lagda, att deras fot kunde bestrykas från de i enceinten förekommande murtornen, från utskjutande vinklar eller på annat sätt. Det krenelerade murkrönet var här den egentliga stridsplatsen. Härvid voro tinnmellanrummen säkerligen i viss mån »Skydeskaar», antagligen för afgifvande af gröfre projektiler, bjälkar, stenar m. m., ehuru de egentliga skyttespringorna visserligen funnos anbringade i själfva tinnarna. Mellanrummen mellan tinnarna voro därför försedda med bröstmur till skydd för de därstädes opererande.

Vid torn, andra framskjutna eller isolerade verk, befästa husfasader m. m. var det däremot af största vikt att murfoten kunde försvaras från verket själf. Detta försvar utgick som bekant, ytterst vanligt från stridsplatser anbringade *utanpå* murarna antingen i form af kortare balkonger — tyskarnas »Pechnasen» — eller längre gallerier, båda formerna vanligen med genombrutet golf — machicolis — hvarigenom projektiler lodrätt kunde sändas ned till murfoten. Försvarsgallerierna eller skyttegångarna voro anbringade antingen vid murkrönen eller längre ned på murarna. I först nämnda fall, d. v. s. då skyttegången således hade sin plats utanför tinnarna, blefvo mellanrummen mellan dessa endast och allenast utgångar till försvarsgalleriet och en bröstmur i

mellanrummen hade därför ingen *hufvudsaklig* betydelse¹. Ett kreneleradt murkrön med utanför liggande skyttegång var därför fullt krigsdugligt äfven utan bröstningsmurar i tinnmellanrummen.

Exempel på det ofvan framställda träffa vi, hvart vi vända oss inom den medeltida militära arkitekturen. Här må endast ett enda fall anföras. Granska vi krenelaget a tornen och kurtinerna vid den berömda fästningen Carcassonne i södra Frankrike finna vi, att, såsom ofvan är framställt, hufvudförsvaret utgick från de utanför tinnarna anbrakta skyttegångarna af timmer, till hvilka man utkom genom tinnarnas mellanrum liksom, för att begagna Viollet-le-Duc's ord, genom lika många portar. Någon bröstningsmur mellan tinnarna finnes här icke, men jag antager dock, att vi det oaktadt måste medgifva, att krenelaget vid Carcassonne — som bekant en af Frankrikes fastaste platser under medeltiden — ej var »fuldständig uanvändelig til Krigsbrug». Säkertligen voro Kalundborgskyrkans tinnar det ej heller².

Det kan tilläggas, att i Carcassonne golfvet innanför tinnarna ligger i niva med mellanrummens underkant, hvarigenom således giltigheten af mina granskares anmärkning nederst å sidan 40 bortfaller.

Vi komma nu till kritiken öfver min tydning af de i murverket diagonalt ställda kanalerna, hvilka enligt min åsikt upptagit skyttegångens bärbjälkar. Den ena

¹ Skyttegångarna voro emellertid oftast rörliga, d. v. s. anbringades endast vid behof, och man försåg därför stundom tinnmellanrummen äfven vid sådant krenelag, som var afsedt för en yttre skyttegång, med bröstningsmurar. Dessa voro da afsedda att tjänstgöra vid hastigt påkommen fara, da skyttegången ej hunnit anbringas.

² Den låga murkant, som i Carcassonne finnes mellan tinnarna, har ej kunnat tjänstgöra som bröstningsmur, utan tjänar endast till att lämna plats för skyttegångens *dubbla* bärbjälkar samt snedsträfvorna dem emellan.

invändningen gäller deras diagonala ställning, hvilken skulle göra dem omöjliga för nämnda ändamål, enär det »vilde — — robe en ganske utrolig Mangel paa praktisk Sands at fastsomme et Plankedække til den skarpe Ryg paa nogle efter Diagonalen lagte Tommerstykker». Det förefaller emellertid eget, att mina ärade granskare ett par sidor längre fram (sid. 44) beträffande de af mig påvisade, i kyrkornas torn så ofta förekommande murkanalerna, och således väl äfven beträffande de med dessa sist nämnda analoga i Kalundborg-kyrkan, själfva föreslå en annan praktisk användning, nämligen att kanalerna skulle vara afsedda för bommarna vid reparationsställningar (hvarom mera längre fram). Äfven i sådant fall skulle väl en »Löbebros» läggas på bommarna, och jag kan ej inse, hvarför ej äfven i detta fall bommarnas diagonala läge skulle »robe en ganske utrolig Mangel på praktisk Sands».

Måne det dessutom är så farligt med det opraktiska i anordningen? För min del tror jag det ej. För det första har, i motsats till hvad hrr Löffler och Mackeprang antaga, ett fastspikande af de utan tvifvel mycket tjocka gångplankorna säkerligen *ej* ägt rum. Skyttegångarna voro, vi kunna med säkerhet antaga det, i likhet med förhållandena vid så många andra försvarsverk ej afsedda att sitta på sina platser för beständigt, utan anbringades vid behof, d. v. s. vid annalkande fara, af i beredskap liggande delar. Att man under sådant förhållande skulle hafva gått så opraktiskt tillväga, att man genom plankornas fastspikande skulle hafva skadat såväl dem som bärbjälkarna och gjort dessa delar mer eller mindre odugliga till fortsatt användande är ej antagligt. Tvifvelsutan fasthöllos plankorna på annat, mera ändamålsenligt sätt. Huru detta var anordnad, kunna vi nu ej veta, men det ligger i öppen dag, att härvidlag flera fullt effektiva konstruktioner kunna tänkas, utan att vi

behöfva tillgripa fastspikning. Hvad vidare bjälkkanalernas diagonala ställning i muren beträffar, kan det väl ej på allvar eller med ringaste fog påstås, att bärbjälkarnas därigenom betingade diagonala läge skulle utgöra något hinder för anbringande af en plankgång å de samma. Problemet är utan tvifvel ytterst enkelt och kan, som sagdt, säkert lösas på flera sätt.

För min del har jag alltid varit på det klara med dessa murkanalers betydelse i Kalundborg-kyrkan, oaktadt deras diagonala ställning, och något tvifvel därom har jag ej, såsom mina granskare synas antaga, sökt dölja bakom uttrycket »emot bruket». Jag har med detta uttalande endast velat konstatera det faktum, att den diagonala ställningen är ovanlig. Att den här tillkommit af »skönhetshänsyn», anser jag fortfarande vara den rätta förklaringen. Slå vi upp sidan 240 i prof. Löfflers arbete *Udsigt over Danmarks Kirkebygninger etc.* och betrakta fig. 148, där kanalernas diagonalt ställda mynningar synas strax ofvan det vackra, rundhvalfda, tudelade fönstret, torde de flesta gifva mig rätt uti, att den diagonala ställningen estetiskt taget passar langt bättre till fönstrets hvalfning, än om mynningarna voro rätställda, samt att det således är naturligast att antaga, det kanalerna fått sin ställning för prydlighets skull.

Mina granskare fråga i detta sammanhang, om ej bjälkhålen måtte »blive til overvættets ringe Prydelse for Bygningen, naar Tommeret var stukket igennem dem, og et Plankedække yderligere strakte sig hen over dette?» Jo visserligen var detta händelsen *vid de tillfällen*, skyttegången befann sig på sin plats, men detta var ju, som vi sett, endast i farans stund och vid så allvarliga tillfällen fick man väl ej vara så noga med prydligheten, allra helst, vore jag frestad tillägga, som det ju egentligen endast var fienden som gick miste om densamma, och detta kunde väl kyrkans försvarare bära med jämnmod.

En annan omständighet, som anföres emot min tydning, är den, att murkanalerna ej skulle sitta noggrant i samma höjd och att således skyttegången i paafaldende Grad maatte komme til at minde om en Rutschbane. Utan att fästa mig vid det förvisso öfverdrifna och obefogade i att om en lutning af en på 9 eller 1 på 10 — såsom fig. 1 i kritiken angifver — använda ofvan citerade uttryck, vill jag i sak härvid anföra. Hrr Löffler och Mackeprang antaga naturligtvis i likhet med mig, att kanalerna tillkommit af något bestämdt, praktiskt skäl. Som jag redan framhållit, anse de väl, att detta i fråga om Kalundborg-kyrkan varit detsamma som vid andra kyrkor, nämligen enligt deras förmenande att bereda läge för bommarna vid en reparationsställning. Hvilket motiv — ställningsbommar, skyttegång eller ännu andra ändamål — man än må antaga, synes det emellertid ej vara lättare i det ena än i det andra fallet att förklara den enligt mina granskare befintliga ringa nivåskillnaden. Tilläfventyrs antaga ock mina granskare, att den samma ej får tillskrifvas en afsiktlig anordning utan beror på mindre noggrannhet i utförandet. Man kan ej häremot invända, att detta kan gälla i fråga om en mer tillfällig reparationsställning, men ej om en skyttegång, ty kanalerna äro ju stadigvarande och grunden till deras nivåskillnad skulle ju i alla fall blifva vårdslöshet i arbetet. Med tanke på de oregelbundenheter i arbetet, som så ofta möta oss i medeltidsbyggnader, synes ofvan nämnda förklaring ingalunda oantaglig. Sneda vinklar vid plananläggningen, stundom i alldeles öfverraskande grad, oriktig anläggning af murar och pelare, ojämnheter och felaktigheter af mångfaldig art möta oss ju, som väl bekant är, öfverallt, om de ock dess värre ej så ofta komma till synes i uppmätningar och afbildningar. Att under dylika förhållanden tillmäta den i frågavarande nivåskillnaden någon afgörande betydelse synes fullkomligt oberättigadt.

För öfrigt är det ingalunda uteslutet, att nivåskillnaden ej verkligen är afsiktlig och ingått i skyttegångens konstruktion. En vän till mig, utöfvande arkitekt och van träkonstruktör, har på min anmodan utfört flere förslag i denna riktning visande, att en olika höjd på bärbjälkarna ej lägger hinder i vägen för anbringande af en *icke lutande* gångbana, under den förutsättning t. ex. att golfplankornas ändar ej stöta stunt tillsammans utan ligga på hvarandra. Då jag emellertid ej f. n. känner kanalernas exakta läge, tjänar det ej till något att närmare ingå härpå. Jag vill endast tillägga, att exempel på ej fullt horisontalt läge på hålen för skyttegångens bärbjälkar träffas äfven vid t. ex. Visby ringmur.

Jag har nu genomgått de olika invändningar, hvilka af hrr Löffler och Mackeprang rests mot min tydning af Kalundborg-kyrkans ursprungliga beskaffenhet och anser mig hafva uppvisat, att ingen af dessa är af natur att kunna rubba den af mig gifna förklaringen.

Innan jag för tillfället lämnar den märkliga kyrkan, kan jag emellertid ej underlåta att påminna om, att den ena af mina granskare, prof. Löffler, förut ej hyst några betänkligheter mot att antaga att denna kyrka tjänat äfven som fäste. I sitt ofvan anförda arbete säger han nämligen sid. 238: »Ved Betragtning af denne mærkelige Bygning — — — ledes Tanken langt snarere hen paa en middelalderlig Borg end paa et Gudshus; og selve dens Beliggenhed ved en af Sjælands vigtigste Havne — — og *nærmere*¹ ud imod det aabne Hav end den stærke Fæstning, i hvis umiddelbare Nærhed den blef opført, synes bestemt att tyde hen paa, at dens Bygherre ikke alene har besluttet dens Opførelse i *kirkeligt*¹ Ojemed». Och sid. 240 heter det: »En Ejendommelighed ved de sidst nævnte Taarne der i en særlig Grad maa siges at støtte den ovenfor fremsatte Antagelse, at Bygningen er

¹ Kursiveradt af mig.

bleven opført med tvende, vidt forskjellige Formaal» (näml. kyrka och borg) »for Øje, er Maaden, hvarpaa man formede deres øverste Lysaabninger», hvilka ljus-
 öppningar enligt professor Löffler »utvivlsomt tillige har tjänt som Skydeskaar». Jag har redan i uppsatsen 1899 framhållit, att dessa fönster ej kunna anses hafva tjänstgjort som skjutöppningar, enär de ej medgifva någon bestrykning af fältet utanför. De kunna därför ej räknas till kyrkans så att säga aktiva försvarsanordningar, men hafva nog gjort rummet innanför skyddadt för skott. I och för sig ensam hänvisar således ej denna detalj på kyrkan som fäste. Desto viktigare och betydelsefullare är professor Löfflers anmärkning om kyrkans läge i omedelbar närhet till ett stort fäste, men, som han särskildt framhåller, närmare hafvet än detta. Jag vet ej, om denna, professor Löfflers, framställning är i öfverensstämmelse med *nu* gällande åsikter — nämligen om det gamla fästets läge — men, förhåller det sig så, må man med skäl fråga: är det i ringaste mån antagligt, att man skulle gifvit en kyrka af den betydelse som den i fråga varande ett så utsatt läge, med utsikt att när som helst få lämna henne till spillo åt en angripare? Förvisso ej — såvida ej kyrkan kunde försvara sig själf och därigenom, i stället för att vara en uppenbar fara för fästet, stärkte dettas försvar.

Kyrkan i Kalundborg var säkerligen som så många andra uppförd »med tvende, vidt forskjellige Formaal for Øje».

Vi komma nu till mina ärade granskares invändningar mot min tydning af här berörda murkanaler i allmänhet. De säga sig — sid. 42 — starkt tvifla på, at de ikke blot i Kalundborg, men ogsaa paa mangfoldige andre Kirketaarne her i Landet forekommende Murkanaler — — — er anbragte med fortifikatoriske Formaal for Øje», och längre fram — sid. 44 — framställa de en

förmodan, att kanalerna närmast voro »murede af praktiske Grunde, af Hensyn til Istandsättelser af Taarnenes Ydre».

Jag vill härvid till en början erinra, att en byggnads, — allra helst när den samma var af någon betydenhet — försvar nog var under medeltiden en minst sagdt lika *praktisk* och bjudande angelägenhet som den sammans »efterseende» och underhåll samt att anordningarna härför nog gjordes på fullaste allvar.

Hvad min tydning af kanalerna beträffar, skall jag ej upptaga utrymmet med att närmare ingå härpå. Det vore ju endast att upprepa, hvad jag sagt i uppsatsen af 1899. Jag vill här endast bemöta ett par af de gjorda inkasten.

Det ena gäller, att kyrktornen från medeltidens senare del (de gotiske Taarne) skulle i jämförelse med fästningstornen hafva allt för ringa murtjocklek för att kunna hafva någon fortifikatorisk betydelse. Utgående från, att kyrktornen hafva en murtjocklek — vistnok sjældent över 4—5 Fot —, framhållas de betydande motsvarande måtten i Gåsetornet m. fl. Härtill torde jag endast behöfva svara, att enligt min sedan några år fortgående uppmätning af Visby ringmur hafva flera af dennes vanliga marktorn i *nedersta etagen utåt fältet* ungefär de af mina granskare för kyrktornen angifna måtten. Så är i ett af dessa torn murtjockleken nedtill ej fullt 5 danska fot (1,50 m.), i ett annat 5 fot $\frac{3}{4}$ tum danskt mått (1,59 m.), i ett par andra ej fullt 6 fot (1,86 m.). Tvenne af hufvudportarna hafva murarna *nedtill och utåt* ej fullt 7 fot (2,15 m.) tjocka. Det torde häraf framgå, att de af mina granskare för kyrktornen angifna måtten ingalunda utesluta, att man vid dessas uppförande haft ett fortifikatoriskt biändamål, allra helst när vi betänka, att man på kyrkorna, hvilkas fortifikatoriska beskaffenhet ju måste komma att tillgodoses i andra hand, ej kunde ställa så stora fordringar som på en världslig borg eller en stads befästning.

Det anmärkes vidare, att mina granskare ej påträffat direkta utgångar genom muren till skyttegången, hvarför de finna sättet att utkomma till denna osannolikt och i vissa fall rent af barockt. Beträffande sist berörda fall, d. v. s. då bärhjälkarnas kanaler sitta öfver muröppningarna, »et Par Alen over Lydhullerne», således nära murkrönet, synas mina granskare helt och hållet hafva missförstått min tydning af anordningen. När skyttegångens läge var sådant, kom man till denna naturligen ej genom de nedanför den samma belägna muröppningarna utan på samma sätt som vid världsliga befästningar nämligen öfver murkrönet. Skyttegången eller hourdaget hade då en anordning liknande den på det af mig i uppsatsen af 1899 efter Viollet-le-Duc afbildade tornet i Dugny. Jag vill härvid fästa uppmärksamheten på, att t. ex. i Rhentrakterna flera kyrkor ännu i dag hafva den (ombyggda) öfversta tornvåningen uppförd af trä samt något framskjutande utöfver tornets stenmurar: en konstruktion, som utan tvifvel är att betrakta som ett kvardröjande minne af det forna hourdaget, den forna försvars-våningen.

Var skyttegången åter belägen nedanför muröppningarna kom man naturligtvis dit genom dessa. Sant är visserligen att skyttegången *stundom* var belägen så pass långt under öppningarna, att man för att uppnå den måste begagna sig af en kortare stege. Jag kan emellertid ej inse, hvarför detta skall väcka mera förvåning beträffande befästa kyrkor än i fråga om världsliga befästningar. För att undvika vidlyftighet må det tillåtas mig att i berörda afseende endast hänvisa till Viollet-le-Duc: »*Dictionnaire Raisonné de l'Architecture française du XI au XVI siècle*», del 6, sid. 308, där ett befäst hus finnes afbildadt, till hvars ungefär midt på fasaden belägna skyttegång eller hourd ingen annan kommunikation finnes än en till och med ganska lång stege från murkrönet.

Innan jag avslutar dessa anmärkningar om murkanelernas betydelse, torde det tillåtas mig att här framlägga ett exempel, som, så vidt jag kan se, i påfallande grad klart och tydligt visar deras bestämmeelse. Det är

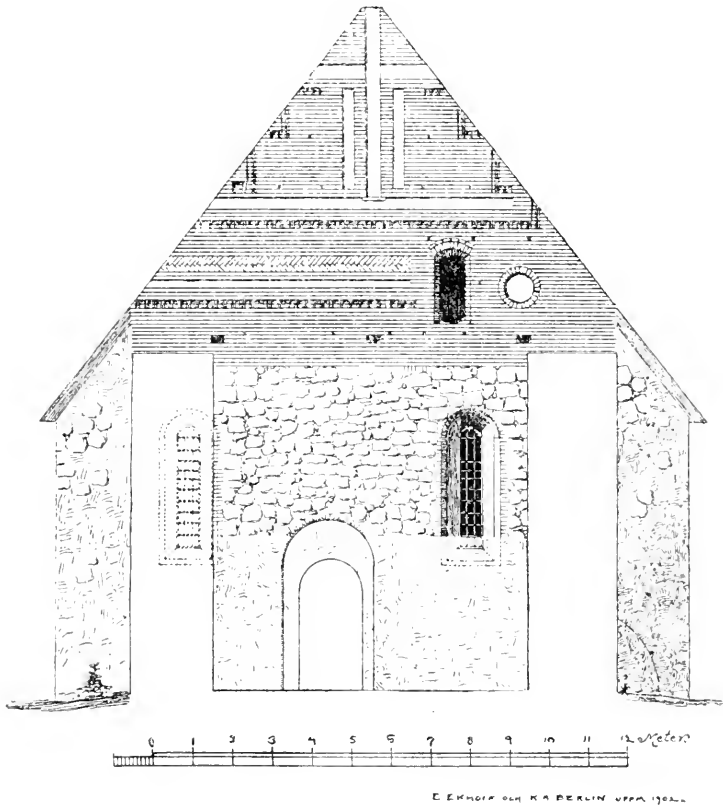

Fig. 1. Västra gafveln af Svingarns kyrka i Uppland, uppmätt af Emil Ekhoff och K. A. Berlin.

västra gafveln af Svingarns kyrka i Uppland, belägen ej långt från staden Enköping samt här afbildad fig. 1.

Gafvelmuren består af rå klufven gråsten med, som ej är ovanligt i dessa trakter, själfva röstet af tegel. Kyrkan har nu framför västgafveln ett torn, hvaraf emelertid, som de å bilden konturtecknade tornmurarna visa,

endast nedre delen blifvit utförd i sten — tegel i munkförband — under det den öfre delen blifvit fullbordad i trä. Röstet är orneradt på ett för dessa trakter karaktäristiskt sätt. Tornmurarna sakna förband med kyrkans gafvelmur och genom den norra tornmuren är ett af gafvelfönstren förstängdt. Kyrkan har således tidigare, som så många andra Upplandskyrkor, saknat torn och haft västra gafveln fri. Ett stycke upp på själfva röstet befinner sig, som vi se, en omkr. 1,65 m. hög dörröppning, hvilken, som röstets ornering visar, är samtidig med röstet. Något under dörröppningen finna vi en serie af trenne genomgående murkanaler för bärbjälkarna till det yttre trågalleri, d. v. s. den skyttegång, som här varit anbringad till försvar för kyrkans enda ingång och för de båda gafvelfönstren. Att detta varit galleriets ändamål, torde vara omöjligt att förneka. Här kan ju ej vara tal om, att murkanalerna blifvit vid kyrkans byggande anordnade för att genom de samma utsticka ställningsbommar vid en reparation. Det vore i sådant fall en nästan rörande omtänksamhet af kyrkans uppbyggare att tillika anordna en utgång för arbetarne vid reparationen. Hela anordningen är naturligtvis alldeles för, så att säga, betydande för att kunna anses vidtagen för ett så tillfälligt ändamål. Och hvarför skulle vi i öfrigt tillägga anordningen här en annan betydelse, än den faktiskt har vid världsliga befästningar. Vid sådana finna vi ju som regel alldeles liknande gallerier anbringade till försvar af ingångsdörrar och andra muröppningar. Det torde vara skäl att tillägga, att många militära befästningar hafva mindre höjd än Svingarns-kyrkans galleri. Dettas golf har legat omkring 9 m. öfver marken. För jämförelse kan nämnas, att några af sadeltornen å Visby ringmur endast äro 9 till 10 m. höga, själfva ringmuren på sina ställen omkring 8 m. hög, samt att samma stads första mur var här och där till och med endast 4,50 till 5 m.

hög. Jag skulle vidare kunna nämna flera stadsbefästningar i Tyskland af ej större höjd, så t. ex. en port i stadsmuren kring Oberwesel vid Rhen, hvars machicoulis ej befann sig mer än mellan 4 och 5 m. öfver den ursprungliga marken.

Jag må slutligen framhålla, att jag ej rätt kan förstå mina ärade granskares obenägenhet att medgifva riktigheten af min tydning af nu i fråga varande anordningar. Faktiskt hafva vi ju i olika land här och där i litteraturen omnämnda kyrkor, hvilka ännu i dag hafva för strid afsedda tinnar, verkliga skyttespringor och murade skyttegångar m. m.¹. Att sålunda utrustade kyrkor varit försvarsverk, kan det ju ej falla någon in att bestrida. Det står således fast, att det verkligen förekommit befästa kyrkor. Då vi nu med detta sakförhållande för ögonen, å andra kyrkor finna spår af forna anordningar, spår hvilka äro identiskt lika med de å världsliga befästningar befintliga spåren efter de trågallerier, som utgjorde en så viktig del af dessas försvar, kan jag ej annat finna än att vi äro fullt berättigade, ja nödgade att gifva dessa företeelser den naturligaste förklaringen, nämligen den att de haft samma ändamål här som inom den militära arkitekturen, och att vi således måste komma till den slutsatsen att de kyrkor, som äro därmed försedda, en gång varit inrättade till försvar.

¹ Det lider intet tvifvel, att betydligt flera sådana än de i litteraturen uppmärksammade förekomma. Under en resa i norra och västra Tyskland för ett par år sedan hade jag tillfälle studera flera dylika, hvilka, så vidt jag känner, ej i berörda afseende blifvit omnämnda i litteraturen; för att endast nämna ett par exempel: Petri-Kirche i Lübeck och Martins-Kirche i Oberwesel.

**Résumé succinct des mémoires contenus dans la
Revue d'archéologie suédoise.**

Tome 13.

**N° 1. L'Orient et l'Europe. Contribution à la connaissance de
l'influence de la civilisation orientale sur l'Europe jusqu'au
cinquième siècle avant J.-C.**

par Oscar Montelius.

Une traduction allemande de ce mémoire, éditée par l'Académie, a paru en 1899, sous le titre «Der Orient und Europa».

**N° 2. Quelques Versus memoriales du moyen âge ayant trait
à l'histoire de la Suède**

reconstitués par L. Fr. Löffler.

L'auteur rétablit la forme correcte, au point de vue métrique et historique, de quelques vers mémoriaux précédemment édités dans un texte fautif et concernant l'histoire des pays scandinaves au moyen âge. Pour un de ces vers, qu'on n'a pas compris jusqu'ici, il émet l'hypothèse qu'on a mis les lettres numériques de l'année historique dans la dernière moitié du vers (après la césure) comme on l'a fait dans beaucoup de cas connus, mais dans la première moitié du vers.

**N° 3. Quelques mots encore sur les formules de serment
païennes en Scandinavie**

par L. Fr. Löffler.

L'auteur, qui a démontré dans un précédent mémoire que, dans la loi ancienne de la Vestrogothie, deux for-

mules de serment se sont conservées sous une forme qui reporte leur origine à l'époque païenne, défend ici cette opinion contre des attaques et prouve aussi qu'une formule de serment identique, d'une forme païenne, a existé dans tous les pays scandinaves.

N° 4. De l'ancienne disposition de l'église de Kalundborg et de la signification des ouvertures carrées des murs d'église

par Emil Ekhoff.

L'auteur maintient et affermit de nouvelles preuves l'opinion qu'il a émise dans un article intitulé »De l'ancien emploi des églises comme ouvrages de défense», paru dans la revue danoise »Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie», année 1902, 1re livraison. L'idée qu'il soutient est que l'église de Kalundborg en Sjælland (Danemark) avait jadis une tour crénelée et servait, par conséquent, suivant un usage très répandu en Europe au moyen âge, non seulement de lieu de culte mais aussi de forteresse.

L'auteur démontre, en outre, par de nouvelles preuves, que les ouvertures habituellement carrées qu'on voit si souvent aux murs des églises et surtout à ceux de la tour sont précisément des vestiges de cette qualité d'ouvrages de défense autrefois attribuée aux églises. Ces trous traversent le mur de part en part et sont disposés par rangées, souvent immédiatement au-dessous du sommet de la tour, mais quelquefois plus bas aussi. Ils étaient destinés à recevoir, en cas de danger de guerre, de grosses poutres qui supportaient une galerie saillante analogue aux machicoulis des forteresses proprement dites.

- Hildebrand, Bror Emil**, Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor. 1860. Pris 7 kr. 50 öre.
- , Svenska Sigiller från medeltiden. I. 1, 2. 1862—1867. Pris: 19 kr. 50 öre.
- , Sveriges och Svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer. 2 delar (1874, 1875). Pris: 16 kr.
- Montelius, Oscar**, Statens Historiska Museum. Kort beskrifning till vägledning för de besökande. 5 uppl. 1886. Pris: 75 öre (vid ingången till museet: 50 öre).
- , The national historical museum, Stockholm. A guide to the collection issued by the royal Academy of literature, history and antiquities. Translated from the 5th swedish edition by Charles H. Derby. Pris: 3 kr. (vid ingången till museet 2 kr.).
- Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans**, Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum. Första häftet. (Serien IV, pl. 1—10). 1873. Pris: 6 kr. Andra häftet. (Serien VI, pl. 1—10). 1878. Pris: 6 kr. Tredje häftet. (Serien V, pl. 1—5). 1883. Pris: 5 kr.
-

Med anslag ur den **Bergerska donationsfonden** har Akademien utgifvit:

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling.
Förra afdelningen, band 1 (1888): 9 kr. — Senare afdelningen, band 1 (1888): 11 kr.; band 2 (1889): 9 kr.; band 3 (1890): 8 kronor; band 4 (1891): 9 kronor; band 5 (1893): 8 kronor; band 6 (1893): 11 kronor 50 öre.

INNEHÅLL.

Nr 1. Orienten och Europa. Af Oscar Montelius	Sid. 1—80.

Under arbete äro för närvarande:

- Akademiens handlingar* del. 28 (Hans Hildebrand, *Om djurtyperna i ornamentiken.*)
- — del. 32: (*Inträdets af Annerstedt, Silfverstolpe, Alin och Elof Tegnér.*)
- Antiqvarisk tidskrift* V: 4, IX: 4, XI: 6, XIII: 2, XIV: 1, XV: 1.
- Svenska sigiller från medeltiden* del. 2 h. 1.
- Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum* h. 4 (Gotlands jernålder).
- Månadsbladet* för 1892 och 1893.
- Medeltidsföremål från Gotland i Statens Historiska Museum* (utgifvas med anslag af Bergerska donationsfonden.)
- Rikskanslervens Axel Orenstiernas skrifter och brefserling* (utgifvas med anslag af Bergerska donationsfonden.)
- Sveriges runskrifter* afd. 1: Ölands runstenar; afd. 2: Östergötlands runstenar (utgifvas med anslag af Bergerska donationsfonden).

Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens **Antiqvariska Tidskrift för Sverige** utgifves i häften af omkring 5 ark med nödiga illustrationer. Fyra eller, efter behof, flere häften utgöra ett band. Pris för hvart band: 4 kr. eller något mera.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens **Månadsblad** utkommer efter samma plan som hittills blifvit följd. Priset för årgång är 3 kr.

I bokhandeln finnes:

Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans, **Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum.**

Första häftet, innehållande 10 pl. och tillhörande text. Här beskrifves och afbildas jämte annat det icke minst genom sin ornamentik viktiga Ulltuna-fyndet. Pris: 6 kr.

Andra häftet, innehållande 10 pl. med afbildningar af medeltidsföremål jämte tillhörande text. Pris: 6 kr.

Tredje häftet, innehållande 5 pl. med afbildningar af jernåldersföremål från Gotland jämte tillhörande text. Pris: 5 kr.

Se omslagets andra och tredje sidor.

ANTIQUARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIQUITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

TRETTONDE DELEN.

ANDRA OCH TREDJE HÅFTENA.

Distribueras af hrr Wahlström & Widstrand.
STOCKHOLM.

Pris: 2 kronor.

Af Kongl. Vitterhets Akademien (1753—1786) och Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien eller på Akademiens förlag äro följande arbeten utgifna:

Kongl. Svenska Vitterhets Akademiens Handlingar. 5 band. 1755—1788.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar. 20 band. 1789—1852.

— Ny följd. Del. 1 4 kr. 50 öre; del. 2 4 kr.; del. 3 4 kr. 50 öre; del. 4 4 kr.; del. 5 4 kr.; del. 6 4 kr.; del. 7 4 kr.; del. 8, 1 3 kr.; del. 9 7 kr. 50 öre; del. 10 6 kr.; del. 11 6 kr.; del. 12 6 kr.

Antiquarisk Tidskrift för Sverige. Del. 1 2 kr.; del. 2 3 kr.; del. 3 h. 1—4 4 kr.; del. 4 h. 1—4 4 kr.; del. 5 h. 1—4 5 kr.; del. 6 h. 1—4 4 kr.; del. 7 h. 1—4 4 kr.; del. 8 h. 1—4 4 kr.; del. 9 h. 1—3 3 kr.; del. 10 h. 1—6 6 kr.; del. 11 h. 1—5 4 kr. 75 öre; del. 12 h. 1—4 4 kr. 50 öre; del. 13 h. 1 1 kr.; del. 14 nr 2—3 4 kr. 50 öre; del. 15 nr 2 1 1 kr. 50 öre; del. 16 nr 1—3 3 kr. 75 öre.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad. Första bandet: årgångarne 1872—1874. Andra bandet: årgångarne 1875—1877. Tredje bandet: årgångarne 1878—1880. Fjerde bandet: årgångarne 1881—1883. Femte bandet: årgångarne 1884—1886. Sjette bandet: årgångarne 1887—1889. Årgångarne 1890 och 1891. Pris för årgångarne 1872—1877: 2 kr.; för följande årgångar 3 kr.

Hildebrand, Bror Emil, Anteckningar ur Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Dagbok samt om de under Akademiens inseende ställda Kongl. samlingarne för år 1843. Pris: 37 öre.

—, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. 1846. Pris: 7 kr. 50 öre.

—, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. Ny tillökt upplaga med 14 pl. 1881. Pris (i Sverige, Norge, Danmark och Finland): 10 kr.

Tornberg, C. J., Numi effici regii numophylacii Holmiensis, quos omnes in terra Suecicæ repertos digessit et interpretatus est C. J. T. 1848. Pris: 7 kr. 50 öre.

Hildebrand, Bror Emil, Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor. 1860. Pris 7 kr. 50 öre.

—, Svenska Sigiller från medeltiden. I. 1, 2. 1862—1867. Pris: 19 kr. 50 öre.

—, Sveriges och Svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer. 2 delar (1874, 1875). Pris: 16 kr.

Montelius, Oscar, Statens Historiska Museum. Kort beskrifning till vägledning för de besökande. 5 uppl. 1886. Pris: 75 öre (vid ingången till museet: 50 öre).

—, The national historical museum, Stockholm. A guide to the collection issued by the royal Academy of literature, history and antiquities. Translated from the 5th swedish edition by Charles H. Derby. Pris: 3 kr. (vid ingången till museet 2 kr.).

Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans, Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum. Första häftet. (Serien IV, pl. 1—10). 1873. Pris: 6 kr. Andra häftet. (Serien VI, pl. 1—10). 1878. Pris: 6 kr. Tredje häftet. (Serien V, pl. 1—5). 1883. Pris: 5 kr.

Med anslag ur den **Bergerska donationsfonden** har Akademien utgifvit:

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling.

Förra afdelningen, band 1 (1888): 9 kr. — Senare afdelningen, band 1 (1888): 11 kr.; band 2 (1889): 9 kr.; band 3 (1890): 8 kronor; band 4 (1891): 9 kronor; band 5 (1893): 8 kronor; band 6 (1893): 11 kronor 50 öre; band 7 (1895): 9 kr. 50 öre.

INNEHÅLL.

	Sid.
Nr 1. Orienten och Europa. Af Osear Montelius	81—240.

Under arbete äro för närvarande:

Akademiens handlingar del. 28.

Antiquarisk tidskrift del. IX: 1 (Hans Hildebrand, *Svenska medeltidens brakteater.*)

— del. XI (den franska resumén.)

— del. XIII: 1 (Montelius, *Orienten och Europa*, forts.)

— del. XIV: 1 (Hans Hildebrand, *De daterade medeltidskyrkorna på Gotland.*)

— del. XV: 1 (Wrangel, *Tegelarkitekturen i Norra Europa och Uppsala domkyrka.*)

— del. XV: 2 (Hans Hildebrand, *Skara domkyrka*, forts.)

Månadsbladet för 1892 och 1893.

Svenska sigiller från medeltiden del. 2 h. 1.

Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum h. 4.

Medeltidsföremål från Gotland i Statens Historiska Museum (utgifvas med anslag af Hjertbergska donationsfonden.)

Svenska medaljer i Kongl. Myntkabinettet (utgifvas med anslag af Hjertbergska donationsfonden.)

Rikskansleren Axel Orenstiernus skrifter och brefværling (utgifvas med anslag af Bergerska donationsfonden.)

Sveriges runskrifter afd. 1: Ölands runstenar; afd. 2: Östergötlands runstenar (utgifvas med anslag af Bergerska donationsfonden.)

I bokhandeln finnes:

Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans, **Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum.**

Första häftet, innehållande 10 pl. och tillhörande text. Här beskrifves och afbildas jämte annat det icke minst genom sin ornamentik viktiga Ulltuna-fyndet. Pris: 6 kr.

Andra häftet, innehållande 10 pl. med afbildningar af medeltidsföremål jämte tillhörande text. Pris: 6 kr.

Tredje häftet, innehållande 5 pl. med afbildningar af jernaldersföremål från Gotland jämte tillhörande text. Pris: 5 kr.

Se omslagets andra och tredje sidor.

ANTIQUARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIQUITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

TRETTONDE DELEN.

FJÄRDE HÄFTET.

Distribueras af hrr Wahlstrom & Widstrand.
STOCKHOLM.

Pris: 1 krona.

Af Kongl. Vitterhets Akademien (1753—1786) och Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien eller på Akademiens förlag äro följande arbeten utgifna:

Kongl. Svenska Vitterhets Akademiens Handlingar. 5 band. 1755—1788.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar. 20 band. 1789—1852.

—, Ny följd. Del. 1 (1857): 4 kr. 50 öre; del. 2 (1861): 4 kr.; del. 3 (1863): 4 kr. 50 öre; del. 4 (1864): 4 kr.; del. 5 (1867): 4 kr.; del. 6 (1869): 4 kr.; del. 7 (1876): 4 kr.; del. 8, 1 (1885): 3 kr.; del. 9 (1884): 7 kr. 50 öre; del. 10 (1885): 6 kr.; del. 11 (1893): 6 kr.; del. 12 (1895): 6 kr.; del. 13, 1 (1901) 3 kr.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. Del. 1: 2 kr.; del. 2: 3 kr.; del. 3, h. 1—4: 4 kr.; del. 4, h. 1—4: 4 kr.; del. 5, h. 1—4: 5 kr.; del. 6, h. 1—4: 4 kr.; del. 7, h. 1—4: 5 kr.; del. 8, h. 1—4: 4 kr.; del. 9, h. 1—4: 5 kr.; del. 10, h. 1—6: 6 kr.; del. 11, h. 1—6: 5 kr. 25 öre; del. 12, h. 1—4: 4 kr. 50 öre; del. 13, h. 1—4: 4 kr.; del. 14, h. 1—3: 7 kr.; del. 15, h. 1 och 2: 3 kr. 75 öre; del. 16, h. 1—4: 7 kr. 25 öre; del. 17, h. 1—5: 7 kr. 25 öre.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad. Första bandet: årgångarne 1872—1874. Andra bandet: årgångarne 1875—1877. Tredje bandet: årgångarne 1878—1880. Fjerde bandet: årgångarne 1881—1883. Femte bandet: årgångarne 1884—1886. Sjette bandet: årgångarne 1887—1889. Sjunde bandet: årgångarne 1890—1892. Åttonde bandet: årgångarne 1893—1895. Nionde bandet: årgångarne 1896—1899. Årgångarne 1900—1902. Pris för hvar af årg. 1872—1877: 2 kr., 1878—1897 samt 1900: 3 kr. dubbelårg. 1898—1899 och 1901—1902: 4 kr.

Hildebrand, Bror Emil, Anteckningar ur K. V. Hist. och Antiquitets Akademiens Dagbok samt om de under Akad. inscende ställda samlingarne för år 1843. Pris: 37 öre.

- Hildebrand, Bror Emil**, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. 1846. Pris: 7 kr. 50 öre.
- , Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. Ny tillökt upplaga med 14 pl. 1881. Pris (i Sverige, Norge, Danmark och Finland): 10 kr.
- Tornberg, C. J.**, Numi cufici regii numophylacii Holmiensis, quos omnes in terra Sueciae repertos digessit et interpretatus est C. J. T. 1848. Pris: 7 kr. 50 öre.
- Hildebrand, Bror Emil**, Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor. 1860. Pris 7 kr. 50 öre.
- , Svenska Sigiller från medeltiden. I. 1, 2. 1862—1867. Pris: 19 kr. 50 öre.
- , Sveriges och Svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer. 2 delar (1874, 1875). Pris: 16 kr.
- Montelius, Oscar**, Statens Historiska Museum. Kort beskrifning till vägledning för de besökande. 7 uppl. 1901. Pris: 50 öre (vid ingången till museet: 25 öre).
- , Das Museum vaterländischer Alterthümer in Stockholm. 1897. Pris: 75 öre (vid ingången till museet 50 öre).
- , Musée des antiquités nationales de Stockholm, 1899. Pris 75 öre (vid ingången till museet 50 öre).
- , Der Orient und Europa. Einfluss der orientalischen Cultur auf Europa bis zur Mitte des letzten Jahrtausends v. Chr. Deutsche Uebersetzung von J. Mestorf. 1 Heft. 1899. Pris 6 mark.
- Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans**, Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum. Första häftet (Serien IV, pl. 1—10). 1873. Pris: 6 kr. Andra häftet (Serien VI, pl. 1—10). 1878. Pris: 6 kr. Tredje häftet (Serien V, pl. 1—5). 1883. Pris: 5 kr.

INNEHÅLL.

	Sid.
Nr 1. Orienten och Europa (slutet). Af <i>Oscar Montelius</i>	241—252.
Nr 2. Några medeltida versus memoriales. I. Om det s. k. Carmen Chronologicum i Scriptores Rerum Svecicarum Medii Aevi, tomi 1, sectio prior, pag. 232. II. Om en samling Versus memoriales upptecknade i Bures »Sumlen». Af <i>L. Fr. Löffler</i>	1—49.
Nr 3. Ännu några ord om de hedniska edsformulären i Norden. Af <i>L. Fr. Löffler</i>	1—11.
Nr 4. Kalundborgs kyrkas forna anordning och betydelsen af de i kyrkorna ej sällan förekommande murkanalerna. Gemmäle. Af <i>Emil Ekhoff</i>	1—16.
Nr 5. Résumé succinct des mémoires contenus dans la Revue d'archéologie suédoise, tome 13	1—2.

Med anslag ur den Bergerska donationsfonden har Akademien utgifvit:

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling.

Förra afdelningen, band 1 (1888): 9 kr.; band 2 (1896): 11 kr.; band 3 (1900): 11 kr. — Senare afdelningen, band 1 (1888): 11 kr.; band 2 (1889): 9 kr.; band 3 (1890): 8 kronor; band 4 (1891): 9 kronor; band 5 (1893): 8 kronor; band 6 (1893): 11 kronor 50 öre; band 7 (1895): 9 kr. 50 öre; band 8 (1897): 10 kr.; band 9 (1898): 13 kr.; band 10 (1900): 12 kr.; band 11 (1905): 12 kr.

Antiquarisk Tidskrift för Sverige utgifves af Kongl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i tvångsfria häften med nödiga illustrationer.

Se omslagets andra och tredje sidor!

GETTY CENTER LINRARY

